

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSKE SLOTTE OG HERREGÅRDE

LOLLAND

FEHMARN

RØDBYHAVN

MAR

NAKSKOV

Vintersborg

Frederiksdal

Asserstrup

Pederstrup

Halsted Kloster

Fredsholm

Øllingesø

Gammelgaard

Maribo

Knuthen

Niels

Gottesgabe

Rudbjerggaard

Baadesgaard

Aalstrup

Ladegaard

MAR

Christianssæde

Søholt

Danstedgaard

Sædingegaard

Højbygaard

RØDBY

Lidsø

Lungholm

K
B

Puttgarden

SJÆLLAND

VORDINGBORG

MØN

STUBBEBØBING

Nørre Alslev

Valnæsgaard

Orenæs

Vennerlund

Skjørringe

Orebygaard

Berrilsgaard

SAKSKØBING

Gl. og Ny
Kirstineberg

NYKØBING

Krenkerup

Korselitse

Engestofte

Orupgaard

Bramsløkke

Fuglsang

Priorskov

FALSTER

strup
ersvold

Aalholm

NYSTED

Gjedsergaard

GEDSER

Danske Slotte
og Herregårde

Danske Slotte og Herregårde

ANDEN UDGAVE

Under redaktion af AAGE ROUSSELL

6

LOLLAND - FALSTER

HASSINGS FORLAG

København 1965

Sætning og trykning er foretaget af P. J. Schmidts Bogtrykkeri A/S, Vojens. Farvebillederne er tryk i offset af Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder. Christensen & Malling har forestået klichéarbejdet og Petersen & Petersens Bogbinderi indbindingen. Den grafiske tilrettelægning er varetaget af Viggo Naae.

1. - 3. oplag

Redaktionen har revideret følgende forfatters artikler:
Louis Bobé (†), Henny Glarbo (†), C. C. Haugner (†),
Chr. Axel Jensen (†), Sigurd Jensen, Svend Jørgensen (†),
L. Kring (†), William Norvin (†).
De øvrige forfattere har selv revideret deres artikler.

INDHOLD

ASSERSTRUP	359
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
BERRITSGAARD	143
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
BRAMSLØKKE	113
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
BREMERSVOLD	243
af kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
BAADESGAARD	333
af overarkivar, cand. mag. <i>C. Rise Hansen</i>	
CHRISTIANSSÆDE	287
af kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
DANSTEDGAARD	275
af kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
ENGESTOFTE	215
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
FREDERIKSDAL	365
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
FREDSHOLM	353
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
FUGLSANG	85
af arkivar, cand. mag. <i>Henny Glarbo</i>	
GAMMEL OG NY KIRSTINEBERG	41
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>L. Kring</i>	
GAMMELGAARD	311
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
GJEDSERGAARD	75
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	

GOTTESGABE	349
af kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
HALSTED KLOSTER	395
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
HØJBYGAARD	257
af kammerherre, gesandt, baron <i>Rudolph Bertouch</i>	
KJÆRSTRUP	233
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
KNUTHENBORG	187
af redaktør <i>C. C. Haugner</i>	
KORSELITSE	61
af arkivar, cand. mag. <i>Henny Glarbo</i>	
KRENKERUP	123
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
LIDSØ	279
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
LUNGHOLM	247
af kammerherre, gesandt, baron <i>Rudolph Bertouch</i>	
MARIBO LADEGAARD	209
af overarkivar, cand. mag. <i>C. Rise Hansen</i>	
NIELSTRUP	177
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
OREBYGAARD	155
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
ORENÆS	9
af redaktør <i>Verner Hansen</i>	
ORUPGAARD	47
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
PEDERSTRUP	377
af kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. <i>Louis Bobé</i>	
PRIORSKOV	79
af lokalhistoriker, viceinspektør <i>L. Kring</i>	

RUDBJERGGAARD	339
af professor, dr. phil. <i>William Norvin</i>	
SKJØRRINGE	27
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
SÆDINGEGAARD	267
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
SØHOLT	225
af kammerherre, gesandt, baron <i>Rudolph Bertouch</i>	
SØLLESTEDGAARD	319
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
VALNÆSGAARD	13
af forfatteren <i>Mogens Lebech</i>	
VENNERSLUND	19
af arkivar <i>Bredo L. Grandjean</i>	
VINTERSBORG	373
af stadsarkivar, dr. phil. <i>Sigurd Jensen</i>	
ØLLINGSØE	327
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	
AALHOLM	91
af museumsinspektør, mag. art. <i>Chr. Axel Jensen</i>	
AALSTRUP	303
af lokalhistoriker, lærer <i>Svend Jørgensen</i>	

Hovedbygningen set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Orenæs

Nørre Vedby sogn, Falsters Nørre herred, Maribo amt

Et par kilometer vest for Storstrømsbroen skyder et lille næs ud i farvandet mellem Falster og Sjælland. Her ligger herregården Orenæs omgivet af store skove og med en have, hvorfra der er en vidunderlig udsigt over Storstrømsbroen til Sjællands kyster.

Bygningerne er ikke gamle, men godsets historie kan føres århundreder tilbage i tiden og har særlig været knyttet til Nr. Grimmelstrup by, som i kong Valdemars jordebog kaldes »Grimulfsthorp«. Her lå en hovedgård, som *Oluf Jensen Saltensee* af Tystofte i 1351 skænkede *Sorø Kloster*, der 1517 solgte den til *Mogens Gjõe*, den senere rigshofmester, der også ejede Krenkerup på Lolland. Hans datter *Elline Gjõe*, havde senere gården, som hun nævner i sin jordebog.

Nr. Grimmelstrup hovedgård blev ligesom meget andet falstersk gods efterhånden lagt under *kronen* og kom til at høre under Nykø-

MARIBO AMT

bing Slot som livgeding til enkedronningerne. Jorderne på Nordfalster fulgte med det øvrige krongods, da det 1718-66 var ryttergods, og gårdene efter bestemte regler skulle svare til rytteres underhold. Da kronen besluttede at sælge det falsterske krongods for at skaffe penge til afbetaling af gæld, sagde en nordfalstersk bonde, at »nu skulde den kongelige Fader ikke mere vaage over dem«. Bønderne var usikre over for fremtiden, for kronen havde trods alt behandlet dem lempeligt.

Af de ti gårde, som i 1766 solgtes ved auktionen den 9. september og følgende dage, var nr. 8, der ikke havde noget navn, dannet af jorderne omkring Nr. Grimmelstrup by. Til hovedgården var beregnet 45 tdr. htk., og der var tillagt bøndergårde på ialt ca. 500 tdr. htk. Bøndergårdene var blevet beklippet for hartkorn, for at hovedgården kunne få jord, men det var bestemt, at Nr. Grimmelstrups bønder i alle tilfælde skulle beholde hver $2\frac{1}{2}$ td. htk.

Gård nr. 8 blev købt af agent *Johan Christoffer von Westen*, der hørte til en rig odenseansk apotekerslægt. Han gav for gården med tilliggender 32.000 rdl. og købte iøvrigt også Nørre Ladegaard (senere Westensborg).

Da von Westen i 1770 fik udstedt skøde, ønskede han, at gården skulle hedde *Hvededal*. Han nåede ikke at få opført en hovedbygning, men døde 1774, og for 44.000 rdl. gik Hvededal over til sønnen, konsistorialråd Christoffer Ulrik von Westen. Hvededal eksisterede egentlig kun af navn, idet hovedgårdsjorderne imod en vis afgift stadig brugtes af Nr. Grimmelstrups bønder. Fællesskabet var ikke blevet ophævet, men den nye ejer arbejdede meget energisk for, at der skete fremskridt og uddelte hvert år præmier til de stræbsomme bønder. Han opmuntrede dem til at plante pile og anlægge stengærder og opfordrede til at forbedre hesteavlen. Han fik bønderne til at dyrke humle og en helt ny plante, kartoffelen.

For at lette gennemførelsen af bondereformerne besluttede *staten* at erhverve nogle falsterske godser, og blandt disse var Hvededal, som den 22. november 1793 blev købt for 98.000 rdl.

Til forvalter af det nye kongelige gods ansattes en ung nordmand, Gerhard Faye, der blev en hovedskikkelse i Falsters økonomiske liv i slutningen af det 18. århundrede. Gerhard Faye var kommet til

Havestue (fot. Niels Elswing).

København for at blive teolog, men hans interesser gik i en anden retning, og derfor tog han juridisk embedseksamen. Han var meget litterært interesseret og kom i »Norske Selskab«, hvor han var ven med Rahbek og Wessel. I 3½ år var Faye huslærer på Vennerslund, men kom 1789 tilbage til København, hvor han ifølge sine egne ord »en Tid lang af Nødvendighed var Dagdriver og Digter«.

Det var en stor opgave, Faye skulle løse på Falster. Det var statens mening at give godsejerne et eksempel med hensyn til bøndernes frihed og selvstændighed. Godsejerne så med mistro og uvilje herpå og var fjendtligt indstillet overfor Faye. Han var heller ikke altid gode venner med bønderne, som ikke alle kunne forstå de store og omvæltende begivenheder. Et af de ømme punkter var skovene. Bønderne mente, de var deres, og at de derfor havde ret til at bruge dem.

Både godsejere og bønder lærte dog efterhånden at anerkende Fayes store indsats og de fremskridt, som skete.

I 1805 forlod han Falster for at blive amtmand i Thisted. Et af de forhold, som ikke var ordnet inden Fayes afrejse, var bøndernes ejendomsforhold. Først i årene 1814 - 16 blev Hvededals bønder selv-

MARIBO AMT

ejere, men det varede ikke mange år, før staten på ny måtte overtage godset. Efterhånden blev bønderne atter selvejere, dog i Nørre Alslev, der hørte under Hvededal, først i 1855. I Gåbense skov i nærheden af det gamle færgested er rejst en mindesten for Faye med følgende inskription: Amtmand over Thisted Amt i Jylland, Gerhard Faye, hvis kloge og redelige Bestyrelse af de kongelige Godser paa Falster lagde Grunden til disses Velstand og Floer, hvis ædle Hjerte og retskafne Vandel tilvandt ham alles Kærlighed og Højagtelse, sattes ham her paa hans Yndlingssted, hvilket han selv skabte, dette veltjente Minde, af hans skønsomme Ven, F. Ramus.

Store skovarealer var blevet udlagt til fredskov, men i 1869 solgte staten disse for 200.000 rdl. til godsejer *Johs. Wilhelm* fra Øllingsøe på Lolland. For at få tilstrækkelig agerjord købte han i 1870 en gård og i 1877 en til. Dermed var godset *Orenæs* blevet til, og i 1870 opførtes en hovedbygning efter tegning af arkitekt, professor Ove Petersen. Bygningen er i een etage med høj kælder, 2 to-etagers tværfloje og et firkantet tårn. Avlsbygningerne, som samtidig var blevet opført, brændte i 1898, men genopførtes i nærheden af hovedbygningen. I 1955 brændte avlsgården atter; men den blev straks genopbygget.

Da godsets grundlægger døde i 1907, fortsatte hans enke Petrea Agathe Wilhelm driften, til sønnen G. Wilhelm i 1918 overtog godset for 551.500 kr. 1949 overgik det til den tredje generation, cand. jur. *Otto Johannes Wilhelm* for 958.500 kr. 1961 tilkøbtes nabogården Nærstrandgaard. Til Orenæs hører nu 214 tdr. ld. ager og 1.025 tdr. ld. skov samt 23 tdr. ld. tjenestehuse.

VERNER HANSEN

EJERE

Oluf Jensen Saltensee
1351 Sorø kloster
1517 Mogens Gjøre
ca. 1565 Kronen
1766 J. Ch. v. Westen
1793 Staten
1869 J. Wilhelm

1949 O. J. Wilhelm

BYGNINGER

Kaldt Hvededal
1870 Hovedbygning opført ved
Ove Petersen. Nu kaldt Orenæs
1898 og 1955 Avlsgården genopført
efter brande

Hovedbygningen set fra øst (fot. Niels Elswing).

Valnæsgaard

Vålse sogn, Falsters Nørre herred, Maribo amt

Den 9. september 1766 var skæbnetimen inde for mangen en bonde på Falster. I mere end 100 år havde hele øen dengang været kron-gods og dens bønder stort set haft tålelige kår, i hvert fald i forhold til dem af deres standsfæller, som i andre danske landsdele trællede til de private herregårde. Men nu skulle hele Falsterland bortsælges. Hvor der før kun havde været tre kgl. lade- eller hovedgårde, og hove-riets byrder følgelig kun havde påhvilet et mindre antal af øens fæstere, her skulle der nu være ialt 10 hovedgårde med tilhørende stor-godser. Et af disse på godt 600 tdr. htk. bestod af hele Vålse sogn med byerne Vålse og Egense, foruden Øster og Vester Kippinge. Det blev på auktionen den nævnte dag tillige med Alstrup by for et beløb af 46.084 rdl. tilslået købmanden, hofagent *Hans Bergeshagen Hincheldey*.

Kabinet (fot. Niels Elswing).

Det var meningen, at den ny hovedgård skulle indrettes på Egense bys mark. Det var forsåvidt en gammel tradition, der her skulle tages op, idet Egense også en gang før i en længst svunden tid havde rummet en herskabelig bebyggelse, en kongelig borg. På en pynt ud i den nu tørlagte Vålse Vig øst for byen havde *Egenseborg* ligget, den Eknæsburgh, som nævnes i Kong Valdemars jordebog fra 1231. Man har i nutiden fundet sparsomme murrester på stedet, men ved i det hele taget kun meget lidt om dets historie. Borgen selv nævnes endda blot den ene gang, men i 1376 pantsatte Albert, »Danernes og Vendernes Konge« »dat berk Walnisse ude Ekenisse« til ridderen Mathias Kedelhut og hans arvinger, en disposition, der ganske vist ikke fik større betydning, eftersom det jo ikke lykkedes hertug Albrecht af Mecklenburg at hævde sin arveret til Danmarks trone. I året 1400 overdrog derimod hans mere heldige konkurrent, dronning Margrethe, det samme gods, nu kaldet *Egenæs* — med tre læster korn, som Gert v. der Lype før havde haft, til Lasse Jensen

af Oreby på Lolland. Siden vides Vålse sogn ikke at have været en særlig forlening, det lå under Nykøbing Slot, og kun ét vidnede i senere tid om dets forhenværende særstilling, det vedblev at være en selvstændig retskreds, Vålse birk, med eget ting og egen rettergang, men i 1766 skulle sognemændene for første gang i umindelige tider under et privat herskab.

Det gefaldt dem lige så dårligt som de øvrige falstringer. Næppe var auktionen forbi, før der rejste sig et ramaskrig over hele øen, en bevægelse, der af de nybagte herremænd tolkedes som »Oprør og Rebellion«. Trods det Hincheldey lagde bønderne alle mulige hindringer i vejen, lige til at spærre færgestederne, lykkedes det adskillige at slippe til København for personlig at tale deres sag, mens Hincheldey sendte modskrivelse på modskrivelse og ved lejlighed bad om, at to af hans værste modstandere, som det trods hans foranstaltninger var lykkedes at undvige til hovedstaden, måtte blive sat »i ordentlig Arrest i 8 Dage paa hans Bekostning og hver især bære den spanske Kappe en Gang nedad Byen, alle andre til Exempel og Afsky fra at fremføre det, der aldeles afviger fra Sandheden«. Bøndernes krav om at få nedsat en kommission til at undersøge sagen om Alstrup by, som Hincheldey havde købt »separat«, blev ganske vist afvist, men — det endte alligevel med deres sejr. Struensee ville endda i sin almægtighed slet og ret kassere købet ved en kabinetsordre, og skønt man måtte forhandle sig til det, blev resultatet, at staten i 1771 tilbagekøbte Alstrup by for en pris af 80 rdl. pr. td. htk., 30 rdl. mere end Hincheldey havde givet! Og i 1772 fik bønderne selv skøde på deres gårde.

Det samme år måtte Hincheldey ligeledes modvilligt afhænde de 20 gårde i Øster Kippinge til deres beboere. Tilbage var kun bøndergodset i Vester Kippinge, Vålse og Egense, og den ny hovedgård var slet ikke oprettet!

Endnu i 1785 lå såvel de 54 tdr. htk. fri hovedgårdstakst som bøndernes 33 tdr. til fælled med hinanden, og bønderne drev deres gårde med det gamle tilliggende. Men nu ville Hincheldey oprette sin hovedgård i henhold til auktions-konditionerne. Han havde ventet så længe, fordi han havde indset, at Egense by ville blive fuldstændig ødelagt, hvis de 11 gårde skulle miste så meget af deres jorder.

Hofagenten skulle imidlertid nu få omtrent samme besvær med bønderne i Vålse, som han havde haft med dem i Alstrup!

Også fra Vålse havde man været med, allerede i den første samlede aktion, den henvendelse et stort antal bønder foretog i håb om at få lov til at erhverve deres gårde af de ny herremænd. En af de mere fremtrædende havde været Jens Jakobsen fra Vålse, som Hincheldey bad om måtte ride træhesten en time hjemme på godset og betale 2 rdl. i Vålse fattigbøsse. Det havde den velhavende bonde meget bedre råd til end »med langt større Bekostning i 14 Dage i den travleste Tid at ride sig og sin Hest træ« — til København.

Men nu, i 1785, frygtede Vålse bymænd, at Hincheldey skulle »fornærme« dem ved udlægget af hans herregårdsjorder, idet han ønskede disse taget, ikke blot af Egense, også — ganske vist mod behørig erstatning — af Vålse bymarker. Bønderne protesterede og klagede, både til godsejeren og på allerhøjeste sted, men fik ved en kgl. resolution i 1787 pålæg om at stå deres herre og hans landmåler til rede med de nødvendige oplysninger til udskiftningen, mod en dagsmulkt på 1 rdl. for hver bonde. Kun ved sær kgl. nåde undgik de »enfoldige Bønder« at blive straffet.

Og hvordan gik det så til syvende og sidst? I april det følgende år indgik herremænd og bønder et forlig om foreløbig at lade alt blive ved det gamle! Ganske vist var hovmarken udstukket, og pælene skulle blive stående, hvis en kommende ejer ville oprette hovedgården. Pligten til det forhadte hoveri betalte bønder sig i alt væsentligt fra, idet de forøvrigt lovede for eftertiden at vise sig »hørige og lydige mod deres Herskab . . . i det faste Haab, at alt foregaaende skulde være glemt«.

Sluttelig gik det her omtrent som i Alstrup. Efter hofagentens død, da spørgsmålet om at oprette en ny gård atter blev aktuelt, vovede sønnen ikke at tage kampen op igen. Mens Egense blev solgt til selveje, overtog staten efter hans tilbud i 1798 Vålse for 56.000 rdl. Året efter solgte Hincheldey også Vester Kippinge til selveje, og dermed var Egense gods fuldstændig opløst.

Edvard Hincheldey, købmand i Nykøbing som faderen, havde fået dennes skøde på Egense gods i 1795 for 48.000 rdl. og overtaget det i 1798 efter den gamles død. Ganske vist blev »Hovedgaarden«

Spisestue (fot. Niels Elswing).

endelig en kendsgerning, men, som det vil forstås, kun i uegentlig forstand, helt uden bøndergods. Den fik navnet *Valnæsgaard* efter beliggenheden på det næs, som også havde givet sognebyen navn — Vålse er en tilslidt form af Valnæs — og var inden år 1800 forsynet med bygninger helt af bindingsværk og med stråtækte udlænger. Alene stuehuset på 26 fag var til hælvten teglhængt, ellers tækket med strå. Der var tretten værelser, alle med gipsede lofter, hvide vægge, engelske vinduer og hollandske døre med indstukne låse.

Edvard Hincheldey satte allerede i 1806 gården til auktion, og den blev for 108.060 rdl. med bygninger og tilliggende, de 54 tdr. fri hovedgårdstakst, foruden godt 14 tdr. kontribuabelt htk., tilslået kystbefalingsmand Frants Thestrup, der fik skøde i 1808, og siden skal have ejet gården i fællesskab med sin broder Peter Thestrup. De var begge kammerjunkere og den ene lige så høj, som den anden var lille. Ellers vides der vist ikke noget om dem, udover, at den lille altid bar små skruesporer og store ørenringe. Og hvad der fortælles om deres efterfølger fra 1835 Heinrich Hansen, er ikke af det gode. Han skamslog en af sine arbejdere, så den kendte Vålse-bonde Hans Rasmussen drog offentligt til felts imod ham, og herremanden

MARIBO AMT

måtte yde den skadelidte erstatning, ja, give ham og hans kone fribolig i et af gårdens huse. Hansen nævnes dog også som en af landbrugets foregangsmænd på Falster, idet han iværksatte en af de første inddæmninger på øen, så en vig syd for gården blev udtørret. Siden blev sønnen C. V. Grandjean Hansen ejer af gården fra 1874, indtil han 1899 solgte til købmand Alexander Andersen, som atter i 1903 afhændede til grev *Christopher Adam Valdemar Knuth* til Lilliendal. Efter ham var den kendte norske skibsreder Steen Giebelhausen en kort overgang i 1918 ejer, hvorefter bankbestyrer J. Diderichsen fik Valnæsgaard. I 1922 solgtes den til hofjægermester L. du Plessis de Richelieu, der 1930 solgte gården til E. Lauesen. I 1932 købtes den af *Th. Fleron Dahl*, hvis fader, Chr. S. Dahl overtog den i 1934 og 1947 overdrog den til et aktieselskab under godsejer Th. Fleron Dahls ledelse.

Hovedbygningen på Valnæs er opført i 1910 på den ældre bygnings gamle kampestensgrundvold. Den er i to etager over høj kælder med et tårn for midten af østsiden. Den nuværende ejer har grundigt restaureret hovedbygningens indre, har givet tårnet dets slanke spir og har samtidig forbedret og udvidet udbygningerne.

Gårdens tilliggende er nu 422 tdr. ld. ager, 14 tdr. ld. eng, 165 tdr. ld. inddæmmet areal og 95 tdr. ld. skov og have.

MOGENS LEBECH

EJERE

1231 Kronen

1766 H. Bergeshagen Hincheldey

1795 E. Hincheldey

1806 - 1903 Forskellige ejere

1903 Ch. A. V. Knuth

1918 - 1932 Forskellige ejere

1932 Th. Fleron Dahl

1947 A/S Valnæsgaard

BYGNINGER

Kaldt Egenseborg

ca. 1400 Kaldt Egenæs

ca. 1798 Bindingsværksstuehus med stråttekte udlænger. Kaldt Valnæsgaard

1910 Enlænget, toetages hovedbygning med tårn opført ved Th. Gundestrup

Omfattende indre og ydre restaureringer

1948 Avlsgård moderniseret

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elsving).

Vennerslund

Stadager sogn, Falsters Nørre herred, Maribo amt

På det flade Nordfalster, tæt ved Guldborgsund, ligger herregården Vennerslund, oprindelig den middelalderlige gård *Stadager*, opkaldt efter landsbyen af samme navn, der i kong Valdemars jordebog 1231 nævnes i Falsterlisten som Stathagræ. Gårdens tidligst kendte ejer er *Folmer Folmersen*, omtalt 1351 ; hans datter fik gården som medgift ved sit ægteskab med den rige *Jacob Olufsen Lunge* (død ca. 1385) til Højstrup, som i 1343 havde været forlover for kong Valdemar ved Helsingborgfreden og foruden Stadager tillige ejede Ryegaard, Broby, Valbygaard og Fodbygaard. Indtil 1375 var han lensmand på Braadeborg, to år efter blev han lensmand på Holbæk Slot. Man ved ikke, hvem af hans tre sønner, Folmer, Anders og Oluf (død før 1387), der arvede gården ; den sidstnævntes søn med Anne Peders-

MARIBO AMT

datter Jernskæg, Jacob Olufsen Lunge, ejede den i hvert fald til 1415. Ved skiftet efter bedstefaderen 1387 fik han udlagt en hovedgård i Skovsø. I året 1401 nævnes han som ridder, 1416 som hovedsmand på Glambæk. En anden af slægtens mænd, Jep Lunge, er ejer fra 1415 til 1418. Engang i midten af 15. århundrede kom Stadager — ved mageskifte eller giftermål — i slægten *Venstermands* eje. Den første på gården af denne fra de holstenske Elbmarsk-enge stammende adelslægt er *Henning*, der nævnes 1462. Hans søn Morten (ca. 1430 - 1500) skrives 1480 til Stadager. I sit ægteskab med Anne Poiske til Berritsgaard fik han sønnen Jørgen (død 1551), til hvem gården ved hans død gik i arv. Denne søn, der tillige ejede Gjedsergaard, var medunderskriver af recessen 1536 og gift anden gang med Alhed Urne til Finstrup, som endnu 1564 boede på Stadager og tillige med sin husbond ligger begravet i sognekirken. En vældig, godt bevaret ligsten, der viser dem begge i hel figur, er sikkert sat over dem af sønnerne Morten, Lave og Johan. Af disse nævnes Johan og Lave som ejere henholdsvis 1564 og 1575. Sidstnævnte mageskiftede i 1576 Stadager med kongen *Frederik II* og fik i stedet godset Pederstrup på Lolland.

Kongen ændrede nu gårdens navn til *Sophienholm*, idet han opkaldte den efter sin dronning, Sophie af Mecklenburg; allerede 1585 udstedte han dog et brev, hvori det hed, at herefter skulle Sophienholm atter kaldes ved sit gamle navn Stadager. Flere ting tyder på, at Frederik II omgikkes med planer om at gøre noget stort ud af gården; 1576 fik bønderne i Nykøbing len ordre til at give møde til markarbejde, når de tilsagdes hertil af fogeden; thi, hedder det, kongen driver nu mere avl og på flere steder end før, da han også er begyndt at holde avlsgård på Stadager. Samme og følgende år nedlagdes præstegården i sognet, »en By ved Sophienholm« og en mark i Lundby og lagdes under hovedgården. Lensregnskaberne 1582 - 83 viser, at gårdens avl i ikke ringe grad var blevet forøget i disse år. Der såedes således 21 pd. 6 skpr. byg, 22 tdr. havre, 6 skpr. ærter og 16 pd. 5 skpr. rug. Høstudbyttet var 6 læst $\frac{1}{2}$ pd. 1 skp. byg, 24 tdr. havre, 20 skpr. ærter og 3 læst $2\frac{1}{2}$ pd. rug. Denne udvidelse førte naturligt til et forøget hoveri for bønderne, hvis klager imidlertid var forgæves. Ved kongens død 1588 indgik Stad-

Hovedbygningen set fra nordøst. Til venstre den gamle hovedbygning, nu godsforvalterbolig (fot. Niels Elswing).

ager i dronningens livgeding, under Nykøbing Slots len. Dette var 1586-92 givet til Niels Friis på Hesselager, som aflagde regnskaber for indtægter og udgifter.

Den unge enkedronning Sophie viste den største interesse for landbrug, navnlig studeopdræt, og bestyrede sit gods med stor sparsommelighed og dygtighed. Af hendes kammerregnskaber ses, hvorledes stude og kalve fra hendes andre gårde sendtes til Stadager for her at blive opfedet. Man må da også regne med, at ladegårdens bygninger er blevet betydeligt forøget i disse år, men kilderne nævner intet om deres udseende, ej heller ved man nøjagtigt, hvor de lå. Hovedbygningen kan heller ikke have været helt ringe; i modsat fald havde man næppe anvist den som bolig for så fornemme rejsende som hertug Karl af Sverige og hans gemalinde, som boede her et par dage i december 1582, på gennemrejse til Tyskland. Der blev truffet store forberedelser til deres modtagelse, bl. a. indkøb af vin, tyskøl og krydderier i Rostock. Inventaret forøgedes ved samme lejlighed med en stor lygte »at bruge naar Hertug Karl var forventendes«.

Den gamle hovedbygning (fot. Th. Andresen).

I 1670 var Stadager bortfæstet til Nicolaus Iversen (død ca. 1690) og Lars Rebe. Førstnævnte overlod sønnen, sognefoged Jørgen Nielsen, sin part i gården, og 1694 overtog Lars Rebes søn Christen Laurson den anden halvdel. Imidlertid var hverken sønner eller fædre i stand til at klare deres forpligtelser, og enkedronning Charlotte Amalie måtte give dem lempelser. Gården var da på 66 tdr. htk., men bønderne skattede kun af de 44. Jørgen Nielsen opgav ævred 1706 og bad sig fri for fæstet; samtidig sad den anden fæster i bundløs gæld. Da så tilmed gården ved den tid brændte, foreslog den kommission, der skulle undersøge grundene til de dårlige tilstande på Lolland-Falster, at udstykke jordene til 6 bøndergårde à 9 tdr. htk. 1708 approberedes forslaget, og året efter oprettes 6 brug à 11 tdr. htk. og med nye bygninger. Da ryttergodset ni år senere indrettedes, blev disse gårde hængt derunder, og fæsterne måtte fratræde. Ved auktionssalget over de falsterske krongodser 1766 genoprettedes det gamle Stadager som hovedgård og kom til at bestå af fri hovedgårdstakst ca. 51½ tdr. htk. ager og eng og ca. 16½ tdr. skovskuld. Bøndergodset var ca. 522½ tdr. ager og eng og 5½ tdr. skovskuld. Herunder indbefattedes dog det senere Kirstineberg, som hørte under samme hovedgård. Den fri

hovedgårdstakst var oprindelig udlagt af Klodskov by; ved rentekammerbevilling blev det imidlertid 1767 tilladt, at hovedgårdstaksten i stedet for udlagdes af Stadager by. Den nye hovedgård fik tillagt rettigheder som komplet sædegård.

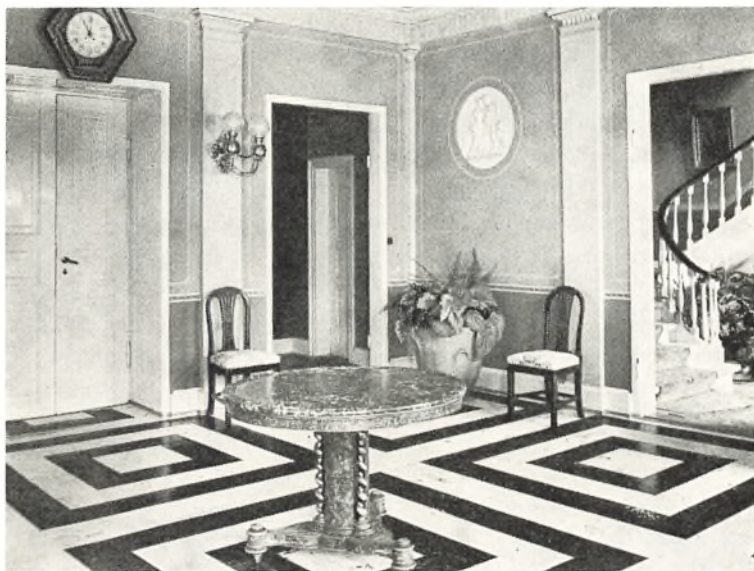
Godset købtes på auktionen for 50.724 rdl. af to borgerlige penge-mænd, kancelliråd *Hans Tersling* (1736 - 85) og justitsråd *Peder Thestrup* (1744 - 1813) i fællesskab. 1768 udstedtes skødet, hvorefter gården fik navnet *Vennerslund*. I virkeligheden begynder gårdens historie først i 1766. Ved salget fandtes ingen bygninger af betydning på godset og da slet ikke samlede. De to venner måtte derfor lade opføre et helt nyt gårdkompleks. Materialerne købtes i Nykøbing og hentedes fra det gamle slot, som man var i fuld gang med at nedbryde. Vennerslund blev anlagt med indkørsel i øst og have i vest ud imod markerne, der strækker sig helt ned til Guldborgsund. Den gamle poppelallé, som fra øst fører ind til stedet, stammer sikkert fra denne tid. Indkørslen markeredes længst mod øst ved to små huse, en slags corps de garde'r; typen kendes bl. a. fra Bækkeskov. Gennemkørslen til gårdspladsen skete dengang som nu mellem de to lader, hvis prægtige bindingsværksgavle domineres af et vældigt kryds fra sokkel til tag. Til venstre og højre lå stalde, hollænderi og — mærkeligt sideordnet og beskedent — hovedbygningen eller, med et bedre navn, stuelængen. Denne bygning, den nuværende forvalterbolig, i én etage med gavlkvist, var bygget i vinkel med en kortere og en længere fløj af bindingsværk og med sokkel af kampesten. Ved en gennemgribende ombygning i 1942 er vestfløjen revet ned, og ved modernisering af rummene er nogle stukdekorationer på væggene blevet fjernet. Nogle fortrinlige fløjdøre er dog bevaret; de har karakteristiske barokprofiler, fyldinger og forkrøppede gerichter og må utvivlsomt stamme fra Nykøbing Slot.

De to ejere havde en dygtig fuldmægtig til at varetage godsets drift, og de mange indberetninger fra 1770'erne og op til århundredeskiftet fortæller om mangfoldige og omfattende forbedringer, som blev foretaget i disse år. Tersling var gift med Kirstine Hofgaard, som ved hans tidlige død blev eneejer af Vennerslund, hvoraf en del kaldtes Kirstineberg; skødet fik hun 1789. Hun ægtede siden konferensraad J. E. Colbjørnsen, med hvem hun i 1790 oprettede en ægte-

MARIBO AMT

pagt, hvorved hun forbeholdt sig ret til at fastsætte den sum, for hvilken den ene af hendes gårde skulle overdrages til hendes søn Jørgen Tersling. Ved disposition 1805 tilfaldt Vennerlund denne søn, medens Kirstineberg forblev i familien Colbjørnsens eje. Peder Thestrup købte 1796 Nysø og Jungshoved, men solgte begge godser igen år 1800 til kaptajn H. Stampe. Jørgen Tersling (1778 - 1842) beholdt ikke Vennerlund, hvad moderen vel nok havde håbet; allerede 1809 solgte han godset. Han blev senere major og døde som postmester i Århus.

Den ny ejer prokurator *Carl Vincens Grandjean*, som erhvervede gården for 300.000 rdl., var skovridersøn fra Vemmetofte; han havde tjent en betydelig formue som forpagter på Nielstrup og senere ved hensynsløse frasalg, bl. a. af avlsgården Raadegaard, fra herregården Sparresholm, som han ejede 1804 - 05. Han foretog jordernes udskiftning og beskæftigede sig med skovenes opelskning og fredning. 1844 døde han som virkelig justitsråd og mindes som opretter af Det Grandjean'ske Legathus dér i sognet og af et asyl i Nykøbing. Da hans ægteskab var barnløst, tilfaldt Vennerlund en brodersøn cand. jur. *Ludvig Grandjean* (1806 - 61), for hvem godset efter onklens testamentariske bestemmelse oprettedes til stamhus, det sidste majorat før grundloven. Den ny besidder lod 1845 opføre den nuværende hovedbygning, da den gamle ikke var det nye stamhus værdig. Huset, der blev tegnet af arkitekt O. M. Glahn, er en massiv, hvidkalket toetages bygning med ni fag i gårdfacaden, deraf tre i en fremspringende midtrisalit med trekantgavl. Fagene er skilt ved brede lisener og ligesom rykket sammen mod midten af huset, så at facaden derved får et bredt, ubrudt sideparti til hver side. Etageadskillelsen understreges ved tværbånd i blændingerne mellem lisenerne. Gesimsen bæres af sparrehoveder, mellem hvilke der ses hvide stukrosetter på blå bund. Adgangen til gården sker ad en treløbet støbejernstrappe med en repos foran indgangsdøren, der krones af en fronton, båret af to pilastre. Havefacaden har elleve fag og i nedre stokværk en halvrund udbygning. Den høje kælder er fuget. Rumfordelingen er regulær, i nedre etage med vestibule og bag denne en oval havestue, til højre og venstre regelmæssige rektangulære rum samt trappe (til højre) op til øvre etage. Denne, der ud-

Forstue (fot. Th. Andresen).

mærker sig ved en overordentlig højde, 4,05 meter, domineres helt af en stor sal på 5 fag mod haven, der nu benyttes som kombineret bibliotek og billardværelse og smykkes med familieportrætter, malet af bl. a. A. Schjøtt. Husets interiørudsmykning er trods megen modernisering i det store hele bevaret og viser en tung efter-C. F. Hansen'sk stil med vægpilastre, palmettefriser og lofter med kasettedekoration eller stukrosetter. I øvre etage smykkes de høje døre i salen af konsolgesimser. Samtidig med husets opførelse blev den store have anlagt i engelsk landskabsstil med slynget kanal, udsigtshøj og udstrakte plæner med enkelte fuldkronede træer.

Den næste besidder, sønnen kammerjunker, cand. jur. Johan Carl Wilhelm Grandjean (1834 - 82), i nogle år ejer af det adelige gods Dyttebøl i Slesvig, efterlod stamhuset til sin søn cand. jur. Johan Ludvig Grandjean (1862 - 1926). Med ham fik gården en myndig og indsigtfuld herre, hvis markante personlighed gjorde sig stærkt gældende inden for forskellige kredse, bl. a. i amtsrådet, hvor hans erfaring var stærkt påskønnet. Han var tillige landvæsenskommissær og

MARIBO AMT

ejede en kortere tid Skjørringegaard. Ved hans død overgik Vennerslund til sønnen, *Vincens Grandjean* (født 1898), der afløste stamhuset i 1930 og derpå overtog gården som fri ejendom. Også han tager ivrig del i landbrugets ve og vel, bl. a. som sognerådsformand og formand for Maribo amts landøkonomiske forening i en årrække. Han har som nævnt foretaget moderniseringer af gårdens bygninger og ladet opføre et særligt folkehus for gårdens karle, for hvis arbejdsforhold han også på andre måder har vist en levende interesse. I 1963 overdrog han gård og gods med undtagelse af skoven til datteren, grevinde *Susanne Brockenhuus-Schack* gift med ejeren af Gram og Nybøl, Jens greve Brockenhuus-Schack. Vennerslunds tilliggende er på 954 tdr. ld. ager og eng og 618 tdr. ld. skov; den samlede vurdering andrager 3.750.500 kr.

BREDO L. GRANDJEAN

EJERE

1351 Folmer Folmersen
ca. 1380 Jacob Olufsen Lunge
1462 Henning Venstermand
1576 Frederik II
1766 Hans Tersling og Peder
Thestrup

1789 Kirstine Tersling eneejer
1809 C. V. Grandjean

1844 Ludvig Grandjean

1926 Vincens Grandjean

1963 Susanne Brockenhuus-Schack

BYGNINGER

Kaldt Stadager

1576 - 85 Kaldt Sophienholm
1766 Kaldt Vennerslund. Hovedbygning i bindingsværk, nu forpagterbolig

1845 Ny hovedbygning ved O. M. Glahn
1942 Vestfløjen nedrevet og gennemgribende modernisering og ombygninger

Hovedbygningen set fra gården (fot. Carl Østen).

Skjørringe

Falkerslev sogn, Falsters Sønder herred, Maribo amt

Skjørringe var oprindelig navn både på en landsby og en hovedgård, i den senere middelalder sikkert samlet under eet herskab. Ejerne kendes fra begyndelsen af det 15. århundrede. *Henning Grubendal* skrev sig til gården 1421 og efter ham hans søn *Oluf Grubendal* omkring år 1460. Men i de samme åringer forekommer også dennes svoger *Oluf Pedersen Godov*, og hans børn med *Elsabe Henningsdatter*, sønnen *Henning Olufsen (Godov)* og datteren *Regitze* arvede begge del i gården, hvilket medførte en del forvirring. *Regitzes* mand *Palle Andersen Ulfeldt* skrev sig nemlig i en årrække, ca. 1470 - 85 af Skjørringe, indtil dronning *Dorothea*, som det synes, lagde sig imellem: »Som Vi taled Eder til i sidst paa Rønnebæksholm«, skrev hun i 1487 til *Fru Elsabe*, »om Skjørringe Gaard, at I skulde unde Eders Søn hannem, saa bede Vi Eder og ville kærligen, at I for Vor Skyld vilde give hannem der et godt belejligt Svar.« Og i de følgende

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

år nævnes virkelig Henning Olufsen til Skjørringe. Den mest kendte af gårdens ejere var hans svigersøn *Henrik Gjõe*.

Hans navn er især knyttet til Københavns tapre forsvar efter Christiern II's flugt. »Hans kgl. Majestæt maa fuldkommelige slaa sin Lid til Hr. Henrik Gjõe, og tør ingen Tvivl have paa hannem, at han for Venner eller Frænder, Gods eller Ejendom, Penninge eller Forlening, Frygt eller Fare eller nogen anden Del vil undfalde Hans Naade,« hed det i en skrivelse til den landflygtige konge, og det hævdedes, at ville Henrik Gjõe gøre, som andre havde gjort, da var 20.000 gylden hans sikre lod. Men nu var »hans Gods løst og fast givet af Hertugen udi et frit Bytte . . . Og gaa de nu fast efter at ville skille hannem fra hans Fæstemø«.

Fæstemøen var Eline Godov, datteren fra Skjørringe. Henrik Gjõe måtte udenlands, inden han kunne hjemføre sin brud. Efter omsider at have overgivet hovedstaden, da der stadig ingen undsætning kom, begav han sig til Tyskland, hvor han i den følgende tid søgte at stille en hær på benene for Christiern II. Men der manglede penge, og Henrik Gjõe var selv gældbunden på grund af sine udlæg til krigsfolkenes sold. 1525 forsonede han sig med Frederik I, vendte

Skjørringe 1868. Efter Richardt og Secher.

hjem og overtog Vordingborg len, som allerede var stillet ham i udsigt ved Københavns-forliget. Først 2 år senere stod hans bryllup med Eline Godov, og han ville nu sætte sig i besiddelse af hendes fædrengods, som hendes slægtninge havde tilvendt sig. 1530 lod han sin ridefoged »kynde Løsen (tilbyde at udbetale de andre arvinger) paa Skjørringe Gaard, Fang og Gods« men 2 år senere rejste han for Danmarks Riges Raad tiltale mod Hans van Mehlen »for Skjørringegaard og By og 30 Pund Korn paa Møn og Skade paa Gaard og Skove, som han og hans Hustru (Ellen Pallesdatter Ulfeldt) i 26 Aar havde oppebaaret med Urette«. Sine egne sager kunne Henrik Gjõe imidlertid ikke skøtte. Han levede sine sidste år i håbløse formuesforhold og måtte sælge sin fædrengård Gisselfeld til Johan Oxe på Nielstrup. Forresten havde samme Johan Oxe i 1527 erhvervet den andel i Skjørringe, som var tilfaldet Palle Ulfeldts søn Christopher, om den nu har været indbefattet i handelen om Gisselfeld.

Fru Eline fragik arv og gæld efter sin husbonde, og sønnen Eskil Gjõe fik Skjørringe som arv efter hende. Han var en af de adelsmænd, som opvartede den fangne kong Christiern II på Kalundborg, og siden lensmand på Nyborg Slot. Hans hustru var Sibylle Gylden-

stierne, datter af den kendte Mogens Gyldenstierne. Hermed er vi i den kreds, hvis bevarede breve kaster levende strejfly over så mange af tidens skikkelser og begivenheder. Der var en del vrøvl med netop Sibylles bryllup, endda kongen selv »hjertensgerne« havde stillet den lille sal på Københavns Slot til rådighed for Mogens Gyldenstierne. »De Gjøer havde nemlig handlet saa med ham, at han maatte love dem at gøre det.« Siden, da der blev tale om fru Sibylles udstyr, sendte hun sin fader en fortegnelse over, hvad hun havde fået til sit bryllup, »og fik jeg aldrig Silkekjortel før mit Bryllup skulde være uden en brun vid Damaskes, som havde været min salige Moders i mangen Dag, før jeg fik den«.

Efter Eskils død måtte fru Sibylle strides med sin svoger om noget gods, som Eskil Gjøe havde afhændet, »der han var afsindig og det udi sin Sygdom og Svaghed gjort haver«. Hun sad tilbage med sin mindreårige søn Henrik, den eneste, der blev voksen af ægteparrets 7 børn. Værgemålet for ham gav også anledning til trætte, og majestæten selv lagde sig imellem. »Kan jeg ikke forholde at lade Dig vide det,« skrev fru Sibylle til Christopher Gjøe, »at nu Kgl. Majestæt var herudi Landet at jave, kom Hans Naade her til Gaarden til mig, og jeg ikke vidste deraf, før han stod for Porten«. Henrik Gjøe overtog til sin tid Skjørringe, men 1604 mageskiftede han den til *kronen*. Efter gennem mere end halvandet hundrede år og måske længe før den tid at være nedarvet i samme slægt var gårdens æra som adelig sædegård nu forbi.

Da Skjørringe overgik til kronen, var det meste af Falster efterhånden kommet i kronens besiddelse. Øen var på det tidspunkt livgeding for Christian IV's moder enkedronning Sophie, og Skjørringe blev nu overdraget hende mod en vis årlig afgift. Hun var glad for at slippe for naboskabet med Henrik Gjøe. Gang på gang havde hun i de forudgående år beklaget sig over hans »Trods og Hovmod«, hvordan han »uden al Sky« havde jaget på hendes enemærker. Og engang hendes skovrider gjorde kraftig indsigelse, kaldte herremanden ganske vist sit hundekobbel sammen, men »drog strax samme Dag til Stadager, hvor han atter løste sine Hunde i Dronningens frie Skove og jagede efter sit onde Hjertes Lyst og Velbehag«.

Skjørringe vedblev, modsat andre herregårde, som kronen havde

Henrik Gjøe († 1611) og hans hustru Birgitte Axeldatter Brahe († 1619). Malerier på Frederiksborg.

erhvervet, at indtage en fremtrædende stilling som en af de tre ladegårde under Nykøbing Slot, drevet for dronningens regning af en foged, der til medhjælp havde en arbejds pige, en eller to arbejds drenge og to korøgere. Først senere fik gården en overgang igen mere standsmæssige beboere, nemlig dronningens jægermester, Abraham v. Plato, der forpagtede gården engang i 1640erne. Men da var den gamle dronning længst død, i 1631, og den udvalgte prins Christian havde med sin gemalinde fra 1634 - 47 haft Nykøbing Slot som hovedresidens. Efter prinsens død blev Lolland-Falster atter enkegods, besiddet af hans enke prinsesse Magdalene Sibylle. Heller ikke hendes livgeding omfattede Skjørringe, sålidt som Korselitse og de to ladegårde var overdraget hende mod en årlig afgift på 2500 daler. Plato beholdt Skjørringe, også efter at prinsessen var draget bort til et nyt ægteskab, helt indtil svenskekrigene, der satte deres sørgelige spor også på Skjørringegaard. Da freden var sluttet, kom øerne igen under kvinderegimente, under den handlekraftige Sophie Amalie, der som andre af kronens kreditorer fik dem i pant for sine forstrækninger til krigsførelsen, indtil hun efter Frederik III's død 1670 over-

tog dem som sit enkegods. Den første del af denne periode blev Skjørringe drevet med en foged, men overskuddet var ikke særligt strålende og endte med at blive negativt. Fra 1672 var den bortforpagtet. Forpagtningsafgiften i den periode steg og steg. Den begyndte med 150, men endte i 1716 - 18 med at være 1080 rdl. årligt.

Efter mærkeåret i Falsters historie, 1718, da øen blev udlagt til ryttergods, gik det en tidlang op og ned med hensyn til ladegårdene. Først skulle de udlægges til græsning for rytterhestene, og Skjørringe blev overladt oberst Eberhertz til beboelse. 1724 mente man det mest fordelagtigt at bortforpagte gården, og den blev overdraget ritmester Carl Vilhelm Gjedde for 230 rdl. årligt, fordi hoveriet var nedsat, så forpagteren selv måtte pløje og så. Gjedde havde vistnok igen forpagtet til Ditlev Flindt, som søgte om at blive tilsynsmand, da gården i 1726 atter skulle udlægges til græskobler! Den heldige blev imidlertid regimentskvartermester Frants Bruun. Men 1729 skulle der indrettes kaserne på Skjørringe! Og så allerede i 1732 blev det indkvarterede regiment igen forlagt fra øen og Skjørringe med de andre ladegårde atter indrettet til forpagtning, stalde og barakker fjernet! Fra da af kom forholdene atter i fast gænge. Didrik Felthuis var forpagter 1741 - 45, enken Mette de næste to år og endelig 1747 - 66 Daniel Lundhof, som endte med at svare 1.245 rdl. årlig.

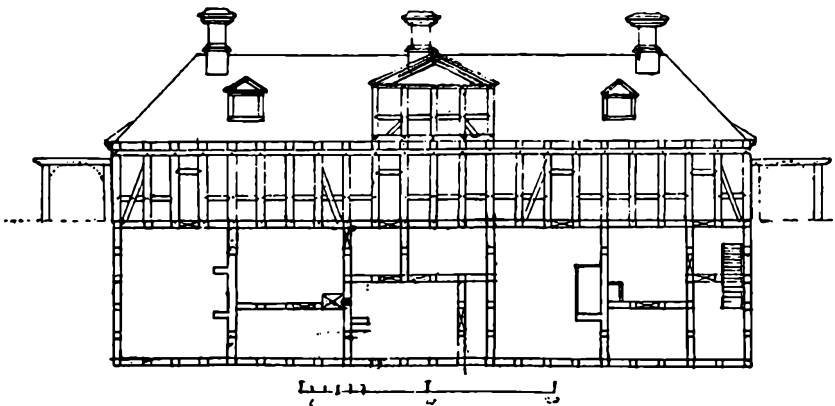
Men så fulgte auktionen 1766, da hele Falsterland blev afhændet fra kronen, og Skjørringe blev en af de 10 »hovedgårde«, som blev udbudt til salg. Med 107 tdr. htk. fri hovedgårdstakst og 588 tdr. htk. bøndergods, samt 35 tdr. htk. tiender blev den for 47.056 rdl. tilslået kancelliråd *Ole Jensen Stampe*.

Gården gik i arv i hans familie til ned i indeværende århundrede. Ole Stampe, en broder til den bekendte generalprokurør Henrik Stampe, var anden gang gift med Marie Rothe, en søster til Tyge Rothe. Efter hans død 1785 arvedes Skjørringe iflg. arveforeninger af 1791 og 1799 af sønnen, den senere kammerherre Karl Adolf Stampe, gift med en datter af Tyge Rothe. Derefter fulgte deres søn, etatsråd Henrik Stampe, til sin død 1860, jægermester Peter Adolf Henrik Stampe, som døde 1883 og efter ham Adolf Georg Nikolaj Stampe. Efter hans død i 1903 blev godset solgt til stamhusbesidder *J. L. G. Grandjean* til Vennerslund, der imidlertid allerede det føl-

gende år videresolgte til den kendte kammerherre J. K. J. S. Dinesen til Kragerup. Han havde købt gården til sin brodersøn, ejer af Gl. Viffertsholm og senere hofjærgermester *Axel Vilhelm Dinesen*, der døde på Skjørringe i 1932. 1939 gav hans enke, hofjærgermesterinde *Ida Dinesen* sin søn, *Mogens Dinesen*, skøde på gården, der efter hans død i 1954 arvedes af brodersønnen *Anders W. Dinesen*.

Man ved kun lidt om Skjørringes tilliggende i helt gammel tid. I det 16. århundrede fulgte hele byen gården, men det gods, som Henrik Gjõe overdrog til kronen i 1604, var af meget betydeligt omfang. Det omfattede foruden hovedgården og de 11 gårde i Skjørringe by tillige godt 70 gårde, fordelt på mange forskellige byer, deraf dog 9 samlet i Falkerslev. Bemærkelsesværdig er den inddeling i øster-, sønder- og nordlænde, som besigtelsen og skødet udviser, enten det nu drejer sig om gammel topografisk inddeling af øen, eller en nyere, oprettet af hensyn til hoveriet. Bemærkelsesværdigt er det også, at Henrik Gjõe tillige kunne overdrage »fri Birk og Birkeret over sine Bønder og Tjenere deromkring« gården, idet denne frihed aldrig vides stadfæstet og formodentlig har været hævdet fra alders tid. Man lægger også mærke til, at udsæden opgives som meget større end i 1662, nemlig 177 tdr. htk. mod 72. Det samme gælder høavlen, som i 1604 blev sat til 540 læs, i 1662 til 52! Skovene til gården og

Tegning (facade og plan) til det nye »Vaanhus« 1690.

MARIBO AMT

byen vurderedes til 865 svins olden. Såvel gård som by havde tre vange, naturligt nok, eftersom hovedgårdens jorder lå i fælled og fled med bøndernes. Det var i øvrigt en gennem tiderne ofte gentaget klage, at gårdens marker var af dårlig bonitet. I tørre somre fik man næppe udsæden igen. De arealer, der blev drevet under gården, var i kronens tid ikke konstant af samme størrelse, efter svenskekrigen var således den øde Sortsø bymark lagt under Skjørringe. Af største betydning var nedlæggelsen af Skjørringe by, som skete i året 1689. Bønderne flyttede med både boskab, bæster og bygninger. Hermed blev 39 tdr. htk. lagt under hovedgården. Dennes tilliggende blev siden også forøget med de øde Raad og Dalby bymarker, og en overgang med Borren ved Grønsund, som færgemanden Søren Sørensen, Marie Grubbes husbonde, forgæves søgte at fæste. Som forholdene lå, kunne man i længden ikke tale om et specielt Skjørringe gods. Ganske vist havde forpagterne i almindelighed ret til hoveri af et vist antal bønder, men dette varierede også efter hovmarkernes skiftende størrelse. Antallet lå i 1690'erne omkring ved et halvandet hundrede bøndergårde og nogle og tredive husmænd, men på gårdene var der på samme tidspunkt godt halvtredie hundrede bomænd. Udsæden angives samtidig til 119 tdr., og der var på 2 nær 10.000 favne gærder at sætte! Gården blev omkr. 1650 drevet som studegård, men antallet, som blev opstaldet på gården var ikke særlig stort, omkring 50. Der havde dog også »været ved Gaarden en Del Foler og Føl baade paa Græs og Foring om Vinteren«.

Ved bortsalget i 1766 fulgte hverken Raad mark eller Borren med, så hartkornet blev godt og vel 100 tdr. Hertil kom ca. 588 tdr. htk. bøndergods, et lignende antal gårde som i 1604, men nu ikke liggende spredt, nej, pænt samlet, størsteparten i de nærmeste sogne, i tilsammen 12 byer. I 8 af disse var der ikke andre lodsejere, nemlig i Lommelev, Ravnstrup og Bannerup i Nørre Kirkeby sogn, i Sullerup, Taarup og Dukkerup i Torkilstrup sogn, hvortil Skjørringe tidligere havde hørt, samt i Barup i Lillebrænde og Truelstrup i Falkerslev sogn. Endvidere ejedes størstedelen af de fire kirkebyer. Lommelev blev dog snart frasolgt på grund af den noget fjerne beliggenhed, men i øvrigt var den ny herremand ikke tilbøjelig til at afhænde sit bøndergods. Tværtimod havde man skumlet om, at han havde kig på

Havestue (fot. Carl Østen).

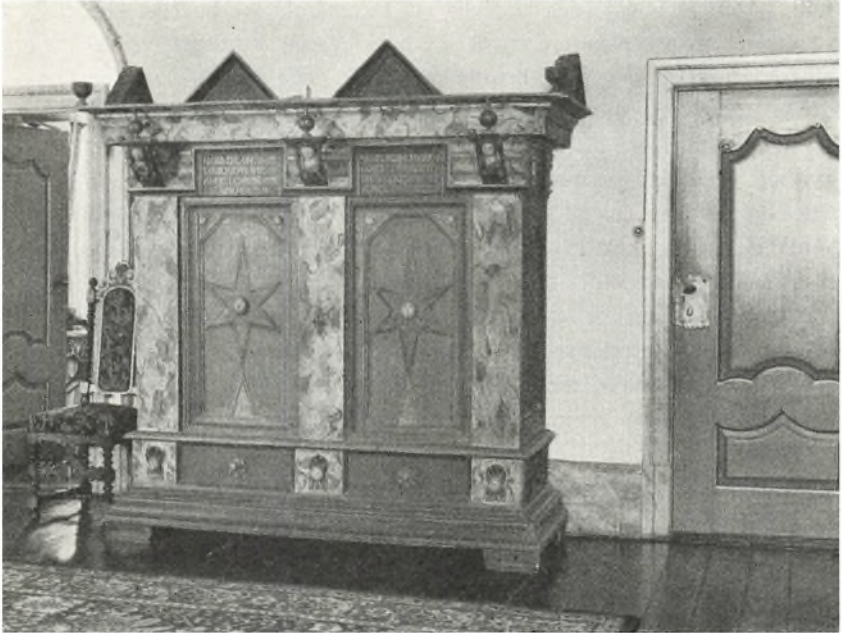
husene i Virket by, hvor bønderne havde »købt sig selv«. Og hans ridefoged gav i øvrigt udtryk for hans anskuelser om det gavnlige i at indføre arvefæste på godset: »Disse Arvefæster vil hos de fleste Bønder forårsage stor Selvraadighed, de vil derved indbilde sig Enevoldsmagt, som Bonden af Naturen er tilbøjelig til. Han vil ikke mere frygte for nogen, naar han blot undgaar de Laster, som Loven truer med Straf. Altså vil han blive farlig at omgaas allerhelst her i Landet (Falster), hvor man til fulde har Erfaring om hans slette Gemyt og Forholdsmaade mod sin Husbond og rette Ejer.« Det var sørgelige erfaringer, den nybakte godsejer havde høstet i løbet af blot et par år, men givet er det, at bønderne på Falster i det hele betragtede deres ny herrer med udpræget modvilje, og bønder fra Skjørringe gods havde deltaget i en samlet aktion netop i 1768, da rygtet gik, at kongen ville tillade dem at afkøbe de ny godsejere deres fæstegårde. Samlingsstedet for bønderne var i Nørre Kirkeby, men det hele førte ikke til noget. Også i de følgende år strømmede klager ind til

MARIBO AMT

kollegiet i København, og fra Skjørringe berattedes det endogså, at ridefogden havde mishandlet to bønder på godset, så feltskæreren havde erklæret deres sår for dødelige, og præsten havde berettet dem til døden. I hvert tilfælde så lykkedes det ikke på godset at nå til en mindelig overenskomst om hoveriet, og dette måtte fastsættes af hoverikommissionen. Ole Stampe havde allerede inden 1785 forbedret gårdens jorder ved at lade »adskillige . . . udelige Moser udgrave til Engbunds Forbedring«. Hovmarkerne var delt i 7 kobler; siden i 9 indtægter. I årene 1794 - 1806 blev udskiftningen gennemført, og 1813 byggede K. A. Stampe Falsters første hollandske vindmølle på Lillebrænde mark. Først Henrik Stampe ophævede hoveriet i tiden 1831 - 45, da han bestyrede godset for sin moder, og der var dengang »et ypperligt Hollænderi paa Skjørringe og Dalbygaard, bestaaende af 200 Høveder, tildels holstensk Race«. 1852 var der endnu godt 414 tdr. htk. bøndergods til Skjørringe, 2 arvefæstegårde og 52 fæstegårde, samt 90 huse. Men 1852 blev der afhændet 34 gårde til 500 rdl. pr. td. htk., og året efter 13 for 600 rdl. pr. td. htk. Afbyggergården Dalbygaard tillige med 140 tdr. htk. bøndergods var frasolgt allerede før i tiden.

Selve gårdens areal af ager og eng er omtrent det samme som i 1852: 770 tdr. ld. samt 250 fordelt på flere forpagtergårde. Skovarealet er forøget fra 562 tdr. ld. til 720 tdr.

Om bygningerne på det middelalderlige Skjørringe vides intet, men 1604 stod der 3 »ret gode Huse oppe paa Gaarden, muret mellem Stænger og 2 Loft høje . . . med 4 Kobberrender, hvor Tagene sammenføjes . . . Staar og et gammelt muret Hus af Grund, som ikke er blevet fuld færdig udbygget, er dog brugeligt og under Tag og Loft«. Det østre hus, en af bindingsværksfløjene, var åbenbart hovedbygningen, med kælder under hver ende og en muret vindeltrappe inde i gården, samt en stor kvist ud mod haven, ligeledes to etager høj. Hertil kom endda to karnapper »hvert på sin Ende«. Også under det vestre hus var der kælder. Og dertil kom en skøn abildhave sønden op til gården, samt en urtehave med gange og kirsebærtræer. På ladegården fandtes der først og fremmest den store kornlade »loven« med 13 gulve, samt et smukt langt hus på 24 fag med stalde og fæhus »den lange stald«, foruden nogle andre småhuse og et smedehus.

Gammelt jysk skab (fot. Carl Østen).

Senere beskrivelser yder supplerende oplysninger om dette anlæg. Østfløjen, kaldet Junkerhuset eller Junkerstuen, og i 1681 Hendes Majestæts hus, var 59 alen lang og $14\frac{1}{2}$ alen bred, med en forstue, et stort gemak stødende op dertil og tre kamre i stueetagen. Ovenover lå salen, samt en lang gang ud til gården og to mindre kamre, det ene ud imod haven. Det nørre hus, portfløjen, var økonomibygning med bageovn, køkken og bryggers, ligesom der her senere nævnes et mejeri. Om vestre fløj vides ikke meget, udover at gulvet i et »lossament« i dette hus 1661 skulle omlægges med 3000 astrag, glaserede lerfliser. Det gamle grundmurede hus, tre lofter højt, blev i det 17. århundrede anvendt som »røghus«.

Bygningerne på Skjørringe led en del under svenskekrigene. Det var ikke blot bryggepanden, der blev stjålet sammen med låsetøjet til alle gårdens døre. Der måtte overalt foretages omfattende reparationer. Men i de følgende år kom bygningerne mere og mere i for-

fald. I 1681 så borggården ræddelig ud. Der kunne overhovedet kun være tale om at restaurere en del af bygningerne, nemlig selve våningshuset, selvom det var brøstfældigt både oppe og nede, og den del af portfløjen, som stødte op til det. Resten af dette nordre hus, såvel som vestfløjen måtte brækkes ned. Det samme gjaldt røghuset, hvis det ikke skulle genopbygges fra grunden. Men de nødvendige reparationer blev næppe foretaget, for en halv snes år senere stod våningshuset på Skjørringe ikke til at redde. Ganske vist havde den skorsten, som var faldet ned i Junkerstuen, ikke voldt større skade, end at der var knækket et par halvrådne bjælker, men overalt, hvor folk skulle have værelse og bo, fandtes næppe en tør vrå, og »saaledes længere at lade staa vil være farligt og fast uforsvarligt for Gud, om de Mennesker, som derudi skal have deres Værelse skulde komme til Skade«.

Forpagteren på det tidspunkt, amtsskriver Hans Ravn, der med kgl. tilladelse havde istandsat ladegården, indsendte forslag om at opføre et nyt beboelseshus, ledsaget af tegninger, to forskellige udkast, som det ville koste henholdsvis 1087 og 806 rdl. at føre ud i virkeligheden. Amtmanden udtalte sig for det mere statelige projekt, »den højere Udgift kunde intet betyde mod den Magelighed«, som det mere rummelige hus ville frembyde, om majestæterne eller andre herskaber skulle gæste Skjørringe. Men herrerne i rentekammeret var mere sparsommelige. Da bygningen kun skulle tjene til bolig for hollænderen »og dog kan med det mindste blive bekvem nok til Herskabets korte Ophold ved Jagten, som det ikkun ligger to Mile fra Nykøbing, kan det i disse pengeknappe Tider forblive ved den mindre Model«.

Den ny hovedbygning på Skjørringe blev unægtelig ikke noget storlået bygværk, en bindingsværkslænge på ca. 30 m og 22 fag, en etage høj med en midterkvist på 4 fag, og endda blev budgettet overskredet. Dette hus, som endnu stod på gården ved bortsalget 1766, blev i 1769 sammen med en sidefløj på 10 fag vurderet til 2640 rdl. Avlsbygningerne takseret til 3800 rdl. var i 1769 et temmelig omfangsrigt anlæg: vognremise, som dog var ny, nordre staldlænge og søndre do., på henholdsvis 48 og 40 fag, tærskeladen 38, fårehus uden for gården 12, svineegle 3, hollænderhus 12 og materialhus 5. De samme huse stod

Forstue (fot. Carl Østen).

stadig i 1803, stuehuset dog nu forsynet med endnu en tilbygning formentlig en anden sidefløj på 12 fag, og komplekset var i det hele taget betydelig udvidet med forpagterbolig på 28 + 11 fag, kornmagasin 18, skyttehus i baggården 12, kærneværkshus 4, hestemøllehus, nordre staldlænge i baggården, gartnerhus og endnu flere småbygninger. Det hele blev takseret til 18.630 rdl. Samtidig blev den trelængede Dalbygaard sat til 4790. Det siges, at *K. A. Stampe* opførte en ny hovedbygning i 1816. Hvis det er rigtigt, blev det et anlæg, der nøje svarede til det gamle, tre fløje på én etage af egebindingsværk. I 1862 - 63 ombyggede *P. A. H. Stampe* ladegården og 1884 *A. G. N. Stampe* hovedbygningen, der atter blev restaureret 1915. Til sammen danner nutidens Skjørringe, hovedbygning og avlsgård, en

MARIBO AMT

temmelig udstrakt og tildels i nyere tid fornyet bebyggelse.

Herskabsboligen er et anseligt, men ikke altfor stilrent bygværk, en lang midterfløj med to korte sidefløje og på midten et højt firkantet tårn, fra 1924 forsynet med kuppelspir og flankeret af to fremspringende småfløje eller kviste. Da en del af midterfløjen i 1942 blev ombygget til grundmur, forsvandt måske den sidste rest af den bygning, som før 1700 havde afløst de Gjørs gamle trefløjede borggård.

MOGENS LEBECH

EJERE

1421 Henning Grubendal
1459 Oluf Pedersen Godov
ca. 1530 Henrik Gjøe
1604 Kronen

1766 Ole Jensen Stampe
1799 K. A. Stampe

1883 A. G. N. Stampe
1903 J. L. G. Grandjean
1904 Axel V. Dinesen

1935 M. Dinesen
1954 A. W. Dinesen

BYGNINGER

Tre toetages huse i bindingsværk og ét grundmuret
1692 - 95 Avlsgården istandsat og stuehuslænge nyopført

1816 Trefløjet hovedbygning i bindingsværk

1884 Tårn opført

1915 Restaurering
1924 Ombygning af tårnet
1942 Midtfløjen ombygget

Gammel Kirstineberg set fra syd, fra gården (fot. Carl Østen).

Gammel og Ny Kirstineberg

Tingsted og Ønslev sogne, Falsters Nørre herred, Maribo amt

For at råde bod på statens kroniske pengemangel bortsolgte i sidste halvdel af 18. århundrede størstedelen af krongodset. For Falsters vedkommende skete det ved en auktion i 1766. Man havde delt godset således, at det solgtes i 8 dele, hver beregnet til en hovedgård med tilhørende bøndergods. Til nr. 7 henlagdes godset langs Falsters vestkyst fra Guldborg og næsten helt ned til Nykøbing.

Det købtes af kancelliråd H. Tersling og justitsråd P. Thestrup. Hovedgården blev bygget ved Stadager, og ejerne gav den navnet Vennerslund.

På dette tidspunkt strakte der sig store skovarealer fra Skjørringe til Guldborgsund og fra Klodskov langs kysten til det nuværende Ejegod ved nordkanten af Nykøbing. I en ret smal indbugtning syd fra, vest for landevejen fra Gåbense til Nykøbing, lå landsbyen Krag-

MARIBO AMT

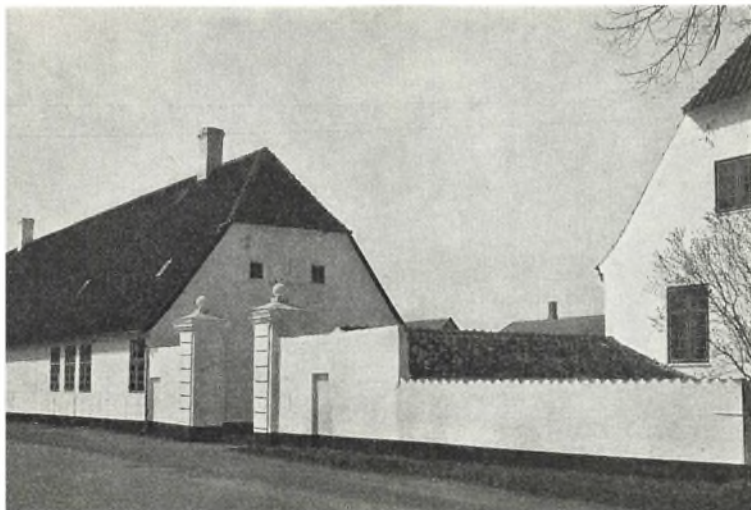
haves jorder. I denne landsby var 10 gårde med i alt 36 tdr. htk. Også Kraghave blev lagt til hovedgård nr. 7. Ved auktionen undtoges dog tinghuset, skarpretterens hus og natmandens hus. De skulle tjene deres hidtidige formål og vedligeholdes af stedets beboere.

Kraghaves bønder klagede over den lange vej, de havde til hovarbejdet. På den tid lå tanken om forbedring af bøndernes kår i luften, og selv om Guldbergs regering var reaktion efter Struensees reformiver, var den ikke fremmed for tanken om forbedringer. »For Hovarbejdets Bekvemmeligheds Skyld« blev der da i 1773 bygget en ny hovedgård ved Kraghave. Jorden blev taget fra et par nedlagte gårde og fra de tilbageværende, også fra Vennerslund og Westensborg ved Nykøbing blev der afgivet jord til den ny hovedgård, som efter *Terslings* hustru Kirstine, f. Hofgaard, fik navnet *Kirstineberg*. Bygningerne blev opført af materialer fra Nykøbing Slot, der 1767 ved auktion solgtes til nedbrydning. Nykøbings borgere var så fattige, at de ikke turde overtage slottet mod at sætte det i stand og vedligeholde det, selv om kronen havde tilbudt byen det som fri ejendom. Af det prægtige slot er nu kun ganske få spor tilbage.

Efter *Terslings* død 1785 blev hans enke 1789 enejer af *Kirstineberg* og *Vennerslund*. Nogle år efter giftede hun sig med en broder til *Chr. Colbjørnsen*, *Jacob Edvard Colbjørnsen*. I en kort efter oprettet ægtepagt fik hun dispositionsret over gården, og i henhold hertil bestemte hun, at hendes søn af første ægteskab, *Jørgen Tersling*, skulle have *Vennerslund*, medens *Kirstineberg* skulle gå til familien *Colbjørnsen*.

1806 blev så hofjægermester *H. Chr. Colbjørnsen* ejer af gården; dennes tilliggende blev stadig forøget gennem nedlæggelse af bøndergårdene i Kraghave, af hvilke ingen er tilbage, og megen skov blev ryddet. Da *H. Colbjørnsen* 1845 solgte gården til cand. phil. *Peder Estrup*, var den på 100 tdr. htk. Han fik skrabt lidt mere til, og af de nordvestlige jorder oprettede han en ny gård, der fik navnet *Pandebjerg*; den fik tillige jorden fra en skovridergård og blev på 28 tdr. htk. Dens hovedbygning er opført 1900 af arkitekt *H. C. Glahn* i tidlig renæssancestil med udløberfløje, tårn med spir, høje glatte gavlkamme og rundbuefriser i stokværksdelingerne.

P. Estrup, der var en meget virksom mand, drev de to gårde sam-

Indkørselen til Gammel Kirstineberg (fot. Nationalmuseet).

men. Da han døde i 1848, gik hans gårde i arv til broderen, J. B. S. Estrup, den senere så bekendte konsejlpræsident. De falsterske gårde havde han ikke synderlig interesse for, men solgte dem i 1851 til justitsråd *Therman Ø. Hillerup*, hvis slægt endnu ejer Gammel Kirstineberg.

Hillerup solgte 1854 Pandebjerg til H. Wilhelm. Men adskillige år før den tid var Kirstineberg blevet delt, idet den sydlige og vestlige del af jorderne var blevet henlagt under en forpagtergård, der fik navnet *Ny Kirstineberg*, medens modergården fra den tid hedder *Gammel Kirstineberg*.

I 1863, samme år justitsråden døde, blev de to gårde skilt med hver sin ejer. Ny Kirstineberg fik tillagt den sydvestlige del af jorderne og den største skov, Kirstineberg storskov. Den overtoges af marine-løjtnant, senere hofjægmester *S. C. Hillerup* og Gammel Kirstineberg af broderen, cand. phil. Victor Hillerup. Efter hans død 1894 blev sønnen, forstkandidat Aksel Hillerup, ejer og drev gården med megen dygtighed, til han i 1935 døde. Hans enke, Ellen Hillerup, sad som ejer indtil 1953 da sønnen *Jørgen Hillerup*, som indtil da havde forestået driften, overtog gården.

Ny Kirstineberg set fra syd, fra parken (fot. Carl Østen).

Gammel Kirstineberg var til at begynde med 4-længet, desuden lå der længere tilbage et par andre bygninger, hvoraf den ene nu er indrettet som inspektørbolig, medens den anden, der oprindeligt var lade, nu er svinesti.

Ved en brand i 1880'erne nedbrændte de to længer m. m. Den sydlige blev ikke genopført, så gården er åben mod syd. Der opførtes så flere nye bygninger til erstatning. Hovedbygningen er som nævnt bygget af sten fra Nykøbing Slot; det er et hyggeligt, højt eenetages hus med frontispice og kviste. Bindingsværket er skjult under hvidkalket puds.

Den længe, der ligger langs landevejen, er den gamle tiendelade, hvor tiendekornet i sin tid afleveredes. Bag gårdspladsen er der efterhånden opført så mange bygninger, at det minder om en lille landsby. Af inventar fra slottet er der vist kun en enkelt dør i hovedbygningen.

Gammel Kirstineberg ligger ved nordenden af Kraghave, 3 km fra Nykøbing. Kraghave er nu en forstad til Nykøbing. Kommer man nordfra ad landevejen, ser man hverken Kirstineberg eller Kraghave, men det ser ud, som kørte man ind i en lille skov. Det skyldes gårdens store, smukke have, der er i »engelsk stil« med græsplæner, busketter og store træer.

Til Gammel Kirstineberg hører nu 420 tdr. ld. agerjord og 168 tdr. ld. skov. Der er 57 tdr. htk. Jorden er fortrinlig, og slægten Hillerup, der stammer fra Jylland og har taget navn efter landsbyen Hillerup mellem Ribe og Esbjerg, har været dygtige og energiske landmænd, så gårdens drift må betegnes som udmærket, et prædikat, der i øvrigt kan anvendes om alle Nykøbing-egnens store gårde.

Skovarealet er fordelt i 5 spredtliggende mindre skove. Den i 1935 afdøde Aksel Hillerup var forstkandidat og ofrede megen flid på skovene, så også disse, der for størstedelen er bøgeskove, er ligeledes i fortrinlig drift. Til gården hører desuden en del huse i Kraghave, hvor der endnu findes stuehuse fra de gamle bøndergårde.

Ny Kirstineberg, den største af de to herregårde, ejede jægermester S. C. Hillerup, til han døde 1908. Derefter købtes den for 700.000 kr. af hofjægermester, senere kammerherre, *Adolph Tesdorpf* på Pandebjerg. Han var søn af »Det danske Landbrugs Fader«, gehejmekonferensråd Edv. Tesdorpf, Orupgaard, og var selv en fremragende dygtighed. Pandebjerg var allerede erhvervet af Edv. Tesdorpf.

I Adolph Tesdorpf's tid var Ny Kirstineberg sædet for administrationen af hans store besiddelser. Efterhånden er de fleste af dem afhændede. Først solgtes proprietærgården Boderup på Midtfalster. Den ældste af Tesdorpf's sønner fik de sjællandske hovedgårde Gjorslev og Søholm. Den yngste fik de sydfalsterske gårde, Gjedsergaard, Friisenfeldt og Ludvigsgave.

1929 døde Adolph Tesdorpf og hans enke, kammerherreinde Agnete Tesdorpf, f. Brun, datter af generalmajor Carl A. A. F. Brun, ejede nu Ny Kirstineberg og Pandebjerg og boede på den sidste til sin død 1948. Gårdene blev derefter overtaget af sønnen, hofjægermester Axel V. Tesdorpf, efter hvis død 1964 hans yngste datter *Anne Dorothea Tesdorpf* arvede gårdene.

Begge administreres nu samlet som sædegårde under Pandebjerg gods. Heraf udgør Pandebjerg 320 tdr. ld. Den samlede ejendoms-værdi er 3.481.000 kr.

Til Ny Kirstineberg hører nu 700 tdr. ld. agerland, 300 tdr. ld. skov og 100 tdr. ld. eng, der er beliggende i den sydlige del af Has-selø Nor, tæt ved Væggerløse station.

Hovedbygningen er opført 1867 efter tegning af arkitekt A. H.

MARIBO AMT

Klejn. Den er bygget af røde sten og er en anselig eenetages bygning med frontispicer og høje gavle. Gården er mod syd og vest omsluttet af den store have.

I Kirstinebergs første tid dreves den med 4 sædskifter; foruden brak, rug (hvede) og byg (havre) var der et skifte med ærter, dette var for den tid ejendommeligt for Lolland-Falster. Endnu 1848 udførtes over Nykøbing toldsted 14.973 tdr. ærter, og noget lignende fra Nakskov og Bandholm.

Foruden en mindre nyplantning udgøres skovarealet af Kirstineberg storskov. Den er overvejende bøgeskov, og rummer ejendommens oldtidsminder. De består af nogle grupper af gravhøje, den største på ca. 30 høje. Ved een af dem er en ejendommelighed, der findes spredt på Lolland-Falster, nemlig en stor sten ved østsiden af højen. På markerne har der været nogle høje; men de er nu jæv-nede af plov og harve. I 1868 fandt man under pløjning på Ny Kirstinebergs jord en lerpotte med 4411 mønter, der antagelig er gemt ca. 1326 under revolutionen mod Christoffer II.

L. KRING

EJERE

Kronen
1766 H. Tersling og P. Thestrup
1773 Kirstineberg oprettet
1806 H. Chr. Colbjørnsen
1845 P. Estrup
1851 T. Ø. Hillerup

1953 J. Hillerup

ca. 1800 Ny Kirstineberg oprettet
1863 S. C. Hillerup
1908 A. Tesdorpf
1964 Anne Dorothea Tesdorpf

BYGNINGER

1773 Hovedgårdens bygninger opført

1880'erne To længer brændt, sydfløj ikke genopført

1867 Hovedbygning ved A. H. Klejn

Hovedbygningen set fra parken (fot. Niels Elswing).

Orupgaard

Idestrup sogn, Falsters Sønder herred, Maribo amt

Orupgaard hører til de mange herregårde, der har taget en ældre landsbys plads. Og skønt gården først blev en privilegeret hoved- og sædegård omkring 1770, så var sammenlægningen af Orup bys gårde til én eneste allerede sket i det forudgående århundrede. Det var dog kun en lille by, som forsvandt, i kong Valdemars jordebog anført med ét bol jord og takseret til tre mark. Formodentlig har hele byen allerede dengang været i kronens besiddelse, og i begyndelsen af det 16. århundrede lå alle byens tre gårde under Nykøbing Slot. De svarede tilsammen 12 pund korn i landgilde, eller en læst, netop ofte i ældre tider nævnt som afgiften af et bol jord. Allerede i løbet af samme århundrede forsvandt imidlertid to af de tre gårde, og i begyndelsen af 1580'erne var den ene af de tilbageblevne »øde«, jorden brugtes til

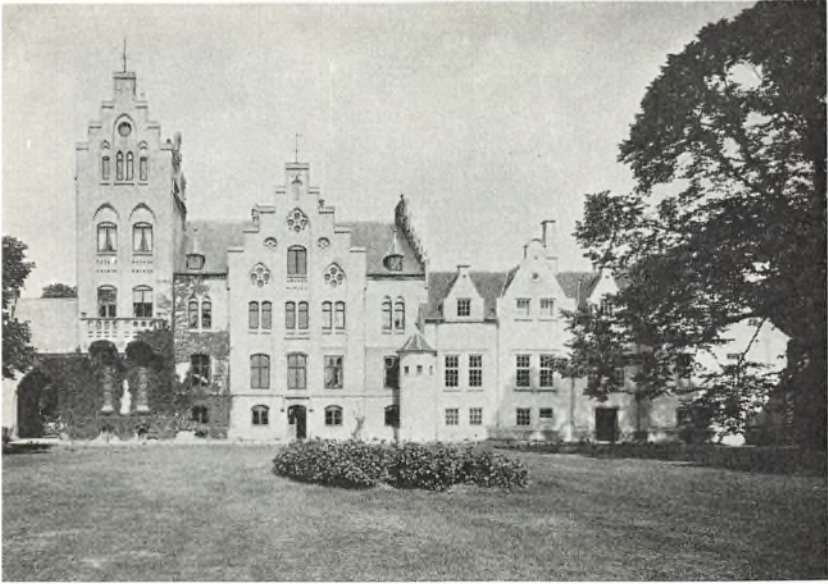
MARIBO AMT

en anden gård, og den tredie var bortfæstet til en skovfoged. En årrække lidt senere var Nykøbing-borgeren Christoffer Jørgensen (Skriver) fæster af »Kronens Gaard Orup med to øde Byggsteder«, som derefter tabes helt af syne i de følgende halvhundrede år. Men i årene 1640 - 44 er en mand af stand fæster i Orup, ganske vist en adelsmand, der var fritaget for at betale skat på grund af sin formælse. Eiler von Bülow hed han, og han stammede fra Meklenborg, men havde både været skibskaptajn i Venedig, høvedsmand i Brunsvig og hofmester hos en abbedisse i Gandersheim. Trods sin fattigdom var han dog i 1645 i stand til at købe sig en gård i sit hjemland for en sum af 12.000 rdl.

Efter dette mere fornemme intermezzo sank Orupgaard atter tilbage til sin fordums jævne stilling. En fæster Jens Olsen blev afløst af en anden Jens Nielsen, og denne til sin tid af sin søn. Kunne beboerne ikke prale med skjold og adeligt mærke, så formåede de at gøre sig bemærket på anden måde, ved deres overvættens høje alder. Da Christian V engang i året 1689 gæstede Nykøbing Slot, lod han folkene fra Orupgaard hente ind til sig, især for at se fæsteren Niels Jensens fader, den 106 år gamle Jens Nielsen. Turen lønnede sig: ikke blot modtog den gamle straks den betydelige sum af seks rdl. — siden gav kongen ovenikøbet ordre til, at han og hans familie skulle besidde gården kvit og frit for landgilde og hoveri resten af deres levedage. Det skete ikke alene på grund af faderens høje alder, men også fordi Niels Jensen havde berettet, at han i løbet af de sidste tre år havde mistet 19 plovbæster, samt at hans kvinde på tredivte år var så elendig af »et sært Tilfælde i hendes Barselseng«, så hun bogstavelig hyrken kunne stå eller gå, langt mindre gøre noget arbejde. Men selv om stiftamtmanden modtog befalingen af monarkens højstegne mund og straks påtegnede den ansøgning, Niels Jensen forsynlig havde medbragt, så ville man i rentekammeret i de følgende år næppe anerkende gyldigheden af enevoldsherskerens mundtlige ordre, og først langt om længe blev den skriftligt bekræftet. Da var sønnen for flere år siden død! Den gamle overlevede ham og skal først være død i en alder af 113 år. Allerede i 1692 havde svigerdatteren set sig nødsaget til at afstå gården, fordi hun på grund af sin »umaadelige Svaghed« ikke mente længere at kunne forestå den, da hendes eneste

Orupgaard set fra parken (for. Niels Elswing).

Orupgaard før ombygningen 1940, set fra vest.

mandlige støtte var hendes »salig Mands, efterlevende paa sjette Snes Aaringer, gamle svage og sengeliggende Fader.«

Det var hende, som endelig modtog den lovformelige bekræftelse på den snart gamle mundtlige ordre, nu vendt derhen, at hun for resten af sin levetid skulle oppebære gårdens landgilde, nedsat til 14 tdr. Ellers havde ingen villet overtage fæstet i den slette tilstand, gården var i. Den ny fæster Poul Garb — så højt på strå at han var herredsfoged — forsøgte at gøre noget af en hovedgård ud af *Orupgaard*, som den allerede kaldtes i matriklen 1662. Han havde også forpagtet et par enemærker, Ø. og V. Hallerup på Tjæreby mark, som bønderne i Højet og Rabjerg var forpligtet til at drive, og prøvede på at overføre dette hoveri til selve Orupgaard, tilsyneladende uden større held. Han døde 1705 og hans eftermand oberst v. Peperlow allerede to år efter. Den sidstes oprindelige navn var Peper, han havde deltaget i Den skånske Krig, var blevet adlet i 1686 og havde fra 1701 været chef for et national-fodregiment, indkvarteret på Lol-

Parti fra parken (fot. Niels Elswing).

land-Falster. Hans adelige enke, Else Margrethe Bille, som overlevede ham med fem børn, trøstede sig allerede to år efter ved ægteskab med deres hovmester, Johan Martin Gamper, som efter andre to års forløb blev enkemand. Niels Jensens enke levede derimod stadig og havde sit ophold på gården. Monsieur Gampers held vakte misundelse, og visse af hans avindsmænd ansøgte om selv at måtte overtage gården. De var så frække ganske at lade hånt om hans i 1708 lovligt erhvervede og med 20 rigsdaler betalte fæstebrev, men anslaget lykkedes ikke. Med sit fæstebrev i orden og uden restancen beholdt Gamper gården, skønt bygningerne var slet vedligeholdt.

I 1718 nedbrændte Orupgaard til grunden og blev ikke foreløbig genopbygget. Der var ganske vist forslag i den retning fremme i 1731, fordi det faldt hovbønderne besværligt at køre afgrøden — gården var udlagt til rytterkobler, som det hed, marker, hvor der skulle avles hø og havre til rytteriets heste — i hus på Nørre Ladegaard eller i Nykøbing, men der blev først bygget på stedet efter det store skisma i Falsters historie, auktionen over alt krongodset, alt øens hartkorn i 1766. En trediedel, godt og vel 6000 tdr., blev udbudt

som hovedgårde med tilliggende gods, og blandt disse var nummer 4 Orupgaard, der nu blev en virkelig hovedgård. Bøndergodset, som fulgte med, lå i fire sogne og udgjorde størstedelen af byerne Sønder Vedby, Tjæreby, Elkenøre, Sønder Ørslev, Hillestrup, Ulslev, Sønder Alslev, Systofte, Hulebæk og Bjørup. Hele herligheden, hovedgårdstakst, bøndergods og tiender, var på nær ved 500 tdr. htk. og erhvervedes af købmanden *Christian Hincheldey* i Nykøbing for 30,000 rdl. Køberen var en meget formuende mand, der en årrække noget senere også var medejer af Westensborg gods og endelig i 1783 købte både Bøtø og Hasselø, dog kun for at bortsælge disse byer til selvejendom.

Christian Hincheldey (1729 - 93) var en selfmade mand. Redelig, arbejdsom og velgørende står der på hans gravsten i Sønder Alslev kirke, og han efterlod vitterligt renterne af 2000 rdl. til de fattige, henholdsvis under Orupgaard og i Nykøbing. Samtidige klager over hans adfærd tegner et mindre sympatisk billede. Både hans bønder og hans naboer følte sig besværede. Ejerne af Gjedsergaard har skildret ham som »denne paa Falster Landet mægtige Mand, der viste om ikke Ondskab, saa dog i det mindste en u-mættelig Egennytte, Misundelse og Fortrydelse, over at den ringe Part af Falster Landet, som var kommen under deres Ejendom og Rettighed, ikke var falden ham i Hænderne«. De havde troet sig lykkelige i deres situation på denne yderste pynt af fastlandet, nemlig Gedserodde, hvor de havde stranden til nabo på de trede sider. Hvad hjalp det, når naboen på den fjerde var *Hincheldey*, »hvis Vindesyge strax begyndte at spille med sine utrolige Griller på deres Grænsen«.

Hans enke og anden hustru, *Laurentia Hofgaard* — den første, *Mette Helene Tersling*, var død i 1770, i hvert ægteskab var der fem døtre — besad Orupgaard indtil 1809, da den blev købt af kammerherre *Charles friherre de Selby* (1755 - 1823) for 382.000 rdl. courant, altså tilsyneladende en over 10 gange større købesum, end den for hvilken *Hincheldey* i 1766 havde erhvervet godset. Ganske vist var det forøget med omtrent 170 tdr. htk., tiender og hovedgårdstakst; men bøndergodsets omfang var næsten uforandret, og selv om man tager hensyn til de unormale tider, kursen og sølvets købeevne, var den virkelige prisstigning mere end 300 procent. Trods de fine titler var det atter en storkøbmand, der blev ejer, denne gang dog en ud-

MARIBO AMT

lænding, en englænder, havnet i Danmark, fordi hans mødrene slægt ejede store plantager, blandt andet på St. Croix, og andele i et sukker-raffinaderi, »Union House« på Christianshavn. Dette overtog han i kompagni med en morbroder for siden at blive eneejer, og efter at have fået dansk indfødsret drev han en udstrakt handelsvirksomhed, så huset Selby & Co. blev et af Københavns største og mest ansete. Kun 40 år gammel trak Selby sig imidlertid tilbage fra handelen og etablerede sig som godsejer. Han købte Bækkeskov og få år senere Sparresholm, og selvom han snart solgte begge godser på grund af sin svagelighed, så blev han atter godsejer i 1809, da han købte Orupgaard, som han besad til sin død. Hans første hustru Kirstine Borre, etatsråd Peter Borres datter, var netop død i 1809, og med sin anden hustru Anna Ernestine Rantzau, født baronesse Brockdorff, fik han godset Gùldenstein i Holsten, hvor han tog bolig i sine sidste leveår. Han betegnes som en ligeså dygtig og redelig som ærgerrig og nøjeseende forretningsmand og roses for sin loyalitet under krigen med hans fædreland. Han var da major i landeværnet og skænkede siden større summer til flådens genopbygning.

Sønnen Charles Borre Selby (1778 - 1849), som også havde vist sit danske sindelag ved udgivelsen af en pjece mod englænderne i 1807, arvede Orupgaard efter faderen. Han havde fået sin første uddannelse i dennes firma, før han valgte den diplomatiske løbebane og efterhånden blev legationssekretær og chargé d'affaires i Dresden, Stockholm, St. Petersborg, Berlin og 1810 gesandt i Kassel hos Napoleons broder, kong Jérôme. Her var han ikke så heldig; han tilbagekaldtes og blev først efter syv års uvirksomhed på ventepenge atter gesandt, denne gang i Haag. Allerede to år før han forlod denne samtidig nedlagte post, havde han solgt Orupgaard med dens gods, og oprettede siden et pengefideikommiss, det Selbyske forlods, på godt 150.000 rdl.

1840 fik så Orupgaard sin hidtil mest bekendte ejer, atter en udlænding, dog fra Danmarks umiddelbare nabolag, den kun 22-årige borgmestersøn *Edward Tesdorpf* (1818 - 89) fra Hamborg. Han stammede fra en gammel hanseatisk patricierslægt, bedstefaderen var også borgmester, i Lybæk, men selv havde han lært landbrug i Holsten, den gang ubestridt det førende landbrugsland under den danske kon-

Avlsbygninger på Orupgaard (fot. Niels Elswing).

ges regimente, og herfra hjemførte han i 1847 sin hustru, godsejerdatteren Mary Busch. Efter sin læretid havde han to år været forvalter på Lolland, da det forlød, at baron Selby ville sælge sit gods, og det betog den unge mand så stærkt, at han i åben båd lod sig sætte over Østersøen for at komme før andre lysthavende, og fra Hamborg rejste han til Haag, hvor handelen blev afsluttet. Og skønt han efterhånden blev godsejer i endnu større stil, ved købet af Petersdal på Amager, Sædingegaard på Lolland, Ludvigsgave, Pandebjerg og Orupgaards nabogård Gjedsergaard på Falster, ialt rundt regnet 10.000 tdr. ld., som han selv bestyrede, så boede han til stadighed på Orupgaard, der i hans tid blev kendt langt ud over landets grænser. Den ny hovedbygning, han lod opføre der i 1860'erne bygget af en anset Hamborger-arkitekt, E. H. Glüer, stod til fornylig kun som et af de altfor mange eksempler på datidens smag for forloren gotik. Og bedre bliver det jo ikke af, at den afløste et endnu langt fra gammelt hus, bygget i årene 1812 - 14 af baron Selby. Før Selbys tid var gården kun bygget som forpagtergård, tre længer i bindingsværk, stald,

Spisestue (fot. Niels Elswing).

lade og forpagterbolig, opført af Hincheldey. Den gård, som brændte 1718, havde derimod haft 4 længer, tildels opført af herredsfogden Poul Garb, men var jo nærmest en anselig bondegård, selvom herredsfogden havde ladet bygget to ekstra huse, hvert på 7 fag, indrettet til tyendet, et tegn på den allerede da tilstræbte herskabelighed. I den allernyeste tid har Orupgaard igen skiftet udseende. Efter Tesdorpf's død arvedes den af sønnen, den kyndige hippolog og frikonservative politiker, kammerherre og hofjægermester Edward Frederik Jakob Tesdorpf (1854 - 1937), gift med Sofie Tutein, og i hans besiddertid fik den en tilbygning i engelsk herregårdsstil. 1940 har civilingeniør Knud Højgaard, som året før købte gården fra kammerherrens bo, ladet hele slottet ombygge i denne stil ved arkitekt O. Gundelach-Pedersen, 1954 overlod han godset til sin søn Erik Højgaard.

De ældre besidderes forsøg på at indføre forbedrede driftsmetoder tåler jo ingen sammenligning med borgmestersonnens fra Hamborg. Gårdens areal (1064 tdr. ld. ager og eng, 833 tdr. ld. skov) er blandt det største, som herhjemme drives samlet — i en årrække var afdøde statsminister Madsen-Mygdal forpagter — men det omfatter også

mere end jorderne til den lille Orup by. Der er med mellemrum lagt adskillige tønder hartkorn fra flere forskellige sogne under dens område: I Hincheldeys ejertid kom der skik på driften. Først og fremmest fjernedes den store mængde sten, der fra gammel tid havde ligget i markerne. Ved opmålingen i 1682 taltes alene i den såkaldte Østermark 360, så man ved takseringen trak 6 alen pr. stk. fra det opmålte areal. De anvendtes nu ved opførelsen af de ny bygninger og siden til stengærder; i løbet af fem år blev der sat halvfjerde hundrede favne. Ellers grøftedes og gærdedes der på anden måde med ris og torn og med levende hegn, mosejord blev ved afvanding til agerjord, og ved en moderne kalkovn drog Hincheldej nytte af mureret, en slags kalk, der fandtes i markerne, ligesom han byggede et teglværk ved gården. Markerne var i årene straks efter overtagelsen blevet skilt fra de tilgrænsende bondebyers. De blev indhegnet og inddelt i 11 kobler. I landsbyerne var det derimod vanskeligt at formå bønderne til en gennemført ophævelse af fællesskabet, og i første omgang nåede man kun til at udskifte enkelte bymarker fra det fællesskab, de indbyrdes lå i; det fandt navnlig sted i 1780. Bønderne gjorde ellers stadig modstand, når talen var om en fuldstændig udskiftning. Den gennemførtes da også først i Hillestrup 1794, i Hulebæk og Systofte 1796, i Sdr. Ørslev 1799, i Sdr. Alslev og Tjæreby 1800, i Egebjerg 1802, og andre steder endnu senere.

Også den ældre Selby var interesseret i landbrugets drift, noget, der dog især kom Bækkeskov gods og siden hans holstenske besiddelser til gode. Under sønnen blev tilstanden på Orupgaard derimod helt elendige. »Hvad vil De dog med dette Gods, det er forarmet og giver ingen Indtægt?«, sagde baronen ligeud til den unge Tesdorpf, da handelen blev indgået. Og selvom det dengang stod dårligt til på adskillige godser, så nævnte man Orupgaard som et særligt grelt eksempel og dets bønder som de fattigste på Falster. Det var et slående vidnesbyrd om, hvad slet administration kunne føre til. Baronen selv var en på landbrugsområdet ganske ukyndig mand og forstod slet ikke at vælge sine funktionærer. Tilmed holdt han ikke blot strengt på sin ret, han overskred ofte sine rettigheder, og forholdet til bønderne blev naturligvis derefter — især i en tid, da de også vovede at rejse hovedet — måske endnu en grund til, han ønskede

MARIBO AMT

at sælge. Navnlig var hoveribyrden trykkende; hovmålene var store, og alt ekstraarbejde udførtes som hovarbejde. Det siges endda, at hovbuddet ofte blev bragt på en æggende og drilagtig måde. Alt dette blev nu bragt til ophør. Selvom den ny godsejer nok kunne optræde på en i forhold til hans ungdom lidt for patriarkalsk ophøjet måde, så skulle bønderne snart sande, at han ville deres vel. Leve og lade leve, var ikke for intet hans valgsprog. I 1842 begyndte reformeringen, i første række med hoveriets næsten fuldstændige afløsning, mod en ret rimelig årlig afgift på 12 tdr. korn for hver gård, mens Selby havde sat taksten til 32 tdr.! Og Tesdorpf indførte dernæst ikke blot et fuldstændigt præmieringssystem, uddeling af redskaber og gode tillægsdyr; han samlede en gang årligt sine bønder, beværtede dem, ja sad til bords med dem, hvad jo dengang var en stor ære, og forhandlede med dem om de forbedringer, de burde indføre. Det varede da også forbløffende kort, inden tilstanden overalt bedredes, restancerne mindskedes, og gårde, der i 1842 havde ligget halvvejs forfaldne og med markerne helt ude af stil, stod blot få år senere nybyggede og i langt bedre drift. Alligevel modtog bønderne ikke Tesdorpf's tilbud om at blive arvefæstere i 1847, skønt deres tillidsmand Balthasar Christensen ivrigt tilrådede det, og måtte til gengæld vente over 25 år, inden lejligheden atter gaves, i 1874, da 88 af 91 gårde og så godt som alle huse bortsolgte fra godset. Tilstanden var da yderligere forbedret, for Tesdorpf var blevet ved at støtte sine bønder med bygnings- og brændselshjælp.

Naturligvis betød det også meget, at driften af hans egne gårde var forbilledlig. Selvom hovedgården måske ikke var så slet drevet som bøndergodset, dengang han købte, så var det næppe til at forudse, at Orupgaard — og hans andre gårde — skulle blive fuldstændige mønsterlandbrug. Han stod ganske vist ved reformarbejdets begyndelse bedre rustet end de fleste, som besidder af store arealer på landets bedste jord og med en stor kapital i ryggen. Uden dennes anvendelse på en planmæssig og principfast måde og uden sin egen utrættelige iver og urokkelige tiltro på sine foretagenders lykke var han næppe nået så vidt. Det var naturligt nok, at han, som kom fra Holsten, hvor mejeribruget stod i fuld blomstring, satte kraftigt ind på dette område, især med malkekvægets forbedring. Han søgte straks

Herreværelse (fot. Niels Elswing).

fra sin overtagelse af godset at forbedre den hjemlige race ved indkøb af de bekendte gode anglerkvier, hvilket snart satte sit præg på gårdens kvægbestand, og der uddeltes gennem årene mange kviekalve til bønderne, så Orupgaards besætning blev en stambesætning for hele egnen. Som noget ganske nyt herhjemme slog han i 1842 kraftigt til lyd for en kærnefodring af malkekøerne, og dette bragte hurtigt ydelsen i vejret. Det er også en selvfølge, at han straks indrettede gårdens mælkeribrug efter de dengang mest moderne metoder, og han indførte delvis mekanisk drift, idet en dampmaskine på tre hestes kraft drev kærnen og andre maskiner, samt tjente som varmecentral.

Efter iagttagelser på en studierejse i England foretog Tesdorpf først i 50'erne en gennemført dræning af sine jorder. At den betalte sig, kunne bevises med tørre tal. Høstudbyttet på gården var i årene 1850 - 54 gennemsnitlig ca. 5500 tdr. korn, men steg efter dræningen til 7300 tdr. i årene 1860 - 64, dog også på grund af den udvidede anvendelse af gødning og efterhånden af kunstgødning, som Tesdorpf allerede tidligt var gået ind for, en naturlig følge af hans agitation mod den almindelige rovdrift, som landbrugsjorderne var udsat for,

Hall (fot. Niels Elswing).

og som efter hans mening var en af årsagerne til landbrugets forfald i alle de gamle europæiske kulturlande. Han havde da også den tilfredsstillelse, at foldudbyttet steg og steg og på Orupgaard fordobledes i løbet af hans levetid. Alle disse forbedringer fandt dog sted inden for et efterhånden lidt forældet system. Han holdt sig stadig til koppelbruget med renbrak og kløver, som han havde lært det i sin ungdom. Og først få år før sin død gik han nølende, bevæget af den fremtrængende sukkerroedyrkning, over til at lægge driften på sine gårde om i mere moderne retning, uden at han dog i det store og

hele kunne bekvemme sig til at fratage jorden dens hvile, brakningen.

Derimod havde han altid været rede til at prøve ny og forbedrede redskaber, arbejdede også på at få startet en maskinfabrik på Lolland og var herhjemme en af de første, der brugte mejemaskiner, samt den allerførste, der anvendte et flytteligt damptærskværk. Og til inventar og besætning svarede hans avlsbygninger, velindrettede og solide, sommetider næsten for solide, syntes man. Orupgaard forsynedes som hans andre gårde efterhånden med helt ny bygninger: kostald 1844, svinestald 1847, fårestald 1856, lade 1871 og hestestald 1889. Kostalden var dog fornyet, før den i 1961 blev nedlagt efter lynbrand. Men Tesdorpf byggede også gode arbejderboliger på sit gods. Trods sin højreindstilling var han en mand med social forståelse. Han skaffede sine talrige daglejere adgang til billige fødemidler, og ligesom de fik frit brændsel, regnede han fri læge og medicin for dem selv og familie, samt fri skolegang for børnene til deres rettigheder. Han var virksom for oprettelsen af sygekasser og brugsforeninger og gjorde sit til, at de første sådanne i Lolland-Falster stift oprettedes i Idestrup sogn. Han var da også formand for sogneforstanderskabet og siden i en lang årrække sognerådsformand, indtil de politiske forhold bevirkede, at han få år før sin død blev vraget, hvilket gik ham nær til hjerte.

Ved talrige studierejser vedblev Tesdorpf at holde sig bekendt med landbruget i udlandet og knyttede samtidig ofte for hele landet nyttige forbindelser. Mønsterbruget Orupgaard blev efterhånden kendt vidt og bredt i Europa. Og ingen udlændinge, der studerede landvæsen i Danmark, »hvad enten han var engelsk Professor eller islandsk Bonde«, kunne undlade at gæste Tesdorpf på Orupgaard. Det hører til hans fortjenester, at talrige unge landmænd, i senere tider ca. 30 om året, gik i lære på hans gårde, men en redegørelse for hele hans udadvendte virksomhed »vilde til Dels blive en Fremstilling af Hovedtrækkene i vor landøkonomiske Udvikling i det forløbne halve Aarhundrede«, som det blev sagt efter hans død på Orupgaard i 1889. Først og fremmest øvede han stor indflydelse i sin egen landsdel, både da han bogstavelig forøgede dens areal med 2500 tdr. ld. agerjord ved inddæmningen af Bøtø Nor, og ved oprettelsen af sukkerfabrikken i Nykøbing, samt i Maribo amts landøkonomiske

MARIBO AMT

forening, hvor han var den egentlige leder gennem et halvt århundrede. Allerede fra sine unge år virkede han her for indførsel af anglerkvæg, kornfodring og de begyndende dyrskuer, ligesom han meget kraftigt foreholdt stiftets godsejere deres forpligtelser til at gavne det almindelige bedste ved at forbedre landbruget på deres godser. Han kom i det hele taget til at indtage en fremragende plads i vort landøkonomiske foreningsliv og var præsident i Det kongelige danske Landhusholdningsselskab i 28 år fra 1860 til 1888, i hvilken periode han varmt tog sig af selskabets forskellige foretagender, som foredrags-, konsulent- og forsøgsvirksomhed. Han støttede docent Fjord fra første færd af og stillede villigt arealer på Orupgaard til rådighed for den kendte forsøgsleder P. Nielsen. Det var på Tesdorpf's initiativ, at der i 1865 oprettedes regelmæssig eksport af levende kreaturer fra København og Jylland til England, noget der igennem et kvart århundrede gavnede det danske landbrug meget. Civilingeniør K. Højgaard nøjedes ikke med at ombygge hovedbygningen. Siden 1939 er avlsgården ombygget og arbejderboligerne moderniseret. Godsejer E. Højgaard, der siden 1944 har ejet Brændte Ege, har yderligere moderniseret avlsgården og mekaniseret driften. Ligeledes har han udvidet det store skovareal, han i 1954 overtog — nemlig Orupgaard - Pederstrup - Christianssæde skovdistrikt — med 39 tdr. ld., således at godsets tilliggende nu udgør 5.155 tdr. ld., hvoraf skovarealet udgør 3.435 tdr. ld. Ejendomsværdien er 10.360.500 kr.

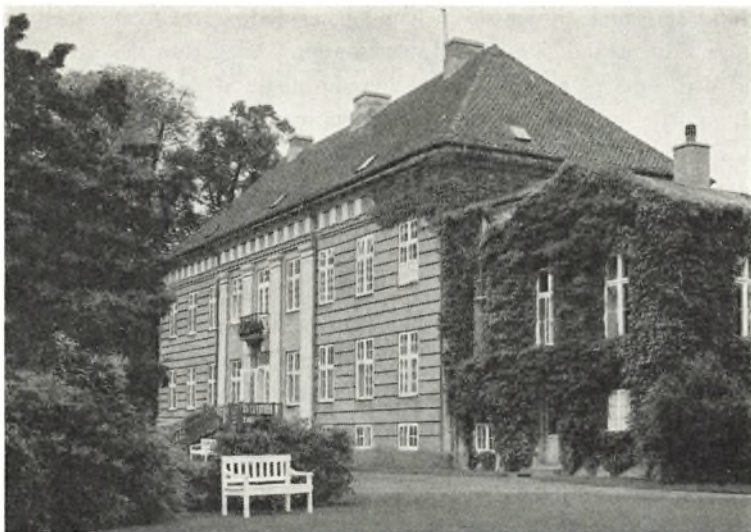
MOGENS LEBECH

EJERE

1766 Chr. Hincheldey
1809 Charles de Selby
1840 E. Tesdorpf
1939 K. Højgaard
1954 E. Højgaard

BYGNINGER

Firlænget bondegård
1718 Nedbrændt
ca. 1770 Trefløjet bindingsværks
hovedbygning
1812 - 14 Hovedbygning opført
1860 - 62 Ny-gotisk hovedbygning
ved Ernst H. Glüer
1940 Ombygget i engelsk herregårds-
stil ved O. Gundelach-Pedersen.
Avlsgården moderniseret
1961 Avlsgården indrettet for
kvægløst landbrug

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Korselitse

Sønder Alslev sogn, Falsters Sønder herred, Maribo amt

I det sydøstlige Falster nær ved Østersøen og de vidtstrakte skove ligger herregården Korselitse, en af øens ældste gårde, der strækker sine rødder helt tilbage til Valdemarernes tidsalder. Navnet, der har utallige former (Køcæliz, Kosselisse, Cotzelitze), tyder på vendisk oprindelse og stammer som flere andre navne sikkert fra de vender, der i Absalons og Valdemar den Stores tid i ikke ringe antal tog fast bopæl på vore sydlige øer.

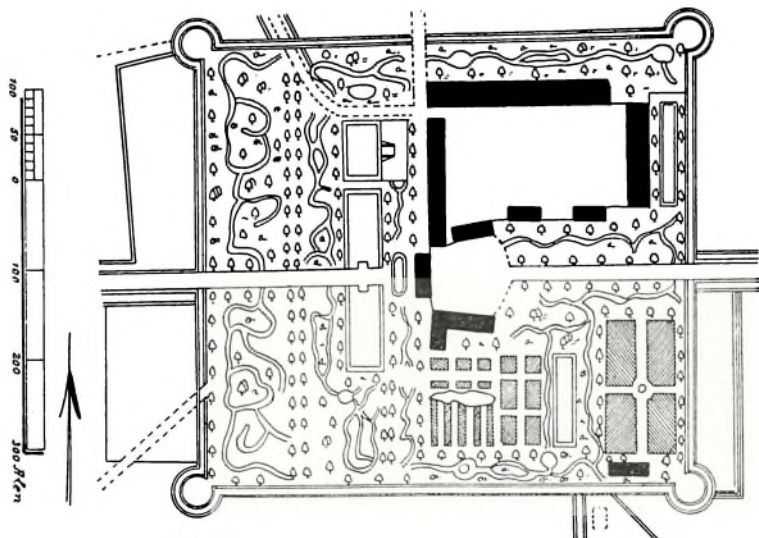
I kong Valdemars jordebog nævnes gården som kongsgård, og samstedts nævnes en bonde, Peder Falster. I 1354 vides en *Jens Falster* at have mageskiftet gods på Falster med Valdemar Atterdag, og i begyndelsen af det 15. århundrede kalder hans sønnesøn, Laurids Falster, sig »til Korselitze«; muligvis er det da denne gård, bedstefaderen fik ved mageskiftet. Slægten Falster ejede derefter gården,

søn efter fader, til den sidste Jens Falster døde i året 1600 som slægtens sidste mand. De var alle virksomme i kongernes tjeneste, flere af dem også på udenlandsfærd, ligesom nogle af dem studerede ved fremmede universiteter, bl. a. i det nærliggende Rostock.

Da Jens Falster var død, tilfaldt Korselitse *Axel Brahe* til Elvedgaard, en yngre broder til Tyge Brahe; han mageskiftede den tre år efter til kongen mod gods på Fyn, og derefter var den — direkte og indirekte — kongelig ejendom i over 160 år. Allerede i 1604 fik enkedronning Sophie, der havde fået Falster og Lolland tildelt som livgeding, også Korselitse med marker og skove, men kun som forpagtning af kongen. Hun begyndte straks på at opføre et nyt hus på gården, og håndværkernes bevarede regninger viser, at det var ret betydeligt. Det var i to stokværk med forstue og vindeltrappe og flere stuer, hvoraf den ene kaldtes Dronningens Kammer, en anden Junkerens Kammer, hvad der tyder på, at hun selv undertiden tog ophold på gården. Der findes også en regning fra smeden på fire store jernbogstaver og fire tal, nemlig S. K. Z. D. (Sophia, Königin zu Dänemark) 1605. Også haven, hvorfra der sendtes grøntsager og frugt til hoffet i Nykøbing, omtales oftere, og allerede 1604 nævnes en gartner.

Efter dronning Sophies død 1631 blev Falster forlenet til Christian IV's ældste søn, tronfølgeren prins Christian, og efter hans død 1647 blev den givet hans enke, prinsesse Magdalene Sibylle, som livgeding. Korselitse fik de dog stadig kun som forpagtning. Da prinsessen i 1652 indgik nyt ægteskab og forlod Danmark, overtog kongen selv Korselitse, og da han atter bortforpagtede det, forbeholdt han sig nogle enge til to stutierier på 17 - 19 stykker, som om vinteren skulle fodres og passes på gården. Desuden beholdt han selv de store skove, der bugnede af vildt, og som lokkede det jagtelskende kongepar til Falster. I 1655 opholdt kongen og dronningen sig med deres fyrstelige tyske gæster en tid på Korselitse for at gå på jagt.

Svenskekrigene bragte nød og fattigdom over landet, og kongen, der havde måttet låne penge af dronningen, pantsatte 1661 Nykøbing len til hende for beløbet; ved hans død 1670 beholdt hun det som livgeding. Korselitse fulgte denne gang med lenet uden forpagtningsafgift. Sophie Amalie interesserede sig meget for sin ejendom og gav stutieriet et endnu større omfang. Der skulle holdes 25 hopper, og

Beliggenhedsplan før 1807.

der byggedes et nyt hus til hestene på Bellinge mark. Desuden holdt hun en vildtmester og en »fasanvarter« på gården og indkaldte en hollænder, der skulle drive mejeribrug med 50 ekstragode malkekøer, der om sommeren skulle gå på græs ved Bøtø og om vinteren opstaldes på Korselitse. Dronningen boede ikke selv på gården, så hovedbygningen forfaldt, og haven holdtes ikke vedlige.

Efter dronningens død 1685 blev Falster atter kronens ejendom, og nu var Korselitse som regel bortforpagtet, dog med forbehold af græsning til stutriet, der stadig opretholdtes, og som havde Christian V's særlige interesse; han lod bl. a. et kompagni af det sjællandske nationalregiment sende derned for at grave grøfter uden om folevængerne. Fasaneriet blev derimod nedlagt og flyttet til fasangården på Frederiksberg, da kongen ikke mere gik på jagt i Korselitse skove. I årene 1718 - 19 blev krongodset på Falster udlagt til ryttergods, og Korselitse havde kun betydning ved at levere hø og græsning til rytterhestene, mens bygningerne forfaldt, og markerne blev slet dyrkede af hovbønderne.

Generalens Lysthus ved Tromnæs.

Den store forandring i Korselitse historie indtraf i 1767 - 68. Landet var i pengetrang, og ved kongelig resolution befaledes det da, at ryttergodset skulle sælges ved auktion. For Falsters vedkommende foregik det 1766 i Nykøbing, og her blev der givet en ret ukendt mand, Peter Schjøning, hammerslag på Korselitse og Carlsfeldt godser for 61.000 rdl. mod kaution af baron Iselin. Efter auktionen navngaves prins Carl af Hessen som køberen, men dette var sandsynligvis også pro forma, thi købesummen udbetaltes af generalmajor *J. F. Classen*, og allerede den 18. oktober 1768 fik Classen skøde af prinsen på begge godserne.

Johan Frederik Classen, den kendte, energiske og kyndige leder af kanonstøberiet og krudtværket i Frederiksværk, viste sig snart lige så kraftig og initiativrig som godsejer. Først sikrede han sig en dygtig, landbrugskyndig medhjælper i inspektøren, Hans Smidth, der boede på Korselitse og blev ham en udmærket støtte hele livet igennem. Hans talrige indberetninger til Classen er den bedste kilde til Korselitse historie i disse år. Classens sans for at ordne og regulere gav sig først udslag i en omlægning af det virvar, hovedgårdsmarkerne frembød. Hovbønderne måtte arbejde hårdt — undertiden lovlig

Korselitse set fra øst (fot. Niels Elswing).

hårdt — med at lægge markerne om, rette skel, flytte gærder og grave grøfter. Indhegningerne fra stutteriets tid jævnedes, og grunden inddroges under agerjorden eller lagdes til skovene. I stedet for de gamle uregelmæssige vange blev der nu elleve regelrette marker, der skulle dyrkes rationelt efter den holstenske agerdykningsmetode. Også skovene kom under kultur; der blev tyndet ud og plantet nyt; bøndernes ulovlige skovhugst straffedes strengt; der blev sået ager og skov, og en pileplantage med stiklinger fra Tyskland blev anlagt på godsets jord i rodemarker.

Classen lagde ikke blot vægt på, at godset skulle give et godt udbytte, men også på dets landskabelige skønhed. Fra hvilken side man end nærmede sig Korselitse, skulle man se lange, smukke alleer føre op til hovedbygningen som det samlende midtpunkt. Allerede 1770 begyndte Smidth at plante alleen til Tromnæs med egetræer, senere afløstes de af lind og ask, nu består den væsentlig af elmetræer. I 1778 var alleen til Bellinghus, den nuværende Hjortebjergallé, færdig, og i 1780 plantedes lindealleen, den nuværende Mølleallé, der førte fra vest op imod hovedbygningens haveside. Et gammelt kort fra 1787 viser, at der dengang var indkørsel til haven fra lindealleen, og at den fortsattes som en bred havevej og over en lang bro over dammene op til havedøren. Alle disse alleer står endnu og bidrager til at give Korselitse dets karakteristiske præg.

Naturligvis skulle også haven fornyes og omlægges efter tidens smag i den engelske stil. For at få sagkyndig hjælp ansatte han to brødre Mansa som gartnere. De stammede fra Zweibrücken i Pfalz og kom til Danmark ca. 1762; den ene, Joh. Ludv. Mansa, var gartner på Fuglsang på Lolland, før han kom i Classens tjeneste, og blev siden berømt som slotsgartner i Fredensborg og som pioner, litterært og i praksis, for den engelske havestil i Danmark. De fik hovbønder til hjælp, undertiden 12 - 16 mand, og nu blev de gamle damme i haven udgravet og reguleret, en 25 m lang bro anlagt fra hovedbygningen tværs over dem, og jorden omkring dem beplantet med smukke blomsterrabatter. Slangestier og grupper dels af høje træer og dels af prydbuske blev anlagt i de vidtstrakte græsplæner. På en høj i haven anbragtes to små kanoner fra Frederiksværk. Særlig bekendt blev frugthaven med dens rigdom på kirsebærtræer, hvis præg-

Dagligstue med buste af generalinde Classen og kammerherreinde Lise de la Calmette (fot. Niels Elswing).

tige frugter var berømt vidt omkring. Når de var ved at modnes, skrev Smidth hvert år til generalen, at han nu med længsel ventede hans besøg, for at han kunne servere ham de skønne bær. Classen ønskede også andre frugter både til sig selv og sine talrige venner, som han tilsendte frugtkurve. Alene i året 1783 lod han på Korselitse plante 1000 æble- og pæretræer, 300 blomme- og kirsebærtræer, 15 vinstokke, foruden abrikos-, fersken- og morbærtræer. Han lod også anlægge en urtehøve, en blomsterhave og en planteskole til opelskning af frugttræer og pryplanter.

Når Classen opholdt sig på Korselitse, færdedes han med forkærlighed ude i naturen, og på en udvalgt plet i Tromnæs skov, hvor bøgetræerne vokser smukt lige ned til Østersøens bred, lod han opføre »Generalens Lysthus«, der blev hans yndlingsopholdssted. Denne lille perle af et havehus var oprindeligt anlagt som et anseligt klassisk langtempel, omgivet af en søjlehal, som det dengang var mode i rigmandskredse. I skovbunden ses endnu rækker af de store sten, der bar træsøjlerne. Men snart overvandt den engelske stil, som prægede haveanlægget, den kolde, fornemme klassicisme, og lysthuset blev

ændret til en lille, stråttækt, engelsk cottage, hvor træsojlerne kun bar taget over den lille forhal ved indgangen. Stuen er kvadratisk med en lav trækuppel og i en række under kuplen er på træværket malet medailloner med hoveder af naturmennesker i Rousseausk smag samt bladguirlander. Over døren udtrykker en noget dunkel indskrift den hvile og ensomhed, huset skulle byde den besøgende, »Wer Ruhe hat, der findt sie hier«. I denne skikkelse er »Generalens Lysthus« bevaret.

Når Classen i de første år besøgte Korselitse, boede han i »Junkerhuset«, den sidelænge, hvori der nu er økonomirum, skolestue m. m. Hovedbygningen var meget forfalden, og Classen tog straks fat på planerne til en gennemgribende restaurering, der i virkeligheden blev en fuldstændig ombygning. Tegningerne lå færdige 1774, udarbejdet af Andreas Kirkerup. I 1775 antog Classen den københavnske murermester C. G. Morhauer til »Entrepreneur«, og han byggede huset i de følgende år. Dygtige svende fra forskellige egne af landet og fra Tyskland og de bedste materialer, der kunne fås, stod til hans rådighed, og i 1777 stod hovedbygningen så vidt færdig, at generalen kunne bo der under sit sommerophold.

I det ydre står bygningen endnu næsten uforandret. Det er et smukt, toetages hus, der hviler på de gamle, høje, hvælvede kældre, ligesom en del af de gamle mure indgik som bestanddel i det nye. Den er bygget i ny-klassicistisk stil med 4 pilastre på midten af hver langside og 2 henimod hjørnerne på hver af de korte sider. Murene uden for pilastrene er horisontalt fugede, og det hele er pudset med en gulrød farve. Taget er dækket med blåglaserede teglsten, og under dette går en frise med triglyfer rundt om hele huset. En bred trappe af bornholmsk sandsten fører op til hovedindgangen; over denne findes en lille blomsteraltan med et smukt forarbejdet jerngitter, hvori Classen har ladet indsætte gårdens navn — som han skrev det — »Cosselitz«. Mod haven findes ligeledes en lille altan. Over hovedindgangen fandtes en attika med våbenskjold, men denne er senere blevet fjernet.

Det indre af bygningen er meget forandret i tidens løb. Af en inventarliste fra 1792 fremgår det, at man fra forstuen kom ind i en hall, der gik igennem begge etager og endte med en kuppel, som ikke var synlig udvendig, og hvis midtpunkt dannedes af et ur. Dette mærke-

MARIBO AMT

lige rum er forsvundet, men oppe under taget ses endnu det øverste af trækuplen med malede kassetter og urskiven i midten. I stueetagen nævnes en række værelser, Det gule Kammer, Det sirtzes Kammer og Det blå Kammer, der var generalens bibliotek, fuldt af bøger og landkort; det stod ved en tapetdør i forbindelse med generalindens kabinet, Den grønne Damaskes-Stue, hvor efter hendes død hendes gipsbuste stod på et grønt postament.

På første sal lå pragtsalene, til højre Den grønne Sal, der gik igennem hele husets bredde og var dekoreret af Wiedewelt med stukarbejde og medailloner af Apollo og de ni musen og indeholdt skabe med kostbart glas- og stentøj. Den er nu billardsal og er det eneste af rummene, der er bevaret i sin fordums pragt og giver et indtryk af, hvor stateligt salene har virket i generalens dage. Bag denne sal lå bl. a. Det gule kinesiske Kammer med kinesiske fuglestykker i à la grecque indfatninger over dørene, men dette er helt forsvundet.

Gennem Altankabinettet, der var tapetseret med blåt og dekoreret med kobberstik, kom man ind i bygningens hovedrum Den hvide Sal, der optog hele den søndre del af etagen og havde fire fag vinduer til hver side og to i gavlen. Den var rigt og smagfuldt smykket med stukarbejde mellem vinduerne og en række portrætmedailloner på væggene, mod gården af Christian VII, arveprinsen og den lille prins Frederik (VI) og mod haven af enkedronning Juliane Marie, arveprinsesse Sofie Frederikke og prinsesse Louise Augusta; over dørene hang medailloner af statsmændene J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke, alle sammen mennesker, som Classen var kommet i intim berøring med. Alle portrætterne er udført af Wiedewelt — med undtagelse af prins Frederiks og Louise Augustas — samtidig med at bygningen blev opført, og er beregnet til de pladser, hvor de kom til at hænge. Det var derimod ikke tilfældet med hovedstykket, den kolossale medaillon af Frederik V med krone og laurbærkrans og indskriften »*candidiorem terra non tulit*« (jorden har ikke båret nogen mere strålende). Den er et eksemplar af den portrætmedaillon, Wiedewelt udførte til Christiansborg Slots riddersal, hvor dens dimensioner må have passet bedre, men den har interesse som den eneste medaillon, der kan give os et indtryk af denne del af riddersalens udsmykning, som fuldstændig gik til grunde ved slotsbranden 1795. Classen synes selv at have

indset, at den var for stor til pladsen, og af Wiedewelts regning fremgår det, at der var tale om, at han skulle tage den tilbage, men resultatet blev, at den blev ophængt, hvor den endnu hænger, over kaminen mellem vinduerne i endevæggen. Alt i alt dannede rumudmykningen i Den hvide Sal en meget smuk og fornem helhed i den tidlige Louis Seize stil, men salen blev fuldstændig ødelagt, da Michael Classen i 1813 tog fast ophold på Korselitse og ved indbyggede skillerum delte den i tre soveværelser og en bred korridor; medailloner og stukarbejde blev siddende og ses nu brudstykkevis i de enkelte rum. Møbler og andet udstyr fra generalens tid er ikke bevaret, så man kan ikke danne sig et nærmere skøn over værelsernes udseende på hans tid.

Da hovedbygningen var færdig, tog Classen fat på at ombygge godsets forfaldne bygninger og opføre ny. I 1779 byggedes den berømte store lade — den største i landet — på 60 fag à 3 alen, dobbelt så stor som den forrige, men Classen ventede også adskillig større afgrøder end hans forgænger. Året efter opførtes en hestestald, 120 alen lang og 16 alen bred, som står endnu, og en kostald. I haven anlagdes en iskælder, der også er bevaret; den hviler på et fundament af svære kampesten; i en niche over indgangen stod en tid sørgemonumentet over generalinden, der nu er flyttet ind i hovedbygningen.

Efter general Classens død, da godset gik over til fideikommisset, standsede byggeriet for en tid. Omkring 1830 opførtes en forbindelsesbygning mellem hovedbygningen og den sydlige sidelænge med nogle værelser til brug for direktionens medlemmer, når de ønskede at besøge Korselitse. Hovedbygningen beboedes nemlig i disse år af den direktør, der tillige var godsinspektør. Denne bygning har i høj grad skadet helhedsindtrykket, men har haft den praktiske fordel at sætte økonomirummene i den gamle længe i direkte forbindelse med hovedbygningen.

I 1856 blev den gamle inspektørbolig i den nordlige sidelænge erstattet af den endnu bevarede smukke forpagterbolig med tilstødende mejeribygning. 10 år senere begyndte man under ledelse af arkitekt Vilhelm Tvede på de egentlige avlsbygninger, der blev opført smukt, planmæssigt og mere samlet end de gamle. Man anvendte væsentligt godsets egne materialer til opførelsen: bindingsværk og mursten fra egne teglværker og strå og rørtækning fra egne moser. Siden da har

ejendommen to gange været hjemsøgt af ildebrand. Den 4. august 1914 brændte den store lade, kvie- og svinestaldene; der genopbyggedes hurtigt en ny trælade og stald, men allerede den 17. september 1921 udbrød der atter ildløs og den ny lade, kvie- og svinestaldene og delvis hestestalden brændte; begge gange var ilden påsat. Der opbyggedes derefter den nuværende store trælade beklædt med pandeplader og de smukke staldbygninger af røde sten med tegtag, jernbjælker og murede hvælvinger, så at avlsgården nu danner et fuldt moderne anlæg. De mange bygninger, der hører til godset, og som ligger nærmere eller fjernere fra hovedbygningen, nyder megen omhu fra fideikommissets og dets arkitekt Gotfred Tvedes side, så længe han levede. De ligger smukt i landskabet, og i flere af dem er murene udvendig belagt med en rørbeklædning fastholdt ved horisontale lister, der både luner og pynter, og som stammer fra godsets moser.

Spørger man om det liv, der levedes inden for Korselitse mure, så er det først efter 1767, man kan sige noget derom. De slægter, der enten som ejere, forpagtere eller bestyrere levede der før den tid, har ikke skrevet deres navne i tidens eller godsets historie. Det gælder derimod i udpræget grad om J. F. Classen og til dels om dem, der blev sat til at administrere hans arv. Classens privatliv var ikke særlig knyttet til Korselitse; han opholdt sig langt mere på sine ejendomme i København og på Arresødal, og i hans korte ægteskabelige liv var det også der, det storslåede, selskabelige hus, de førte, udfoldede sig. Generalinde Anne Elisabeth Classen, enke efter baron Iselin, som general Classen ægtede i 1783, og som allerede døde i 1786, kom ikke til at præge livet på Korselitse. Classen lod den italienske billedhugger L. Grosse udføre et marmormonument over hende; det forestiller sorgens genius, der græder over en urne; på piedestalen, der bærer den, ses generalindens portrætrelief og navnet Elisabeth.

Classen kørte som oftest hver sommer i sin egen vogn den lange tur gennem Sjælland og lod sig færge over til Grønsund, hvorfra han kunne køre gennem sine egne skove hele vejen til Korselitse. Det var ham en nydelse at færdes i de naturskønne egne, og han benyttede tillige lejligheden til at tale med bønderne og høre på deres klager. Classen var meget optaget af tidens brændende spørgsmål, landboreformerne; han stod personligt de første, forsigtige, reformvenlige

Den hvide sal (fot. Niels Elswing).

kredse nær og ønskede, at Korselitse skulle være et falstersk Bernstorff; men demokrat i moderne forstand var han ikke. Løsningen af spørgsmål som fastsættelse af hoveriet, fællesskabets ophævelse og gårdens udflytning, fæstets overgang til arvefæste m. m. gik ikke af uden gnidninger med bønderne; hans omsorg for forbedring af skolevæsenet og fattigplejen var ubestridelig, og bestemmelsen i hans testamente, at der skulle gives alle hans bønder arvefæste, og deres hoveri skulle bestemmes på den lemfældigste måde, endog mildere end loven foreskrev, tyder både på retfærdighedssans og hjertelag.

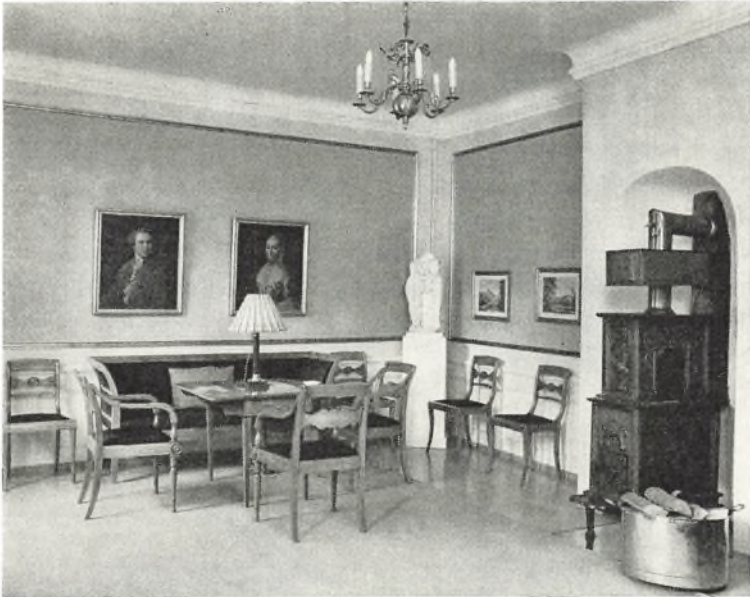
Ifølge Classens testamente skulle Korselitse og hans øvrige falsterske gods tilhøre *Det Classenske Fideikommis* og bestyres af dets direktion, ligesom udbyttet skulle gå ind i dets fond og anvendes efter dets formål. I den første direktion sad bl. a. A. P. Bernstorff og generalens broder, P. H. Classen, og siden da har nogle af landets mest fremragende mænd siddet i direktionen; fra 1889 - 1912 var desuden Frederik VIII, og fra 1921 er kong Frederik fideikommissets protektor. I den første tid ledede inspektør Smidth stadig godsets

Korridor, del af den hvide sal (fot. Niels Elswing).

drift og videreførte bondereformerne efter Classens vilje. Efter hans død besluttede direktionen, at et af dens medlemmer skulle tage ophold på godset og lede det som godsinspektør, og i 1813 flyttede Michael Classen, generalens fætter, til Korselitse, som han administrerede med sin søn, den yngre P. H. Classen, som medhjælper. I Tromnæs skov lod han indrette en begravelsesplads til sig og sin familie, hvor et lavt bølgepur dækker den indhegnede plads med de hvide kors. P. H. Classen, der i 1827 var blevet medlem af direktionen, overtog i 1836 tillige stillingen som godsinspektør, som han bestred til sin død 1886. Han boede kun på Korselitse om sommeren, men nærede den dybeste interesse for godset og dets beboere og var en både samvittighedsfuld og virksom administrator. Et mindesmærke for ham er rejst i skoven ved Fruens Ege.

I den udvikling, der har præget vort landbrug i det 19. århundrede, fulgte Korselitse med i enhver henseende. Bøndergodset blev solgt til arvefæste 1850 - 55, og hoveriet blev endelig afskaffet, Næsgaard

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

Agerbrugsskole med dets mønsterbrug byggedes på Korselitsets jorder, og Bjerregaard, Bellingegaard og nogle mindre gårde blev udskilt som særlige forpagtninger.

Efter P. H. Classens død blev grev Wilh. Ahlefeldt-Laurvig godsinspektør og senere også medlem af direktionen. Han havde fast bopæl på godset til sin død 1897, men derefter stod hovedbygningen i en halv snes år ubeboet, og haven groede til, indtil direktionen besluttede at sætte den i stand og møblere den; haven blev ny-anlagt, delvis i den gamle stil, men frugthaven med de berømte kirsebærtræer måtte nedlægges. Efter den tid har direktørerne skiftevis opholdt sig nogen tid på Korselitse hver sommer. Godsbestyrelsen ledes af godsforvalteren, og avlsbruget er bortforpagtet. I 1924 - 34 blev arvefæsteafgiften afløst, og bøndergodset blev fuldt selveje. I 1918 blev Carlsfeldt solgt til udstykning, men direktionen har stadig søgt at bevare Korselitsets udstrakte jord- og skovareal, for at fideikommisset kunne opfylde sine mange velgørende formål, navnlig har

MARIBO AMT

skovene båret det over nedgangstider i landbruget. Hele godset omfatter 1.916 tdr. ld. ager og eng, ca. 3.200 tdr. ld. skov og 185 tdr. ld. mose. Ejendomsværdien er 13.847.500 kr.

I 1943 boede kronprinsefamilien et års tid på Korselitse under meget beskedne forhold og næsten uden hofstat. I sommertiden færdedes kronprinsen og kronprinsessen på cykle og kørte daglig til stranden for at gå i vandet. Den lille prinsesse Margrethe havde sluttet venskab med en kattekilling fra avlsgårdens hestestald, som hun ved bortrejsen fik lov at tage med hjem til Amalienborg, hvor den dog ikke kunne indordnes under forholdene og snart efter blev sendt tilbage til Korselitse.

HENNY GLARBO

EJERE

Kronen

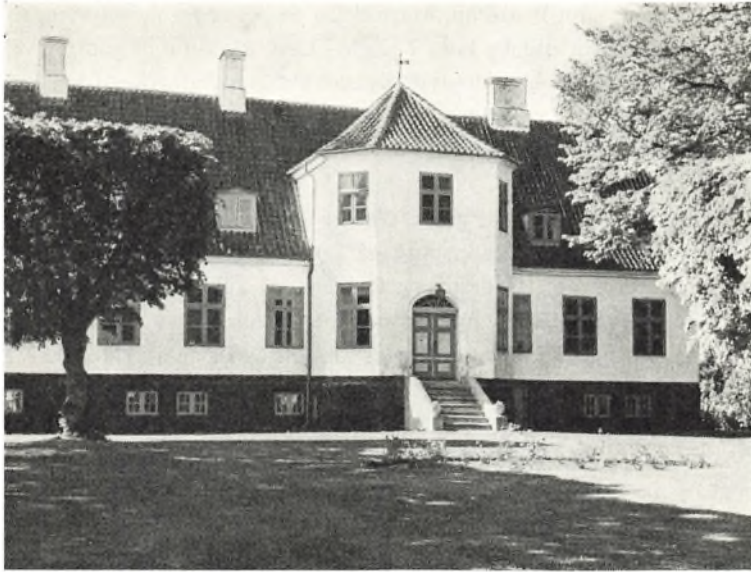
1354 Jens Falster
1600 Axel Brahe
1603 Kronen

1766 J. Fr. Classen

1792 Det Classenske Fideikommis

BYGNINGER

1605 Hovedbygning i to stokværk
Generalens Lysthus opført ved
A. Kirkerup
1775 - 77 Hovedbygning fornyet ved
Andreas Kirkerup
1779 Avlsgården ombygget
1856 Forpagterbolig opført
1866 Avlsbygninger ved V. Tvede
1914 Avlsgården brændt og
genopført
1921 Avlsbygningerne brændt og
genopført

Hovedbygningen set fra gården (fot. Carl Østen).

Gjedsergaard

Skelby sogn, Falsters Sønder herred, Maribo amt

Gjedsergaard må ikke forveksles med den gamle kongsgård af samme navn, også kaldet Gedesbygaard, der gennem middelalderen vogtede Falsters sydspids med overfartsstedet til Tyskland, og hvis voldsted endnu ses syd for Gedesby. Den har alene navnet tilfælles med denne og er en af de falsterske hovedgårde, der opstod efter auktionen 1766, ja, skulle egentlig have heddet Stavrebygaard. Efter auktionsplakaten skulle en ny hovedgård oprettes, for det første af nogle kobler, navnlig Lindeskoven, der tidligere med ca. 6 tdr. htk. havde ligget under Nørre Ladegaard, og dernæst af halvdelen af Stavreby byjorder. Den samlede hovedgårdstakst ville herved blive på henved 75 tdr. htk. Som bøndergods medfulgte foruden de 14 halverede gårde i Stavreby tillige byerne Skelby og Fiskebæk i

samme sogn, samt Bruserup, Marbæk og en del af Rabjerg i Væggerløse sogn, hvortil endelig kom 7 gårde i Gedesby, alt i alt godt og vel 567 tdr. htk. Hertil blev dog yderligere købt »separat« 18 gårde i Rabjerg, Højet og Væggerløse, så det endelige skøde kom til at lyde på godt 728 tdr. htk. bøndergods. Prisen for både dette og hovedgården, som nu kaldtes Gjedsergaard, var 60.368 rdl.

Endda havde køberen, greve *Gustav Frederik Holck-Winterfeldt*, besidder af baroniet Vintersborg på Lolland, prøvet at få skøde på nogle andre gårde i Gedesby og Rabjerg, på auktionen tilslået henholdsvis præsten i Skelby og landsdommer Green.

Hans andragende blev naturligvis afslået, og da han allerede 1773 for 42.000 rdl. afhændede Gjedsergaard med det resterende bøndergods — størstedelen af det var allerede solgt til bønderne selv med forbehold af »Herlighedsretten«, tilbage var kun godset i selve Skelby sogn, samt Bruserup by i Væggerløse sogn, ialt 310 tdr. htk., hvortil kom 40 tdr. tiendehartkorn — var den nye køber — netop den selvsamme sognepræst, hvis ret til at besidde jordegods, greven havde villet bestride! *Niels Frederiksen Amager*, sognehyrde til Skelby-Gedesby pastorat, beholdt Gjedsergaard og gods til sin død i 1781, hvorefter hans arvinger afhændede både gård og gods. Bønderne i selve Skelby blev nu selvejere for en samlet købesum på 11.781 rdl., hvilket var 80 rdl. pr. td. htk. Deres daværende forvalter på Gjedsergaard Jakob Melsing fik 1784 skøde på godset for 32.600 rdl. med bygninger og inventar, samt ca. 110 tdr. htk. bøndergods, nemlig Stavreby og Fiskebæk byer, sammen med Johan Christian Friis, der blev enejer efter Melsings død 1789. Ved udskiftningen af det store Gedeskov overdrev blev Gjedsergaards andel 104 tdr. ld. Herpå blev gården Friisenfeldt bygget. Men allerede før var der oprettet en anden afbyggergaard. Gjedsergaard fri hovedgårdstakst lå jo spredt på en alt anden end praktisk måde. Mens der var ca. 1½ mil fra gården til Gedeskov overdrev, var der ikke mindre end 1¾ mil til parcellerne ved Nykøbing, den såkaldte Lindeskoven med ialt 300 tdr. land, deraf 100 tdr. land ager og eng. Hoveriet her var blevet besørget af bønderne i Bruserup, indtil Friis lod gården Nøjsomhed anlægge og siden drev den med egne folk uden hoveri. Han havde også lettet hoveriet ved at lade indrette et ladested ved hovedgårdens

mark, hvor der kunne udskibes korn og »opskibes« bygningsmaterialer o. lign.

Kammerråd og landvæsenskommissær Joh. Chr. Friis solgte i 1811 alle tre gårde, Gjedsersgaard, Nøjsomhed og Friisenfeldt til sin ældste søn overkrigskommissær Christian Frederik Friis. Bøndergodset bestod fremdeles af Stavreby, Fiskebæk og Brusrup byer, 162 tdr. htk., samt 3 huse på tilsammen $4\frac{1}{2}$ td. htk., bygget på en parcel fra Gedesby. Endvidere medfulgte tiender på 82 td. htk., samt fremdeles herlighedsretten til ca. 600 tdr. htk. Friis, der endte som etatsråd og 1839 havde ladet hoveriet afløse, var en af tidens kendte landmænd, uden dog at kunne måle sig i berømmelse med sin efterfølger, *Edward Tesdorpf* til Orupgaard, som 1847 købte godset, stadig med det samme tilliggende, men for en pris af 297.000 rdl.

Hans forkærlighed for mejeridriften førte også til en udrensning og forbedring af besætningen på Gjedsersgaard. Allerede fra først af var her mælkeribrug, i slutningen af det 18. århundrede angives besætningens størrelse til 97 hollænderikøer. Efter Tesdorpf's tiltræden blev der her som på hans andre gårde indført anglerkvæg. Først efter sukkerroekulturernes indførsel blev hovedgårdsjorderne udlagt i mere tidssvarende drift. Her som på hans andre gårde blev avlsbygningerne forbedret, ligesom det jo i høj grad kom Gjedsersgaard til gode, at Tesdorpf iværksatte og gennemførte udtørringen af Bøtø Nor. Gjedsersgaard gods gik tillige med Pandebjerg i arv til sønnen kammerjunker Adolph Valdemar Tesdorpf, faderens lærling og fra oprettelsen 1884 landbrugskyndig direktør for sukkerfabrikken i Nykøbing. Også han var godsejer i stort format, en overgang endda i besiddelse af et arvet gods i Østprøjsen og 1889 - 91 af Rudbjerggaard. Men 1900 købte han Boderup, 1908 Ny Kirstinebjerg og så sent som 1925, få år før sin død, det 3000 td. ld. store Gjorslev gods på Sjælland. Han døde som kammerherre 1929. 1940 solgte kammerherreinde Agnete Tesdorpf Gjedsersgaard med Friisenfeldt og Ludvigsgave til sønnen hofjærgemester *Axel V. Tesdorpf*, efter hvis død den 1964 overgik til datteren *Ida Merete Emmy Tesdorpf*. Selve Gjedsersgaards areal er nu 680 tdr. ld. medens Friisenfeldt er på 307 tdr. ld. og Ludvigsgave på 240 tdr. ld., hvortil kommer den 1958 tilkøbte Bøtø Friskov med 148 tdr. ld. Gjedsersgaards skov er 80 tdr. ld.

MARIBO AMT

På Gjedsergaard står endnu den første hovedbygning, der blev opført af Holck-Winterfeldt i 1767, den forpagterbygning, der blev brandassureret i 1768, 38 alen lang og 15 alen dyb, af mur- og bindingsværk, én etage høj over den grundmurede kælder. Denne var dels indrettet til køkken, dels til bryggeri og brændevinsbrænderi med indmuret kedel. Ovenover var der stuer og en stor sal på 5 fag, og op til denne etage førte to udvendige trætrapper. Ved samme lejlighed blev der tillige takseret en 107½ alen lang kostald af grundmur, men med stråtag. Det synes at være de to eneste bygninger, der dengang fandtes på gården, men naturligvis opstod her efterhånden et større kompleks, oven i købet en beboelselænge til, så der lå et stuehus på hver side af alleen, der førte op til gården. Men da Gjedsergaard efter salget til Tesdorpf i næsten 100 år ikke blev beboet af ejeren, mistede hovedbygningen med tiden ethvert herskabeligt præg. De nuværende avlsbygninger er resultat af genopbygninger efter brande i 1872, 1925 og 1943 samt moderniseringer og udvidelser. Selve hovedbygningen blev meget grundigt restaureret og tildels ombygget af forrige ejer.

MOGENS LEBECH

EJERE

1766 G. Fr. Holck-Winterfeldt

1773 N. Frederiksen Amager

1781 - 1847 Forskellige ejere

1847 E. Tesdorpf

1940 Axel V. Tesdorpf

1964 Ida Merete Emmý Tesdorpf

BYGNINGER

1767 Enetages bindingsværks-
hovedbygning

1872 Avlsgården opført
Hovedbygningen ombygget og
restaureret og avlsgården
genopbygget efter brande

Hovedbygningen set fra gården (fot. Niels Elswing).

Priorskov

Toreby sogn, Musse herred, Maribo amt

Priorskogs jorder når ud til det smalle Guldborgsund. Mod syd begrænses markerne af sundets største bredning, mod nord og vest af landsbyen Nagelstis jorder. Gårdens oprindelse er ukendt, navnets betydning ligeså. I de sidste ca. 100 år skrives det på generalstabskortene Priorskov, mens egnens befolkning stadig benytter formen Prieskov — en form, der har været anvendt i flere hundrede år. Så langt tilbage, gårdens historie kan følges, har den været en hovedgård, men også hørt sammen med Fuglsang, og nogen selvstændig hovedbygning har ikke været kendt. 1609 fik Mogens Gjøe befaling til at undersøge, om »Priorskouf« burde have særskilt hovedgårds-takst eller beregnes sammen med Fulgsang. Det er måske derfra, den officielt brugte form for navnet stammer.

I det 15. til 17. århundrede ejedes Priorskov sammen med Fuglsang af en lang række adelsslægter.

Frederik III's dronning *Sophie Amalie*, der sad som enke på Nykøbing Slot, ønskede at udvide sine besiddelser og købte derfor 1661 gårdene. Ved hendes død gik de over til *kronen* 1685, og da ryttergodset blev oprettet 1718, blev de lagt til dette. Rytteriet ønskede græsning og hø til deres heste, og dyrkningen af markerne ophørte. Da rytteriet 1726 flyttedes til Sjælland, blev gårdene solgt ved auktion til kammerherre *Christian Carl Gabel*. Fuglsang og Priorskovs hovedgårdstakster var henholdsvis 61 og 39 tdr. htk., og af bøndergods var der 509 og 303 tdr. htk. Allerede samme år solgtes de til *Abraham Lehn*, Berritsgaard. Da var der på »Priorskov ingen Bygning uden 4 Fag, som er beboet af en Husmand, men Stedet staaer øde«. Dragonerne havde fra gården haft hø til et kompagni. Men gårdene er så sandsynligvis hurtigt kommet i bedre drift med opførelse af ny, solide bygninger i 3 længer. Efter Abraham Lehn fulgte 1759 hans svigersøn, gehejmeråd *Christopher Georg Wallmoden*, amtmand på Falster og en overgang tillige på Møen. Han var født i Braunschweig, men hørte åbenbart til de godsejere, der var velvillig stemte for bondereformerne. I plakat af 25. 2. 1791 opfordrede regeringen til fastsættelse af hoveriet gennem en »Forening« mellem husbonden og hovbønderne, og allerede 30. marts 1792 kunne en sådan forenings bestemmelser forelægges og vedtages i Fuglsangs og Priorskovs birkeret.

I denne forenings bestemmelser fastsættes hoveriets omfang i 24 punkter, og desuden er der regler for, hvorledes arbejdet skal fordeles på årets måneder.

Af den udførlige beskrivelse fremgår, at hovedgården havde 38 tdr. htk., og desuden oppebares konge- og kirketiende af 774 tdr. htk. i Toreby sogn. Jorden var delt i 6 indhegnede og indgrøftede marker, hvoraf årlig én skulle pløjes 3 gange til rug, en anden ligeledes 3 gange til byg; den sidste skulle desuden tromles. Bønderne skulle også slå klumper i stykker, og markerne skulle harves 2 gange — altså slet ikke nogen ringe jordbehandling efter den tids forhold. Bønderne måtte også samle og opbryde sten samt køre bygnings- og fyldsten til stengærderne, så der blev altså for 150 år siden bygget på de store stengærder, der nu findes ved Priorskov og i langt større omfang ved Fulgsang. Tang skulle samles af engen om foråret, og

Ladebygningen (fot. Niels Elswing).

hvis der senere skyllede noget op ved højvande. Markerne skulle luges og ukrudtet udbringes af agrene. Bønderne måtte også køre kornet fra gården til ladestederne; hvert læs beregnedes til 4 tdr. rug, hvede, byg og ærter, medens der af havre skulle være 5 tdr. på hver vogn. Hver af de to marker kunne af hver bonde ikke pløjes med ringere end 2 plove i én dag eller én plov i 2 dage. Hver helgårds hovmål (pløjning m. m.) regnedes til 13 skp. ld. Hoveriplit havde bønderne i Nagelsti og Sundby samt 12 gårde i Toreby, ialt 35 hele gårde. Ialt regnedes der for hver af disse 13 pløjedage, 60 spanddage og 162 gangdage. Husmændene i Nagelsti og Sundby skulle i høstens tid komme bønderne til hjælp og lettelse ved at tage mod kornet i laden og hensætte det i korngulvene og ved at udstrø gødningen på hovedgårdens jorder, »alt som det hidtil er sket«. Foruden hovedgårdens marker, »som paa ingen Maade kan udvides«, hørte der til gården to små holme, »Kiøls Øer« kaldet. Disse hører stadig til Priorskov, men kaldes nu Kejlsø og Lilleø. Herfra og fra de marker, der ikke pløjedes, skulle bjerges hø. Det samme gjaldt naturligvis den store strandeng syd for gården, hvor der stadig ligger

MARIBO AMT

en del store sten ; de har nok været hovbønderne for tunge. Naturligvis var der også bestemmelser om det øvrige forefaldende arbejde, deriblandt plukning af humle. Angående skovning nævnes, at der skulle skaffes brændsel til husbonden, betjentene og forpagteren.

Foreningen, der sikkert betød en lempelse i hoveriet, blev énstemmig tiltrådt af bønderne og forsynet med deres underskrifter ; de allerfleste måtte dog nøjes med at skrive forbogstaverne. Og bestemmelserne var så grundlaget for hovarbejdet, til der i 1835 oprettedes en ny forening til hoveriets delvise ophævelse. For den tidligere forening regnedes hoveriets værdi til 70 rdl. for hver helgård. Nu sattes det til 30 rdl. årlig. De allerfleste af bønderne gik straks eller året efter med til at betale 20 rdl. årlig og til gengæld nøjes med 3 pløjedage, skibning af 13 tdr. korn, gødningskørsel og et betydeligt mindre antal spandage og gangdage. Hver bonde regnede med at kunne spare en karl og ligeledes mindske sit hestehold, hvortil også bidrog, at de fleste nu havde indført svingploven. En god del af hoveriet blev lagt over på husmændene, hvis kår forringedes væsentligt. 1853 blev hoveriet ophævet.

Da amtmand Wallmodens hustru døde 1788, blev hun bisat i et dertil indrettet rum under tårnet i Toreby kirke, og det blev smykket med et prægtigt monument, udført af Wiedewelt ; Wallmoden selv døde 1793, og gårdene overgik til en søn, der 1819 solgte dem til etatsråd *Peter Johansen Neergaard*, og indtil 1947 har de været i denne slægts besiddelse. Da Chr. C. Gabel købte Fuglsang og Priorskov, kostede de 57.400 rdl. kurant, i 1819 295.000 rdl., men da var rigsdalerne heller ikke kurante. I årets begyndelse var en papir-rigsdaler ikke så meget værd som en halv sølv-rigsdaler, og ved årets slutning gjaldt den for mindre end $\frac{1}{3}$. De senere ejere var amtmand Johan Ferdinand Neergaard og cand. polit. Rolf Viggo Neergaard, der ejede de to hovedgårde tilligemed det meste af fæstegodset fra 1866 til 1915. Sidstnævntes enke, *Bodil Neergaard*, datter af komponisten, professor Emil Hartmann, har udfoldet et meget stort velgørenhedsarbejde i kristelig ånd. I 1947 har hun tilskødet Priorskov, sammen med det øvrige Fuglsang gods, til Det Classenske Fideikommiss.

Den 4. januar 1854 brændte Priorskovs bygninger med undtagelse

Havestue (fot. Niels Elswing).

af kornladen, magasinet og et fårehus. Laden og det dermed sammenhængende magasin danner den sydlige længe i den trefløjede gård. Efter traditionen er de meget gamle, sandsynligvis er de opført kort efter 1726. Den modstående staldbygning, der opførtes efter branden 1854, er lavere, og de ved vestsiden liggende beboelseshuse er ret beskedne. Ved den omtalte brand indebrændte ca. 120 stk. kvæg, 18 eller 19 heste og en del fjerkræ, så på det tidspunkt har gården øjensynlig været i stærk drift.

I sin tid hørte til Priorskov bøndergods på 303 tdr. htk. 1847 solgtes de første 6 gårde fra godset, i de følgende år yderligere 4. De solgtes på særdeles billige vilkår. I 1916 fulgte så det store salg, idet ikke mindre end 47 huse og gårde i Nagelsti, Sundby og Toreby solgtes fra godset. Nu er der som fæste kun nogle få ejendomme tilbage; deres marker ligger langs Fulgsangs storskov. Det er nok hensynet til vildtet, der har bevirket, at de endnu er fæstegårde.

Nu er Priorskov på 411 tdr. ld. Muligvis har den store skov, Fuglsang storskov, eller som den almindeligt kaldes, »Hamborgskoven«,

MARIBO AMT

tidligere hørt til Priorskov; den ligger nord for Sundby. Agerlandet er på 368 tdr. ld. Jorden er temmelig let, der er kun 40,5 tdr. htk. En stor strandeng syd for gården udgør størstedelen af de 27 tdr. ld. eng. Et lille stykke fra land ligger i det lave vand Lolland-Falsters største sten, »Den hvide Mær«, længere ude ligger de to øer Flatø og Kalvø, mod sydvest øerne Kejlsø og Lilleø og halvøen Skejten med de smukke egetræer; den hører til Fuglsang og er som de to øer naturfredet. Kejlsø er til dels kratbevokset. På den anden side bredningen ses Frejlev skov, og mod sydøst standses udsynet af Falsters kyst med Væggerløse kirke øverst på bakken.

Gårdens nærmeste omgivelser er interessante. Nord for den ligger en lille skov, der kan give nogen forestilling om, hvordan en egeblandingsskov har set ud. Hovedbestanden er eg og ask, avnbøg og bøg, medens lind ikke er meget fremtrædende; desuden en underskov med mange forskellige træer og buske. Skovbunden kunne tyde på, at den for en del er gamle teglværksgrave. Til Priorskov hørte i sin tid et teglværk, der endnu i 1853 var i drift. Den sydligere skov er en mere ren esgeskov. Eggen er rig på fortidsminder, således ligger lige øst for gården 2 bronzealderhøje, den ene ca. 4 m høj.

L. KRING

EJERE

Forskellige adelige ejere
1661 Sophie Amalie
1685 Kronen
1726 Chr. C. Gabel
Abraham Lehn
1759 Ch. G. Wallmoden
1819 P. J. Neergaard
1947 Det Classenske Fideikommiss

BYGNINGER

Husmandshus 3 længer
1744 Lade opført
1854 Hovedbygning opført efter brand

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Fuglsang

Toreby sogn, Musse herred, Maribo amt

I oldtiden gik ruten fra Østersølandene til Hedeby langs Lollands sydkyst, og her var Fuglsang Bredning — ligesom Nysted Nor — et godt tilflugtssted mod storm og sørøvere. At man også tidlig gik i land og fæstede bo på dette sted, derom vidner de talrige oldtidsgrave, der er fundet på Fuglsangs marker. Men egnen var tillige et ypperligt udgangspunkt for fejde og sørøveri, og om en af Fuglsangs første kendte ejere, hr. *Aksel Andersen (Mule)*, der levede ca. 1423, hedder det, at han hidsede bønderne til sørøveri til stor fortørnelse for dronning Philippa, der gerne ville sikre købmandsskibene på Østersøen.

Fuglsangs ejere kendes tilbage til 1368; de hørte til forskellige slægter, indtil gården sammen med Priorskov i 16. århundrede kom i

MARIBO AMT

Rudernes eje, af hvilke de mest kendte er Frederik II's admiral Erik Rud og Christian IV's lensmand på Hindsgavl Corfitz Rud. Gårdene nedarvedes i familien, dels på mands- og dels på spindesiden, indtil de i 1661 blev solgt til dronning *Sophie Amalie*. Ved hendes død 1685 tilfaldt de *kronen*, der som regel bortforpagtede dem, indtil kongen i 1718 udlagde dem til ryttergods. Rytterne skulle have deres ophold på Fuglsang, og i Toreby kirke blev der bygget et pulpitur, hvor de om søndagen skulle overvære gudstjenesten.

Allerede i 1726 blev det lollandske ryttergods bortsolgt ved auktion, og Fuglsang og Priorskov købtes af kammerherre *Christian Carl Gabel*. Fuglsang havde på den tid 61 tdr. htk. hovedgårdsjord og 509 tdr. htk. bøndergods. Gabel solgte året efter begge gårdene til Abraham Lehn til Berritsgaard, og dennes svigersøn, den brunsvigske adelsmand Christopher Georg Wallmoden, fik dem i 1759 i medgift med sin hustru Catharina Margaretha Lehn. Deres søn kammerjunker Friedrich Wallmoden solgte i 1819 gårdene til *Peter Johansen Neergaard* til Ringstedkloster, og de forblev i denne slægts eje indtil enken efter Rolf Viggo Neergaard, Bodil Neergaard, 1947 skænkede dem til Det Classenske Fideikommis.

De første ejere, bl. a. den krigeriske hr. Aksel, har formodentlig boet på det gamle Fuglsang, der lå på den nuværende Gammelholm ved Nystedvejen. Det synes at have været en stærkt befæstet middelalderlig borg, der lå på et højtliggende plateau omgivet af grave. Der ses endnu et mindre rundt voldsted og en ydre halvmåneformet plads mod øst, så at der til denne side ud mod stranden var dobbelte voldgrave. Der er i voldstedet fundet murrester af munkesten, da man her udgravede et gravkammer til kammerjunker J. F. Neergaard og hans familie.

Senere — måske i den mægtige Rud-slægts tid efter reformationen — blev gården flyttet noget længere mod syd til den holm omgivet af grave, hvor den endnu ligger. Hvilke ombygninger der er sket med den i de følgende århundreder, vides ikke, men i 1820 lå her en gammel hovedbygning med to sidefløje og ved enderne af disse to fritliggende pavilloner. En bro førte over voldgraven og på den anden side lå en stor, åben plads omgivet af avlsbygninger. Gennem disses vestlige længe var indkørselsportenen.

Den gamle lade ved indkørselen (fot. Kbh. Foto-Service).

Godset havde lidt hårdt under svenskekrigene, men dronningen søgte her som overalt på sine godser at bringe landbruget på fode, og fra 1674 findes hendes kontrakt med en hollænder, der skulle holde 70 køer på Fuglsang og bo på avlsgården.

Abraham Lehn har næppe boet på Fuglsang, hvor der ingen spor findes af hans virksomhed, men Wallmoden, som var stiftamtmand i Nykøbing, synes at have følt sig nær knyttet til godset, selv om han måtte have fast bopæl på slottet i Nykøbing. Han lod bl. a. indrette et gravkapel for sin slægt i Toreby kirke, og da hans hustru døde 1788, lod han Wiedewelt udføre et portrætrelief af marmor til kapellet. Wallmoden synes også at have delt samtidens interesse for landbrugsreformer. Desuden er haven formodentlig i hans tid blevet anlagt i den engelske stil, af den senere så berømte slotsgartner på Fredensborg Joh. Ludv. Mansa, som blev forkæmper for den engelske havestil i Danmark. Den yngre Wallmodens hustru døde allerede i 1805 og blev begravet i Toreby, og da han i 1819 havde solgt godset, flyttede den barnløse mand til København, hvor han døde 1823.

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

Den nye ejer P. J. Neergaard ejede en række godser på Sjælland og opholdt sig næppe meget på Fuglsang, hvis gamle — sikkert forfaldne — hus han lod stå, men da hans søn *Johan Ferdinand Neergaard* i 1835 arvede gården, begyndte der en ny tid for den. Skønt han var amtmand i Præstø og kongevalgt medlem af stænderforsamlingen i Roskilde, så at han ikke kunne have fast bopæl på sit gods, viste han dog stor interesse for det. Han lod den gamle hovedbygning nedrive

og opførte i 1840 en ny, noget mindre, enfløjet bygning med kælder, stueetage og tagetage med frontispice. Der viste sig imidlertid at være svamp i huset, og da hans søn cand. polit. *Rolf Viggo Neergaard* i 1866 ved sin moders død arvede Fuglsang, lagde han straks planer til en ombygning. Der eksisterer en plan af den gamle bygning — som han måske først havde tænkt sig at sancre — udført i 1867 af arkitekt Hans J. Holm, men resultatet blev en helt ny bygning, tegnet og opført af arkitekt J. G. Zinn; den stod færdig i 1869.

Den er bygget af røde mursten med takkede gavle i en renæssanceagtig stil; sidefløjene springer kun i ubetydelig grad frem foran midterfløjen, så at bygningen næsten virker enfløjet. I et af værelserne mod haven er i træværk på væggen indfældet et stort marinebillede af Anton Melbye. I et andet er ligeledes indfældet i træværk et stort loftsmaleri forestillende Agnete og Havmanden, og i billardsalen på første sal er væggene malet med pompejanske vægdekorationer og en frise af legende børn.

Alt dette stammer fra bygningens tilblivelse, men de smukke interiører skyldes for størstedelen hans hustru, fru *Bodil Neergaard*. Hun har stilfuldt og særpræget udstyret salene med møbler og malerier. Hun samlede bl. a. portrætter af medlemmer af slægterne Puggaard, Hage og Hartmann malet af Blunck, Marstrand, Zahrtmann, Bache o. a. Desuden flere udmærkede billeder af Sonne (f. eks. Malkepigerne vender hjem) og en smuk samling af Oluf Hartmanns malerier. I den vestlige sidefløj findes i stueetagen en stor musiksal, der går igennem hele huset; i dennes nordlige ende hænger i en niche den berømte kopi af Den sextinske Madonna, som Jørgen Roed udførte i Dresden på bestilling af professor Hammerich til Iselingen. Bodil Neergaard skænkede 1947 Fuglsang med Flintingegaard og Nagelsti Skovgaard til Det Classenske Fideikommis, men blev boende til hun som 92-årig døde i 1959. Der er nu et refugium på Fuglsang.

Rundt om hovedbygningen ligger de gamle voldgrave med åkander og hvide svaner, og herfra strækker den smukke have sig med vidtstrakte plæner, sjældne og prægtige træer, der mod syd går over i en lund. Kammerherre J. F. Neergaard lod i 1846 sin udmærkede gartner Westerby nyanlægge og udvide haven betydeligt mod vest, hvor et stort areal ud mod vejen blev lagt til. Fra denne tid stammer også

MARIBO AMT

det ældste vinhus og måske også den yndefulde pavillon i klassisk stil med kassetteloft — dens vægge er nu prydet med kopier af Thorvaldsens relieffer — ligesom formodentlig en del af de sjældne træer på plænerne. Nord for voldgraven ligger bestyrerboligen og avlsbygningerne, af hvilke en del blev ødelagt ved en ildebrand i november 1942. Fuglsang gods omfatter nu foruden hovedgården, Priorskov hovedgaard og avlsgårdene Flintingegaard og Nogelsti Skovgaard samt 1.582 tdr. ld. skov og nogle mindre ejendomme, ialt 3.162 tdr. ld. Bøndergodset blev bortsolgt i 1916. 75 tdr. ld. blev i 1963 solgt til statens jordlovsudvalg. Skejten, Kejlsø og Lilleø er fredede på grund af deres ejendommelige natur. Navnlig Skejten, der er dækket af ældgamle, vildtvoksende egetræer, vilde frugttræer, tjørn og navr, og hvor mægtige stenblokke ligger på land og i vandkanten, virker som en oldtids-egn, uberørt af århundreders kultivering.

HENNY GLARBO

EJERE

- 1423 Aksel Andersen (Mule)
Forskellige ejere
- 1661 Sophie Amalie
- 1685 Kronen
- 1726 Chr. C. Gabel
- 1727 - 1819 Forskellige ejere
- 1819 P. J. Neergaard
- 1835 J. F. Neergaard

- 1866 R. V. Neergaard

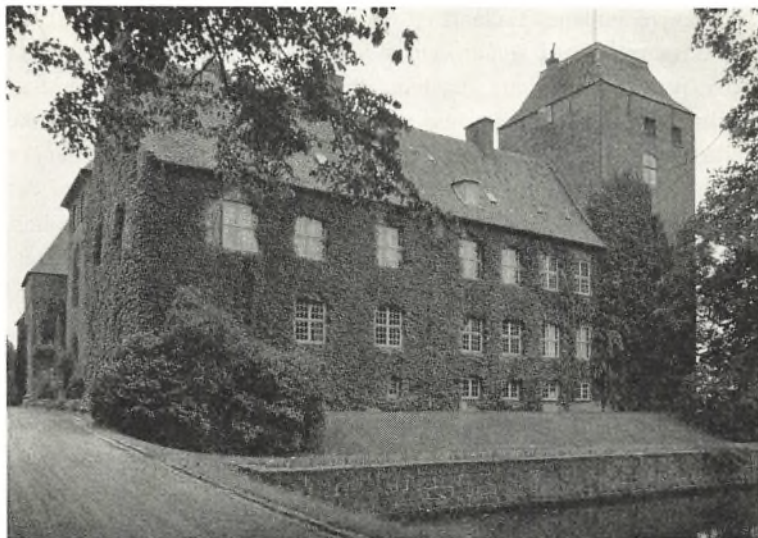
- 1947 Det Classenske Fideikommis

BYGNINGER

- Befæstet borg

- 1820 2-fløjet hovedbygning
- 1840 Hovedbygning i én fløj
opført
- 1868 - 69 Hovedbygning ved
J. G. Zinn

- 1961 - 62 Hovedbygningen moderni-
seret og ombygget til refugium

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Aalholm

Nysted landsogn, Musse herred, Maribo amt

Da kong Christoffer II havde sat næsten hele sit rige overstyr, søgte han ly på Lolland, hvis panthaver, den holstenske grev Johan den Milde, var hans halvbroder. Her måtte han døje den tort at blive fanget af to tyske adelsmænd. De satte ild på det stråttækte hus i Saks-købing, hvor kongen boede, og førte ham til Aalholm, men som politisk aktiv var han ikke engang et fangenskab værd; grev Johans folk satte ham igen i frihed, og snart efter døde den troløse konge i Nykøbing og blev bisat i Sorø kirke.

Det er i disse opløsningens og lovløshedens år, at Aalholm første gang omtales i vore historiske kilder. En formodning om, at den skulle have sin oprindelse af en af Svend Grates kystborge, er kun ubevisligt gætteværk; den nævnes ikke i kong Valdemars jordebog, og sikkert møder vi først navnet i 1328, da *Christoffer II* pantsatte

alt kronens gods på Lolland og deriblandt også Aalholm for 20.000 mark lødigt sølv til *Johan den Milde*. Greven havde i øvrigt været herre på øen et par år, idet han allerede havde fået den i pant af Christoffers lige så magtesløse medbejler til tronen, den sønderjyske hertug Valdemar, og efter halvbroderens død sikrede han sine danske besiddelser ved overenskomster med den anden store spekulant i det danske riges opløsning, grev Gert. Som bekendt ordnede de to holstenske grever sig således, at Storebælt blev grænsen for deres magtområde; et led i denne ordning var det, at Den kullede Greve 1336, to år efter prins Otto Christophersøns nederlag i slaget på Lohede, gav afkald på de krav, han havde til »dat hus to Alholme«, og det synes, som om grev Johan i de følgende år ikke blot grundlagde Ravnsborg, men også byggede på Aalholm.

Holstenervælden på Lolland varede nogle år ind i *Valdemar Atterdags* regeringstid, og i sit genrejsningsarbejde nåede han først til Lolland 1346 - 47. Efter at have tilbudt at udløse alle de holstenske panthavere erobrede han ved vintertide, da isen havde lagt sin bro over gravene, en hel række af deres småborge, og det hjalp ikke, at holsternerne den følgende sommer kom igen for at indvinde det tabte. 1347 var i det mindste hovedslottet Ravnsborg i kongens hånd, og rimeligvis har det samme været tilfældet med Aalholm. Holsteneren hr. Benedikt Ahlefeldt til Grimstrup, hvis voldsted endnu er bevaret ved Maribo, gik ialfald i disse år over til Valdemar og sad som panthaver på borgen til 1359. Da kongen 1360 gjorde sin søn Christopher til hertug af Lolland, er borgen formodentlig lagt under ham. Om denne titel vidner våbenmærkerne på prinsens gravfigur i Roskilde domkirke, men den håbefulde unge herre døde allerede tre år senere af sine sår i slaget ved Helsingborg. Juli 1366 mødtes kong Valdemar og hertug Albrecht den ældre af Meklenborg til forhandling på Aalholm; der sluttedes et forlig, som søger sin lige i underfundighed; i al hemmelighed lovede kongen at støtte meklenborgerne i Sverige mod sin egen svigersøn, den norske Haakon, men til gengæld fik han ganske vist tilsagn om alle de dansk-svenske grænselände og meget andet. At Aalholm-overenskomsten aldrig kom til udførelse, var næppe Valdemar Atterdags skyld; den kuldkaستes af de følgende års begivenheder, da den sidste storm rejste sig mod kong Valdemar, og Hanse-

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

stæderne sammen med nordtyske fyrster for en tid tvang ham bort fra hans rige. Også i disse begivenheder spillede Aalholm en vis rolle. Medens København og andre fæstninger faldt for Hanseaternes angreb, tilforhandlede lensmanden på Aalholm, hr. Kersten Kule, sig september 1368 forlig med grev Gerts søn Jernhenrik; han skulle beholde borgen til næste forår og have ret til at bringe kong Valdemar hjælp i ugen efter midfaste søndag 1369, men hverken før eller senere. I dette tilfælde viste lensmandens forhalingspolitik sig rigtig, overgivelsesfristen blev ikke overholdt; 1369 sluttede det danske rigsråd og Hansestæderne en fredstraktat, der medbesegledes af befalingsmanden på Aalholm, og en senere aftalt voldgift mellem lollikerne og holstenerne blev betydningsløs ved kong Valdemars tilbagekomst.

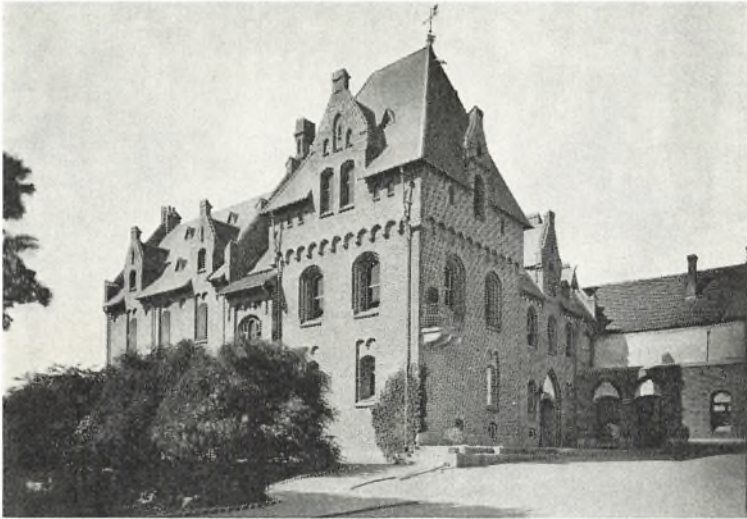
Efter Valdemar Atterdags død 1375, da Albrecht af Meklenborg søgte at vinde den danske krone, lovede han atter at pantsætte Aalholm til holstenerne, men det blev dog kun en transaktion på papiret, og fra nu af var Aalholm vedblivende et af *kronens* hovedslotte, under hvis lensmand Vestlolland, Fuglse og Musse herreder, lagdes. Under de roligere forhold høres der mindre om borgen, udover nogle lens-

Aalholm set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

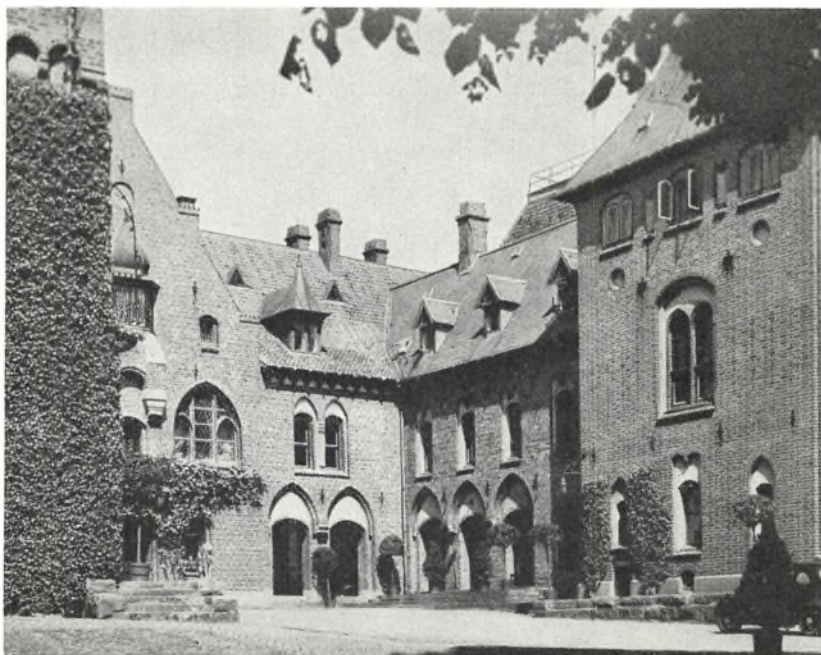
mandsnavne, men det vides dog, at den besøgte af kongerne, når de på deres hyppige rejser kom til Lolland. 1394 mødtes dronning Margrete på borgen med hertug Johan af Meklenborg og Hansestædernes udsendinge, og sikkert nok har Erik af Pommern også været her, selv om det var fra Nyborg, at han 1409 gav Nysted borgere frihed for allehånde skat og arbejde, de hidtil havde gjort til slottet. Hans lensmand på Aalholm blev den dygtige holstener Erik Krummedige, der under kampene i hertugdømmerne havde sluttet sig til kongen. I 1444 udstedte Christopher af Bayern et brev på Aalholm, hvor Oluf Axelsen Thott da sad som lensmand.

Under Christiern I fik hans dronning, Dorothea af Brandenburg, særlige rettigheder på Lolland, vist nok en panteret, som sikkert også har omfattet Aalholm, og som hun beholdt til sin død 1495. Kalundborg var dog hendes egentlige livgeding, og heller ikke hendes svigerdatter, dronning Christine, der vides at have besøgt Aalholm et par gange, blev forsørget med Lolland. Dette var derimod tilsagt dronning Elisabet, Christiern II's ægtefælle, og fra nu af blev det en tradition,

Margrethefløjen (fot. Nationalmuseet).

at de danske enkedronninger fik livgeding på Lolland-Falster. Det Elisabeth givne løfte blev på grund af forholdene aldrig opfyldt; men allerede inden hun døde i landflygtigheden, fik Frederik I's dronning, Sophie, samtidigt med sin forsinkede kroning, 1525 tilsagn om Nykøbing, Aalholm og Ravensborg, selv om de to rigsråder, der tidligere havde beseglet brevet til hendes forgængerske, følte sig bundne til den tidligere forpligtelse og nægtede deres samtykke. Da dronningen efter Frederik I's død skulle tiltræde sit livgeding, krydsede Grevefejdens uroligheder planerne, og slottet blev en tid bold mellem de forskellige magthavere. Den berømte holstenske feltherre, Johan Rantzau, havde ved nytårstid 1534 indløst slottet fra den foregående lensmand, Jørgen von der Wisch, men han var i Holsten, og købstadborgere, vel sagtens fra Nysted, overrumplede slottet. Grev Christopher af Oldenburg, der havde sendt Johan Eber og Johan Meklenborg derved, gav det derefter i forlening til Otto Krumpen, som kort før havde overgivet Tranekær uden kamp, og da han under »adelsjagten« ved nytårstid 1535 var bleven fanget på et ridt uden for slottet og ført som fange

Borggården med Hans J. Holms bygninger (fot. Kbh. Foto-Service).

til Nykøbing og videre til København, blev Aalholm forlenet til Liborius von Apen og Søren Stampe. Allerede i februar 1535 måtte greven imidlertid overdrage de lolland-falsterske slotte til *Lübeckerne*, hvem han ikke efter løfte kunne skaffe Helsingborg og Gulland, og de havde Aalholm inde, til Laurids Knob genvandt det for *Christian III*. Så endelig kunne dronning Sophie overtage sit livgeding, som hun besad til sin død 1568, og som hun atter forlenede til Johan Rantzau, der i 30 år lod lenet styre ved forskellige adelige underfogeder.

Fra en af disse underfogeder, Erik Rosenkrantz, er der bevaret et 1551 skrevet privatbrev, hvori han omtaler kongens klager over slottets bygfældighed og en befaling fra Johan Rantzau til at istandsætte det, men han tilføjer, at han ikke kan bekomme tegl-ler på dets tilliggende, og ni år senere var man ikke nået videre, end at teglovn og teglladen skulle gøres færdige til stenbrænding, da der skulle bygges på slottet. Så sparsomme disse efterretninger end er, tyder de ialfald

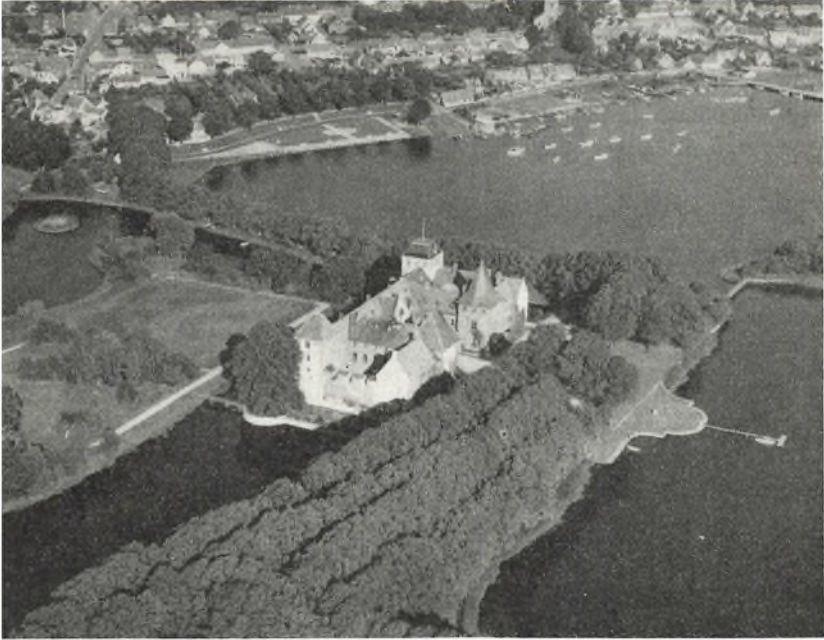
Aalholm set fra syd (fot. Niels Elswing).

ikke på nogen større byggelyst hos Aalholms daværende indehavere. Snarere kan de fortolkes således, at borgen allerede dengang var en gammel bygning. Aalholms arkitekturhistorie i middelalderen må i øvrigt læses ud af selve anlægget og de bevarede mure, men det er dog, trods alle senere ombygninger, heller ikke lidt, der ad denne vej kan udredes. Allerede byggepladsen er oplysende; den svarer udmærket til navnet, idet borgen er rejst på en lav holm, liggende vest for Nysted by i munden af et dalstrøg, hvor det ferske og det salte vand mødes, og hvor ålene sikkert altid har vandret. Den vejdæmning, der fra nedkørslen gennem Nysted Slotsgade slynger sig øst og syd om borgen og danner grænsen mellem Østersøen og Indvandet, er utvivlsomt den middelalderlige adgang, der er lagt således, at den kommende måtte svinge om borgens sydøstre hjørne og derved, hvis han var fjende, udsattes for skud, længe inden han nåede vindebroen foran porten i borgens sydside. Forsvarsvolde eller banker findes ellers ikke, som på så mange ældre rigsborge. Aalholm er en udpræget vandborg, der ene har søgt sin styrke i vandet og i de faste mure, bygget på en tid, da holm-navnet florerede, og da man herhjemme forlod højborgssystemet, lagde borgene ud i utilgængelige sumpe og trods alle vanskeligheder regulerede grunden under dem med pæleværk og jordfyld. Også på Aalholm er der sporet sådan pilotering.

Bygningerne har sluttet sig sammen i en rektangulær firkant, der var mere end dobbelt så lang som bred, idet nordre og søndre yderside måler 74 m, medens øst- og vestsiden kun er 35 m lange. Hvad der nu først og fremmest karakteriserer anlægget, er de mægtige, i hjørnerne placerede, firkantede tårne, der har samme bredde som selve fløjene og ikke springer frem foran murflugterne. Endnu knejser de to nordre hjørnetårne, og mellem dem er den middelalderlige nordfacade bevaret i ret uskadt stand ligesom den vestre og et enkelt afsnit af den østre ydermur viser middelalderligt murværk. Alle disse partier er, med undtagelse af tårnenes øvre dele, byggede af munkesten i middelalderlig skiftegang; tilsyneladende danner de et sluttet og ensartet hele. Men murværkets enkeltheder røber dog en ret langvarig bygningshistorie. Ældst er det nordvestre hjørnetårn, hvis nedre, ca. 3 m svære mure omslutter et ejendommeligt, meget højt, tøndehvælvet kælderrum, hvortil der har været nedgang fra salsstokværket

ad en i sydøsthjørnets murtykkelse indrettet ligeløbende trappe, og som oprindeligt har fået lys gennem et meget højsiddende, stærkt skrånende, fladbuget østvindue. Andre arkitektoniske enkeltformer er ikke bevarede fra tårnets ældste tid, og en eksakt tidsbestemmelse lader sig derfor vanskelig give udover den rummelige, at det må tilhøre det 14. århundrede. Dets forhold til de tilstødende ydermure er derimod ganske klart; det er samtidig med vestre og ældre end nordre langmur. Medens tårnet og vestmuren er opført af ensfarvede røde sten i munkeskifte, er nordmuren af større, gulladne, flammede sten; i dens små, uregelmæssigt anbragte, oprindelige vinduer, af hvilke enkelte er bevarede, veksler gule og røde sten; hist og her er der tilløb til en ordning af de forskelligtfarvede sten i bæltter, og det almindelige munkeskifte kan slå over i polsk skifte (hvori en løber skifter med en binder). Visse småtræk minder om murværk i Vordingborg Slot og kirke, der måske kan henføres til Valdemar Atterdags tid. Sikrere er dog også på dette punkt den relative kronologi; det nordøstre hjørnetårn har samme slags murværk som nordmuren og er sikkert samtidig med denne og adskilligt yngre end nordvesttårnet. En tredje byggeperiode tilhører derimod kældermurene under østfløjens sydøsthjørne, hvor skiftegangen atter er det almindelige munkeskifte, og hvor der i den svære sydmur findes en rest af en vindeltrappe, der ganske ligner trapperne i Nysted kirke, som sikkert må være bygget i begyndelsen af 15. århundrede; med alt forbehold kunne man her tænke sig Erik af Pommern som bygherre.

Tykkelsen af den sidstnævnte hjørnemur, $2\frac{1}{2}$ m, er så svær, at også den må formodes at have båret et stort hjørnetårn, og da Resens billede (fra slutningen af 17. århundrede) foruden porttårnet midtvejs i sydfløjen viser et hjørnetårn i sydvest, kunne man fristes til at tro, at det middelalderlige Aalholm havde haft ialt fem tårne. Men det sydvestre hjørne har dog ikke båret tårn i middelalderen. Medens den østlige del af sydfløjen blev nedrevet i 18. århundrede, stod endnu før de seneste ombygninger sydfløjens vestre del som kornmagasin, og den var et mærkeligt senmiddelalderligt hus, tre stokværk højt; længst mod vest har der i øverste stokværk været en sal med tre store vinduer, hvis karme var dekorerede med kalkmalerier; både en enkelt bevaret figur og de gotiske bladranker var sikkert malede omkring år

Aalholm fra sydvest med Nysted by bag vigen.

1400, og det var næppe helt med urette, at denne bygning bar navnet Margretefløjen. Men i øvrigt var heller ikke denne fløj bygget i én støbning. Den må have bestået af tre uensartede dele, foruden vestpartiet med de tre store salsvinduer af et mindre og lavere østparti og mellem disse af et senere indbygget midtparti, der har strakt sig hen over det østlige afsnit og øverst haft vinduer med profilerede karme og mursten, som sad så højt, at de var blevet afskårne af det nyere tagværk. Om fløjenes mure ind imod gården ved vi i det hele ikke stort mere, end at de er eller var spinklere end ydermurene, og at deres middelalderlige karakter næsten helt var udvisket i 18. århundrede.

Mange spørgsmål i Aalholms middelalderlige arkitekturhistorie må henstå som uløste gåder. Men i al usikkerheden er det dog klart, at borgen, som så mange andre af tidens bygværker, både gejstlige og verdslige, er blevet til stykke for stykke, øget og ændret i løbet af et

MARIBO AMT

par århundreder. Og for Aalholms vedkommende må hertil endda føjes, at borgen alligevel næppe er bleven færdig. I de dokumenter, som giver os sikre oplysninger om renæssancetidens tilføjelser, er der i al fald udtalelser, som peger i den retning.

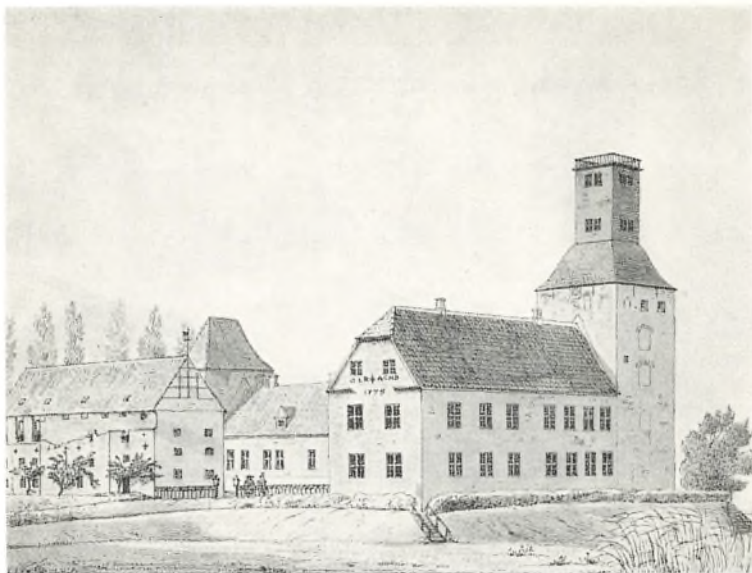
Da enkedronning Sophie var død 1568 og hendes livgeding faldt tilbage til hendes sønnesøn Frederik II, fik Albert Oxe og siden (fra 1577) Hak Ulfstand til Hikkeberg lenet, og i sidstnævntes tid blev der endelig taget fat på den længe påtænkte istandsættelse. 1578 nedrev man et stenhus i Nysted kloster for at bruge materialerne til slottet, 1581 byggedes en tegllade ved Soesmark oppe i Majbølle sogn, godt et par mil fra Nysted, og samme efterår fritoges lensmanden i tre år for 500 dl. af sin afgift. Til gengæld skulle han lade opføre et grundmuret hus og selv betale murmestre, kalkslagere og tømmermænd, medens kongen skulle skaffe ham tømmer, jern og 100 læster kalk. Yderligere kalk, mursten og tagsten skulle Hak selv betale, men når huset var muret, ville kongen forsyne det med vinduer og døre. Denne pudsige kontrakt, der vistnok gælder østfløjen, hvor Resens prospekt viser et nu forsvundet vindeltrappetårn, er blevet overholdt. Kalken kom fra Mariager, og fyrretømmer hentedes 1583 fra Gulland. Kongen selv har taget det færdige arbejde i øjesyn, og et minde om et muntert kongeligt besøg på slottet er i vor tid fremdraget i den store østre sal i nordfløjen. Her er der 1585 på væggene flygtigt og ikke ganske fejlfrit malet kongens, dronningens og en række adelsmænds valgsprog og navne. Valgsprogene er næsten alle på tysk, hvis de da ikke er forkortede til mer eller mindre gådefulde begyndelsesbogstaver; mellem navnene træffes mange historisk kendte, som kansleren Niels Kaas, kancellisekretæren Absalon Juul og hofmarskalken Hans v. Stralendorff. Hist og her indeholder de ledsagende snørkler sikkert rebusgæder; et par små kometbilleder forekommer, og det nederste navn, Christopher Koryot, ledsages af et narrehoved og en drikkekande og tilhører formodentlig hofnarren. Måske som et resultat af samtalerne under drikkelaget sluttedes en ny kontrakt, hvorefter Hak Ulfstand august 1585 på egen bekostning skulle lade de ufuldendte tårne opmure 3,77 m over hustagene og gøre dem færdige, og medens lenets kronbønder måtte rense gravene, blev ugedagsmændene i anledning af byggeriet fritagne for halvdelen af madskatten. 1587 fik

Maleri af Aalholm i slutningen af 18. århundrede.

tolderne i Helsingør ordre til at skaffe skifersten til tårntagene. Det var utvivlsomt den øverste del af de to store hjørnetårne, som nu rejstes; de røde mursten er her murede i moderne skiftgange, og vinduerne har renæssancetidens karakteristiske fladrundbueform ligesom skydeskårene øverst i østtårnet, der ialfald nu er det højeste, idet vesttårnet mangler den afsluttende forsvarsetage.

Denne uregelmæssighed, der i øvrigt ikke behøvede at stride mod datidens smag og den dag i dag giver tårnene et individuelt præg, hænger måske sammen med, at Hak Ulfstand selv ikke nåede at få tårnene færdige, inden Frederik II døde, og dronning Sophie overtog sit livgeding. Formynderregeringen skrev allerede juni 1588 til dronningens nye lensmand, Frederik Hobe, at det ufærdige tårn straks skulle fuldendes, men før andre arbejder skulle dronningen se huset, og derefter ville rådet sende en bygmester, så at alt kunne blive ordnet til dronningens behag. Det følgende år fik Fr. Hobe godskrevet 411½ dlr. for bygningsarbejder, men ellers er der intet nøjere oplyst om sagens udvikling. De interesserede parters interesse er bleven fanget af andre og større spørgsmål, hele den langvarige og hårdnakkede strid mellem rigsrådet og enkedronningen. For hende har Aalholm sikkert i første række været det indbringende jordegods;

Aalholm 1859 efter tegning af J. Kornerup.

virkelysten i stort og småt, ganske som sin søn Christian IV, sparsomlig og nøjeregnende kørte hun sine lensmænd i stramme tøjler. De skulle føre tilsyn med avlen og ladegården næsten som ladefogeder, og hun nøjedes ikke med halv besked. Fr. Hobes efterfølger, Anders Dresselbjerg, fik således under et af hendes ophold i Meklenborg spørgsmål om, hvorvidt kornet var kommet godt og tørt i hus, og om han havde opstaldet øxne nok og haft tilstrækkelig mange oldensvin på skoven, og betegnende er den forsigtighed, hvormed Dresselbjerg udbeder sig dronningens skriftlige tilladelse til, i overensstemmelse med en tidligere ordre, at lade det røde, mølædte klæde, hvormed lensmandsstuen var draget, uddele til de fattige peblinge i Nysted.

For bønderne var enkedronningen et hårdt herskab, der tyngede dem med nyt hoveri. Havde de 1588 klaget over Hak Ulfstand, fik de det så vist ikke bedre under hende. Men for hovedgårdene betød hendes regimente væsentlige fremskridt. Allerede i de første år af sin enkestand lod hun Aalholms ladegårdsmarker rense for tjørn og ukrudt; nye enghaver og vænger indtoges, de ældre marker blev ind-

grøftede og hegnede med stengærder, ved landsbyen Stubberup tørlagdes en hel sø. Og den intense hovedgårdsdrift med studefedningen som centrum betalte sig godt; med stolthed kunne hun 1611 lade hugge en ny kostald på 32 bindinger til Aalholm, »da vor Kvægavl ved Guds Velsignelse har formeret sig fra Aar til Aar, hvorfor den Almægtige billigvis skal have Lov og Tak«.

Trods alle forbedringer, der også strakte sig til skovene og jagten, til fiskeriet og til havevæsenet, kunne det dog ikke være andet, end at Aalholm blev overskygget af det nybyggede Nykøbing Slot, som nu i langt højere grad end før blev øernes hovedslot. Den gamle borg reduceredes til et almindeligt lensmandssæde, hvor lensmand fulgte efter lensmand. Det gjorde ingen større forandring, da enkedronningen døde 1631, og da derefter Christian IV's søn, den udvalgte prins Christian († 1647) forlenedes med øerne, eller da prinsens gemalinde, Magdalene Sibylle, inden sit andet giftermål havde indtægten af lenet. Enkedronning Sophies sidste lensmand, Palle Rosenkrantz, beholdt Aalholm til sin død 1642 og fulgtes af Jost Fr. Pappenheim til Søholt og Frederik Barnewitz til Rudbjerggaard. Den sidste lensmand, Philip Joachim Barstorff, flygtede for Karl Gustavs tropper 1658. — Betegnende for tilstanden er det, at der 1642 i kongens kammer foruden to himmelsenge kun fandtes nogle lidet brugelige skiver og bænke, og at det grønne klæde, hvormed væggene var dragne, var gammelt, forslidt og ormædt. Bedre stod det ikke til med det røde klæde i dronningens kammer; kun i lensmandens stue var et skab til sølvtøj blevet forbedret med en stor ny overbygning. I det ydre var nordmuren i forfald, hvilket stemmer med, at den endnu bærer spor af adskillige reparationer. Under den sidste lensmand måtte der foretages adskilligt for at afhjælpe slottets bygfældighed; 1654 brugtes der 500 dlr. til reparationer og 1656 300 dlr. til det store tårn. Efter svenskekrigens ødelæggelser var tilstanden elendig. Tårnens bly og skifer var aftaget, bræddeklædningen afslået, tømmeret fordærvet, »og synes bedst, at samme Taarn nedtages og forbygges med Sparreværk og Mur«. Ikke et eneste vindue på slottet var helt. Til en nødvendig reparation af det ruinerede slot regnedes at ville medgå 15.000 tagsten, 30.000 mursten, 4000 astrag (gulvfliser) o. s. v.

Et eneste år blev det tidligere Aalholm len et selvstændigt amt; da

MARIBO AMT

Den røde sal (fot. Niels Elswing).

Barstorff takkede af 1661, lagdes det sammen med Halsted kloster amt, og fra 1685 forenedes alle tre lollandske småamter under en fælles amtmand. Som anneks til Nykøbing hørte det gamle slot 1670 - 85 til enkedronning Sophie Amalies og 1699 - 1714 til enkedronning Charlotte Amalies livgeding, men intet synligt minde erindrer om de to dronninger, og der er sikkert kun foretaget de nødvendige reparationer. Resens billede giver os en forestilling om bygningens udseende i denne periode, og en synsforretning fra 1671 synes at stadfæste, at det trods vitterlig unøjagtighed i mange enkeltheder dog er nogenlunde troværdigt. Den nævner f. eks. et sydvestre tårn, således at dette bygningsafsnit på en eller anden måde må have fået et tårnagtigt tilsnit, formodentlig derved, at taget mellem hjørnet og porten er blevet gjort lavere. Der nævnes også tårnet over porten og det søndre (sydvestre) hjørnetårn, hvis gavl var brøstfædig, og som ikke ses hos Resen. I øvrigt fremgår det af synsforretningen, at der mellem de to vesttårne var en brandmur. I nordfløjen lå køkken og bryggers, i østfløjen fruerstuen ved vindeltrappetårnet, i sydfløjen var der borgestue østen og maltekølle vesten for porten, og i vindebroen fungerede endnu hejseværket.

Efter sin moders død 1714 ville kong Frederik IV også på denne besiddelse gennemføre ryttergodssystemet, men planen blev hurtigt opgivet. Allerede 1725 stilledes godset til auktion, og det andet store hovedafsnit af Aalholms historie begynder. For en købesum af 94.929 rdl. 3 sk. skødedes hovedgårdene Aalholm og Bremersvold med Hertritslev og Tågerup kirkers tiender, birkerettigheder og jagtfrihed på Nysted købstads jorder m. m. til enkefru *Emerentia von Levetzow*, datter af den dygtige officer Hans Frederik Levetzow til Oxholm på Øland og enke efter den Rabenske slægts danske stamfader, Johan Otto Raben. Som en meklenborgsk adelsmand af den gamle familie, hvis stamslot er Stück ved Schweriner-søen, var han kommet til Danmark under de sidste år af Frederik III's regering, udmærkede sig som officer i Gyldenløvefejden, tjente siden Christian V som hofmarskal, Frederik IV som amtmand over Frederiksborg og Kronborg amter, indtil han døde som gehejmeråd 1719. Men det økonomiske grundlag for slægtens trivsel lagdes dog først af hans efterladte hustru, der var 23 år yngre end sin mand og i sin langvarige enkestand viste sig som en energisk og handlekraftig dame. At dømme efter hendes testamente, hvori hun indgående og omstændeligt disponerede over sit indbo og sine smykker, forstod hun tydeligt nok at sætte hver af sine arvinger på deres rette plads; det synes betegnende for hende, at hun købte sig gravkapel i Nysted kirke og traf bestemmelser om sin marmorkiste, men samtidigt i testamentet udtrykkeligt udtalte, at hendes lig »udi Stilhed og paa en anstændig Maade skulde befordres til Begravelsesstedet«. Og trods grundigheden i småtingene må hun have forstået sig godt på storstilede forretninger. Hun erhvervede sig også andet lollandsk jordegods, især Bramsløkke og Kjørstrup, opnåede som tilgift på købet af Aalholm enkelte mindre begunstigelser af Christian VI, som f. eks. de nævnte landsbykirkers landgilde og stolestader i Nysted kirke, og endelig fik hun 1734 oprettet Aalholm med Bramsløkke (og ladegården Egholm), tilsammen 1221 tdr. htk., til *Grevskabet Christiansholm*. Det er vel sandsynligt, at hun i disse dispositioner er blevet støttet og vejledet af sin eneste søn, Frederik Raben, der som overhofmester hos dronning Sophie Magdalene og senere som stiftamtmand over Lolland-Falster og provisor på Vallø, æresmedlem af Videnskabernes Selskab og ridder af elefanten, måtte

MARIBO AMT

have betydelig indflydelse, men selv om hun forbeholdt sig selv og ham på livstid dispositionsretten over grevskabets årlige indtægter og efterlod ham Kjørstrup og Bremersvold, var det dog ikke ham, der blev besidder af det nye grevskab. Lensbrevet udstedtes til hans ældste søn, *Christian Raben*, der ved sin ophøjelse i den grevelige stand 1734 ikke var fyldt ni år.

Bedstemoderen oplevede ikke at se den unge herre fuldvoksen. Hun døde på Aalholm 1746, og først samme år hjemkom greven »efter nogle Aars velanlagte Tid paa Universiteter og Academier samt Rejser igennem Holland, Schweiz, Italien, Frankrig, Braband, Engeland, Nordholland og Tyskland« for straks at blive kammerherre, højesteretsassessor og medlem af kancellikollegiet. »En altfor tidlig Død borttog ham udi Nysted 30. Sept. 1750 i hans blomstrende Alders 25de Aar,« og i overensstemmelse med gravskriften fortælles det, at han efter en brand på Aalholm skal have boet inde i Nysted, så at grevskabets hovedsæde næppe har været beboeligt. Efter hans bortgang i ugift stand succederede hans broder, grev *Otto Ludvig Raben*, der efter at have tjent i livgarden til hest blev ceremonimester, kammerherre, hvid ridder og gehjemeråd. Han udvidede grevskabets jordtilliggende bl. a. ved 1761 at indlemme 136 tdr. htk., især Stubberup by, og 1786 Kettinge og Bregninge kirker. På Aalholm, hvor hans fader hensov 1773, anlagde han i slotssøen en stivelse- og pudderfabrik, der var en af de ældste her i landet, og hvad bygningerne angår, ombyggede han østfløjen, der endnu i jernankre bærer hans og grevinde Anna Catharina Henningia f. v. Buchwaldts navnetræk og årstallet 1779, og som nu blev en ganske enkel bygning med tætsiddende vinduer og lyse, velproportionerede stuer, der præges af den begyndende Louis XVI stil. Samtidigt må sydfløjens østre del med porten være nedrevet. Desuden har han sikkert plantet den statelige lindeallé på vejdæmningen mellem gravene og fjorden; et malet prospekt af gården viser ham og hans familie mellem de unge allétræer, modtagende bejleren til en af de unge komtesser, en scene, der kun foregik et års tid før hans død på Aalholm 1791.

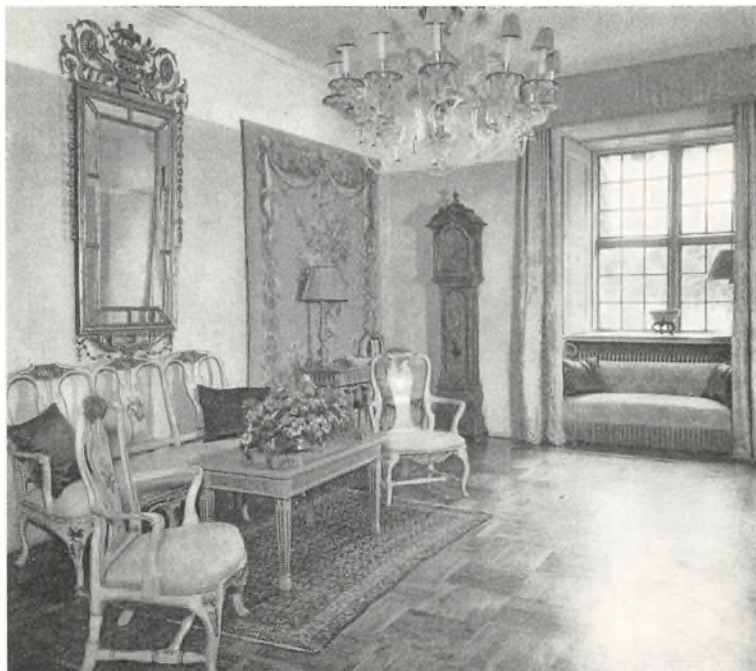
Sønnen, grev Frederik Christian Raben, som tiltrådte grevskabet i en alder af 21 år, var efter godsarkivet at dømme en ivrig og påpasselig administrator, under hvem bondegodsets udskiftning gik sin

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

gang. Ved århundredskiftet fik han tilladelse til i dette øjemed at stifte et lån på 30.000 rdl., en tilladelse, som dog først benyttedes under de uheldige konjunkturer i 1822. Et håndskrevet leksikon, som greven påbegyndte år 1800, viser os ham som en søn af den rationalistiske oplysningstid. Agrariske anvisninger og nyttige husråd i alfabetisk orden mødes med notitser om meteorologiske forhold, barometre, Leidenerflaske, Ørstedes galvaniske batteri, som han så 1820, og luftballoner, alt tydende på en levende interesse for naturvidenskaberne og deres praktiske anvendelse. En række småbøger med fine akvareller illustrerer, at han med iver har studeret sommerfuglernes udviklingsstadier, og han samlede et meget stort herbarium. På Aalholm ytrede disse interesser sig ved opførelsen af den nu atter nedtagne, firkantede overbygning på nordøsttårnet, der har været bestemt for astronomiske og meteorologiske iagttagelser, og ved de haveanlæg, som greven iværksatte. »Min engelske Have ved Christiansholm blev anlagt om Efteraaret 1796«, skriver greven, og han oplyser selv om principperne for den nye havekunst og den litteratur,

MARIBO AMT

Kabinet (fot. Niels Elswing).

han havde benyttet, Hirschfeldts Theorie, Burgdorfs Anleitung, Wil-denows Beschreibung, Münchhausens Haus-Natur og Rillers Garten-Lexikon, »et klassisk Værk«. I årene indtil 1814 formedes på terrænet sydvest for ladegården den nuværende haves grundstamme, hvor senere grevens buste er rejst foran en af de smukke pavilloner à la Liselund, og 1830 - 35 fulgte anlægget af skovhaven og vinterhaven. Parkens fede lerjord over kridtgrund er særlig gunstig for opelsknin-gen af sjældne træer, som da også findes i mængde. De botaniske interesser drev greven ud på rejser, og på den sidste af disse døde han 1838 i Rio de Janeiro. Året efter inkorporeredes hans allodialjen-domme, deriblandt flere kirketiender, i grevskabet, hvis hovedgårds-takst i matriklen af 1844 ansattes til 162 tdr. htk., medens bøndergod-sets hartkorn forhøjedes fra 148 til 311 tdr. — Han efterfulgtes af sin ældste efterlevende søn, Gregers Christian Raben, hvis forkærlighed

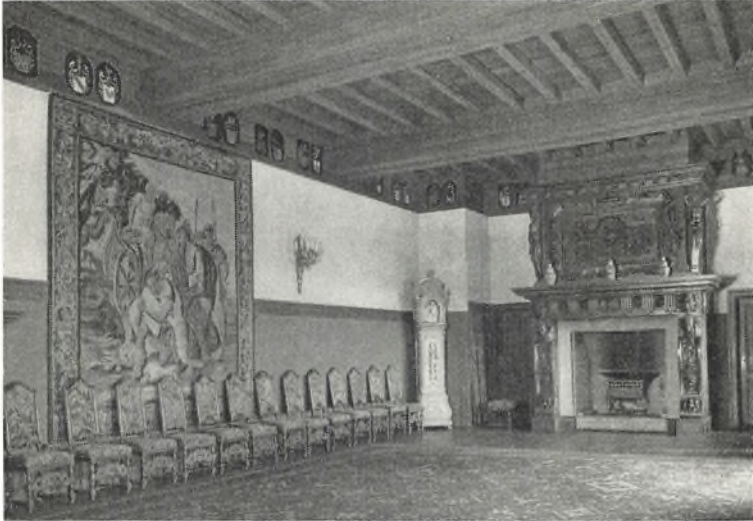

Hall omkring 1920 (fot. Nationalmuseet).

for det klassiske sprog præger de mindstøtter, han i parken rejste for sin fader og sin hustru, Anna Margrethe, f. Lund († 1851), og da grev Gregers Christian var død på Søbo 1875, arvedes grevskabet af hans broder Julius, jurist og medlem af folketinget, men heller ikke han efterlod sig børn.

Grevskabet, hvis bøndergods for største delen var blevet frasolgt i årene 1857 - 74, tilfaldt nu en brodersøn af den første besidders fader, gehejmekonferensråd *Josias Raben-Levetzau* til Lekkende, der tiltrådte besiddelsen efter grev Julius' død 1879 og 1881 erholdt kgl. anerkendelse af at være optaget i grevelig stand. Efter hans bortgang 1889 fulgte hans søn, kammerherre, hofjægermester, ordensskatmester, lensgreve *Frederik Christopher Otto Raben-Levetzau* († 1933), foruden grevskabet ejer af Bremersvold, Beldringe og Lekkende. En diplomatisk virksomhed, først som gesandtskabsattaché i Paris og

MARIBO AMT

Riddersal (Jot. Niels Elswing).

Wien, senere som udenrigsminister i ministeriet J. C. Christensen, talrige hverv som generalkommissær ved verdensudstillingen i Paris 1900, ordensskatmester, formand for Christiansborgs byggeudvalg, ærespræsident i Geografisk Selskab, vicepræsident i Oldskriftselskabet, medlem af bestyrelsen for den af hans farbroder stiftede Raben-Levetzauseke Fond, formand for Kgl. dansk Automobilklub, alt dette hindrede ikke lensgreven i at ofre meget af sin kraft på grevskabet. Da han 1889 overtog dets bestyrelse, var tilstanden langt fra god, men i de følgende årtier gennemførtes talrige reformer, og da regeringen opløste grevskabet, var det dog uden gæld. Jordens dræning blev fornyet, frasolgte skovstykker generhvervede, den forhuggede og forsømte beplantning bragt på fode og nye skovveje anlagte. Stenvængegaarden, Bødkegaard og Stubberupgaard dannedes og nyopførtes, ligesom selve Aalholm ladegård ombyggedes. Grevskabets kirker, især Kettinge, restaureredes. Hvad hovedbygningen angår, blev slottsgraven reguleret, haven og parken forskønnet, i mosen nord for slottet blev der trods alle vanskeligheder skabt en ø med en blomsterhave, og siden 1889 blev selve slottet gennemgribende ombygget.

Arkitekten, professor Hans J. Holm, har for at bevare en vis tilknytning til det overleverede, arbejdet med gotiske murstensformer, men iøvrigt blev det gamle anlæg i væsentlig grad ændret. I nordfløjens yderside blev indsat vinduer, og der blev påbygget en bindingsværks tårnkarnap samtidig med, at gesimsen blev hævet, det sidste måske efter gamle spor på tårnmurene, og tagryggen over den østlige ende blev hævet, men først i 1913 kom taglinierne over den vestlige del til at følge sporet på tårnmuren. Midt i muren blev hugget en portal korresponderende med en bro, som førte over til øen nord for slottet. Ud for salen over portalen var en balkon, som i 1901 blev sat i forbindelse med jorden ved en mægtig, muret fritrappeløb, men den blev atter fjernet i 1943. Mod gårdsiden blev nordfløjen udvidet. Østfløjen blev ombygget og moderniseret i tidens smag, og på grunden af den tilstødende sydfløj blev opført en tårnagtig udbygning. Vestfløjen, som i 1647 havde været anvendt som smedie og senere havde været »teaterfløj«, blev nedrevet. Dens gamle ydermur fik svære kamtakker. Af skydeskårene imellem dem er i hvert fald de to rester af ældre glugger. Den lange, gamle borggård, hvor der før havde stået en muret og tømret brønd, blev delt op i mindre gårde ved to nye tværfløje. Af sydfløjen stod kun »Margretefløjen« tilbage. Den blev radikalt ændret såvel udvendig som indvendig. Murene fik buerfiser, og de meget urolige taglinier blev gennemskåret af store, murede kviste. Et stort, stavværksdelt vindue markerede fløjens hovedtrappe.

Det slot, Hans J. Holm nu kunne aflevere, har i alle måder tilfredsstillet tidens krav til en luksuriøs herskabsbolig, passende for landets udenrigsminister og skabt til store fester. Det var helt i international stil og kunne for den sags skyld have ligget et hvilket som helst sted på det europæiske kontinent. Men af den nordiske, middelalderlige kongeborg var ikke meget synligt undtagen i vest- og især i nordmuren, som begge vendte bort fra den besøgende. Der skulle et generationsskifte til, før der kunne rådes bod derpå.

Efter lensgreve Frederik Raben-Levetzau's død blev enkelensgrevinde Suzanne Raben-Levetzau, f. Moulton, boende på Aalholm; sønnen baron *Johan Otto V. Raben-Levetzau*, der siden 1931 var ejer af Beldringe og Lekkende godser, blev ved faderens død også ejer af Aalholm og Bremersvold godser og fik dermed samlet familiegodserne

MARIBO AMT

på én hånd. Ved arkitekt Helge Holm lod han 1944 Margretefløjen restaurere, og vestsidens porttårns fundamenter blev afdækket ved Nationalmuseet. Aalholm hovedgårds tilliggende er nu 660 tdr. ld. ager og eng. Skovdistriktet er på 2.297 tdr. ld. Godssets samlede ejendomsværdi er 6.710.000 kr. I 1964 er der indrettet et veteranbil-museum ved Aalholm, og i tilslutning dertil et cafeteria.

Det nye Aalholm smiler muntert mellem de grønne træer ud mod den venlige fjord. Men set fra nord rejser bygningen sig endnu som et af landets mærkeligste minder fra middelalderen, og mellem de svajende engsiv kan vandreren her drømme sig tilbage til den barske kampetid, da faste borgmure bestemte rigets skæbne.

CHR. AXEL JENSEN

EJERE

Christoffer II
1328 Johan den Milde
1347 ? Valdemar Atterdag
1375 Kronen
1535 Lübeckerne
1536 Christian III

1726 Emerentia v. Levetzow
1734 Christian Raben
1750 O. L. Raben

1879 J. Raben-Levetzau
1889 Fr. Ch. O. Raben-Levetzau
1933 J. O. V. Raben-Levetzau

BYGNINGER

Befæstet borg (?)

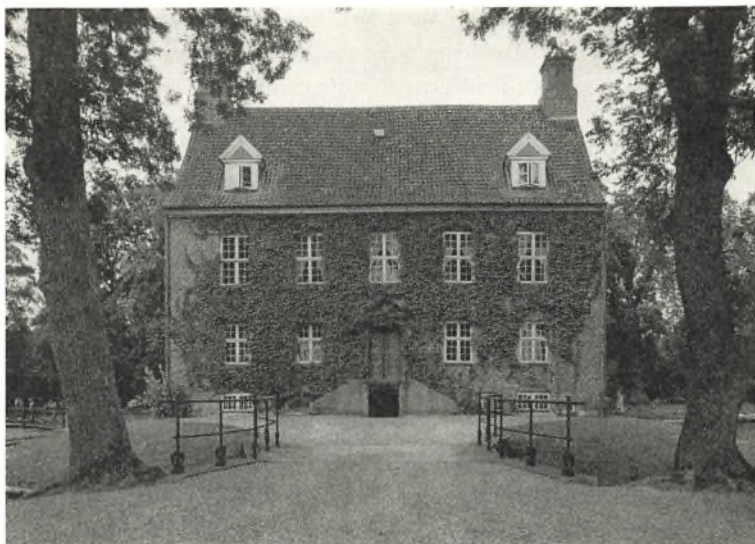
Hovedbygning opført

1581 Lensmandsbolig opført
1585 Nordvesttårnet forhøjet med
2 stokværk
1580erne Nordøsttårnet forhøjet med
3 stokværk

1779 Østfløj ombygget; sydfløjens
østre del med port nedrevet

1889 Ombygning og restaurering ved
Hans J. Holm

1944 Margretefløjen restaureret ved
Helge Holm

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Bramsløkke

Musse sogn, Musse herred, Maribo amt

Når man færdes på landevejen, der fra Maribo fører til Nysted, opdager man i nærheden af landsbyen Musse — men alligevel i fornem tilbagetrukkethed fra den alfare vej — over mørke træklynger et stejlt tegltag med et par høje gavle, der synes endnu højere på grund af de svære skorstene, de ender med. Det er herregården Bramsløkke, man har foran sig. Imellem ældre og nyere avlsbygninger når man ad en lang, smal gårdsplads eller rettere indkørsel frem til selve hovedbygningen, der ligger på en lille, grøn holm helt omgivet af brede, vandrige grave og overskygget af store træer. Den lille, røde murstensbygning virker hyggelig og køn. Stilren er den ikke. Den er opført omkring år 1700, og renæssance og barok er her sammenblandet på en ejendommelig, men overordentlig tiltalende måde. De høje gavle med skorstenene minder i stærk grad om renæssancen, medens

portalen og den korte to stokværk høje hovedfacade over en rummelig kælder helt har barokkens præg med dens ligevægt og ro. Ejendommelig er vestsiden med dens to udbygninger, en mindre indrettet som »hemmelighed«, og en større, der brugtes til beboelse. I disse tilbygninger afspejler sig en god del af tidligere tiders byggeskik. Gennem den smukke portal på østsiden kommer man ind i en rummelig forstue med en bred og magelig trappe, der forbinder de to stokværk, hvis sal og værelser er fordelt på en overordentlig smuk og rolig måde. Hovedindtrykket af Bramsløkke i vore dage er: et lille, hyggeligt jagt- eller lystslot fra »den galante tid«.

Bramsløkkes historie går imidlertid adskillige hundrede år længere tilbage i tiden, rimeligvis endda længere end de skriftlige kilder rækker. Alene navnet — Bram er et ældgammelt personnavn, og Løkke er et indgårdet stykke agerjord — lader os ane, at der allerede i den ældste middelalder har ligget en borg på det lille, runde voldsted. Gårdens første kendte ejer er *Oluf Pedersen Godov* af en holstensk slægt, der stammer fra byen Godow i nærheden af Plön. Han nævnes 1423, altså i Erik af Pommerns dage, og var 1446 med til at vedtage »Lollands Vilkaar« — den forordning, der blev begyndelsen til de lollandske bønders dybe fornedrelse gennem århundreder. Han synes dog at have ejet gården sammen med broderen Anders Pedersen Godov, om hvem det berettes, at han formåede at drikke 3 potter øl i ét drag og ryste den tykkeste bøg i skoven! Trods deres tyske herkomst var de to brødre begge indgiftede i ansete danske adelslægter, og de ejede meget jordegods. Det synes endda at være deres egen skyld, at de ikke ejede endnu mere. Deres morbroder, Steen Basse, havde udset dem til at være hans arvinger, såfremt de ville antage hans slægtsnavn; men på grund af en kåd streg fra brødrenes side opgav han sin plan og gav sit navn og gods til andre. 1449 tilhørte Bramsløkke *Henning van Hafn*, der nævnte år var dommer i en trætte om græsningsret mellem borgerne i Sakskebøbing og bønderne i Våbensted. Hans navn er malet på væggen i Sakskebøbing kirke. Han deltog med hæder i kampen mod Carl Knutsson i Sverige til trods for, at hans hustru var svensk født.

Den følgende ejer hed *Claus Reberg*. Han nævnes 1472 og døde omkring 1493. Hans datter Marine Reberg arvede gården og bragte

Gården og voldgraven set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

den ved sit ægteskab med *Erik Mogensen Mormand* i slægten *Mormands* eje, hvor den forblev i mere end hundrede år. Han synes at være blevet ejer af Bramsløkke omkring 1520 og havde den i ca. 30 år, i hvilken tid han i høj grad forbedrede den og samlede sig stor rigdom. 1536 var han en af de adelsmænd, der på den lolland-falster-ske adels vegne underskrev den reces, i kraft af hvilken reformationen indførtes i Danmark. Hans eftermand var sønnen *Mogens Eriksen Mormand*, som i årene 1559 - 65 var dronning *Sophies* høvedsmand på Aalholm. Han deltog med hele sit mandskab i Den nordiske Syvårskrig mod Sverige og døde ca. 1586. Hans hustru *Margrethe Huitfeldt* overlevede ham og tog ophold i Maribo kloster. Hun døde 1600 og ligger begravet i Døllefjelde kirke, hvor også hendes mand er stedet til hvile. En gammel præstekrønike beretter, at i kirken er begravet »*Mogens Hugaf*, som ejede Bramsløkke«. Blandt deres børn var en datter ved navn *Sophie*, hvis skæbne fortjener at omtales, da den ikke er helt almindelig. Den samme *Sophie* synes at have været noget letsindig. Som ganske ung fik hun

et barn med Knud Brahe, som svigtede hende. Hun forelskede sig derefter i en ung mand af ufri stand, hvorfor forældrene ikke ville vide noget af partiet. Men Sophie holdt fast ved sin ufri ven, og medens forældrene 1580 opholdt sig i udlandet, opførte hun en artig komedie på Bramsløkke, En skønne dag bredte det rygte sig på egnen, at jomfru Sophie var blevet farlig syg af en smitsom sygdom, hvorfor ingen uden fasteren Maren og en betroet pige måtte se til hende. Få dage efter berettedes det, at nu var jomfruen død. Fasteren og pigen lagde hende straks i kiste, og sammen med farbroderen Mads Eriksen Mormand på Sædingegaard sørgede de for begravelsen, der foregik i Musse kirke og overværedes af alle gårdens folk, som imidlertid gjorde sig deres tanker om denne begravelse. Snart gik der de vildeste rygter på egnen. Da forældrene kom hjem, kom disse rygter også dem for øre, og de fik da kongelig tilladelse til at opgrave og undersøge kisten. Dette skete 19. maj 1580 i overværelse af Lollands 4 provster og adskillige andre, og som ventet viste det sig, at kisten kun indeholdt jord, kalk og halm. Der blev naturligvis stor opstandelse. Alle tjenestefolkene — på nær jomfru Sophies pige, der var forsvundet — blev afhørt, uden at der fremkom noget, der kunne oplyse sagens sammenhæng. Derimod undlod man at afhøre fasteren og farbroderen på Sædingegaard, der var de eneste, der vidste noget. Med andre ord: sagen blev dysset ned. Så meget kom dog ud, at jomfruens spor kunne følges til Nakskov. Her havde hun under navnet Margrethe Hansdatter opholdt sig to dage, inden hun drog videre til Tårs færgested, men her forsvandt hendes spor.

Efter den gamle bidske Mogens Hugafs død arvede sønnen Erik Mogensen Mormand Bramsløkke, vist nok sammen med broderen Claus, men nogle år senere ejede han den alene. Han var landsdommer på Lolland og en rig og anset mand. Han døde 1603, og efter hans død sad enken Anne Brok med gården til 1625. Dette år ægtede hendes datter Barbara Mormand den rige *Erik Steensen* fra Steensgaard på Langeland, og parret arvede kort efter Bramsløkke. På dette tidspunkt har gården formodentlig været forfalden. Erik Steensen og Barbara Mormand bosatte sig i hvert fald ikke på Bramsløkke, men på Søllestedgaard, som de købte 1629. Selv om de stundom opholdt sig på Bramsløkke, var Søllestedgaard dog deres egentlige hjem, og

Salen (fot. Niels Elswing).

dette understregedes yderligere, da de 1642 opførte det ligkapel ved Søllested kirke, hvori de begge er bisat. 1647 solgte Erik Steensen Bramsløkke, og dermed var slægten Mormands saga på den gamle, minderige gård ude.

Bramsløkkes nye ejer var *Lisbeth Lunge*, enke efter den kendte godssamler Palle Rosenkrantz på Krenkerup. Deres datter Lisbeth Rosenkrantz arvede godset, som hun 1649 bragte som medgift til sin mand oberst *Frantz Rantzau* til Estvadgaard. Han døde allerede 1657, kun 26 år gammel, men nåede dog i sin korte ejertid at udvide bøndergodset betydeligt ved køb fra det nu nedlagte Maribo kloster. Sønnen Johan Rantzau arvede derefter gården efter sin moder, men følte sig ikke tiltalt af en lollandsk herremands ensformige liv, hvorfor han gik ind i hæren, blev ritmester i den kgl. livgarde til hest og viste sig som en tapper og dygtig officer i Den skånske Krig. I Johan Rantzaus ejertid udarbejdedes Frederik III's matrikel af 1664 — landgildematriklen — der giver os de første samlede oplysninger om godsets størrelse og drift. I den anledning vurderedes Bramsløkke 1662 i den indsendte jordebog til 30 tdr. htk. Skovene ansattes til 60 svins olden

Salen, den tidligere riddersal (fot. Niels Elswing).

eller 1 td. $1\frac{1}{2}$ skp. htk. og bøndergodset til 209 tdr. $2\frac{1}{2}$ skp., således at hele godset ialt omfattede 240 tdr. 4 skp. landgilde-hartkorn. På grund af de nylig afsluttede svenskekrige var dog omkring halvdelen af bøndergodset øde eller helt forarmet.

Johan Rantzau solgte 1677 Bramsløkke til generalmajor og kommandant i København *Joachim Schack*, en brodersøn af Frederik III's berømte feltherre Hans Schack. Han deltog i Den skånske Krig og blev som løn for sin tapperhed kommandant i København. Desuden blev han 1668 naturaliseret som dansk adelsmand. Foruden Bramsløkke ejede han også det nærliggende Kjørstrup samt Sneumgaard i Jylland. I sine sidste år var han amtmand i Skanderborg og opholdt sig derfor ikke til stadighed på sine lollandske godser. Alligevel nærede han stor interesse for dem, og det er utvivlsomt ham, der har opført den nuværende hovedbygning på Bramsløkke. Matriklen af 1664 fik ikke nogen lang levetid, dertil var den for ringe, og i årene 1681 - 83 — altså i Joachim Schacks ejertid — foretoges opmålingen og bonite-

ringen til den ny matrikel af 1688, Christian V's matrikel. Målebøgerne giver os et fortrinligt billede af Bramsløkkens drift i hin tid. Her som overalt i landet anvendtes det ældgamle trevangsbrug. Jorderne var delt i 3 marker: Smedemark og Lillemark, der dreves under ét, Vestermark og Skræppehavemark samt et vænge, Havrevænget. Hvert år hvilede én af markerne; det følgende år dreves den med rug eller hvede, det næste med byg eller havre, hvorpå den atter hvilede et år. Hovedgårdens areal blev efter den nye matrikel ansat til 34 tdr. htk., medens bøndergodset vurderedes til 202 tdr. Joachim Schack døde 1700, hvorefter hans søn, løjtnant Hans Schack, året efter overtog Bramsløkke, medens en ældre broder, Otto Schack, overtog Kjørstrup. I overensstemmelse med de da gældende priser på jordegods betalte Hans Schack sine søskende 50 rdl. pr. td. htk. af hovedgårdstaksten og 45 rdl. pr. td. htk. af bøndergodset, ialt 10,816 rdl. Allerede 1705 overtoges gården imidlertid af en tredje broder, Niels Rosenkrantz Schack, der var kaptajnløjtnant ved generalmajor Rantzaus regiment. 1715 kom Bramsløkke på ny i handelen, idet den da solgtes til den førnævnte Otto Schack, der 1701 havde overtaget Kjørstrup. De to gårde var altså atter på én hånd. Otto Schack døde få år efter (1719), kun 48 år gammel, og blev begravet fra Bramsløkke. Hans arvinger solgte derefter gården for 16,000 rdl. til den foregående ejer, generalmajor Niels Rosenkrantz Schack, der således for anden gang blev godsets besidder. Han var gift med Sophie Hedevig Raben, en datter af den bekendte rige godssamlerske Emerentia v. Levezow, enke efter gehejmeråd Johan Raben, der var død 1719.

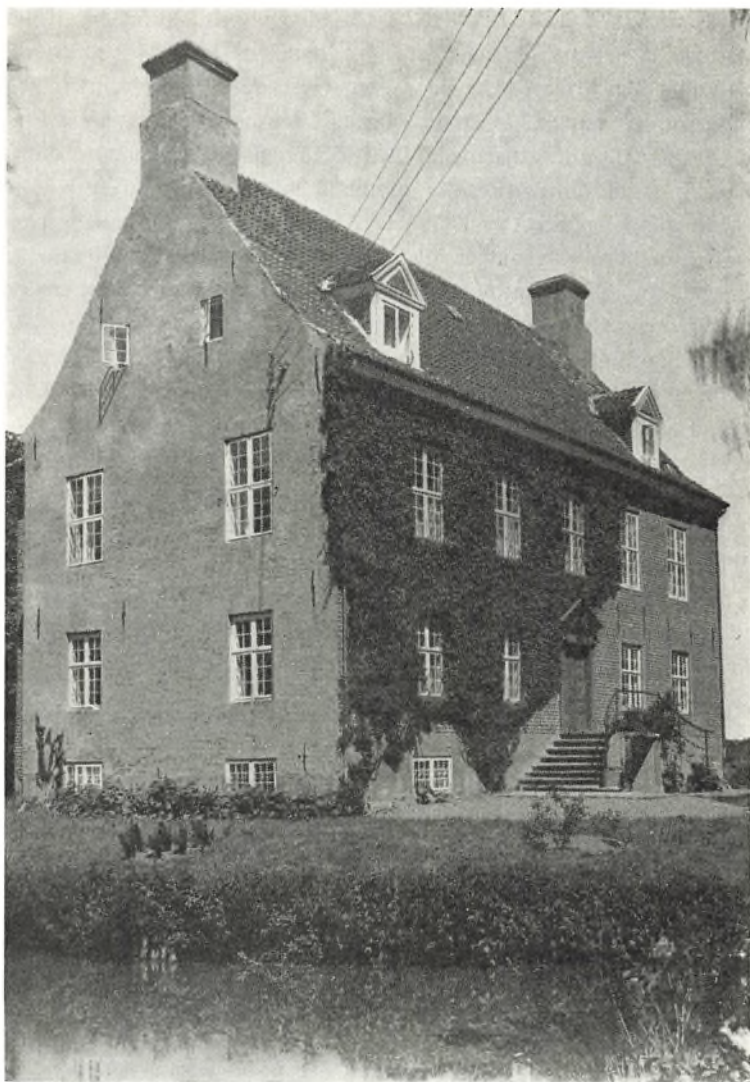
Denne energiske dame var samtidig med en anden bekendt lollandsk godssamlerske, Ide Margrethe Reventlow, Rudbjerggaard, og hvad disse to jordgriske kvinder i løbet af få år nåede at samle af lollandske godser, grænser til det utrolige. Emerentia v. Levezow havde 1726 af kronen købt Aalholm og Bremersvold. Hertil føjede hun 1728 Kjørstrup, som hun ligeledes erhvervede af kronen, der havde opgivet planerne om et lollandsk ryttergods. Denne gård overlod hun imidlertid 1730 til svigersønnen på den betingelse, at den efter hans død skulle vende tilbage til slægten Raben, idet hans ægteskab var barnløst. Allerede året efter døde Niels Rosenkrantz Schack, og Kjørstrup gled da tilbage til slægten Rabens besiddelse. Men sam-

MARIBO AMT

tidig benyttede Emerentia v. Levetzow lejligheden til at erhverve Bramsløkke, idet hun 1732 af svigersønnens retmæssige arvinger købte det gamle herresæde, som derefter indlemmedes i grevskabet Christiansholm (Aalholm) ved dettes oprettelse 1734. Bramsløkkens historie falder derefter i alt væsentligt i henved 100 år sammen med Aalholms. Her skal blot for en fuldstændigheds skyld nævnes navnene på de skiftende ejere og omtales de begivenheder, der særlig berører Bramsløkkens godshistorie.

Grevskabet Christiansholm skulle i henhold til erektionspatentet tilfalde Emerentia v. Levetzows sønnesøn *Christian Raben*, der 1734 var ophøjet i grevestanden ; dog forbeholdt hun sig og sin søn — den unge greves fader — gehejmeråd, stiftamtmand Friderich Raben — dispositionsretten over grevskabet i deres hele levetid. Emerentia v. Levetzow døde 1746, og skæbnen ville, at fire år senere døde også den unge lensgreve, knapt 26 år gammel og ugift. Grevskabet overgik derfor til hans broder Otto Ludvig Raben. Indtil sin død 1773 bestyrede imidlertid faderen, stiftamtmanden, godserne, og greven tog derfor midlertidigt ophold på Bramsløkke. Hovedbygningen blev i den anledning istandsat, ligesom der anlagdes smukke alleer og en have i fransk stil med stive avnbøghække, hvoraf der endnu er rester tilbage. Otto Ludvig Raben døde 1791 og efterfulgtes af sønnen Frederik Christian Raben, den bekendte naturforsker, der under en af sine mange rejser døde i Rio de Janeiro 1838. Han var en udmærket administrator, og i hans tid gik man (ca. 1800) — sent i forhold til landets øvrige herregårde — på Bramsløkke over fra trevangsbruget til koppelbruget, ligesom der nu også blev taget fat på udskiftningen af bøndergodset. Det var også i hans ejertid, at den nye store jordbonitering, der danner grundlaget for matriklen af 1844, foretoges. Bramsløkke ansattes til 44 tdr. htk. Den følgende ejer var Gregers Christian Raben, der havde videnskabelige interesser og erhvervede sig den filosofiske doktorgrad ; hans mærkelige indfald skaffede ham tilnavnet »den gale greve«. I hans tid fandt det store salg af fæstegodset sted. Han døde 1875. De følgende besiddere er: Julius Raben 1875 - 79, Josias Raben-Levetzau 1879 - 89 og udenrigsministeren Frederik Christopher Otto Raben-Levetzau 1889 - 1921.

1921 overgik grevskabet til fri ejendom, ved hvilken lejlighed der

Hovedbygningen set fra sydøst ca. 1939 (fot. Nationalmuseet).

MARIBO AMT

fra Bramsløkke blev udstykket 230 tdr. ld. agerjord, hvoraf oprettedes 20 nye statshusmandsbrug, medens 2 bestående brug fik tillægsgjord. Samtidig blev Bramsløkke på ny en selvstændig ejendom, idet bygningerne og resten af jorderne solgtes til den hidtidige forpagter *Frederik Thy*. Denne afhændede 1927 gården til forhenværende skibskaptajn *H. C. Lundgreen*, der samme år lod hovedbygningen og alle avlsbygninger restaurere. Der blev således indlagt lys, vand og centralvarme i hovedbygningen, og de gamle plankegulve, der overalt var meget åbne, blev erstattet med egeparketgulve. Restaureringen er dog helt igennem foretaget med den yderste pietet, og overalt er det smukke gamle håndværksarbejde, døre, paneler, vinduer m. m. bevaret. I 1930 nedbrændte for øvrigt lade og stalde, der genopførtes samme år. Kaptajn *H. C. Lundgreen* døde 1939 og efterlod sig en stor formue — omkring 1 million kroner — af hvilken en stor del efter testamentet anvendtes til forskellige legater, således fik Dansk Forfatterforening 112.000 kr., Sømandsforeningen i Naskov 90.000 kr. og Døllefeldemusse kommune 50.000 kr., af hvilke renterne skal tilfalde gamle, værdige trængende personer i kommunen. Gården solgtes samme år til skibsreder *A. Mærsk McKinney Møller*. Købesummen var 325.000 kr. Bramsløkke er nu på 111 tdr. ld. ager og 102 tdr. ld. skov. Den samlede ejendomsværdi er 546.000 kr.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

1423 Oluf Pedersen Godov
1449 Henning v. Hafn
1472 Claus Reberg
ca. 1520 Erik Mogensen Mormand
1625 Erik Steensen
1647 Lisbeth Lunge
1649 Frantz Rantzau
1677 Joachim Schack

1731 Emerentia v. Levetzow
1734 Chr. Raben

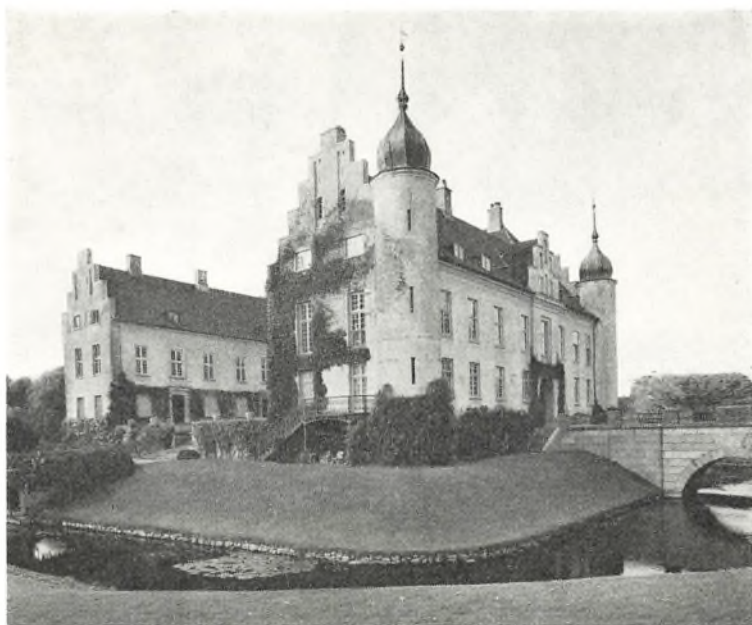
1879 J. Raben-Levetzau
1921 Fr. Thy
1927 H. C. Lundgreen
1939 A. Mærsk McKinney Møller

BYGNINGER

ca. 1700 Hovedbygning opført

1770erne Istandsættelse og haven
anlagt

1927 Restaurering og modernisering

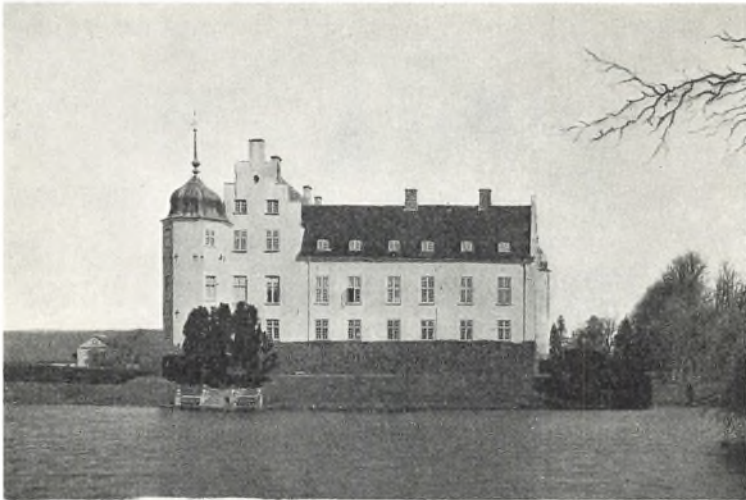
Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Krenkerup

Radsted sogn, Musse herred, Maribo amt

Over flade marker, omgivet af moser og enge, hæver det gamle Krenkerup sig midt i en prægtig park med sine gavle, sine tårne og spir og de gullige mure, der bærer et sjældent præg af fortids usammensatte styrke og redelighed, et af de skønneste herresæder i Danmark og dertil med en rig historie, knyttet til de bedste slægter, skabt af mænd, der har skrevet deres navne i landets årbøger.

Oprindeligt har Krenkerup utvivlsomt været en almindelig landsbyhovedgård i byen af samme navn i Radsted sogn, med et særdeles beskedent tilliggende af bøndergods. Som det så ofte var tilfældet,

Slottet set fra vest (fot. Nationalmuseet).

ejedes Krenkerup, da vi første gang hører om den i dronning Margrethes dage, på en gang af flere forskellige personer og slægter; allerede da træffer vi her de stolte Gjører, som har deres oprindelige hjem i Lolland, og siden i århundreder var knyttet til dette sted, idet *Mogens Gjøre* i 1381 skrev sig til Krenkerup. Part i gården havde dog også den tidligt uddøde slægt Kabel, hvortil *Mogens Gjøres* hustru skal have hørt; sikkert er det i hvert tilfælde, at hans søn *Axel Mogensen Gjøre* i året 1392 fik gården, eller vel rettere en part i den, tilskødet af *Laurids Nielsen Kabel*, der siden ejede *Fuglsang*. *Axel Gjøre*, der var ridder, har da formodentlig været eneejer, og det siges om ham, at han samlede meget lollandsk gods, sandsynligvis til Krenkerup, men efter hans død i året 1411 splittedes gården atter på forskellige hænder. Hans to sønner fik den på skiftet udlagt, og af disse er *Oluf Axelsen Gjøre* død ikke mange år efter, da vi erfarer, at hans enke ægtede *Jens Olufsen af slægten Godov*, der solgte den ene part af Krenkerup til *Oluf Gjøres* søstersønner *Evert* og *Mathias Moltke*; den første af disse tilskødede 1430 sin morbroder *Mogens Gjøre* halvparten af gården, og det kan næppe betvivles, at denne *Axel Gjøres* anden søn i forvejen har ejet den anden halve del og således

nu blev enejer. Om Oluf Gjoes korte ejertid er kun det at berette, som iøvrigt er betydningsfuldt nok, at han købte hovedgården i Radsted by, som således forenedes med Krenkerup. Broderen Mogens fik en lang levetid og træder følgelig mere frem i lyset; han var i slutningen af Erik af Pommerns regeringstid høvedsmand på Nykøbing, og var i det hele en anset og dygtig mand. Til sit lollandske gods synes han stadig at have følt sig særlig knyttet, og sit sidste hvilested fandt han i den nærliggende Maribo klosterkirke, tilligemed sin anden hustru Ide Falk, en datter af Eskil Falk til Gisselfeld, af en gammel sjællandsk slægt, som uddøde allerede i 15. århundrede; navnet levede videre som fornavn i Gjoeslægten.

Mogens Gjøe nævnes sidste gang 1450, og Krenkerup gik i arv til hans søn *Eskil Gjøe*, hvem det mere end nogen anden skyldes, at gården voksede sig stor og mægtig, langt udover landsbyens snævre grænser. Han var godssamler i stor stil, hårdhændet og udholdende, overalt hvor han fik fodfæste, i Skåne, i Jylland og på Gisselfeld, som han arvede fra sin moder, og endelig på Krenkerup, som han øjensynlig i særlig grad har interesseret sig for. Det var netop i de tider, at mange mindre adelsmænd og slægter af gammel lavadel forsvandt under sociale og økonomiske tryk; hovedgård efter hovedgård og bøndergods i mængder kom i Eskil Gjoes hænder og lagdes til Krenkerup, hvis tilliggende ved hans død var omtrent tre gange så stort, som da han begyndte sin virken.

Eftersom Krenkerup gods voksede så betydeligt, måtte dens ejer naturlig nære ønske om, at selve gårdens udseende kom til at svare dertil; hvorledes det hidtil havde været, ved vi intet om, men ifølge dens oprindelse er det rimeligt at antage, at det har været en ganske uanselig bindingsværksbygning, der formodentlig har ligget på det samme sted, hvor slottet nu står; noget spor af et ældre voldsted er i hvert tilfælde ikke eftervist. Eskil Gjøe rejste her et grundmuret hus med kælder og to stokværk, som er det østligste parti af den nuværende nordfløj, hvor denne ældste del tydeligt giver sig til kende ved sine særlig svære mure; de nederste partier af gavlmuren ses endnu i kælderen, der iøvrigt er delt i flere rum, hvoraf det smalle østlige har en gennemgående tøndehvælving, medens de to vestlige har krydsribbehvælvinger. Murene er opført i munkeskifte, og hele

karakteren stemmer med efterretningen om, at Eskil Gjõe lod opføre det hus, som står norden på gården på den højre hånd næst inden porten ; denne Krenkerups ældste del stammer da utvivlsomt fra slutningen af 15. århundrede.

At Eskil Gjõe var i stand til at samle så betydelige rigdomme, beroede naturligvis også noget på den fremskudte plads, han efterhånden kom til at indtage i statslivet ; han var ridder og medlem af rigsrådet, blev 1486 rigsmarsk, deltog fra dansk side tilligemed Poul Laxmand i det møde mellem rigsråder fra alle tre riger, der førte til den bekendte Lødøse-traktat, og førte endelig den danske hær på det tog op i Sverige, der genvandt kong Hans den svenske krone. Store og vigtige forleneringer havde hr. Eskil sit hele liv igennem, Aalholm tæt ved sin fædrengård fra 1471 til 1495 og siden til sin død Lindholm i Skåne, hvor han også havde så store private interesser. Han var første gang gift med Mette Rosenkrantz, en datter af rigshofmesteren Erik Ottesen Rosenkrantz, men det berettes, at hun forlod ham for at klostergive sig ; formodentlig er hun dog død ikke længe efter, da hr. Eskil indgik et nyt ægteskab med den unge Sidsel Brahe, en datter af Axel Brahe til Krogholm i Skåne. Eskil Gjõe døde 1506 og fik »en meget skøn og fager Afgængelse« af verden ; sit sidste hvilested fandt han i Maribo klosterkirke, hvor han havde sikret sig, at der stadig læstes messer for hans sjæl.

Arving til det lollandske gods var sønnen *Mogens Gjõe*, slægtens navnkundigste medlem. Under fire konger spillede han en fremragende rolle i statens styrelse og greb dybt ind i landets skæbne gennem hele den omskiftelsesrige første halvdel af 16. århundrede. Allerede inden faderens død var han rigsråd, og ridderslaget har han rimeligvis fået ved kroningen i Stockholm, da kong Hans fejrede sin sejr over Sten Sture. En ledende stilling indtog han også under Christiern II trods sit bitre fjendskab med Mor Sigbrit, der kaldte ham kongen i Nørrejylland, fordi hun anså den indflydelse, han som lensmand på Skanderborg Slot vandt på den jyske adel, for faretruende og ønskede ham knækket. Kun ugerne og tøvende, tvungen af forholdenes magt, forlod hr. Mogens kong Christierns sag, men gled dog let ind i de nye forhold, hvori han kom til at virke lige så indgribende som tidligere.

Parti fra den vestlige del af parken (fot. Niels Elswing).

Til sin død var Mogens Gjøe lensmand på Skanderborg og, knyttet til Jylland også på anden måde, regnedes han gerne til den jyske adel, men alligevel, og skønt han altid stod midt i de hastigt skiftende begivenheders hvirvel, tabte han dog aldrig sit lollandske gods af syne. Han foretog således betydelige byggearbejder på Krenkerup og gav i hovedsagen gården den skikkelse, den senere har bevaret. Eskil Gjøs hus forlængedes mod vest, og i forbindelse hermed opførtes en fløj, ved hvis sydvestre hjørne der skal have stået et tårn, og på hvis østlige mure der udfor andet stokværk var anbragt hængekarnapper. Ved den gamle nordfløjs anden ende opførtes ligeledes et nyt hus, og i denne østfløj var portgennemkørslen anbragt i et på ydersiden fremspringende murparti, prydet med blændinger og oprindelig sikkert opadtil afsluttet af en selvstændig gavl; ved denne fløj rejstes to små runde hjørnetårne. Begge de to nye fløje opførtes i to stokværk med tøndehvævede kældre af mursten på et fundament af rå kamp og var med deres kamtakkede og blændingsprydede gavle af fuldkommen sengotisk karakter. Endelig er anlægget blevet afsluttet

Parken set fra nord (fot. Niels Elswing).

af en nu forlængst forsvunden søndre fløj, og Krenkerup har da stået som et af landets største og fornemste herresæder, svarende til den høje stilling, dets ejer indtog. Mogens Gjõe var første gang gift med Mette Bydelsbak og kom ved dette ægteskab i besiddelse af meget gods både i Jylland og Sjælland; efter hendes tidlige død ægtede han Margrethe Sture, datter af Claus Sture til Gammelgaard på Als, men også hende overlevede han; med dem begge havde han så talrige børn, at samtiden sagde om ham, at han var Danmarks rigeste mand, både på jordegods og på børn. Han døde 1544, og ved skiftet tilfaldt Krenkerup hans børn Albrecht og Birgitte; Birgitte Gjõe ægtede samme år Herluf Trolle, og hendes og hendes mands halvdel af gården gik snart efter ved et mageskifte over til broderen, der således blev enejer. Albrecht Gjõe synes at have været den betydeligste af hr. Mogens' mange, ikke synderlig fremragende sønner. Som følge af faderens store indflydelse fik han naturligvis allerede tidligt anselige len og endte endog i dennes gamle stilling på

Krenkerup set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

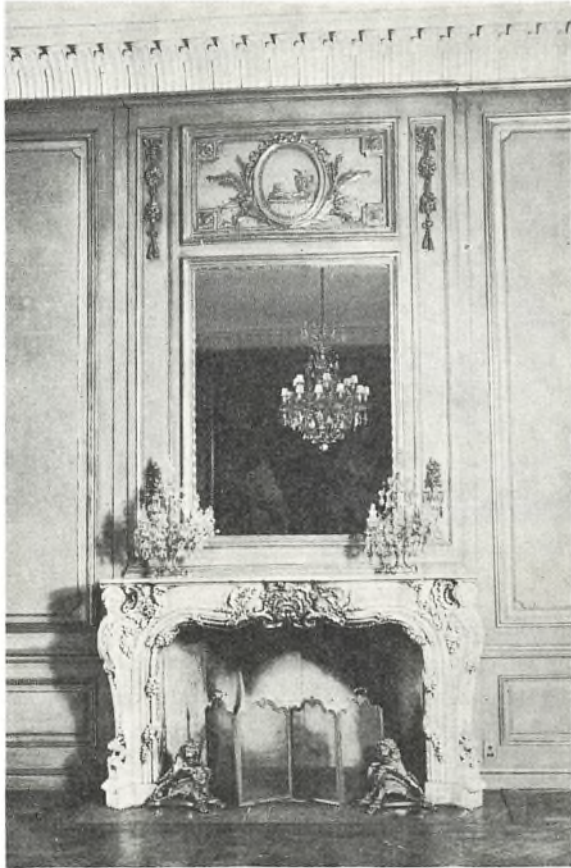
Skanderborg Slot. Med sin hustru, Anne Rosenkrantz, datter af Otto Rosenkrantz til Boller, så det også en tid ud, som han skulle have fået del i den bekendte store norske arv; men deraf blev dog intet. Allerede 1558 døde Albrecht Gjõe på Skanderborg Slot, og hans lig førtes til Krenkerup og jordedes i Radsted kirke, hvor ligstenen over ham og hans hustru endnu ses i tårnummets nordmur. Fru Anne, der overlevede sin mand i tredive år, var en meget virksom og myndig dame, og i de første år af sin enkestand, da hun rådede på Krenkerup, tog hun sig med stor iver og kraft af gårdens styrelse. Noget gods, som ved den tidligere arvedeling var gået over på andre hænder, erhvervede hun tilbage, og ved mageskifte såvel med Berritsgaards ejere som med kronen lykkedes det hende at komme i besiddelse af en betydelig mængde bøndergårde, navnlig i Radsted by, som havde en særdeles gunstig beliggenhed.

Hun fik derfor af kongen bevilget birkeret for sit gods; også tidligere havde det udgjort et særligt birk, der ved delingen af godset var blevet nedlagt.

Af hendes og Albrecht Gjøes børn var Otto Gjõe arving til Krenkerup, men han faldt i en ung alder ved Elfsborg i året 1566 og stedtes til hvile i Radsted kirke, hvor hans ligsten nu sidder i muren ved siden af forældrenes. Gården gik da over til søsteren Margrethe Gjõe, der var gift med Peder Brahe til Krogholm i Skåne, lensmand på Sølvborg. Dette ægtepar mindedes på Krenkerup ved den grundmurede stald, de opførte og prydede med deres navne, men de har iøvrigt ikke grebet stærkt ind i gårdens historie, og fru Margrethe døde kun få år efter moderen, i året 1594. Peder Brahe styrede vedblivende godset for de umyndige børn, som var moderens arvinger. 1610 døde han, og Krenkerup gik over til sønnen *Axel Brahe*, der samme år ægtede *Elisabeth Rosensparre*, en datter af Oluf Rosensparre til Skarholt; noget af godset var tilfaldet broderen Otto Brahe, men Axel købte atter dette tilbage til gården. Allerede 1613 døde Axel Brahe, kun lidt over tredive år gammel, og da den søn, som Elisabeth Rosensparre havde født ham, døde som ganske lille, arvedes Krenkerup af hende og Otto Brahe i forening, men den sidste overlod svigerinden gården på livstid, og det er i de følgende år den unge barnløse enke, der residerer som bestyrerinde på det gamle herresæde,

som hun synes at have styret med energi og dygtighed. Hun foretog forskellige byggearbejder på hovedbygningen, hvor årstallet 1620 og hendes navn tidligere stod på en af gavlene. Efter at have siddet enke i en halv snes år indgik hun nyt ægteskab med *Palle Rosenkrantz*, lensmanden på Vordingborg, hvor de siden oftest boede. Brylluppet blev fejret med stor glans i København i kongens og mange fornemme gæsters nærværelse, men glæden synes at have været stakket; hr. Palle var i udlandet i flere langvarige sendelser, og fru Elisabeth blev syg og svagelig, og efter få års ægteskab døde hun på Vordingborg Slot i slutningen af året 1627, kun 35 år gammel, og stededes siden til hvile i det af hende byggede kapel ved Radsted kirke, hvor et smukt epitafium blev opsat til hendes minde. Et langt sørgedigt forfattedes af ingen ringere end Anders Arrebo, der havde været hendes sjælesørger i den sidste sygdom.

Palle Rosenkrantz havde tilbragt sin ungdom på studierejser rundt om i Europa og færdedes siden som kongens sendebud ved de forskellige hoffer og mellem standsfæller af alle nationer, hvor bægrene klang, og kårderne klirrede, men hvor der også var nyttige kundskaber og mangfoldig livserfaring at høste. Om hans færd på Krenkerup, hvor han opholdt sig meget, da han var blevet lensmand på det nærliggende Aalholm, har traditionen meget at fortælle; han skal have drukket og sviret stærkt, navnlig i selskab med præsten i Radsted, der pludselig døde og derefter viste sig for sin herre og gamle soldebroder og fortalte ham om, hvorledes han nu selv pintes i den evige ild, for derved at formane ham til i tide at omvende sig, hvilket hr. Palle da også skal have gjort og vist i gerning derved, at han i Radsted oprettede et hospital for de fattige. Har han nydt livet i dybe drag, har han i ethvert tilfælde ikke drukket forstanden bort; da en kvinde i Rødby var anklaget som heks og dømt til bål og brand, hvad i de tider hørte til dagens orden, tog Palle Rosenkrantz sig i sin egenskab af lensmand af sagen, og i et brev til konsistorium ved universitetet udtaler han sig med en nøgtern forstandighed, som ikke var almindelig; »der er intet bevist«, skriver han; »Konen har ikke stilstaaet noget Hekseri, og den rette Sagvolder har ingen gjort Gerning at bevise hende over, men skylder hende for sin Ulykke udi Gods og Biering paa seks Aar, men jeg tænker vel, at hans Uforsig-

*Kamin i
riddersalen
(fot.
Th. Andresen).*

tighed og Dovenskab kan være største Aarsag derudi, — laborantem Deus adjuvat«. Sine gode evner havde Palle Rosenkrantz jo udviklet i sin ungdom på sine studierejser, og det virker ikke overraskende at høre, at han havde interesse for lærde studier; han var blandt dem, der opmuntrede Stephanius til at udgive Saxo, og han bidrog til at bekoste værkets trykning. At han endelig i sin ungdom udmærkede sig ved personlig tapperhed i Kalmarkrigen, da han ved stormen på Kalmar var den første, der med kongens fane i sin hånd besteg volden, er et træk, der fuldstændiggør billedet af denne raske junker

Kælderhvelving under Mogens Gjões østfløj (fot. Niels Elswing).

og begavede og handlekraftige mand, der synes at have været en fuldblods type på sin stand og for sin tid.

I Krenkerup var Palle Rosenkrantz åbenbart stærkt interesseret ; ved ægteskab med Elisabeth Rosensparre kom han jo kun i besiddelse af en del af gården, men resten, som Otto Brahe havde arvet ved broderen Axels død, fik han udlagt for en større pengefordring og blev således eneejer. Ihærdigt arbejdede han på godsets forøgelse, og talrige gårde og huse lagdes i hans tid under gården, blandt andet en hel landsby, som blev nedlagt ; også på borggårdens udvidelse og forskønnelse arbejdede han, som monogram og årstal på nordfløjens ydermur endnu viser. Over hele denne fløj opførte han et tredje stovværk, og sikkert er også det ottekantede tårn i det nordvestre hjørne hans værk, ligesom han formodentlig har forhøjet de runde tårne og påbygget spirene.

Palle Rosenkrantz, der først havde været gift med Helvig Rantzau, ægtede efter Elisabeth Rosensparres død Lisbeth Lunge, en datter af Jørgen Lunge til Odden. I sine sidste år led han meget af podagra og levede da for det meste stille på Krenkerup, og her døde han 1642

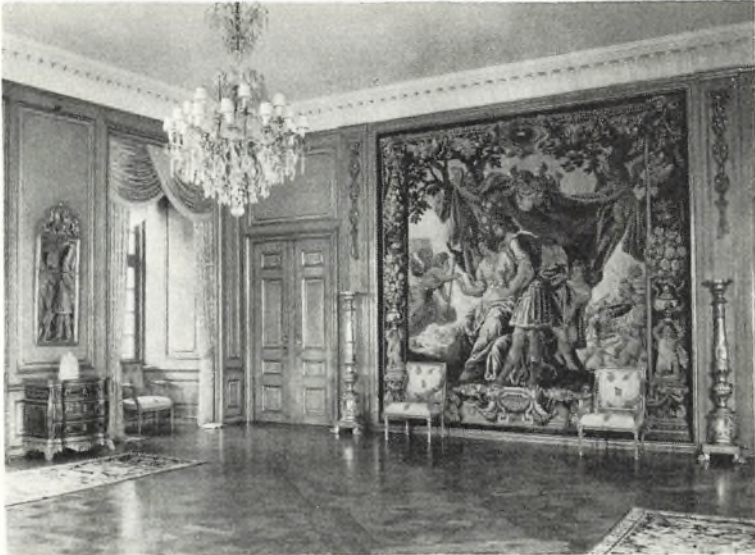
kun lidt over 54 år gammel ; i Radsted kirke jordedes han i Elisabeth Rosensparres kapel, hvor et prægtigt epitafium med hans, hans tredje hustrus og deres søn Jørgens portrætter malede på kobber, minder om denne mærkelige mand.

Fru Lisbeth Lunge blev siddende på Krenkerup, da børnene alle var små ; først 1649, da de to ældste døtre blev gift, holdtes skifte, og gården tilfaldt da den eneste overlevende søn, Jørgen Rosenkrantz, der døde allerede i sit 23. år, da han på sin studierejse opholdt sig i Venedig. Af hans søstre var Lisbeth Rosenkrantz allerede død forinden, og hendes sønner Johan og Jørgen Rantzau var derfor arvinger til Krenkerup tilligemed de to andre søstre, Mette Rosenkrantz, gift med Erik Rosenkrantz til Rosenholm, og Birgitte, gift med Christen Skeel til Sostrup. Dette sameje varede ved en lang årrække, idet de unge brøders tarv varetoges af deres fader, Frantz Rantzau til Estvadgaard, og godset iøvrigt væsentligt forvaltedes af Christen Skeel. Ingen af dem var dog personlig knyttet til Krenkerup, og medens godset blev styret og værnnet på forsvarlig måde, kom selve gården i disse tider noget i forfald. Da Birgitte Rosenkrantz var død i året 1677, var sønnen, Jørgen Skeel, arving til hendes part i de lollandske godser, men han færdedes i disse år meget omkring i udlandet, og tog først blivende ophold i hjemmet efter faderens død, en halv snes år senere.

Jørgen Skeel var landets rigeste godsejer ; foruden af de mange jyske herregårde blev han også ejer af Krenkerup, hvor han efterhånden udkøbte de andre arvinger. Denne gård havde med Rosenlund og det tilhørende bøndergods over 1000 tdr. htk., hvoraf 70 var selve Krenkerups hovedgårdstakst ; af Radsted sogns 63 gårde og 22 huse besad den ikke mindre end de 58 gårde og alle husene undtagen degnebolet, og desuden meget spredt bøndergods i de omliggende sogne ; 201 tdr. ld. var under plov under hovedgården, og årlig høstede over 200 læs hø. En ildsvåde hærgede i slutningen af året 1689 hovedbygningen, hvorved den søndre fløj ganske lagdes øde, og den er siden aldrig blevet genrejst. Jørgen Skeel har ofte opholdt sig på sin lollandske gård ; det morsomme vægbillede, der siden var at se i et lysthus i parken, stammede utvivlsomt fra hans tid. Det kaldtes *Harernes Triumf* og gav en humoristisk fremstilling af, hvorledes

harerne nu regerede over hundene, sad til bords og spiste hundekød, lod sig opvarte af hundene, ja to harer, der sad på en triumfvogn, som blev trukket af hunde, skal endog have været en temmelig nærgående satire over meget højtstående personer. Således illustrerede Jørgen Skeel sin opfattelse af den nye tyske hofadel og kongens favorisering af fremmede lykkejægere og borgerlige indfødte på den gamle danske adels bekostning. I høj gunst var han heller ikke hos Christian V, der var forbitret over, at han ikke af sine store godser ville oprette noget grevskab eller baroni; hans adelige selvfølelse forbød ham at tage sine ejendomme til len af kongen, og denne skal have søgt at straffe hans hovmod ved at afvise hans frieri til en ung, faderløs komtesse Ahlefeld, oven i købet med den ondskabsfulde begrundelse, at lige passede bedst for lige. Jørgen Skeel ægtede derefter Benedikte Margrethe Brockdorff, en datter af Cai Brockdorff til Bothkamp i Holsten, men lykken varede ikke længe, da han døde allerede 1695, ikke fyrrretyve år gammel; han fik i ligtalen det eftermæle, at han havde haft en oplyst ånd, et ædelt hjerte og et skønt udvortes. Ved skiftet tilfaldt de lollandske godser den unge enke.

Benedikte Margrethe Brockdorff vedblev at styre sine godser, også efter at hun havde indgået nyt ægteskab med grev *Christian Ditlev Reventlow*, en søn af storkansleren og broder til Anna Sophie, som senere blev Frederik IV's dronning. Han var officer og diplomat, stod både i dansk og fremmed tjeneste og anvendtes derfor til mange forskellige hverv i de urolige år, der indledede det 18. århundrede. I Den spanske Arvefølgekrig blev han general i den kejserlige hær under prins Eugen, der satte stor pris på ham, men ved Danmarks fornyede krig med Sverige vendte han hjem, og det betroedes ham at føre felttoget i Skåne 1709, hvor hans ledelse dog ikke førte til noget heldigt resultat, selv om han ikke kan bebyrdes med det hele ansvar for nederlaget. Et stort arbejde udrettede han derimod med at bringe Altona på fode, efter at Magnus Stenbock med barbarisk grusomhed havde ladet den afbrændte efter slaget ved Gadebusch. Så virksom og handlekraftig Reventlow var i sin tjeneste, så svag og føjelig skal han have været hjemme, hvor konen førte et uindskrænket regimente. Gerrighed og umættelig griskhed efter penge var det sorte punkt i hendes karakter, der i mangfoldige tilfælde forledte hende til

Riddersalen (fot. Th. Andresen).

handlinger, som hun havde liden ære af. De omfattende godser, som hun og hendes mand besad, bestyrede hun med fast hånd og arbejdede hele sit liv igennem for at forøge og forbedre dem. Af de lollandske fik hun i året 1736 oprettet stamhuset Krenkerup, der med hovedgården Krenkerup, Rosenlund og Nørregaard og det tilhørende bøndergods omfattede noget over 1000 tdr. htk., beliggende væsentlig i Radsted, Slemminge, Fjelde og Toreby sogne.

Da grev Reventlow døde 1738, og hans hustru fulgte ham i graven året efter, gik stamhuset over til den ældste søn, grev Conrad Ditlev Reventlow, der tillige arvede grevskabet Sandbjerg i Sønderjylland, baroniet Brahetrolleborg på Fyn og stamhuset Frisenvold i Nørrejylland. Han var gift med prinsesse Wilhelmine Augusta af Nordborg-Pløen, og de havde siden deres bryllup boet på Brahetrolleborg, senere efter faderens død i København. Hans hustrus død 1749 gik ham nær til hjerte, og året efter gik han selv bort, endnu ikke 50 år gammel. I Krenkerups historie spillede han ingen rolle, og det samme må siges om hans søn grev Christian Ditlev Reventlow, der ved sin

Lensgrevens arbejdsværelse (fot. Niels Elswing).

tiltræden var umyndig og døde allerede 1759 i sit livs 24. år. Et par år forinden var han, efter at have ført et meget uregelmæssigt liv på en rejse, hvis formål skulle have været studier, blevet gift med Ida Lucie Scheel von Plessen, en datter af overceremonimester Mogens Scheel von Plessen; i dette ægteskab var født en eneste datter, Juliane Frederikke Christiane Reventlow, der således i vuggen arvede stamhusene Krenkerup og Frisenvold.

Den unge komtesse, der både var ualmindelig smuk og særdeles velbegavet, ægtede i sin første ungdom den hannoveranske adelsmand *Carl August Hardenberg*, der senere gjorde sit navn bekendt i den tyske frihedskrig og endte som fyrste og preussisk statskansler. Såvel slægten som den danske regering søgte at hindre den rige arvings forbindelse med en udlænding; den yngre linie af Reventlowslægten, som havde arvet de øvrige besiddelser, havde også søgt at lægge hånd på de to stamhuse, men dens krav var blevet afvist ved højesteret, og tanken har da formodentlig været gennem giftermål med komtesse at vinde godserne tilbage. Hardenberg, der antog navnet Har-

denberg-Reventlow, interesserede sig imidlertid levende for sin hustrus danske gods, som han overtog bestyrelsen af og ofte besøgte, skønt hans virken, først i kurfyrsten af Hannovers, siden i brunsvigsk tjeneste, lagde stærkt beslag på hans tid og kræfter. På forskellig måde var gård og gods stærkt forsømt i de mange år, der ikke havde været nogen besidder på stedet, og der blev nu med iver taget fat på at indføre forbedringer. Det gamle trevangsbrug og det overordentlig udviklede fællesskab lagde alvorlige hindringer i vejen, og udskiftningen, som i disse år begyndte at trænge igennem rundt om i landet, var også på Krenkerup den store opgave, der først og fremmest skulle løses. Jorderne blev opmålt, og det lykkedes også for nogle byers vedkommende at få dem udskiftede fra hinanden, men de fleste steder lå de således indfiltrede, at afgørelsen var afhængig af de andre lodsejere, og hele reformen hindredes, når disse stillede sig uvilligt. Det lykkedes dog efter et par års forløb at bryde denne modstand, men snart var Hardenbergs virken på Krenkerup forbi.

Forholdet mellem Hardenberg og hans gemalinde var aldrig godt, og i 1788 blev ægteskabet ophævet; fruene levede siden i Tyskland, hvor hun få år efter døde. Godserne gik over til sønnen *Christian Heinrich August Hardenberg-Reventlow*, der giftede sig med Jeanette Caroline von Reitzenstein og tog bolig på Krenkerup. Istandsættelsen af den forfaldne hovedbygning, som faderen havde begyndt på, blev nu genoptaget med kraft; de gamle røde tagsten forsvandt og erstattedes med blå glaserede, og vinduerne med de blyindfattede ruder blev med undtagelse af tårnenes forandret til franske vinduer, en pynkelig bro af huggen granit afløste den gamle vindebro af træ, som førte over graven udfor porten, og laden flyttedes bort fra sin plads nord for hovedbygningen, hen bag Peder Brahes stald; endelig blev det indre ganske ombygget efter tidens og smagens fordringer.

I året 1798 afhændede Hardenberg med kongelig tilladelse stamhuset Frisenvold, imod at erhverve andet gods. Han købte derefter Fjellebro på Fyn, som han dog straks efter solgte til grev Holck-Winterfeldt; i stedet fik Hardenberg Vintersborg og Sæbyholm, af hvilke han solgte det første, medens Sæbyholm og Christiandal i Branderslev sogn ved Nakskov, som han samtidig købte, skulle træde i stedet for Frisenvold; hertil kom endelig Krenkerups nabogård

Bibliotek (fot. Niels Elswing).

Nielstrup i Våbensted sogn, som ligeledes blev købt og lagt til stamhuset. Da denne sidste gård var erhvervet, og det tidligere indledede mageskifte med Engestofte var bragt til afslutning, kunne arbejdet med udskiftningen genoptages, og det gennemførtes overalt på godserne i løbet af den første snes år af 19. århundrede. Den dermed følgende udflytning, der foretoges i meget stort omfang, kostede mange penge, og Hardenberg ofrede desuden betydeligt på forskellige andre foretagender, navnlig med hovedgårdens drift, hvor han anstillede mange forsøg med nye kornsorter og dyrkningsmåder, som ikke altid gav et heldigt resultat. Forholdene for landbruget var i årene efter Kielerfreden meget ugunstige, og da Hardenberg ikke blot ved sin tiltræden havde måttet overtage moderens betydelige gæld, men ved faderens død i 1822 fik en lignende arv, var hans økonomiske stilling i de senere år af hans liv meget trykket. De preussiske stamgodser, han kom i besiddelse af efter faderen, blev sat under administration, og det samme var tilfældet med de holstenske, medens der for de lollandske måtte ansættes en særlig skatteopkræver, der sørgede for, at skatterne af bøndergodset indbetaltes til

stater. — Af disse sidste godser, stamhuset Krenkerup og godserne Nielstrup, Sæbyholm og Christiandal, oprettedes i året 1815 grevskabet Hardenberg-Reventlow, og Hardenberg ophøjedes i den danske grevestand med samme navn, medens hovedsædet måtte ombytte sit historiske navn med besidderens og blev kaldt *Hardenberg*. Grevskabet, der naturligvis lige så lidt som de andre i en så sen tid oprettede len fik skattefrihed, omfattede ca. 2.500 tdr. htk. og deltes naturligt i et østre distrikt, Hardenberg, Rosenlund, Nørregaard og Nielstrup, og et vestre, Sæbyholm og Christiansdal.

Efter at den første grevinde Hardenberg, der var overordentlig elsket og afholdt på godset, var død i året 1819, ægtede grev Hardenberg et par år senere sin kusine Emma Louise Frederikke Georgine Hardenberg, der overlevede ham. Selv døde han på en rejse i Tyskland i året 1840, og, medens de preussiske majoratsgodser gik over til en anden linie af den Hardenbergske slægt, tilfaldt det lollandske grevskab hans eneste barn, datteren af første ægteskab Ida Augusta Hardenberg-Reventlow, der da var over 40 år gammel og enke efter grev Harald Holck. Gælden var stor, og den nye besidderinde måtte sælge alt, hvad der var af allodial ejendom, hvoriblandt de holstenske godser og et hus i København, og lægge styrelsen i faste og kyndige hænder. Selv opholdt hun sig meget i udlandet, men kom dog jævnligt til Hardenberg, navnlig efter at hun havde indgået nyt ægteskab med grev Christian Gersdorff, der holdt meget af stedet og særlig tog sig af haven, som i hans tid havde en kort glansperiode, hvorom det smukke mindesmærke over ham, som Ida Augusta rejste, er et synligt vidnesbyrd. Nogle år efter hans død ægtede hun sin tredje mand, en italiensk lykkejæger ved navn Almaforte, der var blevet adlet af den sardinske regering og nu gjordes til dansk greve; også ham overlevede den livskraftige dame og færdedes også i sin tredje enkestand meget i udlandet, hvor hun døde i året 1867.

Grevskabet gik over til hendes søn af første ægteskab grev *Carl Ludvig August Rudolph Holck-Hardenberg-Reventlow*, der i sin tyveårige besiddertid var meget virksom og kom til at opleve en rig fremgangsperiode for godset, som jo forøvrigt allerede var begyndt i moderens sidste år. For haven nærrede han særlig stor interesse og genoptog det arbejde, der siden grev Gersdorffs død havde været

MARIBO AMT

fuldstændig forsømt, at skabe en smuk og moderne park og et rationelt havebrug. Han fandt hertil dygtige medarbejdere, og traditionen fra hans tid er også siden stadig blevet fortsat og holdt i ære, navnlig af den fremragende havebrugsmand gartner Chr. Jørgensen, under hvis ledelse Hardenbergs gartnerier blev et mønsterbrug, der søgtes af fagfolk fra alle egne af landet. I grev Holcks tid foregik også afhændelsen af størstedelen af bøndergodset, der solgtes til fri ejendom, og han styrede i det hele besiddelsen med humanitet og dygtighed, arbejdsom og punktlig i alle henseender, som han var.

Hans ægteskab med kusinen Ida Louise Henningia von Qualen var barnløst, og grevskabet gik derfor ved hans død i året 1885 over til hans næstsøskendebarn prinsesse Lucie Schönaich-Carolath, en datterdatter af grev Hardenbergs søster Lucie; den nye besidderinde var siden 1843 gift med grev Curt Haugwitz, der efter erektionsbestemmelserne for sig og sine descendenter lagde navnene Hardenberg-Reventlow til sit eget, men iøvrigt døde et par år efter tiltrædelsen. Den gamle Durchlaucht, som besidderinden altid kaldtes, levede til 1903, men grevskabet styredes af hendes søn grev *Heinrich B. C. P. Haugwitz Hardenberg Reventlow*, gift med Fredine von Maubeuge, og han besad grevskabet efter hendes død, til 1921, da den nuværende besidder, lensgreve *Henrik Ludvig Erdman Georg Haugwitz Hardenberg Reventlow*, tiltrådte. I 1924 overgik grevskabet til fri ejendom, idet der blev betalt en afgift til staten på henvend $2\frac{1}{4}$ million kr. og hensat til successorerne $3\frac{1}{2}$ million; samtidig blev der i 1925 af de underliggende gårde afgivet jord til staten, 161 tdr. htk., til en værdi af over 1 million kr.; heraf oprettedes bl. a. 127 nye husmandsbrug.

Den nuværende besidder har i årene siden overtagelsen af godset med stor interesse og dygtighed administreret besiddelsen. I de forløbne år er der anvendt store summer til forbedringer. Efter udstykningen blev gårdene tilpasset efter de nuværende driftsforhold og de formindskede arealer. Godset driver hovedgårdene: Krenkerup, Rosenlund, Christiansdal og Nørregaard. Til godset hører nu godt 556 tdr. htk., og der er et jordtilliggende på 4.210 tdr. ld. agerjord og 3.095 tdr. ld. skov. Under godset hørte Idalund teglværk, som var opført i året 1876, for at godset let kunne forsyne sig med mursten

*Fyrstinde
Juliane Frederikke
Christiane
Hardenberg
f. Reventlow (fot.
Th. Andresen).*

og drænrør til eget brug. Dette teglværk lod den nuværende besidder i året 1931 nedrive og opførte et nyt og moderne værk, der har en produktion på 3 millioner stk. teglvarer. I året 1933 købtes Saks-købing savværk, som blev bortforpagtet; men dette savværk, som beskæftiger ca. 70 mand, er nu et aktieselskab, der foruden savværk driver stolefabrik og parketstavfabrik.

Det af Palle Rosenkrantz omkring året 1640 opførte hospital for fattige i Radsted sogn var i året 1907 blevet nedrevet, da bygningen på grund af ælde ikke mere var egnet til hjem for gamle, og i stedet blev der oprettet et pengelegat. Renterne af dette legat blev hvert år uddelt i portioner på 50 kr. Da den nyere tids sociallovgivning fremkom og opfordrede kommunerne til at oprette alderdomshjem, henvendte den nuværende besidder af godset sig til Radsted sogneråd og foreslog at det omhandlede pengelegat anvendtes som tilskud til

MARIBO AMT

opførelse af et alderdomshjem i Radsted, og det blev opført i året 1935, således at legatet derved blev ført tilbage til sin oprindelige form. Radsted kirke, som hører under godset, er siden 1942 underkastet en større restaurering, idet kirken, der hidtil har været kalket, blev afpudset, således at de gamle munkesten nu står rent.

Med hensyn til selve slottet og de hertil hørende bygninger har den nuværende besidder også udvist stor interesse og pietetsfølelse og har i året 1938 ombygget de i tårnene og slottets sydgavle værende vinduer, således at de er ført tilbage til det udseende, de fik ved ombygningen i 1780, ligesom den af Peder Brahe i slutningen af 16. århundrede opførte staldbygning er blevet restaureret og ført tilbage til sin oprindelige stil. Parken og haven er i de senere år blevet betydelig forskønnet og udvidet ved forskellige nyanlæg. I året 1938 har den nuværende besidder givet hovedgården dens gamle navn *Krenkerup* tilbage.

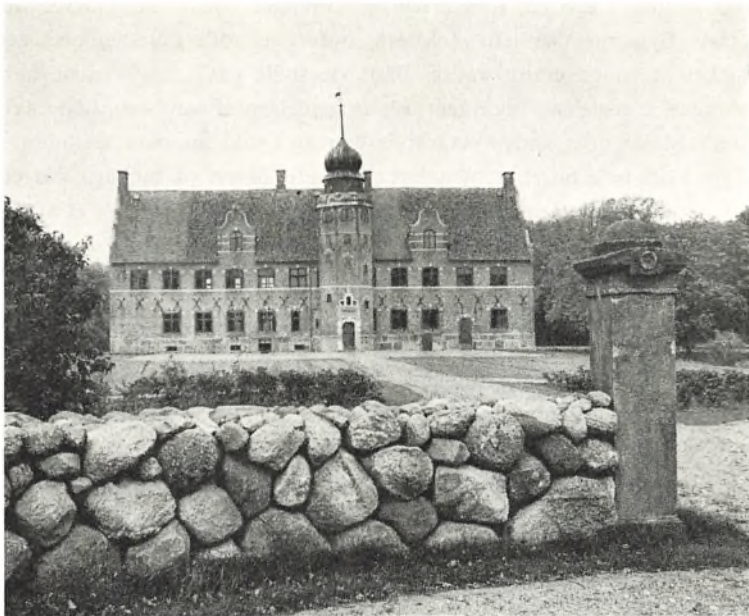
WILLIAM NORVIN

EJERE

- 1381 Mogens Gjøe
ca. 1450 Eskil Gjøe
- 1506 Mogens Gjøe
1610 Axel Brahe
1613 Elisabeth Rosensparre
1627 Palle Rosenkrantz
- 1677 Jørgen Skeel
- 1750 Chr. Ditlev Reventlow
1774 C. A. Hardenberg (-Reventlow)
1788 Chr. H. A. Hardenberg-
Reventlow
- 1867 C. L. A. R. Holck-Hardenberg-
Reventlow
1903 H. Haugwitz Hardenberg
Reventlow
1921 H. L. E. G. Haugwitz
Hardenberg Reventlow

BYGNINGER

- Bindingsværksbygninger
ca. 1490 Grundmuret hus i to
stokværk, østpartiet af
nuværende nordfløj
ca. 1510 Hovedbygningen udvidet
- 1620 Ombygninger
1631 Nordfløjen udvidet og tårn
opført
1689 Sydfløjen nedbrændt
- ca. 1780 Indre ombygning
- 1815 Udvendig ombygning og kaldt
Hardenberg
- 1938 Restaurering og atter kaldt
Krenkerup

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Berritsgaard

Tårs sogn, Musse herred, Maribo amt

I snart halvandet hundrede år har det gamle renæssanceslot Berritsgaard sovet en tornerosesøvn bag resterne af de brede voldgrave, som engang omgav både hovedbygning og avlsgård. Siden 1804 har der ikke boet noget herskab på gården. Det gamle hus fra 1580'erne svarede da også dårligt til de krav, der stilledes i begyndelsen af 19. århundrede. Bortset fra den pragtfulde, men ikke særligt beboelige riddersal, der optager en stor del af førstesalen i hele husets bredde, findes der kun mindre rum og værelser. Men Berritsgaard står som en fuldgod, smuk og velbevaret repræsentant for standsmæssige herremandsboliger fra 16. århundrede, dog fra så sen en tid, at der ikke er

lagt nogen vægt på forsvarsforanstaltninger, trods de omgivende grave. Bygningen er i to stokværk, opført af røde mursten over en sokkel af tunge granitkvadre. Både de stejle gavle og kvistene har svungne sandstensafdækninger, og anvendelsen af sandsten, både i et bredt bånd under anden etages vinduer og i stikkene over vinduerne, giver i det hele huset et pynteligt udseende. Skævt på facaden står et ottekantet trappetårn med kobbertækket spir. Berritsgaard er et af de bedst bevarede eksempler på en herhjemme i 16. århundrede meget udbredt herregårdstype, en enkelt længe i to etager med indgangen i et tårn. Vindeltrappen er her lagt af massive egetræsplanker, hvis smalle afrundede endestykker danner midterpillen. Over indgangsdøren står på en med adelige våben prydet tavle navnene Jacob Huitfeldt og Lisbeth Friis, og årstallet 1586. Hun har æren, i det mindste for værkets fuldendelse, for Jacob Huitfeldt døde allerede 1583. Som bygmester skal hun have anvendt den kendte Hans Steenwinckel den Ældre, en hollandsk arkitekt, som også har æren for det gamle Oreby, og som trådte i Christian IV's tjeneste efter at have bygget Uranienborg for Tyge Brahe. Denne anbefalede ham til fasteren Birgitte Bølle med de fortrøstningsfulde ord: »Og tror jeg ikke andet, end at han jo vel skal gøre samme Arbejde, at det skal være ustraffeligt«. Af hans virksomhed på Orebygaard er der ikke mange spor tilbage; Berritsgaard bekræfter derimod stadig på bedste måde hans kunnen, ikke mindre efter at baron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn ved en omfattende istandsættelse lod bygningen føre tilbage til det oprindelige udseende.

Berritsgaards besiddere har ikke i større tal været fremtrædende personer, de fleste var driftige husholdere, der flittigt arbejdede på at forbedre gården og dens tilliggende. Ejerrækken begynder ved udgangen af 14. århundrede med medlemmer af en gammel lollandsk adelsslægt: Ægteparret *Markvard Pøiske* og *Lisbet Nielsdatter Neb* havde sønnen *Hartvig Pøiske*, gift med *Inger Jensdatter Falster*. Tredie generation var disses søn *Hans Pøiske*, lensmand på *Stegeborg* og *Aalholm*, gift med *Karen Andersdatter Jernskæg*, og med deres sønner uddøde slægtens mandslinje. To døde tidligt, og to var gejstlige. Kanniken *Markvard Pøiske* solgte 1502 sin arvepart i *Berritsgaard* til søsteren *Inger Hansdatter*, hvis mand var *Erik Olufsen*

Berritsgaard set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

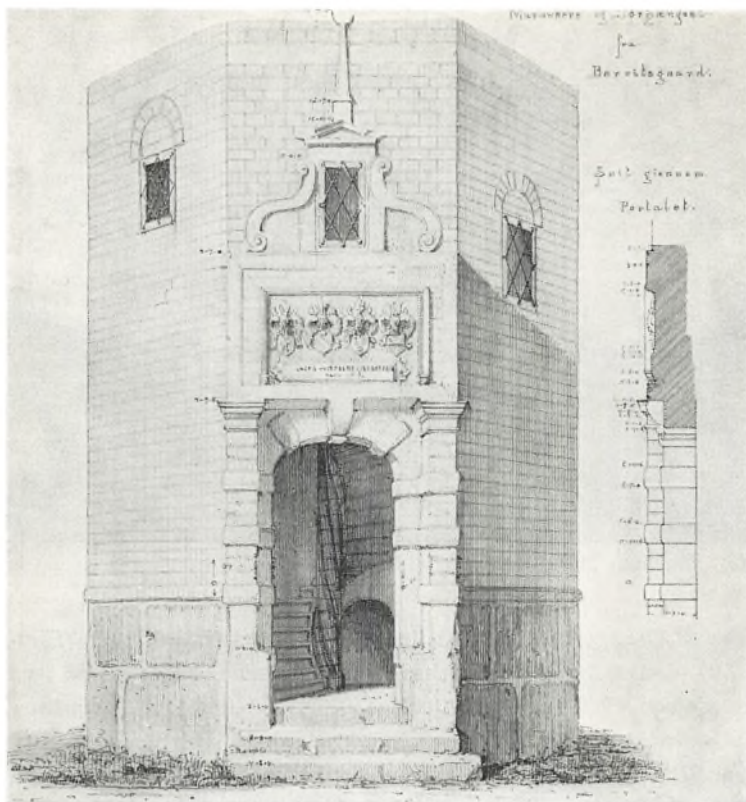

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

Blaa til Orebygaard. Deres datter blev gift med *Otte Clausen (Huitfeldt)* (død 1529), der forud havde part i gården, og deres søn igen arvede den. Christopher Huitfeldt (1501 - 59) — den første, som fører det siden kendte slægtsnavn — var Frederik I's og efter ham Christian III's tro og håndgangne mand, der kæmpede både til vands og til lands, med Peder Skram mod Lybækkerne og under den skånske adelsfane. Han anvendtes i betroede hverv og synes at have specialiseret sig i at fange biskopper. I 1536 var han med til at fængsle den fynske bisp Knud Henriksen Gyldenstjerne, og året efter forsøgte han — ganske vist uden held — at tage den norske ærkebiskop Olav Engelbrektsen til fange i Trondhjem. Som lensmand i denne by blev han siden sendt til Island for at gennemtvinge reformationen og satte ved den lejlighed den gamle biskop Øgmund i fængsel. Han opholdt sig i det hele taget ikke ret meget i Danmark, skønt han var dansk rigsråd. Sidst var han lensmand på Gulland, hvor han ligger begravet.

Berritsgaard gik i arv til hans to sønner med Øllegaard Trolle (1513 - 78), søster til Herluf Trolle. Deres anden morbroder, Børge Trolle til Lillø, bestyrede gården og godset i deres mindreårighed. Den ældste

MARIBO AMT

Tårnportalen, opmåling af Hack Kampmann 1877.

var den kendte Arild Huitfeldt (1546 - 1609) med Danmarkskrøniken, den yngre hed Jacob Huitfeldt (1547 - 83) og blev som faderen lensmand i Trondhjem, hvor han døde temmelig ung. Han var da blevet eneejer af Berritsgaard, og enken *Lisbet Friis* (død 1631) overlevede ham i nærved et halvhundrede år. Hun styrede godset til sin død, utrættelig for at forøge dets omfang, dog ikke uden at blive indviklet i forskellige retstrætter. Hendes søn Henrik Huitfeldt (1583 - 1652) fulgte i besiddelsen. Han var ritmester både i Kalmarkrigen og Kejserkrigen og forsvarede under Torstenssonsfejden Landskrona mod svenskerne. Med hans datter Øllegaard Huitfeldt (1622 - 55) kom gården til den

kendte rigshovmester *Joachim Gersdorff*, der imidlertid efter et par års forløb solgte den til *Hans Wilhelm v. Harstall*, af en thüringsk adelsslægt, staldmester hos den udvalgte prins Christian. Hans søn Christian Ulrich v. Harstall (1645 - 1719) arvede Berritsgaard ca. 1680 og blev overstaldmester hos kong Christian V. Først efter 20 års hof-tjeneste slog han sig til ro på sit lollandske herresæde, hvis gods i hans tid forøgedes med flere kongelige gaver. Han var tre gange gift, med tyske damer, og døde på gården. To døtre arvede, Dorothea v. Harstall, enke efter en oberst Lützow skødede sin andel til søsteren Sophie Charlotte, gift med dronning Sophie Amalies yndling *Johan Christopher v. Körbitz*. Men få år efter blev Berritsgaard købt af den rige *Abraham Lehn*.

Abraham Lehn den Yngre (1701 - 57) var på det tidspunkt endnu borgerlig. Han var født i København som søn af storkøbmanden af samme navn, direktøren for Ostindisk Kompagni. Han har gjort sig sørgelig berømt i sin ungdom ved på en udenlandsrejse at være den ret uskyldige årsag til Tordenskjolds ulyksalige duel. Man sagde siden, at hans melankoli skrev sig fra den tildragelse. Men fra den samme rejse medbragte han rige skatte, håndskrifter, bøger, malerier, raderinger, stik og — som man yndede det i tiden — naturhistoriske mærkværdigheder. Hermed lagde han grunden til de siden så bekendte Orebygaardske samlinger, som først stod på Berritsgaard. Lehn opfyldte ikke sin faders ønske om at føre handelshuset videre; han anbragte sin betydelige formue i jordegods, og det lykkedes ham at blive ejer af næsten 3000 tdr. htk., som det viste sig: en heldig pengeanbringelse, for var godserne overtaget i forholdsvis dårlig stand, så lå ejendomspriserne i den periode lavt, og Lehn forstod med dygtighed at styre sine godser. Han nævnes som foregangsmand, når det gjaldt forbedringer i driften og skal således have indført kløveren på Lolland. Den ældre tradition ville vide, at hans bønder ikke forstod at værdsætte hans reformer; kløverfrøet kastede de på møddingen, så godsejeren forgæves gik og kiggede på marken, om det ikke snart skulle komme op. Og det hjalp efter sigende ikke, at han dygtigt brugte sin stok på deres rygstykker. Talrige endnu bevarede optegnelser og brevskaaber vidner om den omhu, han ofrede godsstyrelsen fra dag til dag, både når han om vinteren boede i København, og under

sommeropholdet på Berritsgaard. Som den store godsbesidder blev han adlet i 1731, og han fik det eftermæle, at hans ord og løfter regnedes for lige så sikre som tinglæste obligationer.

Berritsgaard og Højbygaard arvedes efter hans død af sønnen i ægteskabet med Sophie Amalie Edinger, Poul Abraham Lehn (1732 - 1804), som få år efter tillige ved farbroderen Johan Lehns død kom i besiddelse af de fynske godser Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov. Og hertil føjede han selv i 1775 Berritsgaards nabogods Orebygaard, således at han i 1784 af de forenede godser kunne oprette baroniet Guldborgland, hvorom der er fortalt under Orebygaard.

P. A. Lehn skal have været en godhjertet, mild og human mand, som faderen en godsejer, der ville bøndernes vel. Selv godsejernes værste fjende i samtiden, historikeren Riegels, kalder ham »en Mand, der aldrig kan glemmes, saalænge Bondeavl og sandt Agerbrug bliver Danmark vigtigt«. Men selv om han ønskede stavnsbåndets løsning, ønskede han, at der samtidig skulle indføres en udstrakt frihed til at sammenlægge bøndergårde og bortforpagte dem efter forgodtbeholdende, således at fremtidens bønder nærmest ville blive farmere som i England. Den absolutte modstand fra mænd som Colbjørnsen og Reventlow bevirkede dog, at han snart trak sig helt tilbage fra arbejdet i den store landbokommission. Han blev til sin død boende på Berritsgaard, men derefter blev Orebygaard baroniets hovedsæde, og Berritsgaards hovedbygning kom til at stå ubeboet.

Det var egentlig utaknemligt mod den gamle herregård, for i virkeligheden var det dens tilliggende, der dannede hovedstammen i baroniet. Herremændene på den havde bedre formået at udvide gårdens bøndergods end herskabet på nabogården. Berritsgaards historie melder om en uafbrudt forøgelse af godsmængden, fra den gang gården som en såkaldt »landsbyhovedgård« lå i rad og række med andre gårde i Berrits by, indtil dens besidder var ene lodsejer på over 75 kvadratkilometer. På Orebygaard gemmes nu de mange gamle brevskaber, skøder og andre adkomstdokumenter, som giver lejlighed til at følge godsets forøgelse i alle enkeltheder. At der var en oprindelig Berrits by røbes først af et gammelt skøde fra 1502, ved hvilket Markvard Pøiske overdrog sin arvepart i Berritsgaard til søsteren, foruden sin andel i hovedgården, nemlig tre gårde i Killerup og en i Berrits.

Jacob Huitfeldt og Lisbet Friis's fædrene og mødrene våbenskjolde 1586 (foto. Niels Elswing).

Byen forsvandt i løbet af 16. århundrede, slugt af hovedgården, som så mange andre bondebyer i den tid, og den var helt væk i 1592, da man har den første jordebogliste over Berritsgaard og tilliggende bøndergods. Forud herfor kan man dog iagttage, hvordan de forskellige ejere øger godset. Christopher Huitfeldt købte i 1534 et øde byggested i Killerup med en skyld på ikke mindre end 8 pund korn, og han tilbyttede sig i 1545 en gård i Rørbæk fra Mogens Gjøs arvinger mod en gård i Store Reersø. Fra kronen modtog han som gave nogle jorder i de såkaldte Bjerres Vænger i Saksøbing sogn. Han byggede også — med behørig tilladelse af Tårs sognemænd — en ny vandmølle »ved det Vand, som løber af Sillinge Bæk, dem alle til Hjælp og Gavn«. Dog næppe ret længe, for den kendes ellers ikke. I de to brødre Arild og Jacob Huitfeldts ejertid købtes i 1571 to gårde i Rørbæk og en i Langet for »halvfjerde Hundrede gode gamle Dalere«, af farbroderen Peder Huitfeldt, og ved et mageskifte i 1573 erhvervedes 4 gårde i Rørbæk og en i Langet fra Krenkerup. Da fru Lisbet Friis lod gård og gods »følge til Laas« i 1592, var der i det hele 39 bønder-

MARIBO AMT

gårde, nemlig i Tårs 15, Kallø 3, Faurstedgaard, Killerup 7, Langet 3, Rørbæk 10.

Nogle få år efter sattes der endelig punktum for en langvarig retstrætte vedrørende gårdens tilliggende skove, et spørgsmål, der havde været omtvistet allerede i Erik af Pommerns første regeringstid. Parterne var herremanden på Berritsgaard på den ene side og bønderne i Majbølle og Rørbæk på den anden, og det drejede sig om retten til Rørbæk og Berrits skove. Især de Majbølle bønder holdt stejlt på deres påståede rettigheder. De veg ikke tilbage for »vældeligen at op-hugge og ødelægge Skoven,« og lod sig næppe nok skræmme af strenge kgl. forbud, som ovenikøbet gav herremanden og andre lodsejere ret til »at lægge dem paa Stedet«, hvis de fremturede i deres adfærd.

Jævnside med denne trætte gennem 20 år løb en anden, med nabo-herskabet på Orebygaard, om sølle atten skår i Luciemade Eng, som sluttelig tilkendtes fru Lisbet, men da den livskraftige dame 30 år senere, denne gang med Orebymanden som forbundsfælle, ville tiltage sig rettigheder ved kaldelsen af sognepræsten i Saksøbing, trak hun det korteste strå. Om disse to processer er der fortalt under Orebygaard, og udfaldet af den sidste gav åbenbart stødet til, at Berritsgaard blev lagt fra Saksøbing til Tårs sogn, hvis kirke ejeren i forvejen havde kaldret til.

Lisbet Friis fulgte i sine forgængeres spor og øgede gårdens tilliggende. 1591 havde hun erhveret en øde gård i Tårs ved et mageskifte med kronen, og 1592 købte hun af Barbara Huitfeldt den store Bramstoftegaard, samt endnu en ødegård i Tårs og en gård i Majbølle. Det lykkedes hende 1623 at tilmageskifte sig alle 4 gårde i Tuderød eller Tuderup by fra kronen. Deres beliggenhed som en torp, udflyttet fra Rørbæk by til skoven, og deres ret til skovhugst og oldendrift i denne havde også bidraget til at forlænge den lange trætte. Endelig købte hun i 1624 - 25 endnu 4 gårde i Tårs, samt to i Majbølle og Toreby af fire forskellige herremænd. Sønnen Henrik Huitfeldt fik i 1640 ved et nyt mageskifte med kronen to gårde i Tårs og to i Hjelm. Da H. W. v. Harstall indsendte sin jordebog til brug ved matrikuleringen 1662 var gårdens tilliggende: Tårs 17 gårde, Tuderød 4, Faurstedgaard, Killerup 5, Bramstoftegaard, Kallø 4, Rørbæk 8, Reersø 1, Langet 1, Majbølle 1, Hjelm 1, samt en gård på Langeland, ialt 45 gårde, egent-

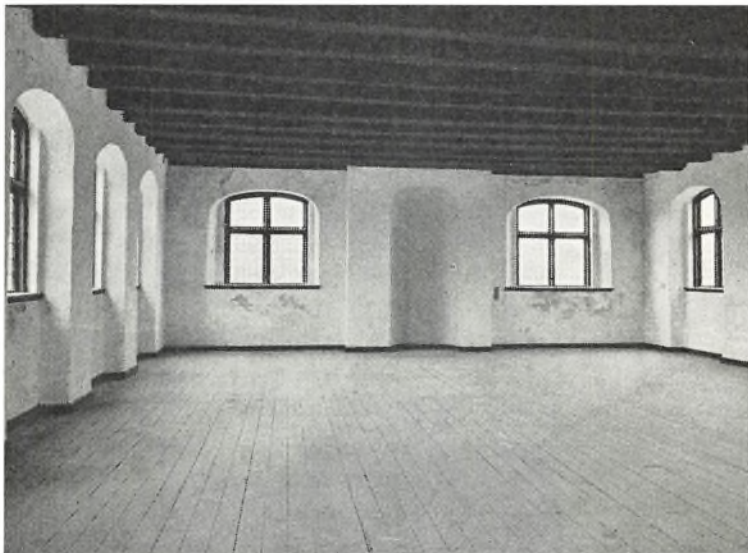

*Vindeltrappen
i tårnet (fot.
Niels Elswing).*

lig for lille et antal i forhold til det i 1592, så enkelte gårde må være blevet nedlagt. Hartkornet var tilsammen ca. 450 tdr.

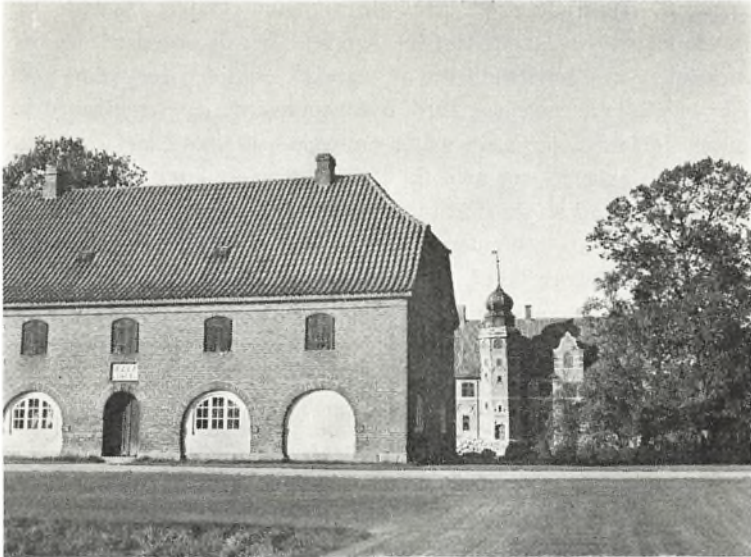
Under Chr. U. v. Harstall modtog Berritsgaard bøndergods dog den hidtil største samlede forøgelse, idet han ved kgl. gavebrev 1687 erhvervede ikke mindre end 13 gårde og 5 huse i Rørbæk by. Og to år senere modtog han yderligere som kgl. gave både Majbølle, Vignæs og Kettinge kongetiender, samt Tårs og Vignæs kirketiende, mens han måtte tilkøbe sig Tårs sogns kongetiende fra fru Margrethe Gjedde. Endelig bevilgede kongen i 1687 Chr. U. v. Harstall og hans arvinger fri birkerettighed over Berritsgaard og alt det jordegods, der hørte til gården eller måtte komme til at høre til den inden for en radius på to mil, hvilket siden bevirkede, at også byerne Vignæs og Sorsmark, Majbølle og Hjelm kom til at ligge under birketinget.

For disse fire byer tilhørte alle Abraham Lehn, da han i 1729 købte Berritsgaard med tilhørende bøndergods, i et omfang som i 1662, dog med tillæg af gårdene i Rørbæk, ialt 57 gårde, hartkornet nu 314 tdr.

Riddersalen (fot. Niels Elswing).

efter ny matrikel foruden tiender og hovedgårdstakst. Bramstoftegaard, samt gårde i Killerup, Tuderød og Tårs var ved kgl. bevilling af 1697 lagt under hovedgården, så at denne, i 1688 takseret til 37 tdr. htk., nu havde ialt 66. Lehn havde købt de 4 landsbyer med henholdsvis Højbygaard og Fuglsang-Priorskov, fra hvilke gårde de jo lå meget afsides. Og derfor lagde han dem alle under Berritsgaard. Nord for Saksøbing lå nu Orebygaard og dens gods som en enklave, helt omsluttet af Berritsgaards tilliggende, indtil sønnen Poul Abraham Lehn i 1775 blev herre over hele halvøen, ialt næsten 1400 tdr. ld. De forenede godser skulle nu drives på den mest moderne og hensigtsmæssige måde. Orebygaard var allerede inddelt efter holstensk maner, og Berritsgaard skulle lægges om på samme måde, i 11 kobler, da Lehn i 1781 ansøgte rentekammeret om bevilling til en mere fornuftig ordning af hoveriet til begge hovedgårde. De havde hver sit approberede hoverireglement fra 1774, altså fra året før Lehn blev ejer af dem. Ændringer kunne kun ske med rentekammerets tilladelse, men Lehn hævdede, at hans nyordning ville betyde en lindring for bønderne.

Det gamle kornmagasin. I baggrunden hovedbygningen (fot. Aa. Roussell).

Hoveribyrden havde vitterligt tynget bønderne under Oreby med det mindre tilliggende mere end dem på det større nabogods. På Orebygaards gods skulle en almindelig gård årlig gøre 25 spanddage og 32 gangdage, men på Berritsgaard henholdsvis 15 og 42. Nu skulle Kallø by lægges fra Oreby til Berritsgaard og omvendt Tårs by samt en del af Rørbæk for eftertiden gøre hov til Orebygaard, idet samtlige bønder skulle ansættes til Berritsgaards lave takst. Det lod sig gøre ved, at Majbølle bønder gjordes hoveripligtige til Berritsgaard. Før havde de været fri mod at svare en pengeafgift, men var efter deres fæstebreve forpligtede til at arbejde, hvis det forlangtes. Lehns ny reglement blev bevilget, men de Majbølle bønder — som det vides fra retstrætterne om Rørbæk skov fra gammel tid en stridbar race — følte sig forurettede. Allerede i 1780 — for Lehn havde, endnu inden højere tilladelse forelå, gennemført forandringen — havde de klaget til amtmanden, uden at få svar, så hans hjælp kunne de åbenbart ikke regne med, hed det i deres ny klage til kongen. Og det måtte de fremdeles sande. Amtmanden var ikke enig med dem, da han fik

MARIBO AMT

sagen til erklæring: reelt betød de to nyindretninger, som de især havde klaget over, en lettelse for dem selv: når de besværede sig over at måtte gøre tilførsler til det ny teglværk, som den forsynlige guds-ejer havde ladet anlægge, fordi avlsbygningerne på Berritsgaard var meget forfaldne og snart måtte ombygges, så måtte det også lette bøndernes arbejde, om man tid efter anden selv kunne lade stenene stryge. Og hvad angik et kornmagasin ved havnen, som Lehn havde ladet opføre, kunne bønderne nu straks, mens vejene var gode, køre deres landgildekorn hertil, i stedet for som tidligere først at føre det i hus på Berritsgaard og siden i dårligt føre fragte det til indskibningsstedet. Det var også til bøndernes fordel, hævdede ialfald amtmanden, og rentekammeret afviste deres klage.

Få år efter var det, begge godser gik op i baroniet Guldborgland, og skønt Lehn selv beboede Berritsgaard til sin død, blev baroniets hovedsæde jo derefter Orebygaard, hvorunder godsets videre skæbne er meddelt. I 1864 tjente Berritsgaard som lazaret og 1942 - 43 som kaserne med barakker i haven for mandskabet. Derefter beslaglagde besættelsesmagten den, hvorefter den anvendtes som flygtningelejr i et par år. Hovedbygningen står nu ubenyttet. Berritsgaard har nu et tilliggende på ca. 366 tdr. ld. ager og eng.

MOGENS LEBECH

EJERE

1382 Markvard Pøiske
1501 Otte Clausen (Huitfeldt)
1559 Jacob Huitfeldt
1583 Lisbet Friis

1652 Joachim Gersdorff
1654 H. W. v. Harstall
1724 J. Ch. v. Körbitz
1729 Abraham Lehn

1809 O. D. Kaas (-Lehn)
1820 H. Chr. Rosenørn (-Lehn)
1935 O. Rosenørn-Lehn

BYGNINGER

1586 Hovedbygningen opført ved
Hans van Steenwinckel d. Ældre

1783 - 1803 Avlsbygninger opført

Hovedbygningen set fra vest (fot. Türck).

Orebygaard

Sakskøbing landsogn, Musse herred, Maribo amt

Som Orebygaard er lagt, tæt ud til den åbne strand, er den et særsyn blandt danske herregårde, og også på anden vis er dens beliggenhed næsten enestående. Bygningerne har fra middelalderen — først både borggård og ladegård — ligget på en rummelig borgø, værnet af en flere meter høj ringvold. Før dele af denne sløjfedes, for at give frit udsyn fra hovedbygningen mod Lollands nordkyst og øerne i Smålandshavet, løb den hele voldstedet rundt. Man fristes til at sætte hele anlægget og dets beliggenhed i forbindelse med den kendsgerning, at Orebygaard fra først af var en kongelig besiddelse, en velrustet kystvogter som andre kongsborge ved strandsiden. For selvom det tidligere har været tvivlsomt, om man turde fortolke opgivelsen

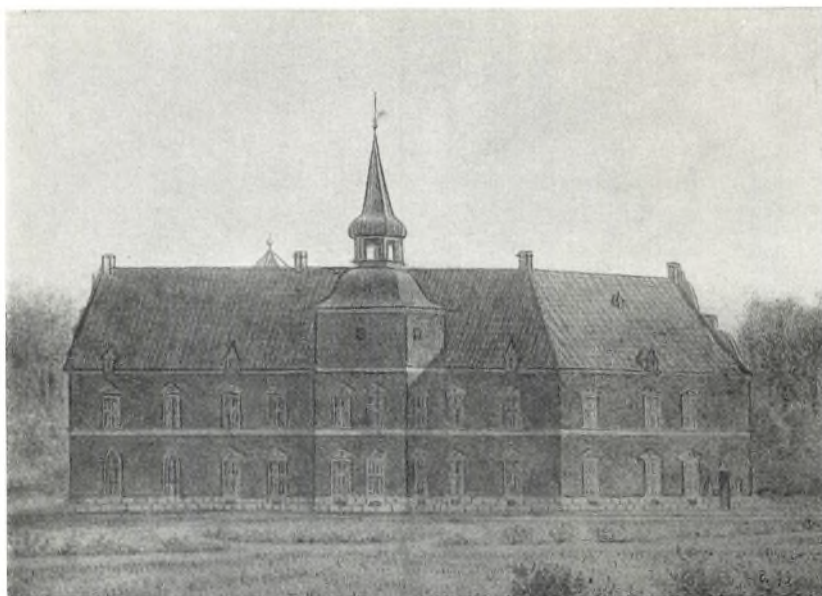
MARIBO AMT

i Valdemars jordebog: Oreby 2 bol, som gældende hele bebyggelsen, så er det nu ved nye fund til gårdens ældre historie fastslået, at det må være således. Endnu i 16. århundrede fandtes på gården adskillige både danske, latinske og tyske brevskaber, gamle adkomster og andre dokumenter, og selvom de siden er gået tabt, såvel som brevkisten, hvori de lå, en vidjekurv, så giver et bevaret, for få år siden fremdraget, udtog en forestilling om deres indhold. Man får ikke blot besked om den første herremand på gården, men også om, hvordan den gik i arv til hans efterslægt, længe delt og splittet i flere parter, et typisk eksempel på, hvor svært det kunne være at bevare datidens hovedgårde samlet på én og samme hånd. Rigtignok har man før regnet fader og søn af slægten Grubendal Sivert Lauridsen og efter ham Sivert Sivertsen, hofmarskal hos prins Otto, Christoffer II's søn, som de første kendte ejere af gården, og de nævnes vitterligt nok »af Oreby« i begyndelsen af 14. århundrede. Åbenbart dog kun som kongelige lensmænd, for de gamle brevuddrag fortæller, hvorledes gård og gods kom fra kronen. »Item var en Konge i Danmark, hed Kong Erik, og han havde en Slegfredsøn, hed Erik Sjællandsfar. Og han blev mandig, da han voxede op og kom til Alder, saa han var meget vellidt iblandt Folk, baade af Kongen og Adel, saa han kom til Regimente og blev først Kongens Fodermarskalk, og Kongen fik Love og Lid til ham, saa han begavede ham med Orebygaard hans Livstid, og dersom han fik Ægtehustru og blev begavet med ægte Livsarvinger, da skulde han beholde (den) til Ejendom og hans Arvinger til evig Tid.« Kong Erik Menveds søn, *Erik Sjællandsfar* eller Erik Kost, som han en enkelt gang kaldes, blev gift, og havde med sin ægtefælle Margrethe Jakobsdatter (Glob) tre døtre. Den ene Bodil bragte Orebygaard til sin mand *Laurids Jensen Blaa*, en af tidens fremtrædende mænd, høvedsmand på Nykøbing Slot, men efter hans død 1408 varede det længe, inden en enkeltmand atter rådede for gård og gods. For ingen af hans to sønner Sivert og Oluf Lauridsen ville lade sig udskifte. De besad gården i fællig og forligtes godt nok — når de var ude. Mindre godt hjemme — det var efter sigende deres hustruers skyld. Sivert var gift med Ane Jensdatter Gyrsting, og deres datter Ane arvede halvparten af gården, som hun siden lod gå i arv til sin søn af andet ægteskab med Erik Madsen Bølle, hr.

*Orebygaard
set fra sydvest
(fot. Tiirck).*

Mads Eriksen Bølle. Oluf Lauridsen havde i sit ægteskab med Barbara Haagensdatter Grubendal flere børn. Både Jacob, Jørgen og Erik skrev sig til Orebygaard. Jacob solgte sin andel til en fjerde broder Peder, men drog, da denne kort efter døde, til Sakskøbing og fjernede skødet fra broderens brevkiste for siden rent ud at fragå handelen, og dette førte til megen trøtte med broderen Eriks enke. Hun var Inger Hansdatter Pøiske til Berritsgaard. Hendes og Eriks datter Barbara, gift med Otte Clausen Huitfeldt, arvede en andel i gården, og det lykkedes Mads Bølle at udkøbe ikke alene hende, men tillige Christiern Nielsen Dyre til Hjelmso, som også havde part i gården efter sin svigermoder, Oluf Blaas datter. Han måtte endelig

Orebygaard efter akvarel ca. 1800.

affinde sig med sin egen broder Ejler Bølle ved at lade ham få Nakkebølle gård på Fyn. Og allerede efter hr. Mads' død var det galt igen. Hans børn med Dorthe Clausdatter Daa fra Ravnstrup, Erik Bølle og Dorthe, gift med hr. Knud Rud til Vedby på Sjælland, kunne ikke enes om arven. Det var i det hele taget så vanskeligt med den gård, fordi den ikke havde »været sat i Søkendeskitte«, ikke var takseret og vurderet, så man kunne vide, hvormange læster korn den burde regnes for. Fru Dorthe ville dog slå sig til tåls, hvis broderen ville udlægge hende bøndergods med landgilde på halvanden læst korn for hendes andel, og ville broderen omvendt overlade hende gården, tilbød hun at godtgøre ham hans dobbelt så store part — en broderlod var jo to gange en søsterlod — med to læster korn i Lolland og Falster og to eller tre tusinde mark. Det endte med, at Erik Bølle blev herre til Orebygaard. Måske har det støttet hans sag, at han ægtede svogerens søster Sophie Jørgensdatter Rud (død ca. 1555). Sådan havde man før stillet arvetrætter.

Om ejerne af slægten Blaa ved man ikke stort udover de blotte navne. Hr. Mads Eriksen Bølle (død 1539) og hans søn er mere kendte. Mads Bølle — eller Vove, som man også kaldte ham, begge navne efter skjoldemærket, fire sølvbølger i blåt felt — blev rigsråd allerede under kong Hans og ridder under Christiern II. Han var bispelig lensmand på Tureby og tilhørte i årene før reformationen det katolske parti. Under Grevens Fejde måtte han med de andre rigsråder i det østlige Danmark slutte sig til grev Christoffer. Alligevel plyndrede Saksøbing borgere hans gård, og han måtte dele sine standsfællers skæbne, da de som gidsler blev ført til Meklenborg. Sejrherrern Christian III's tillid kunne han trods alt kun erhverve ved at udstede en troskabserklæring, hvorved han forpligtede sig til ikke at virke for bispernes genindsættelse. Dog kom han ikke ind i rigsrådet igen og beholdt kun sine forleneringer ved kongens nåde. Sønnen Erik Bølle (ca. 1495 - 1562), som det var gået på akkurat samme måde, arvede dem efter ham og fik desuden kronlenet Nagelsti birk på Lolland, samt med sin hustru Isholte len i Halland. Rigsråd blev han 1540, uden dog at skøtte stort om denne værdighed, han synes frivilligt at være fratrukket den. Han ægtede anden gang, blot et år før sin død, Margrethe Axelsdatter Urup, men efterlod alligevel intet mandligt afkom. Som den sidste mand af sin slægt blev han begravet i sin sognekirke Tersløse på Sjælland, og der ser man endnu ligstenen med portrætter af ham og hans første hustru.

To døtre af første ægteskab skiftede arven efter ham. Enken måtte dog have 100 gode gamle dalere for sin andel i bygningerne på Tersløse og Orebygaard, samt i løsøret, før Orebygaard kunne tilfalde Birgitte Bølle (død 1595), gift med den godsrige og godsgriske *Christoffer Gjølge* (død 1584), utrættelig på færde for ad lovens vej at hævde sine rettigheder, og ikke mindst stredes han med sine næreste slægtninge om arven efter faderen, den endnu rigere Mogens Gjølge. De mange efterladte breve fra hans hånd viser ham hovedsagelig som en driftig husholder, og han fulgte ikke med særlig glæde kongens bud om at stille med sine svende på Syvårskrigens togter i Sverige. Mens han lidenskabsløst beretter, hvorledes danskerne hærger og brænder i fjendens land, spørger han ivrigt om, hvordan kornet står på hans egne marker. Også Orebygaards tilliggende var

Tegning af dør med Christoffer Gjøs og Birgitte Bøllers navne og våben og årstallet 1582, sandsynligvis bestemt for Orebygaard.

Påskrifterne, åbenbart bygherrens direktiver, lyder: Disse to Poster vil jeg have kruset — og: Efter denne Skikkelse skal Dørene gøres. Dog skal Snedkeren selv vide bedre at skikke dennem, end denne Udkastning er, thi det er ikke vel udkastet. Tegningen, der findes i Rigsarkivet, er en af de meget få arbejdstegninger fra det 16. århundrede.

han ivrig for at værne, hvorom nedenfor skal fortælles, og han havde ikke større forståelse af sin søster og svoger, Birgitte Gjøs og Herluf Trolles storslåede stiftelse, skolen på Herlufsholm, end at han førte proces for at få gavebrevet omstødt. En god gerning øvede dog han og hans ægtefælle. De lod i Saksøbing opføre et grundmuret hus, et hospital, og skænkede dertil en kapital på 1000 daler. Denne stiftelse eksisterer endnu, midlerne forøget af enkelte senere herremænd på Orebygaard, men er 1852 flyttet til Rørbæk. Christoffer Gjøs besad Gunderslevholm i Sjælland og Aunsbjerg i Jylland, fik altså det

Orebygaard set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

lollandske Oreby med sin hustru og arvede siden efter sin søstersøn både Bregentved på Sjælland, Bollerup i Skåne og en part i det jyske Clausholm. Men al denne rigdom måtte gå i arv til fjerne slægtninge, hans ægteskab var som søsterens barnløst. Fru Birgitte overlevede ham i mere end en halv snes år og lod i sin enkestand bygge eller fuldføre en ny hovedbygning på Orebygaard.

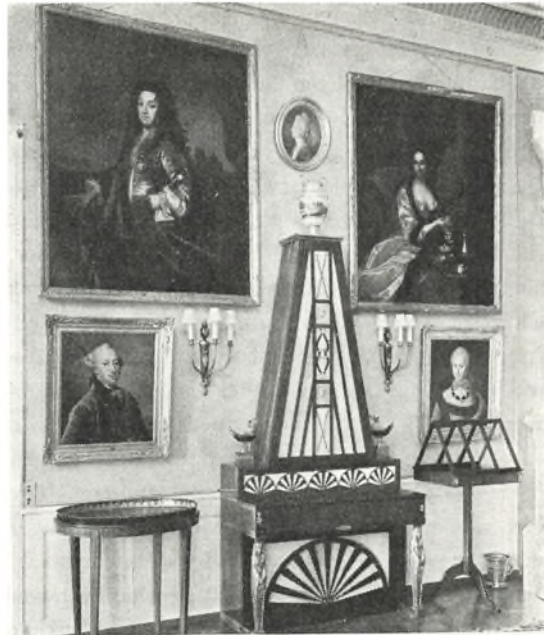
Igen gennem godt et par århundreder var gården til da gået i arv fra slægtled til slægtled, børn efter forældre. Nu blev linjen for første gang brudt, og gård og gods tilfaldt en søn af fru Birgittes halvbroder, *Axel Ottesen Brahe* (død 1616) til Elvedgaard på Fyn. Han var vel ikke en berømt person som broderen Tyge, men spillede dog en temmelig fremtrædende rolle som rigsråd og indehaver af forskellige len, sidst Dalum på Fyn, hvor han døde. En søn af hans første ægteskab Falk Axelsen Brahe (1581 - 1625) arvede Orebygaard, men måtte allerede et par år efter, stærkt forgældet som han var, sælge den med »al Tilliggelse, Bygninger, Grave, Haver, Forstrand, Havn og Birkeret«, samt bøndergodset til *Jacob Ulfeldt* for 40.000 lod sølv. Heller ikke hans hustru Anne Pedersdatter Galts lollandske arvegodser lykkedes det ham at blive i besiddelse af. Han boede nogle år i Saks-købing, før han forlod landet og snart døde barnløs i England.

For første gang var Orebygaard blevet solgt til en fremmed. *Jacob Ulfeldt* (1567 - 1620), gift med Birgitte Brockenhuus, var en mand i sin bedste alder, allerede med en lang virksomhed i offentlighedens tjeneste bag sig, ofte brugt i diplomatiske sendelser. Han var fortrolig med udlandet, for han havde tilbragt det meste af tiden fra sit 14. til sit 30. år på rejser gennem hele Europa, ja i Orienten, Palæstina og Ægypten. I det hele taget var han en højt anset mand, kundskabsrig og klassisk dannet. Han brugtes som forhandler i hertugdømmerne, såvel som i Sverige og i Nederlandene, og deltog endnu, trods sin sygdom og dybt bekymret over krigens ødelæggelser herhjemme, i fredsmødet i Lybæk 1629, men døde allerede året efter. To af hans sønner — brødre til den sørgeligt berømte Corfitz — *Frantz og Fleming Ulfeldt* arvede Orebygaard. *Frantz Ulfeldt* (1601 - 1636) var en eventyrer, der efter fredsslutningen 1629 gik i kejserlig tjeneste under en anden dansk, *Henrik Holck*. Som nær knyttet til denne, »Wallensteins Faktotum«, blev han mistænkeliggjort ved kejserhoffet og var

også efter mordet på Wallenstein inddraget i forræderiprocessen. Han havde dog allerede kort efter mordnatten i Eger, i et brev til Christian IV, den første kendte skildring af det blodige drama, taget afstand fra sin myrdede herre og betegnede siden ikke videre loyalt sine tidligere meningsfæller som rebeller og mensvorne. I tidens løb erhvervede han ikke mindre end to friherreskaber i Bøhmen, så meget havde hans deltagelse i plyndringstogterne indbragt ham, og da han døde ugift, arvede broderen Corfitz dem efter ham. Flemming Ulfeldt (1607 - 57) havde ikke så omtumlet en skæbne, skønt også han var krigsmand i den danske hær og deltog i Torstensonsfejden 1643 - 45. Han var sidst lensmand på Halsted Kloster. Hans enke Anna Elisabeth Christoffersdatter von der Gröben overlevede ham længe og døde på Orebygaard, i en alder af 78 år, kun 8 år før sin datter Sophie Ulfeldt (1636 - 98), der bragte gården til sin ægtefælle *Christian Christoffer Holck* (1629 - 76), søn af rigsgreve Henrik Holck, hendes farbroder Frantz Ulfeldts gamle herre.

Også Christian Holck var kriger om en hals og indledte sin militære karriere som ritmester over sognerytterne fra Lolland-Falster. Han kæmpede i Skåne under den første svenskekrig 1657 - 58 og var ved Karl Gustavs andet fredsbrud virksom for at organisere Lolland-Falsters forsvar. En del skyts, som man havde forstået at skjule på Orebygaard under den svenske okkupation, blev nu anvendt i Nakkov fæstning og strandskanserne, og det lykkedes ham i løbet af kort tid at samle 500 vel udrustede og trænede ryttere. I mellemkrigsårene var han chef for den kongelige drabantgarde og fik umiddelbart før Den skånske Krigs udbrud befalingen over den sjællandsk-fynske rostjeneste, stationeret på Sjælland. Utilfreds med sin ret passive stilling søgte Christian Holck gang på gang om at måtte afgive kommandoen over drabanterne, indtil han omsider i det andet krigsår fik sit ønske opfyldt og — faldt i det blodige slag ved Lund. Man fandt aldrig hans lig på slagmarken.

Hans enke trolovede sig næsten straks med hans fætter, oberstløjtnant Hans Ditlev Steensen, som faldt det følgende år! Så forblev hun ugift til sin død. Orebygaard kom derefter til datteren Hilleborg Holck (død 1724) — komtesse, for faderen var blevet naturaliseret som dansk greve før sin død — en dame med en mærkelig tragisk skæbne.

*Havestue med
opretstående flygel
omgivet af
familieportrætter
(fot. Nationalmuseet).*

Hun var hofdame og gennem mange år forlovet med Christian V's, yndling, overkammerjunker Adam Levin v. Knuth. Man kender ikke grunden til, at de ikke blev gift, men efter hans død levede hun ugift i 25 år til sin død. Og først da forenedes de uheldige elskende. Hun blev begravet ved fæstemandens side i Bråby kirke, med en pakke breve under sit hoved. Måske gemte de gådens løsning. Da kisten for ca. 200 år siden blev åbnet, ville kirkeejeren imidlertid ikke tillade, at de blev undersøgt.

Hilleborg Holck efterlod ved testamente Orebygaard til sin brodersøn, greve Christian Christopher Holck (1698 - 1774), gift med baronesse Ermegaard Sophie Winterfeldt (1703 - 56). Også han var militær og steg gennem graderne, for efter sin afskedigelse at blive udnævnt til generalløjtnant. Nu var den gamle adels tid på gården omme. Orebygaard kom efter hans død til et medlem af den ny, der allerede havde arvet nabogodset Berritsgaard og er nærmere omtalt under

MARIBO AMT

denne. *Poul Abraham Lehn* (1732 - 1804) købte på auktion Orebygaard med dens gods, næsten 220 tdr. htk., for 38.000 rigsdaler courant, og han blev en af sin tids største godsejere. Foruden Berritsgaard havde han arvet Højbygaard, samt de fynske godser Hvidkilde, Nielstrup og Lindskov. Det lykkedes ham at få oprettet ikke mindre end tre baronier, der gik i arv til hans døtre. Ved kgl. patent af 1784 blev *Baroniet Guldborgland* erigeret af herregårdene Orebygaard og Berritsgaard med tilliggende bøndergods og tiender, og det skulle være gået i arv til en af døtrene i hans ægteskab med Erica Kirstina v. Cicignon (1744 - 92), Margrethe Krabbe Lehn, gift med Hartvig Gottfried v. Barner til Barnersborg. Hun døde imidlertid kun 23 år gammel i 1789, og det blev da hendes eneste barn Christiane Henriette v. Barner (1788 - 1860), der ved bedstefaderens død tiltrådte arven. Hun var trods sin unge alder gift og hendes ægtefælle *Otto Ditlev Kaas* (1772 - 1811), kommitteret i rentekammeret, blev nu gjort til baron, idet navnet Lehn føjedes til hans gamle adelige. Navnet Kaas-Lehn uddøde med dets første bærer, for ægteskabet var barnløst. Hans enke moderniserede til ukendelighed den gamle hovedbygning på Orebygaard, som Birgitte Bølle havde rejst i sin enkestand. Men enkebaronessen giftede sig igen i 1820 med major *Henrik Christian Rosenørn* (1782 - 1847), som derpå straks ophøjedes i friherrestanden under navnet Rosenørn-Lehn, og 1821 fødtes en stamherre, den første, der er døbt med det navn, som Orebygaards senere besiddere har båret lige til vore dage. Denne førstefødte arvede ikke alene baroniet Guldborgland, men tillige baroniet Lehn på Fyn, som moderen kom i besiddelse af kort før sin død.

Otto Ditlev Rosenørn-Lehn (1821 - 92) interesserede sig for mangt og meget, men næppe i synderlig grad for politik, og dog blev han Danmarks udenrigsminister i mere end 22 år. Han levede endnu i en tid, da det at være stor godsbesidder medførte ikke alene talrige private, men også offentlige forpligtelser. Ellers var hans interesse især af kulturel karakter — historie og kunsthistorie havde hans forkærlighed, og på en Romerrejse var han bleven bekendt med mange kunstnere. Han optrådte siden som mæcen og blev direktør for den kgl. malerisamling og for kobberstiksamlingen. Men allerede i en ung alder blev han ved faderens død kaldt til styrelsen af sine store god-

*Gammel ovn i
vestibulen
(Jot. 1944
Th. Andresen).*

ser, og han følte sig i særlig grad knyttet til Lolland, blev medlem af amts- og skolerådet, sad i bestyrelsen for den lolland-falsterske jernbane, for Det Classenske Fideikommis, for Maribo bank og var virksom ved oprettelsen af de lollandske sukkerfabrikker. Han var tillige en socialt forstående mand og undte gerne sine bønder og forpagtere gode kår. Trods de divergerende politiske meninger havde bønderne på hans godser, selv i den værste provisorietid, tillid til hans menneskelige egenskaber. Så snart det rygtedes, at baronen på Oreby var kommet hjem, blev han hver dag søgt af mange mennesker fra alle samfundsklasser, der søgte hans råd og vejledning i mange forhold.

Kabinet (fot. 1944 Th. Andresen).

Han hævdede en ældre tids svindende traditioner, fra dengang de lavere stænder betragtede de lokale større ejendomsbesiddere som deres naturlige fortalere i statsstyrelsen, og kom ind på rigsdagen i kraft af, at han var almindelig afholdt og agtet, kendt som administrator og landmand. Han var til sin død medlem af landstinget, uden dog at spille nogen større rolle i det politiske liv og måtte overtales til at indtræde i ministeriet Holstein-Holsteinborg som udenrigsminister. Man ønskede ham, fordi han med sin tilbageholdne natur og alligevel faste karakter kunne formodes at ville følge dansk udenrigspolitik en gang lagte linje. Og takket være sin pligtfølelse og fordi både Christian IX og Estrup ønskede det, blev han på sin post indtil sin død. Det var meningen, at han til belønning for sin lange og tro tjeneste skulle have modtaget elefantordenen på kongeparrets guldbryllupsdag. Nu blev han bisat i Holmens kirke, få dage før højtid-

dagen, fulgt til jorden ikke blot af den danske konge, men også af kong Georg af Grækenland og zar Alexander III.

Efter ministerens død tilfaldt lensgodserne hans to yngre brødre Erik og Christian. Den første overtog baroniet Lehn på Fyn, den sidste det lollandske baroni og godset Rossjöholm i Skåne. Baron Christian Conrad Sophus Rosenørn-Lehn (1827 - 99), gift med komtesse Benedicte Knuth (1842 - 1909), besad kun godset fra 1892 til 1899, og efterfulgtes af sit eneste barn Frederik Marcus Rosenørn-Lehn (død 1951), gift med den svenske grevinde Sigrid Bonde af Bjørnø (f. 1881). 1922 overgik baroniet til fri ejendom, og i 1935 skødede lensbaronen godset til sin søn baron *Otto Rosenørn-Lehn* (f. 1909), først gift med tidligere solodanserinde ved Det kgl. Teater, Ulla Poulsen, og siden med Hanne Benzon Basse.

Gennem næsten 600 år kan man således se besidder efter besidder, deriblandt adskillige fremtrædende mænd, afløse hinanden på dette lollandske herresæde, gennem skiftende tider og — under skiftende boligforhold. For trods tårne og spir, vælske gavle og sandstensforsiringer røber den bygning, som nu ligger på borgøen, sig straks som »uægte«, en nymodens renæssanceefterligning, et værk fra den periode, da man yndede at bygge slotte i den såkaldte Christian IV's stil. Om de ældste bygninger på voldstedet ved man intet, kun skal der have været et kapel allerede i den katolske tid, men til indtil for halvandet hundrede år siden stod det hus, som Birgitte Bølle skal have ladet opføre i sin enkestand, vist nok under ledelse af den i datiden kendte bygmester Hans Steenwinckel den Ældre, som også skal have ledet opførelsen af den nærliggende Berritsgaard. Man har endnu et regnskab over, hvad Per Teglbærder fik for at stryge 367.000 mursten og 22.000 tagsten til Orebygaard i årene 1578 - 84, så det er måske mest sandsynligt, at fru Birgitte kun har ladet den allerede i hendes husbondes levetid påbegyndte bygning fuldføre. Den skal være blevet færdig i 1587. Orebygaards gamle hovedbygning var lagt omtrent i nord og syd, en enkelt længe i to stokværk, med to tårne mod øst og vest, det sidste et trappetårn. Fru Birgitte byggede efter sagnet det ene tårn så højt, at hun fra det kunne se over til sin søn på Sjælland, en næppe videre troværdig påstand, navnlig i betragtning af at hun var barnløs. Begge tårnene blev nedrevet i begyndelsen af 19. århun-

drede, den gang da Orebygaard moderniseredes efter den tids krav og skulle være hovedsæde for baroniet Guldborgland. Da tænkte man ikke på at bevare et historisk mindesmærke, kun på at skabe en passende standsmæssig bolig, og af den halvskumle renæssanceborg blev en palæliggende bygning, som man nu kun kender fra billeder. Sit nuværende udseende fik Orebygaard i 1870'erne, da baron Rosenørn-Lehn lod arkitekt Ove Petersen foretage en radikal ombygning af slottet. Det var vel meningen at genfremkalde noget af stemningen fra de Gjøers og Bøllers tid, men det nye hus minder kun lidt om den lavstammede, dystre bygning fra 1587, selv om de gamle svære mure gemmer sig bag den pyntede facade, og også de hvælvede kældere er bevaret. Siden er der kun foretaget mindre ændringer, installation af centralvarme og andre nutidsbequemmeligheder.

I Nationalmuseet står nu en albertavle, skåret af den kendte Maribomester Henrik Werner. Den er oprindeligt udført til et privatkapel på Orebygaard, ikke det gamle, katolske — det lå i en udbygning mod sydøst, dette derimod mod nordvest, og en indskrift på tavlens forstykke meddelte: Anno 1638 haffuer erlig oc welbyrdig Mand Flaming Wlfeldt til Orebygaard oc hans kiere Frue, Fru Anna Elizabeth von der Gröben, ladet dette Capel fundere, indvie oc forferdige, den allerhøieste Gud til Ære oc Tienniste.

Orebygaards avlsbygninger lå som nævnt før i tiden også på borgøen. De blev for mere end halvandet hundrede år siden, endnu mens det gamle slot stod, flyttet til den anden side graven og er i den allerseneste tid til dels bygget om. Det var P. A. Lehn, som udlagde hele borgøen til have. Nogle lindealleer står endnu fra hans tid. Efter den første ombygning af slottet blev haven atter omlagt, som man da foretrak det, i den landskabelige, engelske stil med sjældne træer og buske. Og nu strækker den sig også på den anden side vold og grav, på et areal af ialt omtrent 30 tdr. ld.

Allerede Abraham Lehn grundlagde, som fortalt under Berritsgaard, Orebygaards kendte samlinger på sine rejser i udlandet, og siden forøgedes de især af den kulturelt interesserede udenrigsminister. Endnu før lensafløsningen var enkelte af malerisamlingens bedste stykker overladt statens museer. Ved lensafløsningen overtog staten videre forskellige værdifulde kunstværker, og på en auktion i 1931

Bibliotek (fot. 1944 Th. Andresen).

blev en rig repræsentation af klassisk dansk kunst bortsolgt. I den endnu betydelige malerisamling findes bl. a. stadig en Breughelsk Golgathascene, samt et stort portræt af Griffenfeld, malet af Carel v. Mandern den Yngste. Det store bibliotek med en mængde håndskrifter og gamle sjældne bøger fik efter den sidste ombygning sin særlige fløj med en stor hvælvet sal i stueetagen, indrettet efter »Rosen« på Frederiksborg. En del af biblioteket blev bortsolgt i 1939, idet det dog samtidig forøgedes med biblioteket fra Nørholm. Orebygaards bogsamling tæller nu 12.000 bind, og der findes en værdifuld håndskriftsamling.

Ligeså lidt som de vekslende slægter har holdt hus i de samme omgivelser, idet slottet efterhånden er undergået gennemgribende forandringer, ligeså lidt har de skiftende generationer rådet over den samme godsmængde. Om også selve hovedgårdens størrelse gennem tiderne har været nogenlunde den samme, så har der til forskellige tider ligget mere eller mindre ufrit bøndergods til herregården. Kun ét bevaredes fra ældgammel tid og lige til bortsalget i 19. århundrede i samhörighed med selve hovedgården, bondebyen af samme navn, Oreby. Som

allerede nævnt må man antage, at de to bol jord i Valdemars jorbog omfatter såvel gård som by, nemlig det af Erik Menved siden bortskænkede Oreby birk, og hermed rimer det da også godt, at den første gang, man får en detailleret beskrivelse af gården og dens herligheder, hører hele Oreby, dengang 16 gårde, til den. Det var i begyndelsen af 16. århundrede, da man trættes om arven efter Mads Bølle. Datteren fru Dorthé, der skulle have erstatning for sin arvepart, sparede ikke på rosen. Der var god avl til gården i alle måder, gode humlehaver og abildgårde, såvel som en skøn grav og vold at bygge på. Og der lå 16 gårde ret udenfor porten, hvilket jo var af stor betydning for hovmarkens drift, som disse bønder, ugedagstjerne, skulle bestride. Dertil kom endda mange mere usædvanlige herligheder: en mægtig god havn ret for gården, hvor hvilkesomhelst skibe kunne gå ind, og godt fiskeri, både først på året med voddrætter efter sild og anden fisk, hvad Gud ville give, og i maj måned, da de også kunne bruge deres voddrætter, foruden at der var bundgarn og ruser og ålegårde, kort sagt alt det fiskeri, man havde lyst til, i stranden, og endda ferske søer og lejlighed til at anlægge flere, samt plads til at bygge vandmølle. Hertil kom også skoven, som tilmed lå ud imod stranden, og således at man for at komme til den skulle forbi selve gården, altså let at tage vare på. Det var i det hele taget »et kosteligt Stykke Gods«.

Og så var herremanden endda så godt som konge over det hele. Der var et frit birk, hvis ting holdtes foran porten. Kan man stole på de gamle brevuddrag — og der er næppe grund til ikke at gøre det — så kan Orebygaard føre bevis for at have hævdet sin birkeret fra begyndelsen af 14. århundrede, længst af alle danske herregårde.

Blandt de talrige bevarede breve til og fra Christoffer Gjøe og Birgitte Bølle findes adskillige vedrørende Orebygaards drift. De giver dog desværre kun spredte glimt af herregårdslivet. Man hører om hundeholdet på gården, om det råddent lugtende vand i graven og om de drab, der hørte til den tids uundgåelige hændelser. En nidkær foged melder at have opsnuset en bonde født på Orebygaards gods, men nu bosat udenfor det, og spørger, om han skal forfølges ad rettens vej, eller det må tillades ham at løskøbe sig fra stavnen. En anden foged søger i en lang skrivelse at rense sig for de beskyld-

Spisestue på Oreby Mølle (fot. Nationalmuseet).

ninger, bønderne i Oreby har rettet mod ham, navnlig fordi han ikke skulle have svaret afgift af det gods, han havde ladet udskibe ved Orebygaards skibsbro. Denne blev dog aldrig den indtægtskilde, som Christoffer Gjøe havde tænkt sig, da han byggede en ny. For det var åbenbart hans hensigt at betage Saksjøbing borgere deres gamle rettigheder til frit at lade og losse deres skibe i havnen ved Orebygaard. Fjorden eller åen var groet til, og der var ingen anden vandvej til den lille købstad. Og borgerne mødte naturligvis herremandens krav med protest. Sagen kom for retten og en kongelig kommissionsdomstol afsagde kendelse på Orebygaard den 9. juni 1582. Christoffer ville hævde, at borgerne ikke uden hans tilladelse, og så selvfølgelig mod en afgift, måtte bruge Orebygaards havn som udskibningssted, fordi han på sin egen bekostning havde bygget en ny skibsbro, og det

i det hele taget efter loven tilkom adelen at gøre sig sit gods så nyttigt som muligt. Men på borgerskabets vegne påstod den kongelige lensmand, at man havde hævd på brugen fra arilds tid, hvilket fandtes tilstrækkelig bevist ved vidnesbyrd af gamle stedkendte mænd, der også vidste, at ingen anden end byfogden i Sakskøbing havde opkrævet told der på stedet. Borgernes anden påstand, at Sakskøbing havde været en købstad lang tid, førend Orebygaard kom fra kronen og under adelen, og at de helt fra den tid havde hævdet deres ret til havnen, toges også for gode varer, og da det ialfald kunne bevises, at Christoffer Gjõe først fornylig havde fundet på at gøre indsigelser, gik dommen ham imod, og borgerne blev ved deres gamle sædvane.

En anden retssag stod på i længere tid, selvom den ikke var af nær så stor betydning. Den drejede sig blot om retten til otte skår i Luciemade Eng. For så lidt satte man godt naboskab på spil. Modparten var i dette tilfælde fru Lisbet Friis på Berritsgaard, og på Orebygaard havde man ialfald ikke den sidste menneskealder bekymret sig om høet fra den eng, før nu Christoffer Gjøes folk med våben og værge voldelig bortførte afgrøden, og siden blev der proces både på herredsting og landsting, indtil også denne sag gik Orebygaards ejer imod.

Og bedre gik det ikke en senere besidder, der — denne gang i skøn forening med fru Lisbet — atter forsøgte et indgreb i Sakskøbing borgeres rettigheder. Det drejede sig nu om retten til at kalde købstadens sognepræst. Begge herregårdene lå i Sakskøbing sogn, og nu ville både fru Lisbet og Jacob Ulfeldt hævde, at de skulle have en stemme med ved valget, deres bønder udgjorde jo en stor del af menigheden. Borgerne kunne imidlertid ikke alene henholde sig til købstædernes privilegier, der netop hjemlede dem frit valg af sognepræst, de kunne også bevise, at sognets herremænd aldrig før havde blandet sig i det, hvorfor en herredagsdom af 1621 da også underkendte spørgsmålet. Dette resultat gav nok anledning til, at Flemming Ulfeldt byggede kapellet på Orebygaard, ligesom herskabet her efter den tid søgte Tårs kirke, skønt gården blev ved med at høre under Sakskøbing sogn.

Man ved ikke, hvor meget bøndergods der i ældre tid lå under Orebygaard. Et ældre uddrag af Jacob Ulfeldts skøde fra 1618 giver

kun bondebyernes navne. Det er dog så omtrent det samme, som nævnes i den jordebog fra 1662, der blev indsendt til kancelliet i anledning af matrikuleringen 1662/64. Hovedstammen i godset var naturligvis stadig Oreby med dens vejrmølle, og dertil kom 6 gårde i Agerup, Våbensted sogn, nemlig hele denne siden nedlagte landsby, samt i dette sogn endnu Buderups to gårde, og Enstedgaarden Lege-
rup; endvidere tre gårde i Rørbæk, fire i Tårs, samt to i hver af byerne Reersø og Kallø, foruden i alt 16 gårde på Falster. Gårdene i Tårs havde Flemming Ulfeldt erhvervet ved et mageskifte med kronen i 1642. Godsets samlede hartkorn ansloges til nærværd 500 tdr., deraf faldt de 55 på selve hovedgården, når Stensore skov, takseret til 500 svins olden, regnedes med. Der kunne i gårdens tre marker — en af dem hvilede imidlertid efter trevangsbruget hvert år — sås omtrent 90 tdr. »haardt Korn« rug eller byg, og høvlen takseredes til 200 læs årligt. Ved landmålingsmatriklen af 1668 lagdes jordens bonitet til grund, og hartkornet blev nedsat omtrent en halv snes tdr. Da var gårdene i Våbensted sogn solgt og lagt under Nielstrup, men til gengæld udlagde kronen til fru Sophie Ulfeldt for hendes afdøde mands tilgodehavende i hvervepenge og officersgage af Kallø by ialt 12 gårde på nær ved 100 tdr. htk.

Det betød selvfølgelig en meget væsentlig udvidelse af Orebygaards bøndergods. I virkeligheden havde der aldrig været lejlighed til rigtig at forøge det i hovedgårdens umiddelbare nabolag. Berritsgaard havde altid haft sin betydelige andel i de tilstødende bondebyer, og i dem lå tilmed spredte krongårde, hørende til Vignæs, Kallø og Majbølle birker, gamle krongodser, der helt lagde beslag på landsbyerne Kallø, Vignæs, Sorsmark og Majbølle, den skovrige halvø øst for de to herregårde. Først da kronen gav slip på disse ejendomme, blev der for alvor udvidelsesmuligheder, og i løbet af 18. århundrede omkalfatredes ejendomsforholdene i denne del af Lolland fuldstændigt. Da Poul Abraham Lehn i 1755 købte Orebygaard, kom godset i hænderne på en ejer, der var i stand til at afrunde sine besiddelser. Allerede under hans fader var de henholdsvis med Højbygaard og Fuglsang-Priorskov erhvervede landsbyer, Vignæs og Sorsmark, samt Majbølle og Hjelm lagt under Berritsgaard, således at Orebygaards gods lå helt indkapslet i nabogårdens. Og nu varede det ikke længe.

*Porcelænsværelse
(fot.
Nationalmuseet).*

inden Lehn yderligere søgte at regulere brugen af sine to godser, nemlig ved den omlægning af hoveriet, som er omtalt under Berritsgaard. Foruden det kornmagasin, han allerede havde ladet opføre ved havnen, byggede han til afløsning af den gamle forfaldne vejmølle en ny hollandsk mølle ved Oreby med kornkværn, såvel som pille- og grubbekværn, og han fik bevilling til at formale både mel og gryn på den. Selv om han ikke var tilhænger af for vidtgående reformer, havde han et vågent øje for, hvad forbedringer i driften betød. Og han havde lejlighed til selv at udtale sig om sine bestræbelser i den retning nogle år senere, efter at hans to godser for så vidt var forenede, da de 1784 var gået op i baroniet Guldborgland. Herunder hørte ikke mindre end tre kirkesogne, Vignæs, Majbølle og Tårs, samt størsteparten af et fjerde, Saksøbøbing, nemlig Oreby og Rørbæk byer, ialt ca. 1000 tdr. htk. bøndergods, foruden hovedgårdenes, og

hertil kom forskellige konge- og kirketiender, så det samlede hartkorn blev 1.135 tdr. Et virkeligt storgods, omfattende hele halvøen nord for Saksøbing, imod syd naturligt afgrænset af forskellige vandløb. Arealet var næsten 14.000 tdr. ld. Der ville kun være plads til 550 sådanne godser inden for det nuværende Danmarks grænser.

P. A. Lehns indberetning til landvæsenskontoret af 1785 melder om store forbedringer i godsernes drift. De 11 kobler eller indtægter var hegnede med grøfter og pilegårder, markerne var afvandede, engene inddigede, de 200 tdr. ld. skov fredet og forstmæssigt behandlet. På godset boede 158 gårdmænd og 153 husmænd. To af byerne, Tårs og Killerup, var allerede blevet udskiftet fra fællesskabet i 1771, endda på den mest ideelle måde, idet hver mand havde fået sine marker på eet sted, og Rørbæk by var udskiftet i 1784. P. A. Lehn nævnes da også som en af dem, der har fremmet udskiftningen mest på Lolland, og baroniets byer udtrykkelig som eksempler på særlig heldig udstykning. Ikke desto mindre blev fællesskabet ved magt i to andre byer, Majbølle og Hjelm, længere end noget andet sted i landet. De blev ikke udskiftet før i 1840'erne. Det hævdes, at grunden til denne lange tøven var, at bønderne dér klarede sig udmærket på den gamle manér og aldrig stod i restancer for skatter og afgifter, modsat bønderne i de udskiftede byer, særligt i de dårlige tider først i 19. århundrede.

Ikke længe efter denne sene udskiftning påbegyndtes en ny, af en anden, men ligeså gennemgribende karakter, løsgørelsen fra det økonomiske fællesskab med baroniet, bøndergodsets bortsalg til selveje. Baroniet Guldborgland var kommet så sent til verden, at det næppe nåede støvets år, før opløsningen for alvor begyndte. I året 1852 solgtes ca. halvdelen af gårdene, 80 ialt med 470 tdr. htk. til fri ejendom. Og samtidig måtte herremanden opgive sin højeste myndighed over bønderne, birkeretten. Ved oprettelsen af baroniet var det middelalderlige, gennem tiderne hævdede Oreby birk slået sammen med det yngre ved et kongeligt privilegium dannede Berritsgaard birk til én retskreds, der bestod, indtil man i 1850'erne ophævede enhver form for privat retspleje, og baroniets birk indlemmedes i Musse herred. I årene 1871-93 overtog 54 gårdmænd deres gårde på ialt 320 tdr. htk. som arvefæste, og salget fortsattes, indtil selve baroniet

MARIBO AMT

ved lensafløsning i 1922 overgik til fri ejendom med et suksessorfond på godt og vel halvtredie million kroner. Orebygaard har nu et tiliggende på ca. 606 tdr. ld. ager og eng ; Oreby og Berritsgaards gods' samlede areal er ca. 1.655 tdr. ld. ager og eng og 2.311 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 8.797.800 kr.

Lensbaronen har fast bopæl på Oreby Mølle, mens hans mor stadig bor i hovedbygningen.

Orebygaards hovedbygning ses vidt og bredt, når man færdes langs fjordens smulte vande. Især når den nedgående sols stråler kaster deres gyldne skær over de røde mursten, ja får alle vinduer til at gløde som det pure guld, danner slottet et smukt og imponerende skue. Selvom det savner det troværdige præg, som de ægte gamle bygninger besidder, så vidner den grønne ringvold om gårdens historiske fortid og om dengang, da tårne og stærke mure havde deres naturlige berettigelse som værn i ufredens dage.

MOGENS LEBECH

EJERE

Kronen
ca. 1350 Erik Sjøllandsfar
ca. 1394 Laurids Jensen Blaa
Oluf Lauridsen Blaas sønner
(den ene halvpart)
Mads Eriksen Bølle (den anden halvpart)
1539 Erik Madsen Bølle
1562 Ch. Gjøe

1595 Axel Ottesen Brahe
1618 Jacob Ulfeldt
1630 Flemming Ulfeldt
1690 Chr. Ch. Holck
1775 P. A. Lehn
1804 O. D. Kaas (-Lehn)
1820 H. Chr. Roscnørn (-Lehn)
1860 O. D. Rosenørn-Lehn

1935 O. Rosenørn-Lehn

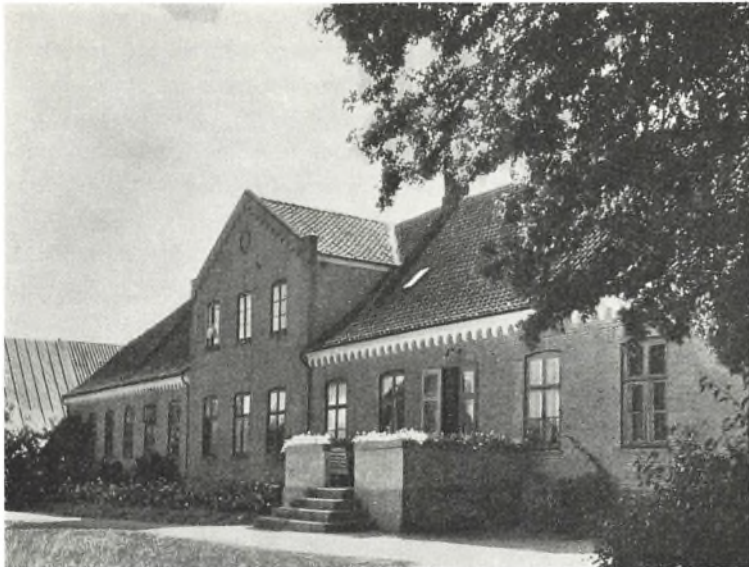
BYGNINGER

1578 - 87 Hovedbygning i 2 stokværk med 2 tårne opført ved Hans van Steenwinckel d. Æ.

1638 Kapel opført

1813 - 15 Hovedbygningen moderniseret

1872 - 74 Hovedbygningen ombygget ved Ove Petersen
1888 Avlsgård og hestestald opført ved Ove Petersen

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

Nielstrup

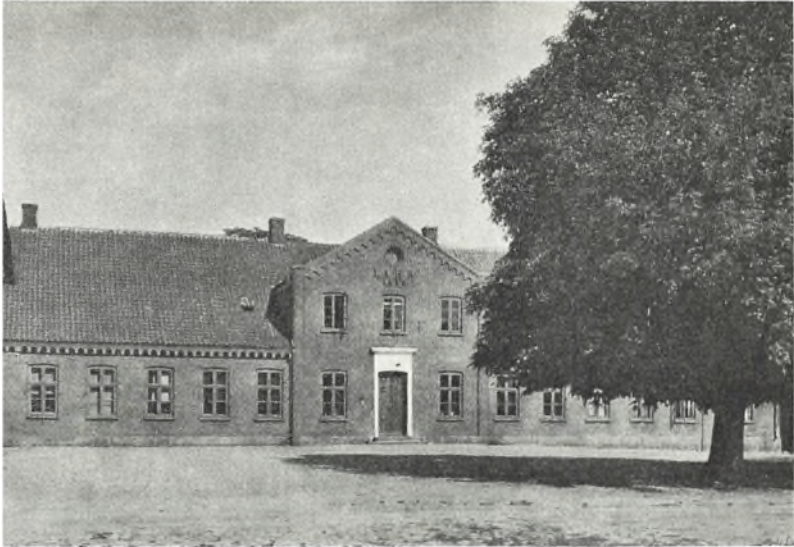
Våbensted sogn, Musse herred, Maribo amt

Denne meget gamle gårds historie fører os et godt stykke tilbage i middelalderen. Den første kendte besidder af gården var *Peder Hoseøl*, vor barndomshelt fra Ingemanns romaner, drost *Peder Hessel*. Vi ved knap så meget om ham som digteren, heller ikke, hvorledes han, der som sin slægt, Skovgaarderne, synes knyttet til Jylland, var kommet i besiddelse af det lollandske herresæde, eller hvorfor det siden ejedes af hans herre, *kongen*, der atter havde overdraget gården til en *Bernhard Plesse*. Denne i øvrigt fuldkommen ukendte mand skødede 1309 Nielstrup til *Niels Herlufsen* af slægten *Rani*, kongens kammermester og fætter til en anden Ingemannsk figur, *Rane Jonsen*. Med de næste kendte ejere omkring år 1400,

MARIBO AMT

de to riddere og brødre, *Peder* og *Tyge Basse* bliver der sammenhæng i ejerrækken, og *Nielstrup* nedarves i mere end halvandet århundrede fra slægtled til slægtled. *Tyge Basse*s datter *Maren* bragte sin gård og gods til sin ægtefælle hr. *Ove Lunge*, og deres datter igen var gift med hr. *Torben Bille* til *Søholm* og *Allindemagle*, som overtog *Nielstrup* på et skifte 1458. På hans begæring var der i 1455 æsket et tingsvidne på *Lollandsfar* landsting, et vidnesbyrd, der trods dets absolut alvorlige indhold nu har en halvkomisk klang. *Stokkemændene* vidnede, at »den Tid Hr. *Jens Olufsen* (*Lunge*) død var, havde han fem levende Børn efter sig, og paa den Tid hans Husfrue *Fru Talike* for fra *Maribo* og havde fulgt Hr. *Jens Olufsen* til *Grave*, da mødte hende hendes Søster paa *Vejen* og var død. Da fulgte hun hende til *Grave*. Der hun atter hjemfor, da mødte hende paa *Vejen* hendes Moder *Fru Ingeborg* og saa fulgte hun og hende til *Grave*, og paa den Tid, hun da hjem kom til *Sørup*, da blev hendes Datter syg, *Jomfru Birgitte*, og blev død. Saa døde hende Søn *Oluf Lunge*, og de vorde baade begravet i *Vesterborg Kirke*, og saa for *Fru Talike* til *Nielstrup* og var død!« — Brevet hører naturligvis hjemme i en arvesag.

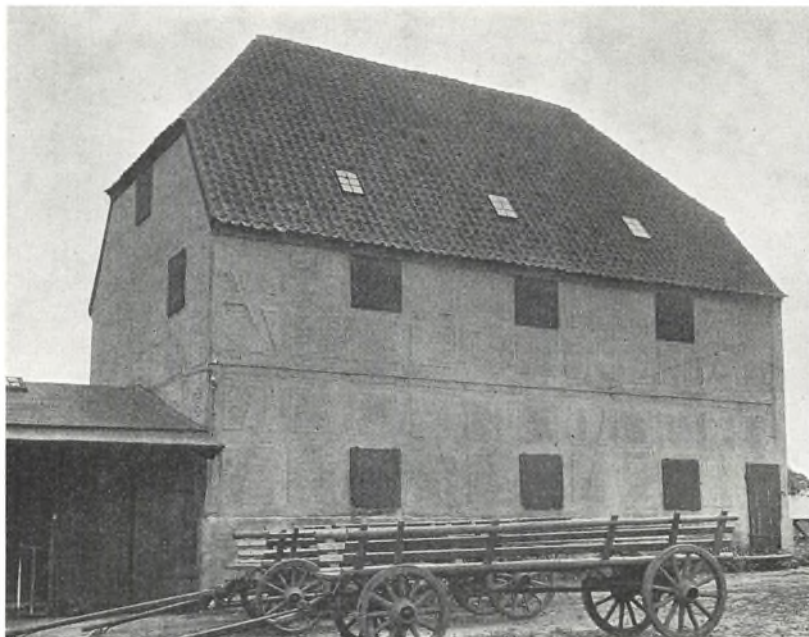
Hvordan det nu hænger sammen, så overgik *Nielstrup* atter til en svigersøn. *Torben Billes* enke, *fru Sidsel Lunge* på *Egede*, overdrog 1473 *Nielstrupgaard* til sin datter *Inger Bille*, der vistnok året efter ægtede hr. *Johan Oxen*. Med ham kom gården til en slægt, hvis lige mandslinje skulle besidde den de næste 100 år. Hr. *Johan* var først anden generation her i landet, ridder og rigsråd, lensmand og feltherre og en virksom deltager i tidens unionsforhandlinger. Som godssamler hørte han til den type, der helst handlede med enker, og han nævnes som besidder af en lang række herregårde i *Skåne* og *Halland*, foruden *Nielstrup*, som han altså giftede sig til. Sønnen af samme navn, *Johan Oxen* (død 1534), spillede ikke helt så fremtrædende en rolle, skønt han blev gift med en datter af selve *Mogens Gjoe*. Han hørte ellers til rigsrådets katolske parti og havde forståeligt nok næppe stort tilovers for *Christiern II*, der havde ladet broderen *Torben* henrette. Det siges nok, at hr. *Johan* omgående sluttede sig til grev *Christoffer*, men *Huitfeldt* fortæller, at *Johan Oxen* »understod sig at holde hans Gaard *Nielstrup*, for han ikke vilde

Hovedbygningen set fra gårdspladsen (fot. Th. Andresen).

sværge Greven«. Det kom ham dyrt at stå. Gården blev belejret af »Købstadmænd og Almuen« og forgæves prøvede han at købe »deres Hovedsmænd og Principaler med en Sølvstob eller to«. Det blev opdaget og »lod de selv aflive deres Hovedsmænd, der havde taget hans Skænk og Gave.« Hr. Johan måtte værge sin gård og var selv forrest blandt sine svende. Men netop som han ville affyre »et dobbelt Falkonet, sprang Stykket og slog hans Laar sønder, hvoraf han døde«. Det var juleaftensdag 1534. Også senere var gården velforsynet med skyts. Der var i 1577 på Nielstrup 8 kanoner, små og store »Kobberstykker og Jernstykker«, og i våbenkammeret fandtes 8 kyrasser og harnisker, 13 stormhuer, 7 stridshamre og andre våben.

Johan Oxes søn, Peder Oxe (1510 - 75) vendte først hjem fra den traditionelle udenlandsrejse i 1537 for at overtage værgerådet for sine 11 søskende og styrelsen af det fælles gods. Han var da ikke 18 år gammel, altså endnu ikke statsmanden og finanspolitikeren, men en ung og uprøvet jorddrot. Han røgtede sit hverv som formynder overmåde vel, og det lykkedes ham at hævde besiddelsen af

Gammel magasinbygning af bindingsværk (fot. Nationalmuseet).

Gisselfeld, som hans fader havde købt af Henrik Gjøe til Skjørringe, uden at handelen var gået helt i orden. Men herved blev Peder skilt fra Nielstrup, han overtog nemlig selv Gisselfeld på skiftet i 1545, mens den yngre broder, *Albert Oxe* (død 1577) fik det lollandske gods. Han var ikke på langt nær så kendt som broderen, en almindelig lensmand, skønt vel aflagt, som det viste sig efter hans død. En rigdom af smykker og klæder fandtes dengang på Nielstrup. Fløjlslivkjortler i alle farver, sorte, blommede, leverfarvede, med guldhægter og andre forsiringer, desuden guldarmbånd, guldhattebånd, og diamantsmykker, deriblandt et med kongens kontrafeje med 9 små diamanter og 4 rubiner, foruden meget andet. Han døde som den sidste af sin slægt, og hans enke ægtede *Frederik Hobe* (død 1597), dronning Sophies lensmand på Nykøbing, der en overgang skrev sig til Nielstrup, som dog siden gik i arv til Alberts søstersøn *Johan Barnekow*, broder til den mere bekendte *Christian Barnekow*,

efter Johans død formynder for hans børn. Siden havde Johans datter Sophie Barnekow, og hendes mand, Eiler Gyldenstjerne, til Bidstrup gården, indtil hun efter hans død »tog ilde afsted og ødte hvis hun havde«. Den københavnske borger Balduin Blanckfurt gjorde udlæg i en del gods i sognet, måske også selve hovedgården, hvilket gods han 1624 solgte til *Christoffer Urne* (1593 - 1663), der i hvert fald blev besidder af Nielstrup. Han var født på det nære Aarsmarke, men en tidlang knyttet til Norge, først som lensmand, siden også som statholder. Fra 1646 blev han dansk rigskansler. Den lærde mand ejede en af de største bogsamlinger i datidens Danmark og døde på Nielstrup i 1663, hvorefter sønnen Christian Urne til Søgaard det følgende år solgte godset til *Cornelius Lerche*.

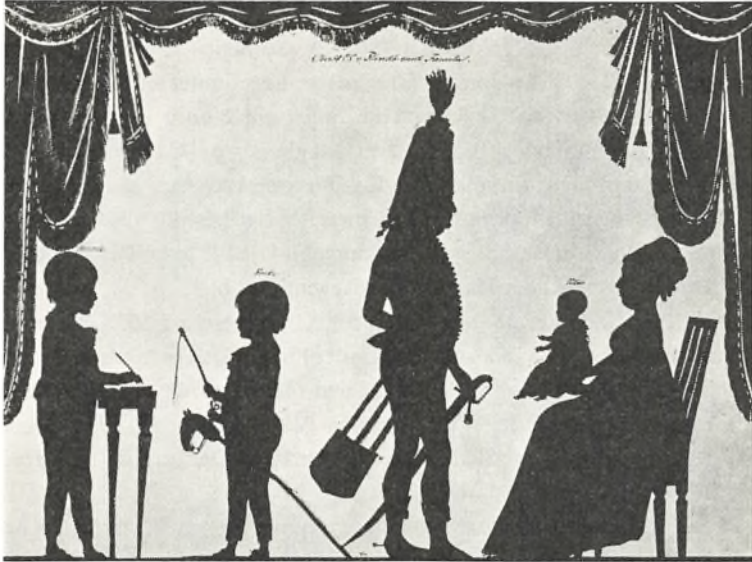
En ny tid var inde. På herregårdene måtte de gamle slægter vige for de nye. Cornelius Lerche (død 1681) førte ganske vist adelskjoeld, blot ikke ældre end fra 1660. Skønt borgersøn fra Nyborg, havde han fået en ungdomsopdragelse som nogen adelsjunker og belønnedes med gode embeder. Som gesandt i Spanien indlagde han sig fortjenester, og fra hans tid i Madrid stammede hans kostbare arabiske og spanske håndskrifter, for også han havde et stort bibliotek. Efter at have købt Nielstrup og siden Aarsmarke blev han stiftamtmand på Lolland-Falster i 1670. Han boede på Nielstrup, hvor Christian V gjorde ham den ære at overnatte i 1678.

Efter hans død 1681 blev godserne delt mellem hans 4 børn, tre mindreårige sønner og en datter Søster Lerche. Hun var arveberettiget til en syvendedel af Nielstrup og lige så stor en part af det halve Aarsmarke. Men hun og ægtefællen Eggert Christoffer Knuth tilkøbte den anden halvdel af sidstnævnte gods fra moderen Sidsel Grubbe. Resten af begge godser arvede brødrene, hvilket førte til en i længden uholdbar tilstand, et upraktisk sameje. En overgang var man endda betænkt på at sælge de umyndiges hele jordegods, fordi det endnu ikke var kommet på fode efter krigens ødelæggelser. Men Knuth indgav ansøgning om at måtte mageskifte med brødrene, så han selv blev enejer af Aarsmarke, og disse fik Nielstrup, som han indtil videre bestyrede. Forbindelsen mellem de to gårde ophørte, da Christian Lerche (1667 - 1720) overtog Nielstrup, og af Aarsmarke oprettede Søster Lerche siden grevskabet Knuthenborg. I Christian

MARIBO AMT

Lerches tid brændte Nielstrup. Han har selv fortalt, hvorledes gården »ved ulykkelig Ildebrand, hannem endnu uvidende ved hvad Hændelse, den 25. Novbr. sidstleden, Kl. 1 om Natten blev lagt i Aske, og som hele Huset stod i fuld Flamme, førend han eller nogen vidste deraf, saa kunde ingen af dem være betænkt paa at redde andet end Livet, saa at alt indehavende af Sølv, Møbler, Husgeraad og andet af Ilden blev fortæret«. Lerche havde gode kundskaber og blev tillige en rig herre, såvel ved at arve en del af sin faders »med Force« samlede penge, som ved giftermål. Hans enke og anden kone var Sofie Ulrikke von Reichau, datter af stiftamtmanden, og hendes halvsøster ægtede stedsønnen Cornelius Johan Lerche (1695 - 1746), der som faderen i sin ungdom var hofembedsmand, kammerjunker hos prins Carl. Arvingerne gav ham skøde på godset i 1721, men i 1732 måtte han sælge det. Hans økonomiske status var da så dårlig, at han havde måttet låne penge af sin huslærer! Der blev forøvrigt nedsat en kommission for at dømme mellem ham og køberen, *Jakob Flindt* (ca. 1685 - 1750), køb- og handelsmand i Nysted. Prisen var 33.000 rdl. Flindt blev kommerceråd og »samlede sig en anselig Formue, dels af dette sit Gods, som han vel vidste at forestaa«, og dels som skatte-forpagter på Lolland. Sønnen landsdommer Henrik de Flindt (1718 - 90), der overtog godset efter faderen, blev adlet i 1768. Han var først gift med en byfogeddatter fra Nysted, anden gang mere standsmæssigt med en grevedatter fra Orebygaard. Men Rhode roser ham for »hans Velvilje mod Bønderne«. Sønnen, jagtjunker og ritmester i husarerne Christian Christoffer de Flindt (1767 - 1831), arvede Nielstrup ved et samfrændeskifte 1790, men solgte den i 1799 for 116.000 rdl. — de 60.000 lod han blive stående — til *Christian Heinrich August Hardenberg-Reventlow*, besidder af stamhusene Krenkerup og Frisenvold. Og hermed afsluttedes egentlig Nielstrups lange æra som herskabelig sædegård. Godset blev nemlig 1814 indlemmet i det nyoprettede grevskab Hardenberg-Reventlow, og Nielstrup har siden været en forpagtergård under dette.

Nielstrup gods var på det tidspunkt på godt og vel 466 tdr. htk., en velafrundet besiddelse, hvis overvejende del lå inden for Våbensted sognegrænse. Fra Peder Oxes tid også landsbyen Krårup, som han havde taget »fra sin rette Sognekirke og lagt den under Nielstrup, paa

Oberst Christian Ch. de Flindt med familie 1831. Silhuet på Frederiksborg.

det han vilde, Bønderne skulde være fri for Kongens Skat under Nielstrupgaard,« nemlig som ugedagsbønder. Da Christoffer Urne indsendte sin jordebog i anledning af matrikuleringen 1661 - 62, bestod godset navnlig af Våbensted, Krårup, Kragvig og Maltrup byer inden for sognegrænsen. Men altsammen i en sørgelig tilstand efter svenskekrigene. De »meget elendige Folk havde vel deres Tilhold og Husly udi . . . Gaardene, dog ej en Dalers Værd forventedes af dem paa nogle Aars Tid til Landgilde. De fleste havde intet til Føde, ej heller noget at saa udi Jorden til kommende Foraar.« Både venner og fjender havde udplyndret godset, fordi det lå på »et Adelstrøg, hvor Marschen idelig var falden«. Lerche øgede snart efter sin overtagelse godset, således at hele sognet med undtagelse af Trudstolpegaard nu kom under Nielstrup. Det samlede htk. var ca. 375 tdr., hvoraf de 35 faldt på selve hovedgården. Altså ikke særlig betydelig i størrelse, men af herligheder havde den, hvad mangan større herregård måtte savne, nemlig fri birkerettighed. Nielstrup synes at have hørt til de herresæder, der havde hævdet deres ret til egen domstol fra

arilds tid, uden at behøve kgl. stadfæstelse, selv om Nielstrup birk først nævnes i 1605. Det blev udvidet 1667, da Cornelius Lerche fik bevilling til, at Aarsmarke bønder atter måtte høre under birket, som de havde gjort i Christoffer Urnes tid. Siden fik Knuth også lagt sine bønder i Bandholm og Pårup, samt Maglemer og Grimstrup under det. Jurisdiktionens omfang blev dog indskrænket snart efter ved oprettelsen af Knuthenborg grevskab, men i øvrigt bestod Nielstrup birk som selvstændig retskreds indtil udgangen af 1814, hvorefter det blev indlemmet i grevskabet Hardenberg-Reventlows birk.

Nielstrup gods var på godt 480 tdr. htk., da Lerche i 1732 solgte til Flindt. Nu var Kragvig jorder lagt under hovedgårdens takst, så denne var på godt 60 tdr. Godset beholdt i den følgende tid omtrent samme størrelse, 1770 omfattede det foruden Våbensted sogn 13 gårde i Anderstrup, Skelstrup, Slemminge og Rørbæk. Der var da 50 gårdmænd og 50 husmænd på det.

Fra forskellige tider foreligger der oplysninger om besætningen på gården, således en meget fyldig fra 1577. Der var dengang 26 køer, samt »33 Kvienød og 19 Studenød udi andet og tredie Aar«, dertil 13 årgamle kalve og 7 på et halvt år. Der var 40 staldøksne, »de 10 Øxne var af Gaardens Affødning og de 30 købte efter Fogdens Beretning,« 30 får, 35 geder og bukke, unge og gamle i henhold til »Ridderes og Svendes« ret til at holde geder på deres egne gårde, mens ellers alt gedehold på Lolland var forbudt, allerede fra 1446. Der var halvhundrede svin, samt en hestebestand på 4 gamle vognheste, et gammelt øg, 2 unge øg, 3 foler udi 4. år og et »Mærføl«. Til sammenligning tjener at der ved salget i 1732 medfulgte 114 køer, 3 tyre — gården var nu åbenbart drevet som hollænderi — 80 får, samt 2 vognheste og 2 hopper.

Inventariet 1577 opregner også bohavet på gården, navnlig en velsignelse af kister og sengesteder, således »en stor grøn Kiste som er af Jern alsammen,« 4 røde egekister, en smal lang cypreskiste, en gul hollandsk kiste, en stor ege-herreseng med 4-kantede panelstolper og en himmel over, 5 flamske billedsengeklæder, en rød damaskes seng med kniplinger ved af guld og sølv, 6 silkeduge, damaskes drejls duge o.s.v. Mindre imponerende lyder den tilsvarende liste i 1732, der bl. a. nævner brygge- og brændevinsredskaber, tintallerkner og fade samt en

temaskine. Den før nævnte våbensamling var nu svundet ind til at bestå af 4 flinter og et par pistoler.

Af den drabelige modstand, som hr. Johan Oxé gjorde, kan sluttes, at gården på det tidspunkt har været vel befæstet, måske allerede fra middelalderen. Voldgraven findes stadig. Men den ældste beskrivelse af selve gården er fra så sent et tidspunkt som 1755, forfattet af den stedlige sognepræst, heldigvis dog før kundskaben om det gamle Nielstrup var gået helt af minde. »Bygden har været en høj Grund med Taarn og Vægtergange, omringet med dobbelte Vandgrave, hvilken Bygning for nogle Aar siden af afgangen Cornelius Lerche er nedbrudt og igen et andet Vaaningshus af Bindingsværk paa en ny høj grundmuret Fod, hvorudi økonomiske Værelser, er bygt, og saaledes endnu forefindes, ligesom de øvrige Bygninger, alle teglhængte, bestaaende saavel af Grundmur som af Bindingsværk. Paa et af de grundmurede Huse findes af Jern bebundet følgende Navne og Aars-tal S. I. B. A. B. 1606. Paa et højt grundmuret Hus findes udi Sten graveret saaledes: Lod Albert Oxé Hr. Johan Oxés Søn bygge dette Porthus Anno Domini 1575.«

Man får indtryk af en statelig og velbygget herreborg i lighed med flere af dem, der endnu står tilbage. Den er forlængst udslettet fra jordens overflade, på nogle sørgelige rester nær, nogle i nyere tid fundne itubrudte sandstensornamenter efter hvilke man har ment, at Albert Oxés bygmester var en nederlandsk arkitekt Herkules Midov, der ellers har stået for så fornemt et bygværk som rådhusshallen i Lübeck. De lærde er dog ikke helt enige i dette spørgsmål. Så meget er imidlertid vist, at Midov i 1580, da han opholdt sig i Sverige, havde nogle års løn at fordre hos fru Sidsel, Albert Oxés enke. Og med årstallet 1575 in mente kan tiden jo ikke passe bedre. I alle tilfælde fortæller de fundne fragmenter, at Albert Oxés porthus har været et ægte barn af den pragtelskende renæssance.

Bogstaverne fra 1606 vidner vel om en ombygning eller nyopførelse dette år, vel sagtens ved slægten Barnekow. Cornelius Lerche lod altså bygningen med tårn og vægtergange nedrive, og landsdommer Henrik de Flindt skal have opført de fleste af de bygninger, som stod på gården mod slutningen af det 18. århundrede »og desuden anlagt en Have med rare Frugtræer, Lystalléer og Huse, item store Humlebede.« Men

MARIBO AMT

i hans tid stod »noget af den gamle Bygning fra de Oxers Tid der endnu . . . temmelig forfalden.« Ved midten af det 19. århundrede var det gamle anlæg imidlertid helt forsvundet og havde veget pladsen for mere jævne bygninger. Et almindeligt stuehus på 18 fag af egebindingsværk med tegltag, gipsede lofter og fjælegulve, indrettet til beboelse med en del malede og tapetserede værelser. Avlsbygningerne udmærkede sig heller ikke på nogen særlig måde, der var naturligvis den store kørelade på 39 fag, dels af bindingsværk, dels af grundmur, samt stalde, kornmagasin og mejeribygning opført af egebindingsværk på nær den vestre længe, der var grundmuret. Den nuværende hovedbygning er opført 1859 af røde mursten.

Ved nutidens Nielstrup minder kun resterne af voldgrave om den gamle herreborg, og så det fremdeles betydelige tilliggende, 513 tdr. ld. Men gården var større før. Ved grevskabets overgang til fri ejendom blev der afgivet ca. 212 tdr. ld., som blev udstykket i 14 selvstændige brug samt 6 tillægsparceller.

MOGENS LEBECH

EJERE

ca. 1290 Peder Hoseøl
Kronen
Bernhard Plesse
1309 Niels Herlufsen Rani
ca. 1400 Peder og Tyge Basse
Ove Lunge
1458 Torben Bille
1474 Johan Oxe
1545 Albert Oxe

1579 Fr. Hobe
1597 Johan Barnekow

1624 Ch. Urne
1664 Cornelius Lerche
1686 Chr. Lerche

1732 Jakob Flindt
1750 H. de Flindt
1799 Chr. H. A. Hardenberg-
Reventlow
1921 H. L. E. G. Haugwitz
Hardenberg Reventlow

BYGNINGER

Befæstet borg

1575 Porthus opført

1606 Om- eller nybygning

1716 Gården genopbygget efter
brand
Forskellige nybygninger

ca. 1850 Stuehus og avlsbygninger af
egebindingsværk og grundmur
1859 Hovedbygningen opført

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Knuthenborg

*Hunseby og Bandholm sogne, Musse og Fuglse herreder,
Maribo amt*

I bunden af Bandholmbugten, der skærer sig dybt ind i Lollands nordkyst, ligger Knuthenborg i en frodig og skovrig egn. Så godt som al jorden i de store sogne Østofte-Bandholm og Stokkemarke i vest samt Hunseby og Hillested i syd hørte under grevskabet Knuthenborg, der desuden ejede syv kirker. Nu er alle kirkerne blevet selvejende institutioner og næsten alt bøndergodset er solgt; men endnu er Knuthenborg et anseligt gods. Dets skove strækker sig ud til grevskabets tidligere grænser, og en række gamle hovedgårde — Havløkkegaard, Vaarskovgaard, Hasagergaard og Maribo Ladegaard — ligger i en kreds om hovedsædet og drives under dette. Godset omfatter 1.610 tdr. ld. hoved- og forpagtergårde, 2.176 tdr. ld. skov, 286

Den gamle hovedbygning (fot. Nationalmuseet).

tdr. ld. bøndergods og 80 huse, hvoraf de fleste ligger i Bandholm by, hvis store havn også hører under Knuthenborg. Hertil kommer parkens 719 tdr. ld.

Kernen i grevskabet Knuthenborg var den gamle gård *Aarsmarke*, hvis historie kan spores 600 år tilbage. 1372 skrev *Niels Sivertsen Grubendal* sig til *Aarsmarke*; men han var ikke eneejer. 1425 sad *Albreckt Nielsen Grubendal* derimod som eneejer på gården. Hans navn står på *Hunseby kirkes* gamle klokke fra 1465, og under bondeloven af 1446, den såkaldte »*Lollands Vilkaar*«. Han har sikkert boet på gården. Efter hans død gled *Aarsmarke* ved giftermål over til slægten *Baad*, og 1527 solgte *Albreckt Jørgensen Baad* gården til rigsråd *Knud Urne*. Hans stilling under religionsrøret var tvivlsom, og *Aarsmarke* blev 1535 angrebet to gange, først af *Maribo borgere* og senere af *grev Christoffers tropper*, der førte *Urne* bort som fange. Han slap dog hurtigt fri og forberedte sig på at sige *Maribo-borgerne* tak for sidst. Desværre er der grumme lidt bevaret om denne dramatiske episode. Blandt de stævninger, som 1536 blev ud-

taget mod en række købstæder for overfald på herregårde, er også en stævning fra Knud Urne mod Maribo borgere til at møde på herredagen og stå til ansvar fordi »de røved hans Gaard Aarsmarke«. Det er alt. De fleste af disse sager blev afgjort i mindelighed med bøder og afbigt, og det er vel gået ligeså med denne. Knud Urne ejede også Søbysøgaard på Fyn, men boede på Aarsmarke og har altså betragtet denne som hovedsædet. Formentlig har han opført en standsmæssig bolig, i al fald er der ved nedrivningen af Knuthenborg fundet gammelt munkestensmurværk. Knud Urne døde 1543. Sønnen Axel fik Søbysøgaard og broderen Hans fik Aarsmarke. Hans døde allerede 1552, og Axel blev dermed også herre på Aarsmarke.

Axel Urne havde fået en lærd opdragelse, og blev en stærkt benyttet embedsmand. Under svenskekrigen 1563 - 70 havde han det brydsomme hverv at følge hæren som pendingemester og forestå alle udbetalinger. 1567 blev han rigskansler, men 1570 blev der rejst klage over hans krigsregnskaber, og da de fremviste en frygtelig uorden, mistede han alle sine embeder og len og trak sig bitter og græmmet tilbage på Aarsmarke. Hans navn og årstallet 1555 står på gavlen af det øverste stolestade i Hunseby kirke. Axel Urne døde 1577, og sønnen Knud Urne arvede Aarsmarke. Han udvidede 1603 gården ved køb af Hazager mark, den nuværende hovedgård Hasager. Han havde en række betydelige len, men døde allerede 1622. Sønnen Christopher Urne udvidede også godset betydeligt ved 1623 at sikre sig Bandholmgaarden ved mageskifte med kronen. 1627 fik han Aalholm len og lensmandstilsynet med alle købstæderne på Lolland-Falster, og de følgende år fik han flere andre embeder og len, og blev til sidst rigskansler. Med enevældens indførelse 1660 var hans politiske rolle udspillet, og han trådte tilbage fra sine embeder. Allerede medens han var lensmand på Aalholm, havde han købt Nielstrup, og her endte han 1663 sine dage.

Arvingerne solgte straks Nielstrup, og fire år efter solgte de også Aarsmarke, efter at den havde været i slægtens besiddelse i 140 år. Køberen var den borgerligfødtte, men senere adlede *Cornelius Peder- sen Lerche*, som efter mange års tro tjeneste i centraladministrationen var blevet etatsråd og stiftamtmand over Lolland-Falster. Han boede altid på Nielstrup og har således ringe tilknytning til Aars-

MARIBO AMT

Hovedbygningen set fra syd (fot. Fr. M. Knuth).

marke. Skødet til Cornelius Lerche er dateret 24. juni 1667. Købet omfatter Aarsmarke hovedgård, Hunseby skov, 23 fæstegårde og 7 gadehuse, endvidere Bandholmgaard med tilliggende skov og Røde Mølle samt patronatsret til Hunseby kirke. Cornelius Lerche døde 1681. Fire år før var hans datter, den 19-årige *Søster Lerche* blevet gift med den 34-årige tyske adelsmand *Eggert Christopher v. Knuth*, der var page hos Christian V. 1677 blev han amtmand over Neukloster og tog bolig på sin gård i Metz. Ved svigerfaderens død opgav han amtmandsembedet, vendte tilbage til Danmark og forberedte sin fremtidige stilling som dansk storgodsejer. Grunden blev lagt med Søster Lerches store arv, deriblandt en part af Aarsmarke.

Først købte Knuth svigermoderens halvpart af Aarsmarke, ialt 175 tdr. htk. for 3083 rigsdaler, satte sig til rette på sin nye gård og regnede med kongens gunst til godsets forøgelse. Han regnede ikke forkert. Den første store foræring kom 1685 og bestod af Vaarskovgaard med skov samt 11 gårde og 7 huse i Bandholm. Det hele, der androg 85 tdr. htk., fik han lov til sammen med sine ejendomme Bandholmgaard og Røde Vandmølle at lægge ind under Aarsmarkes

hovedgårds takst. 1686 fik han af kongen skøde på 8 gårde i Pårup med 56 tdr. htk., som han kunne lægge under Aarsmarke. 1687 fik han Østofte kirke, og 1688 fik han ved mageskifte med kronen 20 gårde og 9 huse i Maglemer samt Maglemer Vandmølle og skov til hele byen, endvidere i Grimstrup 7 gårde og 4 huse med skov, ialt 174 tdr. htk. 1694 købte Knuth Maribo klostres 3 ydre marker, hvoraf Maribo Ladegaard senere blev oprettet.

Cornelius Lerche havde ved sin død hele sin amtmandsløn, ialt 5.394 rigsdaler til gode hos kronen. Gælden blev 1694 afviklet med jordegods. Knuth fik for sin part 3 gårde og 10 huse i Østofte sogn, 16 gårde og 3 huse i Hillested sogn med skov til byen samt Musse kirke. Samtidig købte Knuth af amtmand Reichov Binnitzegaard samt 5 gårde og 10 huse i Hillested sogn og Hillested kirke. Året i forvejen havde han af amtmand Henrik Adeler købt Døllefjelde og Vester Ulslev kirker med landgildegods m. m. Til godset hørte derefter følgende kirker: Hunseby, Østofte, Stokkemark, Hillested, Døllefjelde, Musse og Vester Ulslev. Endvidere var til godset erhvervet følgende kongetiender: Hunseby, Østofte, Stokkemark, Hillested og Vester Ulslev, hvoraf Hunseby som den sidste overgik til selveje 1964.

Skønt kongen havde vist sin nåde med så rigelige gaver, var Knuth ikke bange for at bede om mere. Han manglede husrum til de købte Maribo jorder og bad derfor kongen om at skænke ham Maribo klostres bygninger samt klosterets haver og fiskeretten i Maribo Sø. Det hele var takseret til 400 rigsdaler. Kongen forærede derefter Knuth det forlangte, dog skulle Leonora Christine bo husfrit sin livstid i klosteret. Det meningsløse i at forære de med kirken sammenbyggede klosterbygninger til en kirken og byen uvedkommende person viste sig snart. Kirkebestyrelsen blev senere nødt til at leje præstebolig af Knuths enke, og 1717 måtte man købe bygningerne tilbage. Skønt Knuth havde fået det hele forærende, krævede hans enke 750 rigsdaler for det, der en snes år i forvejen var vurderet til 400. Hun ville ikke sælge billigere og fik, hvad hun forlangte.

Det var ikke alene i form af jordegods, at Knuth fik den kongelige nåde at føle; han voksede også i rang og embede. 1684 blev han etatsråd, 1693 konferensråd og dannebrogssidder og 1695 gehejmeråd. Indbringende embeder fik han også. 1685 blev han amtmand i Slesvig

Det gamle Knuthenborg. Maleri af P. Ølsted.

og 1690 tillige amtmand over Kronborg og Frederiksborg amter. 1697 døde han efter flere års svaghed, kun 54 år gammel. Han fik et godt eftermæle som en efter datids forhold human og hjælpsom godsherre.

Søster Lerche var kun 39 år, da hun blev enke, og hun fortsatte energisk mandens bestræbelser for at udvide godset. Sin sidste bedrift i så henseende havde Knuth øvet ved i 1696 at få skøde på Reersnæs og Sørup byer. Året efter hans død afrundede hans enke dette køb ved at erhverve Haulykkegaard, og 1702 købte hun 15 tdr. htk. i Østofte. 1714 satte hun så kronen på det hele ved af alt gods at få oprettet grevskabet *Knuthenborg*. Det gamle navn Aarsmarke gled dermed over i historien. Søster Lerche var meget godgørende; hun oprettede både en skole og en stiftelse for fattige og betænkte også Hunseby kirke med gaver.

Sønnen Adam Christopher Knuth blev samtidig med grevskabets oprettelse ophøjet i grevestanden. Han fortsatte forældrenes iver for at udvide godset. 1727 erhvervede han ved mageskifte Ugleholt skov i stedet for Stensgaard skov og nogle derved liggende bøndergårde.

Maglemerporten ved Knuthenborg (fot. Niels Elswing).

1728 købte han Lundegaard (Christiansdal), blandt hvis spredte bøndergods var 13 gårde og 5 huse i Skovhuse (i Stokkemarke sogn), som han lagde under grevskabet. 1729 fik han tilladelse til at nedlægge landsbyen Brekorpe, og af dens 8 gårde og 5 huse samt den nyerhvervede Ugleholt skov oprettede han hovedgården Knuthenlund, der blev indlemmet i grevskabet i stedet for noget sjællandsk gods, som man i 1714 havde været nødt til at medregne for at få de til et grevskab nødvendige tønder hartkorn. Adam Christopher tog ikke del i stats-tjenesten, men levede udelukkende for sit gods. Ikke destomindre blev han hvid ridder, gehejmeråd og kammerherre. Han døde 1736 i en alder af 49 år.

Hans enke Ide Margrethe Reventlow overlevede ham i 20 år og fortsatte slægtstraditionen med at samle gods. Af sjællandsk gods oprettede hun baroniet Conradsborg til sønnen Conrad, og af Lundegaard, Grimsted (Frederiksdal) og Asserstrup, som hun købte, oprettede hun baroniet Christiansdal til sønnen Christian Frederik. Hun døde 1757. Hendes eftermæle lød, at hun både var hård og grisk. Hun var Maribo en farlig og overmægtig nabo, der på hårdhændet og ulovlig vis gjorde byen stor skade i handelen på Bandholm.

Sønnen Eggert Christopher var kun 14 år, da faderen døde, og moderen bestyrede godset, til han 1747 var 25 år og kunne overtage det. Han var som moderen en hård hals, og med eller uden hans vidende og billigelse misregerede fogederne bønderne, og Maribos klager over hans overgreb var heller ikke sjældne. I sin ungdom turede han rundt i Schweiz, Holland, Frankrig og England. 1751 blev han generaladjutant hos kongen og derefter assessor i højesteret. 1764 blev han stiftamtmand over Sjælland, 1766 gehejmekonferensråd og 1774 ridder af elefanten. 1772 var han medlem af den over dronning Caroline Mathilde nedsatte domstol. Ikke 20 år gammel var han blevet gift med greve Gyldensteens datterdatter, med hvem han 1749 fik grevskabet Gyldensteen, og han foretrak at opholde sig på den pragtfulde fynske borg fremfor på det mere beskedne Knuthenborg. Endelig arvede han det af søster Lerches farbroder, landsdommer Peter Lerche oprettede stamhus Lerchenfeld i Nørrejylland. Stamhuset blev solgt, og salgssummen indgik i dets fideikommiskapital. Grevinden døde 1752, derefter ægtede Knuth generaldatteren Maria v. Numsen,

MARIBO AMT

hun døde 1765, og endelig giftede han sig med Eleonora Moltke. Selv døde han 1776, 54 år gammel.

Fem år før faderens død blev hans søn Johan Henrik myndig og overtog grevskabet Gyldensteen, og ved faderens død overtog han også Knuthenborg. Ved sine sjældne besøg på Lolland optrådte han med stor pragt i karrosse med 6 heste, løbere og hejdukker. Hans fogeder huserede her, som de ville, og Knuthenborgs ry, der i forvejen var en del blakket, blev nu helt sort.

Johan Henrik efterlod sig kun døtre, idet hans eneste søn døde i 6 års alderen, og da greven selv døde 1802, gled Gyldensteen ud af slægten, og Knuthenborg gik over til hans halvbroder Frederik af faderens andet ægteskab. Frederik Knuth var søofficer og havde været i fremmed tjeneste fra 1778 til 1782. Efter 1802 at have overtaget Knuthenborg ofrede han sig helt for dettes administration. Hans daglige færd var yderst beskeden og hans klædedragt nærmest tarvelig. Han generede sig ikke for, når ingen anden lejlighed gaves, at tage plads på en bondes arbejdsvogn — en skrigende modsætning til for-gængerens pragtsyge. Hans ledelse af godset var human, så dets slette ry hurtigt ændredes. Efter Englandskrigen skænkede han træ til flådens opbygning; i årene 1814 - 16 fældede 30 - 40 af holmens folk en mængde ege i Knuthenborgskovene. Frederik Knuth havde 1784 ægtet Johanne v. Møsting. Deres søn, der var amtmand i Norge, druknede kort efter sit bryllup med Karen Rosenkrantz. Hendes søn Frederik Marcus, arvingen til grevskabet, var kun 5 år, da bedstefaderen, lensgreve Knuth i 1818 døde, 58 år gammel, og grevskabet kom derfor under administration.

Frederik Marcus Knuth blev opdraget hos sin faster, der var gift med greve A. W. Moltke. Han valgte studeringerne, tog studentereksamen og juridisk embedseksamen med en fin 1. karakter og foretog derefter en to-årig udenlandsrejse for at søge yderligere kundskaber og uddannelse. Rejsen foretoges sammen med vennen og studiekammeraten C. C. Hall, den senere så bekendte politiker. Ved sin hjemkomst fra udlandet var han stærkt i tvivl om, hvorvidt han burde overtage grevskabet, der under en slet administration var kommet i en yderst dårlig forfatning. Ved gode venners råd overvandt han sine betænkeligheder, 23 år gammel opnåede han myndighedsbevilling, og

Svanesøen (fot. Fr. M. Knuth).

1837 tog han fat med stor energi. Under hans overlegent dygtige ledelse gik det snart fremad, så godset efterhånden blev betydeligt indbringende. Han anlagde bl. a. Bandholm havn og gjorde meget for den lille bys ophjælpning.

Ved hele sin færd viste Fr. Knuth, at han tilhørte en ny tid. På Knuthenborg mødtes alle datidens store frihedsvener, repræsentanter for kunst og videnskab samt den Grundtvigske kreds' bedste mænd. 1847 udnævntes Knuth til amtmænd i Sorø, overdirektør for Sorø Akademi og medlem af direktionen for universitetet og de lærde skoler. Ved martsministeriets dannelse 1848 blev han udenrigsminister, men ved ministeriets fald i november trådte han tilbage og blev kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. 1852 valgtes han ind i folketinget i København, men søgte ikke genvalg og foretog af helbredshensyn en længere rejse til Italien. I 1854 indtrådte han i landstinget, valgt i Jylland, men 1855 valgt for Lolland-Falster. Hans funktionstid her blev kun kort. Hans helbred havde længe ikke været stærkt; men hans regelmæssige og forsigtige leve-

MARIBO AMT

måde havde hidtil bødet herpå. Ved nytårstid blev han angrebet af en voldsom sygdom, og den 8. januar 1856 bukkede han under. Ingen af Knuth'erne på Knuthenborg var nået 60 år. Fr. Marcus Knuth, den betydeligste af dem alle, blev kun 43 år. Hans død vakte almindelig sorg. »Fædrelandet« skrev i sin varmfølte nekrolog bl. a.: »Ægte dansk og ærlig frisindet, ædel i sin Stræben og klog i sin Handlemaade. I sin ydre Fremtræden forsigtig og maadeholden, ja næsten forlegen, men i sit Hjerter varmt og i sin Vilje mere energisk end de fleste«.

I 1837 havde Knuth ægtet admiral datteren Karen Rothe. Deres ældste søn *Eggert Christopher Knuth* var født 1838 og altså kun 16 år, da faderen døde. En administrationskomité styrede derfor godset i 8 år. Den unge greve tiltrådte grevskabet 1863. Han var en rigt begavet mand, der havde rejst meget i fremmede lande og set og lært meget. Særlig England gæstede han ofte i længere perioder og blev så betaget af engelsk ånd og kultur, at han altid ville overføre dem på danske forhold. Han skabte det Knuthenborg, vi i dag kender; men derom senere. Han var ugift og døde allerede 1876, kun 36 år gammel. Den 16 år yngre broder *Adam Wilhelm Knuth* arvede grevskabet. 1879 ægtede han *Margrethe Rosenørn-Lehn* fra Hvidkilde, men døde allerede 1888, kun 34 år gammel. Sønnen *Eggert Christopher Knuth* var kun 6 år, da faderen døde, og i omtrent 20 år var grevskabet derfor under administration, indtil greven 1907 kunne overtage det. 1903 giftede han sig med *Sylvia Pio*, datter af den til Amerika udvandrede socialistfører *Louis Pio*. De blev skilt 1912, og 1917 giftede greven sig med *Anne Margrethe Wennerwald*, datter af landskabsmaler *Emil Wennerwald*. Knuth frasolgte hovedgården *Knuthenlund*. Han døde allerede 1920, kun 38 år gammel. Sønnen af 1. ægteskab *Frederik Markus Knuth* er født 1904, og var kun 16 år, da faderen døde. Han overtog grevskabet 1925, og året efter overgik det til fri ejendom.

De ældste oplysninger om Knuthenborg park findes i en præstebindberetning fra 1755. Det hedder heri, at gårdens bygninger er i bindingsværk, og ikke meget anseelige, men vidtstrakte; de omfatter »tvende afdelte Borggaard og en stor Ladegaard«. Til gården hører »en dejlig anseelig Hauge, indrettet i 8 Kvarterer med nuværende og

forrige Grevers og Grevinders Navne og vaabener, udziret med maledede og glatte Stene«, altså en slags mosaik i stedet for blomster. Han nævner de »anseelige Hække«, der har afgrænset kvartererne, den »store Frugt- og Køkkenhave«, de 6 »anseelige Alléer«, der gik »vester, nørre og sønderud fra Gaarden« og var berømt viden om, og han slutter sin korte beskrivelse med, at der »tæt ved Lysthaven er en stor anseelig Ridebane med et Lysthus og et smukt Orangeri«. De følgende halvt hundrede år stod Knuthenborg ubeboet, der er vel næppe tvivl om, at både bygninger og haven på Knuthenborg har lidt under denne tilsidesættelse. Efter sin overtagelse af grevskabet 1802 lod Fr. Knuth bygningerne istandsætte med en bekostning af 8000 rigsdaler. En synsforretning af 1819 oplyser, at borggården foran midterfløjen var brolagt og mod syd begrænset af et stakit med en port ud til en beplantet runddel. På hver side af midterfløjens veranda mod nord stod 11 store lindetræer, og lige for verandaen var en allé af store kastanietræer med udsigt til stranden. Langs havens sydside gik en allé, der nåede ned til godsforvalterboligen, (hvor nu Flintehuset ligger). I hovedbygningens østre fløj var indbygget to halvtagshuse, et nordligt og et sydligt. (De har formentlig tidligere haft to etager, men er blevet reduceret ved istandsættelsen 1802). De var forenede ved et stakit, hvori der var en port ud til ladegården.

Den 30. oktober 1849 brændte ladegårdens bygninger, der var forsikrede for 22.365 rigsdaler. Fr. M. Knuth byggede en ny ladegård med forpagterbolig, og 1854 begyndte han opførelsen af en ny herskabsbolig, hvortil han optog et lån på 108,000 rigsdaler. Et lille halvt hundrede meter fra det gamle Knuthenborg rejste han en ny anselig bygning i to etager med tre tårne; den skulle danne den vestre fløj i et nyt trefløjet slot. Han nåede desværre ikke videre. Hvad Bandholmgaardens bygninger angår, viser et matrikulkort af 1808 en firelænget, sammenbygget gård og tæt nord for den en lang bygning, sikkert en skovridergård; den kaldtes »Mariesminde«, formentlig efter den i 1765 afdøde grevinde Marie, født Numsen. Oplysningerne om haven er iøvrigt meget sparsomme. Der er dog næppe nogen tvivl om, at det ry, den havde allerede 1755, er bevaret og øget gennem første halvdel af forrige århundrede. Matrikulkortet

Sikahjorte i dyreparken (fot. Fr. M. Knuth).

viser en have i den kendte, stive, franske stil med lige afstukne gange, kantet med sirligt klippede hække, og denne gamle have synes i det væsentligste bevaret op gennem tiderne. Herudover var der de berømte alleer, der mod nord og syd strakte sig langt ud gennem markerne, medens alleerne mod vest ved midten af århundredet gik gennem et haveanlæg i den frie engelske stil; havepartiet længst ude mod vest bestod mest af nåletræer og kaldtes Vinterhaven. Hvornår dette haveanlæg er påbegyndt, kan ikke oplyses, men Fr. M. Knuth udvidede det betydeligt, så det strakte sig helt hen omkring Svanesøen, hvis udgravning han påbegyndte, idet han af det opgravede fyld dannede en ø midt i søen. I Vinterhaven blev til forskellige tider plantet mængder af sjældne og smukke træer, hvoraf en del endnu er bevaret; men ellers er ethvert spor af den smukke have, der lå her, forsvundet, og det samme gælder naturligvis den flere hundrede år gamle have omkring det gamle Knuthenborg. Det forsvandt altsammen efter 1864, det år, da Fr. Marcus Knuths Søn Eggert Christopher overtog grevskabet og revolutionerede hele hovedgården.

Omstyrningen skete med en sådan grundighed, at der i løbet af få år bogstavelig talt ikke var sten på sten tilbage af det gamle. Det gik ikke alene ud over de gamle bygninger på Bandholmgaard og i sidste instans Knuthenborgs gamle hovedbygning; men også alt det, Fr. M. Knuth 10-15 år tidligere havde bygget, faldt nu for sønnens hånd. Det var ikke i den engelske stil og skulle væk. Den nye avlsgård, faderen havde opført 1850, blev nedrevet og erstattet med en ny efter engelsk mønster, hvor f. eks. kostalden var indrettet til løsdrift, 100 år før denne driftsform blev taget op andre steder i landet. Det passede naturligvis ikke efter danske kvægavlsmetoder og måtte derfor efter få års forløb laves om under store bekostninger, men vil muligvis nu blive genskabt. Selv den store nye og kostbare bygning, der skulle danne vestre fløj i det store af Fr. M. Knuth projekterede Knuthenborg, blev væltet som et korthus. Skove blev ryddet eller gennemhuggede på en måde, som efter hidtil gældende anskuelser måtte føre til ødelæggelse. En hel egns befolkning rystede på hovedet ad dette galmandsværk og betragtede den unge fudentast, der øvede det, med alt andet end beundring. Nu står hans navn i glansen af det imponerende og berømte værk, som blev det endelige, men forud tilsigtede resultat af den tilsyneladende bersærker gang.

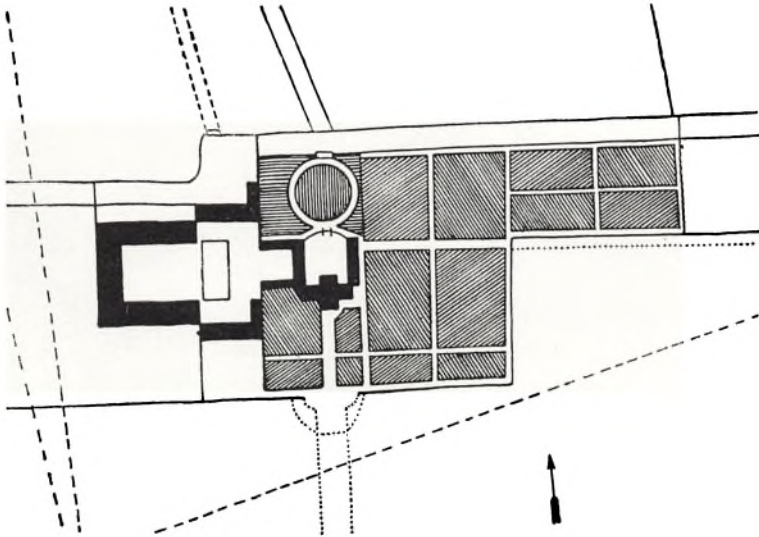
Vi er endnu ganske godt orienteret om karakteren af det areal, den 26-årige greve havde at arbejde med. Den gamle hovedbygning genfindes som parkens centrale punkt, men nu kun som en ubetydelig ruin. Tæt vest for indkørslen syd fra, ved Egehuset, løber Hunså ind i parken og fortsætter til sit udløb i Bandholmbugten. Åen betegnede på sin vej den vestlige grænse for Knuthenborg hovedgårds jorder. Sognegrænsen mellem Hunseby og Bandholm, der forøvrigt også er grænse mellem Fuglse og Musse herreder, følger Hunsås nordre løb, men bøjer af midt i parken og løber sydpå langs den lille Snapindå. Arealet mellem sognegrænsen og parkens grænse er den gamle Bandholmgaards jorder. Trekanten mellem åerne var Maglemer bys jorder, der mest bestod af skov. Øst for Hunså lå store skovarealer som en bred ramme om Knuthenborg hovedgård. I nord lå den gamle dyrehave ud mod vandet og i sydøst og syd Kohaven og Hestehaven. Mellem dem gik den gamle indkørselsvej fra Maribo. Fra Hestehaven fortsattes skoven i en smallere gren mod nord, der kaldtes

MARIBO AMT

Agernvænget. Mellem dyrehaven og den gamle hovedbygningens have lå den daværende park omfattende Vinterhaven og Svanesøen. Øst og syd for hovedbygningen lå avlsgårdens marker. Hovedgårdens sydlige mark fortsatte syd for Hestehaven og parkens nuværende grænser. Ved udstikningen af parken blev denne mark udeladt og lagt under Hasagergaard, mens hele Bandholmgaarden, der var åben mark, og trekanten mellem de to åer, blev indlemmet, så parken fik en regelmæssig grænselinie med få knæk.

Noget af det første, der blev gjort, var indhegning af den udstukne park, og det blev i sandhed et imponerende hegn. Der blev nemlig om park og avlsgård bygget en granitmur på to meters højde og med en længde af 7,2 kilometer. Arealet inden for muren er 1.085 tdr. ld., hvoraf avlsgårdens marker udgør de 366. Stenene til parkmuren blev fisket op ude i farvandet, tilhugget og kørt på plads. Det var et mægtigt arbejde, og da muren stod færdig, havde den kostet 63.000 rigsdaler. I muren indbyggedes fire porte med tilhørende portnerboliger, nemlig Bandholmporten, Snapindporten, Maglemerporten og Damsmoseporten. Bandholm og Maglemer var hovedindkørslerne, og portene her er fint kunstmedearbejde tegnet af arkitekt Sibbern og smedet af kunstsmed Schæbel i København, navnlig Bandholmporten er et fremragende kunstarbejde, der har kostet 21.000 rigsdaler. Maglemerporten har kostet 25.000 rigsdaler. Fra sidstnævnte port blev udstukket en ny, 16 meter bred og 1,2 kilometer lang vej ned til Maglemer og beplantet med en allé af engelske korkelme, der nu ses viden om og præger landskabet.

Langs muren ved Bandholm plantedes ligeledes en allé med en runding foran porten og en allé herfra ud til Birketvejen. Inden for muren fra Bandholmbugten i nord til Hunsåens indløb i parkens sydkant plantedes et træbælte, hvis bredde varierer mellem 40 og 120 meter. Betegnelsen læbælte rækker altså ikke til her. Det er snarere en skov, kun enkelte steder er den fremkommet ved såning af eg og bøg, men det meste er plantet. Strækningen fra stranden til Bandholmgaarden er eg isprængt løvtræer og fyr. Derefter er hele strækningen ned til Snapindporten nåletræer, mest sjældne og smukke ædelgraner i mange sorter, isprængt ceder, tuja m. fl. Mange af de sjældne nåletræer, som her blev plantet, døde og blev erstattet med rødgran

Beliggenhedsplan 1784.

og fyr, alligevel er der tilbage en mængde fine og smukke arter. På den anden side Snapindporten fortsætter nåletræsplantningerne af ædelgran, rødgran og fyr. Den sidste del af strækningen hen til Hunså er løvtræer, hovedsagelig gamle bøge og ege, rester af Maglemer gamle skov, der blev slået i fire isolerede stykker, de to ligger som holme inde i parken, den fjerde udenfor. Så er vi ved den gamle Hestehave; mellem denne og Kohaven var, som før nævnt, en åben mark, og her er ligeledes plantet et skovbælte bestående af eg, bøg, platan, kastanie m. m. Langs muren om avlsgårdens marker står kun en enkelt række af eg og fyr, og under dem er en tæt beplantning af slåen, tjørn, benved, hyld m. m. Nogle naturlige smålunde i markerne er bevaret.

Mod nord begrænses avlsgården og parken af Smålandshavet, men af den $3\frac{1}{2}$ kilometer lange kyststrækning er de $2\frac{1}{2}$ kilometer, der strækker sig fra parkskellet i øst og hen til dyrehaven, meget lavtliggende og var tidligere ofte oversvømmede. Fr. M. Knuth rejste derfor her i 1848-49 en dæmning; den blev gennembrudt af højvandet 1855, en udbedring forslog intet, og sønnen byggede derfor

Parkmuren ved Bandholmvejen (fot. Fr. M. Knuth).

samtidig med anlægget af parken en ny dæmning lidt længere inde på land ; den er $3\frac{1}{2}$ meter høj. — Granitmuren i vest, syd og øst danner et uoverstigeligt hegn, men hegning var ikke nok, derfor blev skoven inden for muren plantet. Dens opgave er først og fremmest at lukke omverdenen ude fra parken, der, som det er sagt, vender ryggen mod det omgivende land. Det i bløde bugtninger svungne skovbryn indenfor muren er til de tre sider parkens horisont. Udsigten skulle skabes mod nord over havet, men her lukkede dæmningen for den væsentligste del af kyststrækningen, og hvor dæmningen endte, begyndte skoven, kun i parkens nordvestlige hjørne åbnede den store Bandholmslette og engdraget om Hunså udsigten. Skulle denne øges, måtte en del af skoven ofres. Skoven i nord blev gennemhugget, så der fremkom en åben slette midt gennem skoven med fri udsigt til havet. Men der skulle hugges meget mere. Skovstrækningen langs Hunså fra egeskoven ved Maglemerporten op til skoven i nord skilte den vordende park i to dele og måtte derfor falde, kun enkelte smågrupper og nogle fritstående træer samt en del af Agernvænget ved skovridergården blev stående. En åreladning skoven tålte godt.

Den berømte engelske anlægsgartner Milner den Ældre udarbejdede planen for parkanlægget, der også i hovedtrækkene blev fulgt. Mange af de smukke detaljer skyldes derimod parkens skaber og de følgende besiddere af grevskabet, der alle har været interesseret i at arbejde videre på værket. Der krævedes ved anlægget en umådelig masse planter, og de skulle helst alle være så store som muligt. En mængde, navnlig af de sjældnere træer, ankom i store skibsloadninger fra England, men hovedparten blev hentet i grevskabets skove, marker og hegn. Den gamle have blev raseret, og alt, hvad der var, flyttet ud på sletter og i buskadser. Selv hundredårige buksbom og taks måtte skifte groplads og agere urskov i de udtyndede skovpartier — og de fandt sig i det. Bandholmgaardens vidtstrakte jorder fra stranden i nord og ned til Snapindå blev dannet til sletter, hvis ensformighed blev brudt ved smålunde og fritstående træer. Bandholmsletten inden for porten blev beplantet med grupper af eg, bøg, lind og elm. Også romantikken fik sit lille offer i form af en stenalderdysse, der blev hentet ude fra Svanevigen og opstillet i nærheden af stranden. En bronzealderhøj, der lå nær ved randskoven, blev omgivet med en spredt bøgebevoksning, så den fik samme udseende som de skovbevoksede høje i den nærliggende Merritskov. Den store slette mellem Bandholmgaarden og Snapindå beplantedes på tilsvarende måde som Bandholmsletten. Hestehaven på begge sider af Maglemerporten blev udtynnet og efterplantet, så de gamle, prægtige ege kom til at stå frit, og i udkanten under dem plantedes vidtstrakte bæltter af rhododendron. Tilsvarende store rhododendronplantninger anlagdes andre steder i parken. Kohaveskoven længst mod øst blev indhegnet som dyrehave, de gamle ege blev befriet for generende nærvækst, og dyrehaven blev befolket med dåvildt. Omkring 1907 blev den efterhånden store dyrebestand bortskudt, og i stedet indkøbtes en halv snes sikahjorte, der formerede sig godt.

I nyeste tid er dyrehaven flyttet op i nærheden af Svanesøen. Bestanden er for tiden på 60 sikadyr, 20 dådyr, 20 mufloner, 4 kanadiske kronhjorte, 4 guanacos, 2 lamaer og en vildhest. Af vildt i parken findes i øvrigt kun harer og fasaner.

Tæt nord for Hestehaven ved hovedvejen gennem parken lå tidligere en indhegnet frugthave, oprindelig planlagt som have om det vor-

Bandholmporten (fot. Niels Elswing).

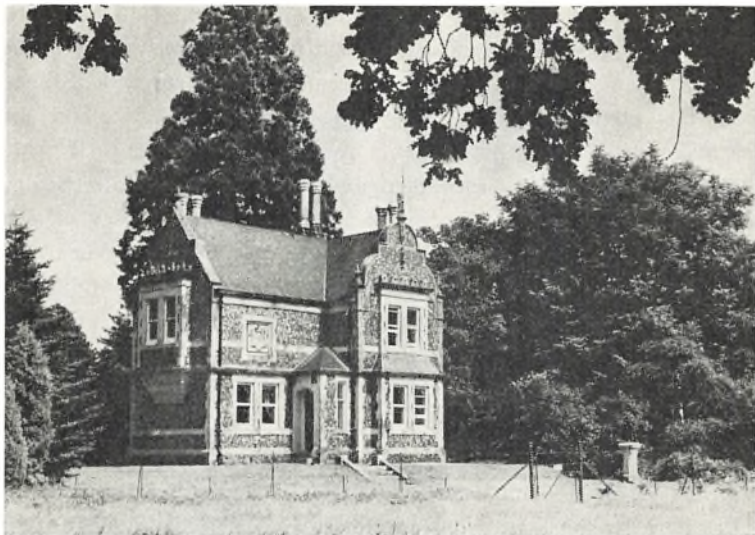
dende slot. Her har en gammel tro funktionær rejst en statue af den sidste greve Eggert Christopher Knuth. Den store gamle skovstrækning ved strandkysten mellem Hunså og Østerå blev som nævnt gennembrudt af den store slette. Den øvrige del af skoven blev udtynnet og efterplantet. Skoven vest for sletten er den såkaldte Vestre Dyrehave med pragtfulde høje, slanke bøge. I dens udkant ved Hunsåens udløb ligger Hunshøj, en aflang banke omgivet af lave enge. Den kunne godt være en gammel borgbanke, men noget spor i så henseende findes ikke. I bugten holder store svaneflokke til, såvel som i bugten vest for Bandholm. Den østre del af skoven bestod for en del af gamle ege og bøge, der blev frihugget og iblandet indplantede vilde kirsebær og æbler samt spredte grupper af taks, buksbom, tuja, ædelgran m. fl. — Forud for de kæmpemæssige plantninger gik store jordarbejder, derunder den vidtløftige dræning. Alene til denne sidste optog greven 1866 et lån af fideikommiskapitalen på 100.000 rigsdaler.

som han forpligtede sig til at tilbagebetale i løbet af 15 år. Store planeringsarbejder foretoges. Åernes løb blev reguleret og bugtet, så de øvede den størst mulige virkning i landskabelig henseende. Svane-søen blev udvidet betydeligt og fylden lagt op i to mægtige høje, én på hver side af søen. I nærheden er rejst et mindesmærke for Fr. M. Knuth. Arealet omkring søen, den gamle Vinterhave, blev ofret særlig omhu; mange af de forhåndenværende træer og buske blev skånet, nye sjældne og smukke arter blev plantet, og arbejdet hermed er fremdeles fortsat. Omfanget af det mægtige regulerings- og plantningsarbejde belyses bl. a. gennem den kendsgerning, at der i flere år stadig var beskæftiget 2 - 300 mand i parken.

Jævnslid med plantningsarbejdet gik opførelsen af de mange bygninger rundt om i parken, hvortil arkitekt Sibbern leverede tegningerne. På den gamle Bandholmgaards grund opførtes et enkesæde; det stod færdigt 1866 og havde da kostet 44.000 rigsdaler. Da planerne til et stort nyt slot måtte opgives, blev enkesædet 1885 udvidet og har siden gjort tjeneste som hovedsæde. Skovriderboligen er opført 1865 - 67 og kostede 22.000 rigsdaler. Det ejendommelige Flintestenshus var forholdsvis det dyreste af det hele; den lille bygning opførtes 1872 af tilhuggede flintesten og kostede ikke mindre end 43.000 rigsdaler. Avlsgården, som ligeledes opførtes 1872, kostede i sin engelske stil godt 100.000 rigsdaler, hvortil så senere kom den nødvendige ombygning for at gøre den anvendelig i dansk landbrug. Kronen på dette store byggeri skulle være et slot, der i størrelse og pragt kunne danne en værdig kerne i den vidtstrakte og fornemme park. Det skulle ligge midt i denne (der, hvor nu statuen står) og være omgivet af en 17 tdr. ld. stor have, der straks blev udstykket. Døden standsede parkens skaber i udførelsen af denne plan. Den nuværende hovedbygning har bevaret stedets gamle navn: Bandholmgaarden.

Pengene til dette mægtige arbejde med parkanlæg og byggeri blev hovedsagelig skaffet ved salg af bøndergods. Da grev Adam Wilhelm overtog grevskabet, købte han en stor del af bøndergodset tilbage og påbyrdede derved grevskabet en betydelig gæld, og de følgende dårlige tider kunne ikke forrente købesummerne.

Da grevskabet 1926 overgik til fri ejendom, blev spørgsmålet om parkens fremtid ganske naturligt rejst. Der blev ved afløsningen taget

Flintehuset (fot. Fr. M. Knuth).

hårdt på lensgodserne, og Knuthenborg delte skæbne med alle de andre. Fideikommisskapitalen og erstatningen for udstykningerne kunne ikke dække udbetalingerne. Greven måtte udstede panteobligationer i ret stor stil. For parken skulle der erlægges 200.000 kroner i afløsning, og greven så sig ikke i stand til at forrente denne sum og samtidig forpligte sig til at vedligeholde parken. For at fredningen af parken kunne gennemføres, blev der da truffet den ordning, at greven fik eftergivet de 10.000 kr., der udgjorde de årlige renter af den til jordfonden udstedte panteobligation på parkarealet stor 200.000 kr.

Der er ikke ved anlægget af parken lagt an på at skabe en forstbotanisk have med alle mulige sjældne træer og buske. Hovedopgaven var at skabe en park så stor og smuk, at den kunne danne en værdig ramme om et meget fornemt herresæde. Alligevel rummer parken mange sjældne træer og, hvad der er særlig bemærkelsesværdigt, de har i mange tilfælde nået en størrelse og frodighed, der er ganske enestående. Navnlig de finere nåletræer udfolder en pragt, som efter fagmænds udtalelser ikke overgås noget sted i Europa. Det gælder forskellige arter af ædelgran, fyr, tuja, sequoia, ceder og mange

Biblioteket (fot. Fr. M. Knuth).

andre. Også løvtræerne er ualmindelig kraftige, om end arterne her ikke er så rigt repræsenteret. De gamle skovtræer, særlig eg og bøg, men også ask, elm og birk er pragtfulde i deres frodighed og styrke. Den største eg er 20 meter høj og måler i stammeomfang 6 meter. En bøg med to stammer har en højde af 26 meter, og stammernes omfang er henholdsvis 4 og $3\frac{1}{2}$ meter. Kronen dækker ca. 300 kvadratmeter. Blandt nåletræerne har flere thuja plicata en højde på 26 meter og et stammeomfang på næsten 3 meter. En halvandet hundrede år gammel sequoia har et vældigt stammeomfang på henvend 5 meter og en højde på ca. 30. Bemærkelsesværdig i deres kraftudfoldelse var også de mægtige hundredårige vedbend, som snoede sig op om mange af skovens stammer; man må sige *var*, fordi mange af disse vildtvoksende og ellers så hårdføre planter frøs ihjel i de strenge vintre 1940 - 42, men er nu afløst af unge planter. De stedsegrønne buske, der danner underskov i udkanten af plantningerne, giver parken både et fremmedartet og smukt præg. Først og sidst må dog nævnes de vidtstrakte plantninger af rhododendron, der i blomstringstiden udfolder en både imponerende og betagende pragt. Parken er skabt

MARIBO AMT

til glæde for godsets beboere, og den er nu i al sin pragt åben for alle, der søger skønhed og fred. Men Knuthenborg gods er ikke kun den største herregårdspark i denne del af verden, det er en af landets store, moderne produktionsvirksomheder inden for landbruget, og 200 mennesker har deres erhverv her. Under Knuthenborg gods hører foruden avlsgården 8 større og 15 mindre gårde samt havneplads og restaurationsvirksomhed. Flere af gårdene udnyttes med specialisering for øje. Det samlede tilliggende udgør 4.900 tdr. ld., hvoraf 2.176 tdr. ld. er skov og 719 tdr. ld. er park.

C. C. HAUGNER

EJERE

1372 Niels Sivertsen Grubendal m. fl.
1500 Jørgen Olsen Baad
1527 Knud Urne
1663 Cornelius P. Lerche
1681 Eggert Ch. v. Knuth

1802 Fr. Knuth
1818 Fr. M. Knuth

1856 E. Ch. Knuth

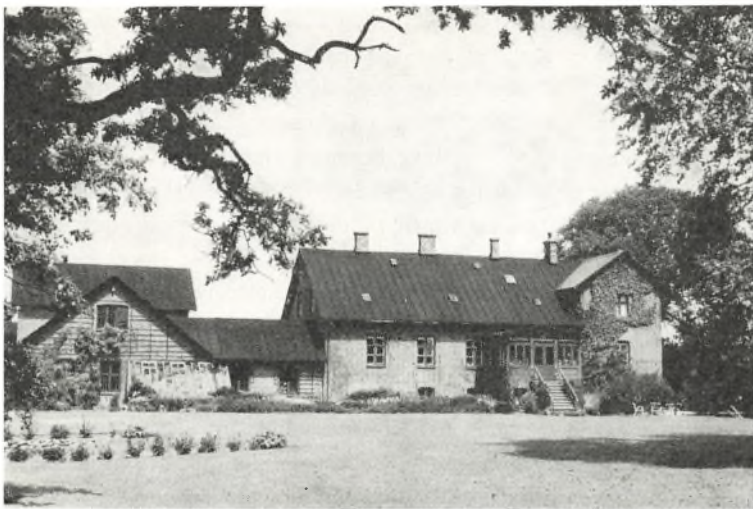
1925 Fr. M. Knuth

BYGNINGER

Kaldt Aarsmarke
Hus af munkesten

1714 Nu kaldt Knuthenborg
1755 Trelænget bindingsværkshus
1802 Istandsættelse

1850 Ladegård genopført efter brand
1854 Toetages hovedbygning med 3
tårne
1864 - 65 Hovedbygning nedrevet og
ladegård fornyet
1863 - 75 Parken anlagt
1865 - 66 Enkesæde opført ved
H. S. Sibbern
1872 Flintehuset opført
1885 Enkesædet udvidet til
hovedbygning og kaldt
Bandholmgaarden

Hovedbygningen set fra haven (fot. Fr. M. Knuth).

Maribo Ladegaard

Maribo købstads landdistrikt, Musse herred, Maribo amt

Maribo Ladegaard har gamle aner ; dens jorder er en del af Maribo klostres ladegårdsmarker, og dette kloster var arvtager efter det middelalderlige slot *Grimstrup*. Tre voldsteder af dette findes endnu i Lysemose skov ved Nørresø. Det største af dem (også kaldet Højslottet eller Lysemose Slot) består i midten af to borgbanker omgivet af rester af volde og grave, der viser, at Grimstrup i sin senmiddelalderlige skikkelse har været en stærk og betydelig borg. Herrer på den var i 1300-tallet Ahlefeldterne, først hr. *Benedikt Ahlefeldt den Ældre*, der havde været nøje knyttet til den holstenske greve Johan den Milde. Han blev kong Valdemars mand og nævnes 1359 som herre til Grimstrup. Han havde da også Aalholm ; men da han skyldte kongen en stor pengesum, måtte han oplade ham denne borg. Da den gamle hr. Benedikt døde, vist i 1360, arvede sønnen, der ligeledes hed Benedikt, rettigheder i Grimstrup ; 1388 havde dog Cort Moltke og hans sønner

Evert og Fikke Grimstrup i forlening af dronning Margrethe, uden at de nærmere omstændigheder ved hendes overtagelse af dette gods er kendt. Endnu 1396 solgte og skødede hr. Benedikt Ahlefeldt den Yngre alle sine rettigheder, bl. a. i Grimstrup til *dronningen*. Snart efter må planen om at omdanne borgen Grimstrup til et kloster vel være dukket op; thi 1401 stadfæstede kong Erik forskellige af dronningens gaver til kirker og klostre og også, at der af Grimstrup skulle bygges et kloster Vor Frue og Skt. Benedikt til ære; noget benediktinerkloster blev det dog aldrig til. En anden orden, der i sin oprindelse var nordisk og tilmed netop da stod i fuldt flor, kom til at nyde godt af gaven; det var Birgittinernes orden, som dronning Margrethe i forvejen havde meget tilovers for; hun lod sig ligefrem optage i ordenen som »Søster uden for Klostret«. 1408 udstedtes fundats for klostret, hvorved dronningen gav Grimstrup Slot med al sin tilliggelse og byen Maribo, som da kaldtes Skemminge, til *Maribo kloster*. Klosters opførelse blev dog ikke påbegyndt omgående; 1408 havde rigskansleren Jens Svendsen Brims († 1415) indtil videre fået godset som len, 1411 udstedte han et brev på Grimstrup. I 1413 besøgte Erik af Pommern imidlertid Vadstena, moderklostret for Birgittinerne, og erklærede da, at han ville bygge et Birgittinerkloster fra ny af på Lolland. Nu kom der virkelig også fart i byggeriet; fra 1416 må vi regne med, at Maribo kloster var indviet og taget i brug; byggeriet var dog absolut ikke afsluttet. Meget jordegods og mange penge blev i de følgende år givet til klostret for at støtte byggeriet, såvel af kronen som af private. Den store, endnu bevarede klosterkirke fuldførtes først ca. 1470; de øvrige klosterbygninger har imidlertid da sikkert for længst stået færdige. Birgittinerklostrene — og således også det i Maribo — var reelt dobbeltklostre; der fandtes både munke og nonner i dem; men de to køn skulle holdes strengt adskilte med mure imellem. Birgitte selv betragtede munkene som nonnernes hjælpere; abbedissen var klostrets øverste. For øvrigt kom munkenes tilstedeværelse i klostrene til at volde ordenen store kvaler; allerede samtiden så med skepsis på de to køns tilstedeværelse i samme kloster. Det lykkedes dog ordenen — takket være mange attester for rent levned og formående velyndere (kong Erik ikke mindst) — at ride stormen af og opretholde systemet.

Maribo Ladegaard 1868. Efter Richardt og Secher.

Nogen lang levetid som katolsk kloster fik Maribo ikke ; reformationen var nær ; i Maribo kom det vel ikke til voldsomme optrin, som dem man hører om andre steder. Borgerne i byen, som klosteret 1416 havde fået ret til at anlægge, forsøgte nok at knibe ud med deres ydelser til klostret, men uden held ; et kongebrev bragte dem atter på den rette vej. Katolicismen holdt sig også endnu adskillige år i klostret ; først forsvandt munkene ; men en katolsk præst holdt sin gudstjeneste i klosterkirken lige til 1551, og den sidste af nonnerne døde så sent som i 1584. Da havde Maribo imidlertid længe været et adeligt jomfrukloster. Adelen havde fremdeles brug for et sted, hvor dens ugifte kvinder kunne anbringes. 1556 stadfæstede kongen derfor vedtægten for den ny institution. Jomfruerne havde lov til at gifte sig og drage af klostret med slægtens og værgernes samtykke ; alligevel var det dog en slags indespærring, så tilløbet var ikke overvældende. De første »jomfruer«, der indlemmedes, kom der heller ikke for deres dyders skyld. Det gælder åbenbart også abbedissen Mette Marsvinsdatter. Da en af kancelliets embedsmænd (Jakob Reventlow) i brevbogen indførte et brev af 19. oktober 1559 til abbedissen, kom han ved en fejltagelse til at titulere hende jomfru, men indså sin fejl og

MARIBO AMT

rettede det til søster. En af hans kolleger noterede da i brevbogens margin: »Jakob Reventlow haver Mus i Hovedet«.

Intet under da, at den hele institution i 1621 ophævedes og henlagdes med sit gods til underhold for *Sorø Akademi*. Maribo klostres gods bestod da af ca. 450 bøndergårde (heraf ca. 250 på Lolland), over 100 huse og 3 møller. Foruden klostrets ladegård var der 3 hovedgårde mellem godsmængden; hele Maribo by svarede også jordskyld til klostret; det var meget betydelige indtægter — ca. 3000 daler — der årligt gik i klostrets kasse.

Fra 1621 findes en synsforretning over klosterbygningerne bevaret. Om ladegården hedder det, at bygningerne var træmurede, altså af bindingsværk. Laden, fæhuse og stalde karakteriseredes dog som vel ved magt. Godt 50 år senere (1676) fortæller en synsforretning os, at ladegårdsbygningerne da stadig overvejende var af bindingsværk. — Af de egentlige klosterbygninger er nu kun kirken tilbage; de øvrige er i tidens løb nedbrudt. I en af disse nu forsvundne bygninger, det såkaldte Nykloster, boede Leonora Christine Ulfeldt 1685-98.

Det var landsbyen Skemminge og borgen Grimstrup, der var blevet fundamentet for Maribo kloster; landsbyens marker og borgens jorder kom til at danne klostrets ladegårdsmarker. Mens Grimstrup blev nedrevet, så kun voldstedet blev tilbage, ophøjedes landsbyen Skemminge til købstaden Maribo; landsbybønderne blev til borgere; men de var fremdeles henvist til overvejende at ernære sig af jorden, og de vedblev at være pligtige til ved deres hoveri at drive klostrets landbrug. Selv fik de til gengæld jord i de tre længst borte liggende ladegårdsmarker (Lillemark, Bøgeskovsmark og Skånshavemark), ja efterhånden fik de disse tre fuldstændig i fæste. Ved klostrets ophævelse 1621 slap borgerne fri af hoveriåget, og året efter forpagtede de også de tre indre ladegårdsmarker (Nørremark, Østermark og Rydsmark); hele ladegårdsarealet var således i borgernes besiddelse. 1665 ophævedes *Sorø Akademi*, og dets gods inddroges under *kronen*; borgerne drev fremdeles ladegårdsjorderne.

Andre tider skulle imidlertid følge. 1685 fik borgerskabet opsigelse af deres fæste af samtlige ladegårdsmarker; det var et uhyggeligt perspektiv, der tegnede sig for Maribos borgere. De søgte at bevare den gamle tingenes tilstand ved andragender til rentekammeret, men for-

gæves, da kammeret havde besluttet at oprette en kongelig ladegård dér på stedet. Denne skulle ligge uden for byen. Tømmeret til den var allerede bestilt. 6. marts 1686 faldt en kgl. resolution, at de afgifter, Maribo borgerne hidtil havde svaret i forpagtning til skolen, de fattige, kirken m. v., fremtidig skulle betales af Aalholm amts indtægt. De bønders jorder, der lå spredt i Maribo mark, skulle blive under ladegården og bønderne have erstatning i ødegårdsjord. Samtidig bevilgede kongen tiendefrihed til den ny ladegård og approberede, at den måtte bortforpagtes til Henrik Rye.

Borgerne greb så til den sidste udvej, en personlig henvendelse til majestæten, og som ved et mirakel lykkedes det dem at afvende den dem tiltænkte skæbne; alle 6 ladegårdsmarker blev nu igen bortforpagtet til dem. Denne ordning vedblev at bestå til 1692, da det lykkedes borgerne, der i virkeligheden havde for megen jord at dyrke, at komme af med de 3 ydre ladegårdsmarker. Disse forpagtedes af herren til Aarsmarke (nu Knuthenborg), amtmand, senere gehejmeråd Eggert Christopher Knuth. Hans forpagtning blev dog ikke af lang varighed; året efter meldte der sig en køber. Det var *Margrethe Wilders*, enke efter Friedrich Werdelman. Hun havde fordringer på kronen, og for at få dem nedbragt købte hun gods og fik ved skøde af 23. december 1693 de tre yderste marker Lillemarken, Bøgeskovsmarken og Skånshavemarken, ialt 51 tdr. htk. Dertil kom forskellige vænger og indelukker samt bøndergårde i Håred, Erikstrup, Østofte, Nørreballe, Sørup, Meltofte, Stokkemarke, Lille og Store Lindet samt Birket byer og endelig Maribo vandmølle. Ialt fik enkefruen 266 tdr. htk. for 11.295 rdl., heri indbefattet en betaling af 30 rdl. pr. td. htk. for sædegårdsfrihed. Det har næppe været hendes mening at oprette gods af det tilkøbte; der er al grund til at tro, at købet var aftalt mellem hende og *Eggert Christopher Knuth*; hun skødede nemlig efter få ugers forløb alt det erhvervede til ham, men havde opnået at få frigjort en del af sine hos kronen stående penge.

Knuth oprettede af sit nyerhvervede gods den nuværende *Maribo Ladegaard* eller Ny Ladegaard, som den oprindelig kaldtes. Knuth døde selv 1697, men efterlod sig en handlekraftig enke Søster Lerche; hun fik samlet mere gods til og satte kronen på værket ved 1714 at få oprettet grevskabet Knuthenborg og sønnen Adam Christopher

MARIBO AMT

Knuth ophøjet i grevestanden. Ved grevskabets oprettelse udgjorde Maribo Ladegaard med tilliggende bøndergods og konge- og kirke-tienden af Hillested sogn 486 tdr. htk.

Nu var Maribo Ladegaards bevægede historie endt ; som en af flere andre hovedgårde bestyredes den under Knuthenborg grevskab, beskyttet af lenets fideikommissariske retsstilling, der først ophævedes ved lensafløsningen i 1926. I forbindelse med denne blev i 1927 afstået godt 200 tdr. ld. til staten til oprettelse af 13 selvstændige husmandsbrug og 3 tillægsparcer. Til anlæg af motorvej fra Rødby havn til Storstrømsbroen afgaves ialt godt 17 tdr. ld., hvorved gårdens marker blev gennemskåret og en omlægning nødvendig. Visse stærkt opdelt arealer (40 tdr. ld.) indtoges under Knuthenborgs frugtavl. I Lysemose holdt Maribo Skytteforening gennem 80 år skydninger, der 1963 bragtes til ophør. Skyttepavillonen (bygget af Eggert Christopher Knuth) er nu overtaget af godset. Hovedgårdens nuværende areal er 225 tdr. ld., hvori ikke er medregnet den ovenomtalte Lysemoseskov, der hører direkte under Knuthenborg skovbrug. Ladegården ejes siden lensafløsningen af lensgreve *Frederik Marcus Knuth*.

C. RISE HANSEN

EJERE

1359 Benedikt Ahlefeldt
1396 Dronning Margrethe
1408 Maribo kloster
1621 Sorø Akademi
1665 Kronen
1693 Margrethe Wilders
1694 Eggert Ch. Knuth
1925 Fr. M. Knuth

BYGNINGER

3 voldsteder efter Grimstrup
Slot i Lysemose
ca. 1416 Klosterbygninger opført
1470 Klosterkirken opført
1714 Kaldt Maribo Ladegaard

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

Engestofte

Engestofte sogn, Musse herred, Maribo amt

Gennem Lollands midte strækker sig en sækning, hvis bund danner en sammenhængende række småsøer, hvorom landskabet i blid og smilende ynde grupperer sig. En ualmindelig rigdom på fund og oldtidsminder beretter om en tæt og talrig bebyggelse i disse egne i de fjerneste tider, og allerede tidlig er af denne frugtbare jord opstået en kreds af anselige hovedgårde, af hvilke ikke få har hævet sig på højder som faste borge, hvoraf nu kun svage spor er tilbage. Vidtstrakte krongodser i Midtjylland gik i Danmarks opløsningstid som panter over i hænderne på den holstenske grev Johan og hans mænd og indløstes atter med vold eller lempe af Valdemar Atterdag og hans kloge og myndige datter.

Til disse kronens godser hørte utvivlsomt også Engestofte hoved-

MARIBO AMT

gård i byen og sognet af samme navn. Ved Maribo Søs østlige bred ligger dette gamle herresæde, tæt op til sognets kirke, sikkert den dag i dag på den samme plet, hvor det i fjerne tider først rejstes. Valdemar Sejr ejede gods i Engestofte by, og et par århundreder senere pantsatte Erik af Pommern kronens derværende ejendom til en af sine tyske råder; som pantelen var gården i en årrække i hænderne på forskellige adelsmænd; Niels Pedersen Gyldenstjerne til Aagaard og Bregentved er den mest bekendte, og efter hans død vendte den atter tilbage til *kronen*, som derefter i 1459 sikrede sig besiddelsen ved forfølgning til lås.

Fyrretyve år senere gik den for stedse ud af kronens eje, idet kong Hans mageskiftede den til *Jørgen Olsen Baad* til Aarsmarke, hvis enke Elsebe Albrechtsdatter Grubendal 1529 solgte den til sin fætter rigsråd *Johan Urne*, hvis broder Knud siden 1527 ejede Aarsmarke, og af kronen erhvervede Engestofte kirke, som siden altid kom til at følge gården. Han var i sine sidste år stærkt optaget af sin deltagelse i Grevens Fejde, der kostede ham både hans forleninger og stillingen i rigsrådet, og allerede året efter krigens slutning døde han. Sønnen Jørgen besad Engestofte i en snes år, og efter hans død gik den fire gange i arv på spindesiden, hvoraf det er en naturlig følge, at besidderne i mindre grad blev knyttet til stedet, og gårdens historie i de følgende tider er os derfor kun lidet bekendt.

Anne Urnes ægtefælle, Peder Ottesen Huitfeldt, havde sin virken andre steder, men han har dog skabt et varigt minde om sin interesse for sin hustrus hjem i den kirkeklokke med hans navn og årstallet 1575, som endnu hænger i Engestofte kirke. Dette ægtepars datter Anne, der arvede gården, ægtede den holstenske adelsmand Hans Wittrup, efter hvis død i 1599 den gik over til datteren Barbara. Hun havde som ung jomfru været i huset hos kansleren, Christian Friis til Borreby, og her stiftet bekendtskab med den yngre Christen Friis til Kragerup, hvis hustru hun blev. Som kongens kansler var han sit liv igennem så optaget af den kongelige tjeneste, sine anselige len og talrige andre godser, at han næppe kan have ofret megen tid på sin hustrus barndomshjem, men det synes derimod, som hun i sin enkestand har opholdt sig herovre, måske til stadighed boet her med sine umyndige børn, og hendes interesse har i hvert tilfælde givet sig et

Hovedbygningen og kirken set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

smukt udtryk i erhvervelsen af den prægtige altertavle, der nu pryder Engestofte kirke, og som fordem havde stået på et alter i Maribo klosterkirke. Det yngste af hendes ni børn, datteren Anne Cathrine, arvede Engestofte, men hun var efter sit ægteskab med Tønne Juul til Taarupgaard og Søgaard næppe synderlig knyttet til sin mødrenegård ; på Taarupgaard levede de på grund af mandens svagelighed et tilbagedrækkent liv, og her døde Tønne Juul 1684.

I sin enkestand fik Anne Cathrine noget bryderi med sin lollandske gård. Det viste sig, at den ikke havde det jordtilliggende af 200 tdr. htk., som var betingelsen for skattefriheden ; i øvrigt havde godset en overmåde gunstig samlet beliggenhed, idet samtlige bønder i Engestofte sogns tre byer, Engestofte, Forneby og Olstrup, ialt 21 gårde og 6 huse, hørte til gården, og desuden den tilgrænsende Refshale by med 6 gårde og 5 huse, hvortil endelig kom lidt strøgods i Bursø og Hillested sogne i Fuglse herred. Under hovedgården selv lå lidt over 60 tdr. htk., og 193 tdr. ld. var under plov, inddelt i tre marker, hvoraf en hvilede hvert tredje år ; Borgø var i reglen bortlejet til en bonde. Når en hovedgård ikke var komplet, måtte skattefriheden gå tabt, og

fru Anne Cathrine søgte flere gange henstand med kompletteringen, men friede sig endelig fra pligten ved at sælge den gamle gård, som nu i halvandet århundrede var gået i arv fra slægtled til slægtled.

Som bolig har den nu i disse tider næppe heller været synderlig hyggelig, da den synes at være bleven noget medtaget af svenskekrigens ødelæggelser; muligvis er ved denne lejlighed det gamle grundmurede hus, om hvis skikkelse i øvrigt slet intet er os bekendt, bleven ødelagt og erstattet af den trefløjede bindingsværksgård, vi træffer i begyndelsen af 18. århundrede. At godset i øvrigt på forskellig måde havde lidt skade under krigen, er sikkert nok, og udbyttet af de ikke særlig gode jorder har da næppe været synderlig stort; om en plage, som Engestoftes ejere siden stadig havde at kæmpe med, hører vi allerede nu, oversvømmelserne af Maribo Sø, der ødelagde engene og forvandlede de lavtliggende marker til morads, og som hidrørte fra, at mølleren på Maribo vandmølle standsede afløbet. Gentagne processer og domme formåede i flere menneskealdre ikke at gøre en ende på dette forhold.

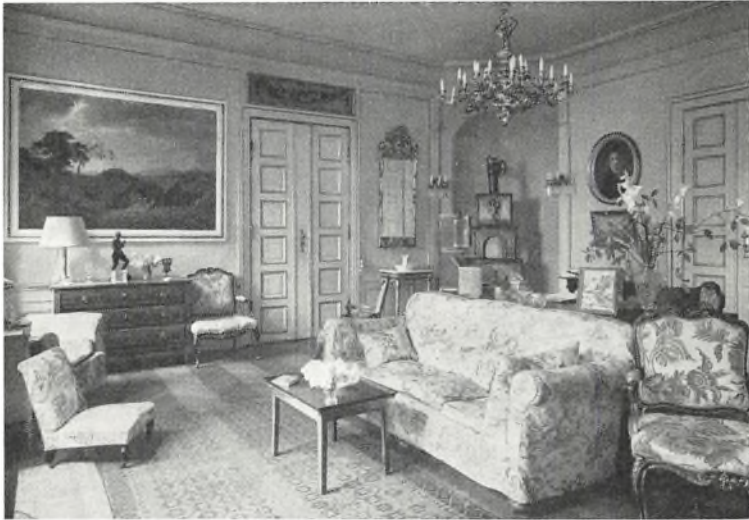
Det var etatsråd *Christian Lerche* på Nielstrup, der 1695 købte Engestofte; han var af en borgerlig, meget virkelysten og foretagsom slægt, en af de ikke få, der ved købmandsskab erhvervede formuer, som anvendtes til godskøb og lagde grunden til herremandsstand og adelsskab. *Christian Lerche*, der ved køb af noget spredt bøndergods gjorde Engestofte komplet, var gift med *Sophie Ulrica von Reichou*, men da hun efter hans død indgik nyt ægteskab med rytterioberst *Christian Ulrich von Hausmann*, der havde sit regiment i Norge, solgte de Engestofte, der atter erhvervedes af en mand, som skyldte sit eget arbejde sin velstand, og som her skabte en varig besiddelse for sin slægt.

Bertel Wichmand tilhørte en anset fynsk slægt, der talte både en række fremragende købmænd og flere præster, hvoraf en som digter tilhører den danske litteraturhistorie. Han var købmand i Nykøbing, hvor han havde samlet sig den i de tider ret betydelige kapital af 15.000 rdl., som han betalte for godset 1727. Det bestod da af 280 tdr. htk., hvoraf de 60 var hovedgården; af bøndergods var nu tilkommet noget spredt beliggende i Slemminge og Fjelde sogne, medens det tidligere tilhørende i Hillested og Bursø var bortsolgt. *Bertel Wich-*

Spisestue (fot. Niels Elswing).

mand selv fik ikke synderlig glæde af sit gods; han fortsatte sin handel i Nykøbing, hvor han døde allerede 1732, efterladende enke og ni børn i alle aldre; enken Bodil Cathrine From var datter af en købmand i Nykøbing. Ved dødsboets opgørelse viste det sig, at formuen ialt beløb sig til 15.000 rdl.; enken fik Engestofte, der ansattes til en værdi af 13.500 rdl. og hvori indestod 2500, imod at hun optog yderligere 2500 til betaling af gælden, og ligeledes påtog sig til sin tid at udrede de umyndige børns arvepart, der ialt beløb sig til 6000 rdl. Madam Wichmands stilling som godsbesidderinde var ikke glimrende og forbedredes ikke, da hun snart efter giftede sig med højesterets-assessor Rasmus Rasmussen, hvis pengesager var i en sådan forfatning, at han måtte fraskrive sig al andel i Engestofte for ikke at komme til at ruinere hustruen. Dette ægteskab viste sig i øvrigt snart at være en misforståelse, og uden egentlig skilsmisse enedes parterne om at ophæve samlivet; medens Rasmussen boede i København, hvor han havde sit embede, levede fruén på det lollandske gods, ikke uden at føle trykket af de vanskelige økonomiske kår, som landbruget den gang arbejdede under, men med en stadig levende interesse, som alle-

Havestue (fot. Niels Elswing).

rede i hendes første besidderår havde givet sig udslag i oprettelsen af Engestofte hospital for seks fattige. Den hele tilstand havde også sat sit præg på hovedbygningen, der i fru Rasmussens senere år var yderst brøstfældig. Den bestod af tre sammenbyggede fløje af bindingsværk og med tegltag; hovedfløjen, hvor de egentlige beboelsesrum lå, var den vestre; den bestod af 23 fag, men her manglede samtlige vinduer og de fleste af dørene, taget ud mod haven var i hele bygningens udstrækning så medtaget, at det helt måtte omlægges. I en stue, der kaldes Søstuen, var både loft og gulv ganske ødelagt, og det samme var tilfældet i et andet af fløjens værelser, den såkaldte Guulstue. Udfrænderne af denne hovedfløj strakte sig to kortere fløje; den nordre, hvori der var borgestue, mælkestue, bryggers og køkken, bestod af 15 fag, og også her var taget aldeles brøstfældigt, og både døre og vinduer var stærkt ødelagt eller manglede ganske. Endelig var den søndre fløj, der bestod af 17 fag, og som rummede rullestue, kværnhaus og forskellige andre kamre, ikke i bedre stand; stengulvene var hullede og sønderslåede, og taget aldeles ødelagt, skorstenene faldefærdige og vinduerne til dels ganske borte. Det har da haft sine gode grunde, når

fru Rasmussen i sine senere år flyttede fra Engestofte ind til Maribo, og hun har da samtidig opgivet styrelsen af godset; i 1751 afsluttede hun købekontrakt derom med sin yngste søn, Jørgen Wichmand, der skulle overtage gården for 15.000 rdl., men først have skøde derpå af de øvrige arvinger efter moderens død, som først indtraf en halv snes år senere.

Jørgen Wichmand var kun 22 år gammel, da han overtog godset; han tog juridisk eksamen og blev vicelandsdommer for Lolland, men hans egentlige gerning var landvæsenet, som han energisk kastede sig over, og af den forfaldne gård skabte han gennem et halvt århundredes arbejdsomme flid, begunstiget af opadgående tider, stamhuset Engestofte. Han afsluttede et heldigt mageskifte med stamhuset Krenkerup, hvorved han afstod nogle gårde og huse i Store Slemminge, Østerby og Brandstolpe imod vederlag i nærmere liggende gods, navnlig i Hejrede By; han opnåede en forbedring af den gamle ulempe, som søens oversvømmelser var for Engestoftes jorder, og han indledede arbejdet på udskiftningen. Hans udholdende arbejdsomhed var forenet med en ubøjelig fastholden af det, han anså for sin ret, som han, om fornødent, hævdede gennem processer. Wichmands virketrang gav sig dog undertiden også udslag i uigen-nemførlige projekter; han fik således bevilling til at anlægge en pud-der- og stivelsefabrik på sit gods, men denne plan blev aldrig til virkelighed. Hans forbedrede kår og voksende position som godsejer skaffede ham ganske naturligt plads i rangen, og i 1777 nåede han det store mål, at blive adelsmand, idet han tillige med sin broder Thomas, der var officer, adledes med navnet Wichfeld. Dette var dog ikke blot en forfængelighedssag, men adelspatentet skulle gøre det lettere at få godset, som han året i forvejen havde fordoblet ved købet af Ulriksdal hovedgård i Godsted sogn, gjort til et stamhus, og derfor medtog han sin uformuende broder, hvis søn kunne blive hans arving, da han selv var ugift og barnløs. I sit testamente indsatte da etatsråd Jørgen Wichfeld sin brodersøn, Henning Wichfeld, til sin universalarving, imod at der af godserne skulle oprettes et stamhus for dennes slægt. Dette skete to år efter etatsrådets død i 1797.

Henning Wichfeld fik som officer under krigen med England det hverv at kommandere den lollandske kystmilit. Han havde allerede

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

i sine første år taget fat på den store opgave, han havde arvet efter sin onkel, hovedbygningens nyopførelse; den var i landsdommerens tid kun blevet nødtørftig vedligeholdt og var nu så medtaget, at den nye ejer besluttede at nedrive den til grunden og opføre en helt ny, og denne plan udførtes i årene 1805 - 07. Den nye hovedbygning rejstes på den gamles plads; over kælderen hæver sig et højt, lyst stokværk og derover atter et andet, noget lavere. Af husets langsider, der vender i nord og syd, har hovedfacaden mod nord et svagt fremspringende midterparti, inddelt ved joniske pilastre og foroven afsluttet af en fronton. De høje og lyse stuer har ikke nogen rig arkitektonisk udstyrelse; mest karakteristisk er vestibulen med de svungne sidevægge og smukke inddelinger. Den hele bygning med sine harmoniske forhold viser, at den ukendte bygmester har været en solid kender af den form for klassicismen, der herhjemme havde sin ypperste repræsentant i Harsdorff.

En anden stor opgave løstes også i denne besidders tid, udskiftning af jorden og udflytning og nybygning af bøndergårde og huse.

Arbejdet gennemførtes, omend de vanskelige og pengeknappe tider ofte lagde hindringer i vejen. Henning Wichfeld var en dygtig økonom, der styrede hus og gods med indsigt og omhu og skaffede sine børn en omhyggelig opdragelse. Han døde 1846 og overlevedes kun i få år af sin hustru, Anna Henriette Marie, født de Braës.

Den ældste søn, Jørgen Wichfeld, der efterfulgte i besiddelsen, var født i 1800; han havde taget juridisk eksamen, havde en tid gjort tjeneste i rentekammeret og siden på en længere udenlandsrejse dyrket sine mangesidede interesser i kunst og videnskab. Det var navnlig fædrelandets historie og arkæologi, der optog ham stærkt, og med utrættelig iver lod han foretage gravninger og undersøgelser på sit gods og i omegnen efter oldsager og mindesmærker fra fjerne tider. Han var også stærkt politisk interesseret og i en årrække medlem af de lovgivende forsamlinger, uden dog her at spille nogen større rolle. Han var en praktisk dygtig mand, der forstod selv at styre sine ejendomme, og Engestofte hovedgård drev han til stadighed selv; bøndergodset blev her som de fleste andre steder solgt og erstattet med fideikommiskapital. Avlsgården ved Engestofte nedbrændte i året 1857 og genopførtes i smuk skikkelse, og den flyttedes ved den lejlighed noget bort fra hovedbygningen, hvorved kirken kom til at ligge mere frit. For denne interesserede kammerherre Wichfeld sig ganske naturligt stærkt og lod den gennemgå en grundig restauration, hvorved de gamle stolestader, prædikestol og, hvad der ellers fandtes, fejedes ud og erstattedes med nyt, der i sin gennemførte gotik iøvrigt er både enkelt og smagfuldt og står godt til den prægtige gamle altertavle. — Fru Warinka Wichfeld, født Rosenkrantz, var ikke mindre begavet og livligt interesseret end sin ægtefælle. Hendes interesser samlede sig navnlig om kunsten, og hun besad et smukt lille talent for malerkunst og navnlig for tegning, hvori hun havde fået vejledning af ingen ringere end Johan Thomas Lundbye, og blandt hendes arbejder er mange fine og nydelige blade.

Højt bedaget døde kammerherre Jørgen Wichfeld i året 1888, og besiddelsen gik over til hans søn, Henning Wichfeld, der var født 1849 og i 1884 havde ægtet Ellen Brun. Han havde som sin fader interesse for offentlige anliggender, deltog med iver i Lollands kommunale politik og var i mange år sognerådsformand; men størst

MARIBO AMT

interesse nærede han for sin besiddelse og navnlig for skovene. Han var uddannet som forstmand og besad indgående kendskab på dette område, men skovene var for ham ikke blot en del af godset, hvis drift var hans livsarbejde, de var træer og dyr, levende væsener, som han stod i et nært og fortroligt forhold til; han var da naturligt også en ivrig jæger og i mange år formand for Dansk Jagtforening. Det vakte almindelig beklagelse, da han forholdsvis tidlig døde i året 1907.

Den ældste søn *Jørgen Adalbert Wichfeld* (født 1885), overtog ved sin myndighedsalder selv stamhuset efter et par års formynderstyrelse. Han er uddannet som diplomat og ægtede 1916 i London Monica Emely Massy-Beresford, der dømt for patriotisk dåd døde i tysk fængsel 27. februar 1945. Avlsgården er delvis ombygget efter en brand i 1921; ved lensafløsningen blev der i 1923 afgivet ca. 225 tdr. ld., og nu har Engestofte et tilliggende på ialt 360 tdr. ld. ager, 40 tdr. ld. eng, medens det samlede gods er på 1.432 tdr. ld. og skovarealet på 675 tdr. ld.

WILLIAM NORVIN

EJERE

1459 Kronen
1496 Jørgen Olsen Baad
1529 Johan Urne
1558 - 1695 Fire arveskifter på
spindesiden
1695 Chr. Lerche
1727 B. Wichmand
1799 H. Wichfeld

1907 J. A. Wichfeld

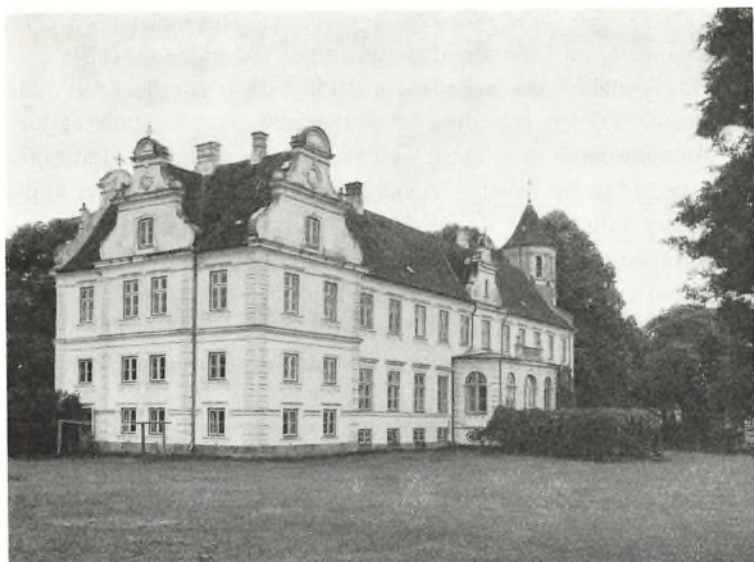
BYGNINGER

Trefløjet bindingsværkshus

1805 - 07 Hovedbygning opført
1857 Avlsgården nedbrændt og gen-
opført
1921 Avlsgården ombygget efter
brand

Soholt, salen (fot. Niels Eleswing).

Hovedbygningen set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Søholt

Krønge sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Ved den sydlige bred af Maribo Sø, i en egn, hvor talrige gravhøje endnu vidner om den tid, da søkonger var herrer her, ligger Søholts hvide slot og skuer ud over søen med de mange holme og næs. På omtrent alle andre sider kranses slottet af herlige skove, mellem hvilke gårdens marker skyder sig ind for til slut at brede sig over de lave bakkedrag i sydvest henimod Krønge by. I det fjerne, ved søens nordlige ende, ligger Lolland-Falsters gamle klosterby Maribo med den ærværdige kirke, hvis mægtige sadeltag ses viden om.

Kernen i Søholt gods må søges i den længst forsvundne landsby Bregerup, der nævnes første gang i kilderne 1389 i forbindelse med en dersteds beliggende Sct. Jørgensgård — således kaldet efter de

MARIBO AMT

syges skytshelgen — et hospital for spedalske. Hospitalet bestyredes af forstandere, men opretholdtes væsentligst ved milde gaver fra private. Da spedalskheden her i landet imidlertid var udryddet ved middelalderens slutning, blev disse hospitaler med deres kapitaler og jorder ofte forvandlet til et aktiv, som kronen så sin fordel ved at bortforpagte; 1531 fik således Sophie Høeg, enke efter Mogens Galt, Bregerup i forlening. 1542 fik Mogens Falster »brev« på *Bregerupgaard* (første gang omtalt 1505) og hospital, og endelig bortmageskiftede kronen 1576 »de fattiges gård i Bregerup« til *Morten Venstermand*. Denne havde allerede året før erhvervet den tilstødende Krøngegaard og var siden kommet i besiddelse af jorderne i Bregerup og Røgbølle byer.

Alle disse besiddelser sammenlagde Morten Venstermand til et gods, der fik navnet *Søholt*, hvortil han og hans hustru Anne Galt, skrev sig, som det ses af indskriften på Maribo domkirkes prædikestol, hvilken de skænkede 1606.

Anne Galt, der var blevet gift med Morten Venstermand i 1591, var datter af ovennævnte Mogens Galts sønnesøn; hendes moder boede som enke på Krøngegaard indtil sin død i 1599. Da Krøngegaard må være brændt kort efter, og da der næppe fandtes nogen egnet bolig på Søholt, har Morten Venstermand og hans hustru sikkert boet på hr. Mortens andet gods, Pederstrup, hvor han døde 1610.

I mange år tjente Morten Venstermand kongen som lensmand, senest på det ikke langt fra Søholt liggende »Øen« len, der før reformationen benævnedes »Bispens Ø« og hørte under Fyns bispestol. Hans enke giftede sig med Falk Brahe til Orebygaard, som 1618 skødede Søholt gård og gods til Eiler Quitzow til Lykkesholm, der 1622 fik låsebrev på Søholt.

10 år efter købtes Søholt imidlertid af en holstensk adelsmand Henrik Heest, hvis brodersøn 1637 solgte den til *Just Friederich von Pappenheim*. Pappenheim, som 1609 var kommen til Danmark, havde hurtigt vundet kongens gunst og var bleven betroet stillingen som kammerjunker for den udvalgte prins Christian. Senere blev han lensmand først på Halsted Kloster, derefter på Aalholm. Han var gift med Regitze Urne, datter af Knud Urne til Aarsmarke. Som Morten Venstermand havde været godsets, blev Pappenheim gårdens

Søholt park (fot. Nationalmuseet).

grundlægger. Han lod nemlig 1647 opføre to hovedfløje og en lade-gård, der stod til 1853. Disse fløje var af bindingsværk i to, hver 5 alen høje stokværk. Østre fløj var indrettet til stuehus; i denne fandtes familiens daglige opholdsrum og soveværelser samt køkkenet. Den vestre fløj rummede i nederste stokværk bryggers, bagers og vaskerum foruden en del værelser for tjenestefolkene, medens andet stokværk og loftet udgjorde kornmagasin. I den vestre fløjs sydgavl lod Pappenheim anbringe et af de på den tid så beundrede sejerværker.

Imidlertid døde Pappenheim 1649, og hans enke gik vanskelige tider i møde. I de ulykkelige år, da svensken huserede i landet, var Søholt blandt de mange steder, han hjemsøgte, og gården blev da til dels ødelagt. Regitze Urne søgte, vistnok forgæves, kronen om hjælp, og blev efterhånden nødt til at pantsætte en del af godset. Hendes sønner så sig endog tvungne til at pantsætte selve Søholt gård med bygninger, og 1685 gjorde gehejmeråd *Henning Ulrich von Lützw* indførsel i den. Skødet udstedtes til ham 1690. Også Lützw var en indvandret tysk adelsmand, der kunne glæde sig ved kongelig bevå-

Søholt set fra haven 1834. Maleri af C. S. Strodemann.

genhed ; han svang sig ret hurtigt op i hof tjenesten, blev senere stiftsbefalingsmand over Lolland-Falster og samlede samtidig en mængde gods. Han erhvervede således foruden Søholt tillige Søllestedgaard og Sædingegaard, men mageskiftede senere Søllestedgaard med det ovenfor nævnte Øen len. Sidstnævnte gods fik ved denne lejlighed navnet Ulriksdal. Det solgtes dog atter 1776 til ejeren af Engestofte. Søholt nåede i Lützows eje sit højdepunkt i ydre glans. Ludvig XIV's ånd havde sejrrikt holdt sit indtog i Danmark i slutningen af det 17. århundrede, og fransk smag dominerede tidens lysthaver. Med en bekostning af omkring 60.000 rdl. lod Lützow anlægge en smuk have med vandspring, kaskader og statuer, ligesom han foran den daværende hovedbygning (østre fløj) skabte det karakteristiske anlæg med klippede løvhække, som endnu vedligeholdes. Hvad huset angik, siger P. Rhode, at »italiensk Stil og Regler har bestemt Indretningen« ; Lützow havde hentet impulserne hertil i Italien, hvor han to gange var i kongens ærinde. I den østre fløjs sydgavl lod Lützow 1698 indrette et kapel med prædikestol og en altertavle forestillende nadveren (angives malet af la Croix). Kapellet indviedes samme år af Kingo.

Generalmajor Christian Frederik von Lützow, der arvede Søholt ved faderens død 1722, udfoldede ligeledes stor pragt. Vidt ry gik der af de fester, som han foranstaltede for Frederik V under dennes besøg på Søholt i 1750. Under store bekostninger prydedes haven med »Perspektiver af norske Fjælde, sejlene Skibe og italienske Vinbjerge«. Generalmajor Lützow døde imidlertid forholdsvis tidligt (1759), og datteren Anna Magdalene Sophie (det eneste overlevende af hans børn) bragte Søholt og det øvrige gods til sin ægtefælle, stiftamtmand over Lolland-Falster Godske Hans v. Krogh. Søholt hovedgård vurderedes 1761 som følger: ager og eng omtrent 71 tdr., skovskuld godt 3 tdr. htk. Den matrikulerede konge- og kirketiende udgjorde tilsammen 85 tdr. Bøndergodset bestod af 43 gårde, 52 huse og 1 mølle i landsbyerne Bursø, Fuglse, Hillestolpe og Krønge med ialt 313 tdr. ld. ager og eng. 1801 - 05 solgtes imidlertid det meste af bøndergodset, og den til godset knyttede birkeret ophævedes kort efter. Stiftamtmand Krogh døde 1808, men efter al sandsynlighed havde han, som var barnløs, allerede tidligere fratrukt Søholt til fordel for sine brodersønner, der dog døde i en ung alder. Den sidstlevende af dem, kammerjunker Caspar Herman von Krogh blev på sit dødsleje viet til sin afdøde broders forlovede baronesse Elisabeth Cathrine Lehn, datter af Poul Abraham Lehn til Højbygaard og Lungholm m. m.

Elisabeth Lehn blev anden gang (1796) gift med ritmester, kammerherre *Fr. Julian Chr. von Bertouch*, men hun afgik ved døden allerede i 1802. Bertouch opførte 1804 en ny bygning mellem de to gamle fløje fra Pappenheims tid. Midtbygningen opførtes i den i tiden omkring 1800 herskende empire stil, således som den var blevet udformet her i landet. Det var en stor enkel bygning i to etager med mange og symmetrisk anbragte vinduer, samt have- og gårdtrappe anbragt midt for bygningen. Taget var let afvalmet og hængt med røde teglsten. Midtfløjen blev nu husets hovedbygning; der var forbindelse mellem denne og østre fløjs stueetage. I den sidste lå jo køkkenet fra gammel tid, medens der i stueetagen nu indrettedes kontor og bolig for godsforvalteren, samt i øverste etage en række gæsteværelser. Huslæreren havde derimod sit værelse i den vestre fløj. Det i østre fløj indrettede kapel benyttedes sidste gang 1820, da biskop Bojsen konfirmerede kammerherre Bertouchs datter Cathinka. Senere for-

faldt kapellet — altertavlen er af Søholts nuværende ejer skænket til stiftsmuseet i Maribo — og præsten i Fuglse fritoges af regeringen for at holde gudstjeneste der. Foran den nye hovedbygning, mellem Lützows anlæg og søen, opstod den stadigt bevarede park i engelsk stil. Enkeltstående og naturligt voksende træer og trægrupper veksler med store græsplæner, som åbner udsigten over den smukke Maribo Sø. I haven findes endnu en urne, under hvis halvthævede låg en sommerfugl breder sine vinger til flugt — et minde over et af Bertouchs børn, der døde som spæd. Det blev således Julian Bertouch og hans tredie hustru, Louise f. Wallmoden, som han havde ægtet 1803, der kom til at præge hjemmet på Søholt i forening med en kunstnerisk og litterær kreds, til hvilken både Thorvaldsen og Oehlenschläger hørte. Sidstnævnte giver i sine »Erindringer« en levende beskrivelse af livet på Søholt, da han opholdt sig der (1816) for at tage husets unge søn, stamherren til Lungholm, med på en længere udenlandsrejse. Om aftenen, fortæller Oehlenschläger, blev der musiceret; alle børnene spillede klaver eller violin. Oehlenschläger og hans vært sang adskillige sange sammen. De beså stalde og lader og spadserede trods dårligt vejr i have og skov. Kammerherre Bertouch og hans hustru døde 1831 og bisattes i det Lützowske kapel i Fuglse kirke.

Da arvingerne ikke turde overtage godset, blev dette stillet til auktion og købt af klædehandler *L. Kierkegaard* fra København for 110.000 rdl. Han døde imidlertid få år efter, og Søholt solgtes 1852 af hans arvinger til godsejer *Lauritz Jørgensen* til Sølstedgaard. Godsejer Jørgensen, som trods mange vanskeligheder havde arbejdet sig op, købte Søholt på et tidspunkt, hvor hans økonomiske stilling endnu knapt tillod det. Der måtte derfor vises den yderste sparsommelighed. Da allerede den store hovedbygning var kostbar at vedligeholde, nedreves de to ældste fløje, og materialerne anvendtes til opførelse af stald- og ladebygninger. Den tilbageblivende hovedbygning blev af arkitekt *L. C. Nielsen* forsynet med renæssancegavle samt et lille tårn ved den vestlige og en kort tværfløj ved den østlige ende. Bedre tider kom imidlertid for godsejer Jørgensen. Han var ikke alene en flittig landmand, men endogså en foregangsmand på sit område; han var således en af de første, der anvendte motorploven herhjemme. Omgivet af en stor børneflokk tilbragte etatsråd Jørgen-

Hovedbygningen set fra syd (fot. Aerodan luftfoto).

sen og hans hustru Grethe, f. Clausen, et langt og lykkeligt liv på Søholt. De nåede at fejre deres guldbrillup, ved hvilken lejlighed en af prof. Roed tegnet mindestøtte rejstes i haven »af de mange, som ved Venskabs og Taknemmeligheds Baand var knyttet til dette Ægtepar«. I den lille »Grethelund« findes familiens begravelse. Efter etatsråd Jørgensens død 1889 arvedes Søholt af hans søn Henrik Jørgensen og 1892 atter af dennes søn Poul Christian Clausen Jørgensen. 1917 solgtes Søholt til den københavnske veksellerer *Peter Ole Suhr* for 1.325.000 kr. Da stald- og ladebygningerne var brændte kort før købet, opførte Suhr i nogen afstand fra hovedbygningen nye avlsbygninger og stalde, overensstemmende med tidens krav. Veksellerer Suhr kom imidlertid senere i økonomiske vanskeligheder, hvorfor Søholt i 1937 måtte overtages af Creditkassen for Landejendomme i Østifterne, der samme år solgte godset til ingeniør *Valdemar Henckel*. Men heller ikke denne beholdt ret længe godset, der i 1940 gik over i den nuværende ejer cand. jur. *Eiler Marchers* besiddelse. Med megen pietet har godsejer Marcher bevaret bygningens ældre dele, og i køl-

MARIBO AMT

deren er yderligere nogle svære rødstensmure blevet fremdraget; meget taler for, at vi her står overfor en del af fundamentet til Bregerupgaard.

Ved den sidst foretagne vurdering udgjorde Søholt hovedgårds hartkorn omtrent 92 tdr. og skovene $3\frac{1}{2}$ tdr. skovskyl, svarende til et areal af godt 1.610 tdr. ld. Heraf er 750 tdr. ld. ager, 286 tdr. ld. eng m. m. og 650 tdr. ld. skov. Hertil kommer ca. $\frac{1}{4}$ af Maribo Sønderø og en mindre del af Røgbølle Sø.

Søholt hører til de smukkeste godser her i landet, og det forbyr derfor ikke, at den altid har været en attrået besiddelse.

På Skelsnæs står endnu en idyllisk, stråttæt pavillon fra 1827, hvorfra der er udsigt over søen, hvis fredede bredder frembyder en skøn harmoni af natur og dyreliv. Men dybt inde i Storskoven viser gravhøjenes talrige tuer vej over imod de gamle pas ved Hejrede Sø.

Avlsbygningerne er blevet moderniseret, og korntørrerier, siloer m. v. installeret samt driften mekaniseret, således at landbruget er helt tidssvarende.

RUDOLPH BERTOUC

EJERE

1576 Morten Venstermand

1610 - 37 Forskellige ejere

1637 J. F. v. Pappenheim

1690 H. U. v. Lützw

1759 - 96 Forskellige ejere

1796 Fr. J. C. v. Bertouch

1832 L. Kierkegaard

1852 L. Jørgensen

1917 P. O. Suhr

1937 V. Henckel

1940 E. Marcher

BYGNINGER

1498 Bregerupgaard

ca. 1600 Kaldt Søholt

1647 Ny hovedbygning og ladebygninger opført
Parken anlagt

1698 Kapel indrettet i østfløj

1804 Ny hovedfløj opført

1853 To fløje fra 1647 nedrevet, avlsbygninger opført samt tværføj og tårn føjet til hovedbygning fra 1804 ved L. C. Nielsen

1919 Avlsgård opført efter brand

Hovedbygning og avlsgård moderniseret

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Kjærstrup

Fuglse sogn, Fuglse herred, Maribo amt

I det flade, frodige Sydlolland, midt imellem Rødby og Nysted, ligger det gamle, historiske Kjærstrup, en af Lollands ældste og mindrerigste herregårde. Herlige gamle lindealleer og brede, vandfyldte voldgrave omgiver den gamle gård og giver stedet ynde og karakter. Det hele synes en smilende idyl. Men dybt i jorden skjuler sig ældgamle kældere, der fortæller om gårdens ælde og om en hårdere og strengere tid.

Få herregårde har en så rig fortid som Kjærstrup — eller Kerstrup, som den nok rettelig burde hedde, da navnet utvivlsomt intet har at gøre med ordet kjær, men sikkert kommer af mansnavnet Ker eller Kere. Landsbyen Kjerstrup forsvandt for henved 700 år siden, rimeligvis i Valdemarernes dage, og samme skæbne fik et par andre bon-

Kjørstrup set fra nord (fot. Niels Elswing).

debyer — Kjelstrup og Galmindrup — i nærheden. »De stolte Gjører«, en af Danmarks ældste og berømmeligste adelsslægter, byggede på landsbyernes tomter gårdene Kjørstrup og Kjelstrup (nu Bremersvold). Hvilken af disse gårde, der er slægtens oprindelige hjem, er det nu umuligt at afgøre. Slægtens første mand synes at have været drosten Mads af Flordrup (d. v. s. Flårup, en landsby i nærheden), der nævnes 1267. Han er i hvert fald den første, der førte Gjørernes bekendte våben med de tre ibskaller. De først nævnte ejere af Kjørstrup var dog medlemmer af slægten *Mule*, der imidlertid var stærkt indgiftet i Gjørslægten. 1286 stiftede herrerne til Kjørstrup og Kjelstrup et kloster i Nysted, men hvad disse herremænd hed, vides ikke. 1368 - 90 skrev *Anders Siundesen Mule* sig til Kjørstrup. Han var 1368 med til at slutte våbenstilstand mellem de holstenske grever og høvedsmanden på Aalholm, og 1377 besejlede han kong Olufs håndfæstning. Han døde 1390 og blev jordet i klosterkirken i Nysted, hvor hans enke Christine Ulfeldt satte et mindesmærke over ham. Sønnen Axel Andersen Mule skrev sig både til Kjørstrup og Fuglsang. Han

blev slået til ridder på Kalmarmødet 1397, levede endnu omkring 1440 og døde som slægtens sidste mand.

Det ser ud til, at han har ejet Kjørstrup i fællesskab med *Axel Mogensen Gjoe*, der døde ca. 1410. Han og hans hustru Karen Ibsø ligger begravet i Fuglse kirke, hvor deres ligsten med Gjærnes våben endnu er bevaret. Kjørstrup gik nu helt og holdent over til Gjærne. Nærmeste arvinger var Axel Mogensens søn Mogens Gjoe og Henrik Staverskov Gjoe af en af slægtens andre linier. Den sidste overtog få år senere hele gården, men, som det synes, ikke uden vanskeligheder. I hvert fald anklagede han 1443 lensmanden på Aalholm for med magt at have forhindret ham i hans retmæssige besiddelse af gården og fik medhold af kong Christoffer af Bayern. Henrik Gjoe var 1446 medunderskriver af den bekendte forordning »Lollands Vilkaar«, hvis hovedformål var at holde bondestanden nede. Som en af »Lollands Vilkaar«s gode sider bør dog anføres, at den lærte bønderne at plante frugttræer o. lign., idet den påbød hver bonde inden den følgende Valborg Dag at have 30 humlekuler og 6 ympede æble- og pæretræer ved sin gård.

Kjørstrup gik fra Henrik Gjoe i arv til hans sønner Bo Due og Anders Staverskov Gjoe, af hvilke den sidste på kong Hans' tid synes at have været en indflydelsesrig mand. Hans søn Knud Gjoe ejede både Kjørstrup og Kjelstrup og var landsdommer på Lolland. Såvel han som hans søn og efterfølger Anders Gjoe var 1536 til stede i København ved reformationens indførelse. Det er sandsynligvis Anders Gjoe, der efter Grevefejdens urolige år ombyggede Kjørstrup og omgav den med dybe grave. Muligvis lå gården indtil da på et andet sted. I hvert fald findes i dyrehavsmarken tæt øst for Kjørstrup et middelalderligt voldsted, der dog nu er omtrent udjævnet. Af Anders Gjoes Kjørstrup er nu kun kældrene tilbage; disse viser, at bygningen har været ret smal. Udgravninger viser endvidere, at der engang må have været sidefløje mod vest. Anders Gjoe døde på Kjørstrup 1559. Han og hans hustru Karen Valkendorf (død 1567) ligger begge begravet i Fuglse kirke.

Af deres børn arvede den ældste søn Henning Gjoe Kjørstrup. Han er de sydlollandske Gjoes anseligste mand, og selv om han ikke står mål med sine slægtninge på Krenkerup, så er han dog en mand af

format: hård og hensynsløs, når det passer ham, gavmild og godgørende, hvis han får indfald herom. — Henning Gjøe var født 1538, studerede i 8 år i Wittenberg og andre steder og blev efter sin hjemkomst hofjunker ved Frederik II's hof. 1567 ægtede han søhelten Peder Skrams datter Anne Skram, og det unge par bosatte sig nu på Kjørstrup. 10 år senere blev den unge, driftige herremand lensmand på Nykøbing Slot, og ægteparret tog nu bolig her. 1586 fratrådte han lenet — forøvrigt med en stor gæld til kronen — og tog påny ophold på Kjørstrup. På sine gamle dage blev Henning Gjøe påny hofmand, idet han blev den unge Christian IV's hofmarskal. Henning Gjøe blev 79 år gammel. Han døde i maj 1617 som sidste mand i denne linie af Gjøeslægten og ligger begravet i Fuglse kirke, hvis velgører han var. Han skænkede således hele sit store bibliotek til kirken »til et evigt Ihukommende, blivende Liggendefæ og Monumente, Fuglse Herreds Cleresi til Fordel og Nytte«. Biblioteket opbevaredes i kirken i over 100 år, men gik til grunde i begyndelsen af det 18. århundrede. Henning Gjøes minde — på godt og ondt — lever endnu. Som hofmarskal havde han haft den bitre pligt at måtte anklage sin unge niece, Rigborg Brockenhuus, der trods det, at hun var trolovet med en anden, havde stået i forhold til en ung adelsmand, Frederik Rosenkrantz, mens de begge opholdt sig ved hoffet. Da forholdet fik følger, blev Rosenkrantz af den vrede konge landsforvist og hun »indemuret«, d. v. s. indespærret i et værelse på faderens gård Egeskov.

Da Henning Gjøes og Anne Skrams ægteskab var barnløst, gik Kjørstrup efter hans død over til hans svigerinde *Karen Brockenhuus* til Egeskov på Fyn. *Karen Brockenhuus'* svigersøn *Hans Pogwisch* arvede derefter Kjørstrup, men han måtte snart på grund af gæld overdrage den til sin broder *Otto Pogwisch*, der mellem 1635 og 1640 overdrog gården til den bekendte godssamler *Palle Rosenkrantz* på Krenkerup. Han opførte nye avlsbygninger på gården, deriblandt en prægtig lade, der stod indtil for 50 år siden og bar hans forbogstaver samt årstallet 1640. *Palle Rosenkrantz* døde 1642, og hans datter *Birgitte* bragte 1652 Kjørstrup i medgift til »den rige« *Christen Skeel*, en af Danmarks største jordrotter i hin tid, der 1665 mageskiftede Kjørstrup med *Tølløse*, hvorved jomfru *Margrethe Friis* blev ejer af gården, der i henhold til *Christen Skeels* jordebog, indsendt i an-

ledning af forarbejderne til matriklen af 1662, havde ca. 60 tdr. htk. Margrethe Friis er Kjærstrups meget omtalte »hvide dame«, der ved nattetid hyllet i et hvidt gevandt vandrer gennem gårdens stuer til skabet, hvor hendes brudekjole engang hang — den brudekjole, som hun aldrig fik brug for, idet hendes brudgom forsvandt pludselig ret før brylluppet.

1680 solgte hun Kjærstrup for 10.730 rdl. til general *Joachim Schack*, en brodersøn af Frederik III's feltherre Hans Schack. Ved protektion opnåede han høje stillinger i den danske hær og deltog som generalmajor med ære i Den skånske Krig, efter hvis ophør han blev kommandant i København. Han ejede også Bramsløkke i nærheden af Kjærstrup, men opholdt sig kun af og til på sine lollandske godser, idet han i sine sidste år var amtmand i Skanderborg. Fra forarbejderne til matriklen af 1688 ved vi, at Kjærstrup på den tid havde ialt 227 tdr. ld. under plov. Dette areal var delt i 3 marker. Disse hvilede hvert 3. år, og efter hvilen såedes første år rug og hvede, derefter byg og havre. Gården havde overdrev til 46 høveder og skov til 27 svins olden. Bøndergodset bestod af 22 gårde og 6 huse. Hovedgården vurderedes til ca. 61 tdr. htk. og bøndergodset til 249 tdr. — Joachim Schack døde 1700 og efterlod sig 3 sønner, af hvilke den ældste, kaptajn — senere major — Otto Schack, overtog Kjærstrup, for hvilken han betalte sine søskende 12.882 rdl. Prisen beregnedes efter den gængse pris 50 rdl. pr. td. htk., hvortil kom skovene. Otto Schack døde 1719, kun 48 gammel, og hans enke Lisbeth Birgitte Rantzau solgte 1720 godset til *Frederik IV*. Prisen var nu 22.000 rdl. Hensigten med dette køb var, at Kjærstrup skulle indgå som en del af et lollandsk rytterdistrikt, der vel blev oprettet, men som nedlagdes kort efter.

Da planerne om det lollandske rytterdistrikt var endelig skrinlagt, solgte kongen 1725 Kjærstrup for 23.241 rdl. til den bekendte gods-samlerske *Emerentia von Levetzow*, datter af den jyske storgodsejer, gehejmeråd Hans Friderich von Levetzow og enke efter hofmanden Johan Otto Raben, der var død 1719. Hun havde planer om oprettelsen af et grevskab for sønnesønnen Christian Raben og erhvervede af den grund i de følgende år godserne Aalholm, Bramsløkke, Eg-holm, Bremersvold og Kjærstrup. Den sidste overlod hun dog sviger-

sønnen Niels Rosenkrantz Schack — Joachim Schacks yngste søn, der derved fik sit fædrene gods i eje — på den betingelse, at godset efter hans død atter skulle vende tilbage til slægten Raben, idet hans ægteskab med Sophie Hedevig Raben var barnløst. Dette skete 1731, og Kjærstrup var nu i slægten Rabens besiddelse i over 100 år.

Den første af disse var (*Christian*) *Frederik Raben* — Emerentia von Levetzow's søn og fader til den førnævnte unge greve Christian Raben, for hvem han forøvrigt bestyrede det i 1734 oprettede grevskab Christiansholm. Frederik Raben var en højkultiveret, kundskabsrig og åndelig interesseret mand, der en tid havde været ansat ved dronning Sophie Magdalenes hofstat. 1737 blev han stiftamtmand over Lolland-Falster og sad inde med dette embede, indtil han 1763 tog sin afsked. Selv om han boede på Aalholm, interesserede han sig dog meget for sine øvrige godser. Han nedrev således Gjøernes nu forfaldne hovedbygning på Kjærstrup og byggede 1765 — med bevarelse af de gamle hvælvede kældere, men bredere end disse — et nyt anseligt hus i to stokværk af bindingsværk med blåglaseret tag og afvalmede gavle. Huset står den dag i dag som kærnen i Kjærstrups nuværende hovedbygning. Over indgangsdøren midt på vestsiden anbragte bygherren sit eget og sin hustru Berthe von Plessens våbenskjold, Rabernes halve lilje og Plessenernes tvehaledede sorte tyr, begge i en smuk rokokoramme. Huset var iøvrigt uden tårn og spir eller andre prydelser. Også bygningens indre var herskabeligt udstyret, ligesom han anlagde en stor have i fransk stil og plantede den prægtige lindeallé, der forbandt gården med Bremersvold, og hvoraf et stykke endnu er bevaret.

Kjærstrups anden bygherre døde 1773, og godset — sammen med Bremersvold — gik så over til sønnen Sigfred Victor Raben-Levetzau (død 1819) og dernæst til dennes broder *Frederik Sophus Raben-Levetzau* til Beldringe og Lekkende på Sjælland. Denne døde imidlertid allerede året efter, og de to gårde købtes da af hans ældste søn, kammerherre, ritmester Sophus Frederik Raben, der blev den sidste Raben på Kjærstrup. Det blev dog kun af kort varighed, idet han 1828 døde i Karlsbad, kun 44 år gammel. Hans lig blev ført hjem til Lolland og jordet på Fuglse kirkegård. Her hviler også hans hustru *Charlotte Emerentia Rosenkrantz-Huitfeldt*, der som besidderinde

Gobelinstue (fot. Niels Elswing).

af det Huitfeldtske fideikommis førte Huitfeldt-navnet sammen med de to øvrige slægtsnavne. Efter sin mands død sad hun ene tilbage på Kjørstrup med en lille datter på 4 år. I en fattig og vanskelig tid måtte hun tage styret, og hun gjorde det med god vilje og med dygtighed, bistået af en brodersøn, baron Gottlob Rosenkrantz. Trods de dårlige år forbedrede hun godset betydeligt. Der opførtes nye stalde og nyt mejeri, bøndergodset blev udskiftet, og mange af gårdene udflyttedes. Men »kammerherreinden« — som hun i almindelighed kaldtes — mægtede mere end det. 1836 gav hun hovedbygningen en hårdt tiltrængt restaurering, hvorved den ganske forandrede udseende. Frederik Rabens bindingsværksbygning fra 1765 blev nu camoufleret, idet den udvendig blev beklædt med en skal af grundmur. Taget forsynedes med tre kobberklædte pyramidespir, et ved hver gavl og et større over indgangsdøren på vestsiden. Endelig blev den nuværende smukt hvælvede stenbro over den vestlige grav anlagt ved denne lejlighed.

»Kammerherreinden« er det store navn i Kjørstrups historie i det 19. århundrede, fornyeren af gods og gård, sine bønders beskytter og

Spisestue (fot. Niels Elswing).

Fuglse kirkes velgører. Men den dygtige, højsindede kvinde blev ikke sparet for sorger. Før sin mands død havde hun mistet et par småbørn og 14 år gammel toges hendes eneste tilbageværende barn fra hende. Til sorgen over hendes død kom nu bitterheden over den Rabenske slægts arvekrav, der gik hårdt imod kammerherreindens ønske om, at hendes to gårde efter hendes død skulle tilfalde brodersønnen, den førnævnte baron Rosenkrantz, der havde giftet sig med en på Kjørstrup opvokset kusine. Bitre slægtsstridigheder og langvarige processer, der endnu ikke var sluttede ved kammerherreindens død 1843, udviklede sig heraf. Ved højesteretsdom af 1844 tilfaldt Bremersvold slægten Raben, og ved en ny dom af 1850 fik den tillige tilkendt Kjørstrup, og baron Rosenkrantz og hans hustru måtte nu forlade det sted, hvor de var opvoksede, og hvor de havde drømt om at få deres fremtidige virke. Dog blev der tilkendt baronen en sum på 80.000 rdl., som erstatning for forbedringer på godset, samt Fuglse kirke, kirkejorden og kirkeskoven.

Kammerherreindens svogre, brødrene Raben, der havde vundet

Kjerstrup set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

processen, satte 1852 Kjørstrup til offentlig auktion. Baron Rosenkrantz, der imidlertid var blevet amtmand i Thisted, var blandt de bydende, men han blev overbudt af et interessentskab bestående af lensgreve Fr. M. Knuth, kammerråd Petersen med flere, der købte gården for 275.000 rdl. Gårdens bøndergods blev nu bortsolgt, hvorefter hovedgården solgtes særskilt og indbragte 158.000 rdl. Det blev altså en fin forretning for sælgerne. Selvfølgelig havde baron Rosenkrantz også været opmærksom på denne fremgangsmåde til erhvervelse af sit gamle hjem, men han vægrede sig ved at benytte denne metode, fordi den var ham imod, og fordi den var i modstrid med den afdøde kammerherreindes ønsker og livsopfattelse.

For første gang i alle disse mange år sad nu en ikke-adelig som ejer af den gamle gård. Manden var *David Peter Friderichsen*, den tidligere ejer af Baadesgaard i Lollands sønder herred, senere jægmester. Han tilhørte den bekendte slægt Friderichsen, der stammer fra Langeland, og som i slutningen af det 18. århundrede kom til Lolland, hvor den ved enestående dygtighed og energi snart erhvervede sig en smuk position. Kjørstrups nye ejer viste sig snart som en dygtig og energisk mand med et praktisk greb om tingene, og gården blev under hans ledelse en mønstergård. Men ved siden af arbejdet med denne og med skovene, der måske var den del af godset, som jægmesteren ofrede mest arbejde og størst interesse, fik han også tid til et betydeligt arbejde i samfundets tjeneste som sognerådsformand, amtsrådsmedlem m. m. — Kjørstrup skylder jægmester Friderichsen sit nuværende udseende. Han opførte således 1868 — efter tegning af professor Ove Petersen — det monumentale tårn, der føjer sig smukt til den gamle bygning. Jægmester Friderichsen, der var gift med Diderikke Beate Wilhjem fra Øllingsø, døde 1902. Der er senere rejst et smukt mindesmærke med bronzerelief for ham i Kjørstrups park.

Godset overgik ved jægmesterens død til hans ældste søn Mathias Wilhjem Friderichsen, der 1930 solgte det til sin søn Ove Wilhjem Friderichsen, men ved dennes død samme år vendte det tilbage til faderen. Han nedrev de gamle, efterhånden brøstfældige udbygninger og genopbyggede dem i moderne stil nord for hovedbygningen. Den derved frigjorte gamle ladegårdsplads inden for gravene er omdannet

MARIBO AMT

til et smukt haveanlæg, og de gamle grave er oprensede, så at voldstedet nu igen er helt omgivet af vand og kun har forbindelse med omverdenen ad den i kammerherreindens tid murede bro mod vest samt ad en nyere bro ud imod parken. I hovedbygningen findes i den store, smukke gobelinstue mod vest endnu en del pragtfulde gobeliner, der ifølge traditionen stammer fra det i 1767 nedbrudte Nykøbing Slot og er erhvervet herfra af Friderich Raben. Gården har nu 545 tdr. ld. ager og eng og 300 tdr. ld. skov. Den samlede ejendomsværdi er 1.945.000 kr. 1951 overdrog M. W. Friderichsen gården til sin dattersøn, løjtnant *Lennart Wilhelm rigsgreve Sponeck*.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

1368 Anders Siundesen Mule
Axel Mogensen Gjøe

1617 Karen Brockenhuus
1618 Hans Pogwisch
ca. 1640 Palle Rosenkrantz
1654 Christen Skeel
1665 Margrethe Friis
1680 Joachim Schack
1720 Frederik IV
1725 Emerentia v. Levetzow
1744 Fr. Raben

1773 S. V. Raben-Levetzau

1852 Forskellige ejere
1853 D. P. Friderichsen
1902 M. W. Friderichsen
1951 L. W. Sponeck

BYGNINGER

ca. 1540 Befæstet borg med dybe
kældre

1640 Lade opført

1765 Bindingsværkshus i to stokværk

1836 Skalmuring og pyramidespir tilføjet

1868 Tårn opført ved Ove Petersen
Avlsgård fornyet

Bremersvold set fra nord, fra gården (fot. Th.Andresen).

Bremersvold

Errindlev sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Bremersvold hovedgård, beliggende 9 km øst for Rødby, er oprettet af byen Galmindrup, som fra arilds tid har været ejet af slægten Gjõe. I 1381 skænkede hr. Jens Staverskov (Gjõe) og hans broder Claus i sjælegave til Maribo kloster bl. a. godset Gallendrop. 1397 nævnes hr. Niels Krag (Gjõe) i Galmentørpe på Lollandsfars ting. 1449 forekommer Galmindrup som hovedgård. Hr. Eskild Gjõe til Krenkerup, rigens marsk, sønnesøn af hr. Axel, fik 1488 i pant en gård i Galmindrup og 1490 atter en gård sammesteds, tilligemed en skov kaldet Paddeskov. Til slægten Gjõe hørte også Jens Madsen til Meltofte (Lollands sønder herred), hvis enke Sille von Wardenberg i 1478 af hr. Valdemar von Wardenberg fik tilskødet al sin arvedel i en gård i Galmindrup og i førnævnte Paddeskov.

Midt i århundredet har også en anden slægt været bofæstet i Galmindrup. Den Anders Lauridsøn, der 1456-62 sad her, førte tre

MARIBO AMT

regnuer i sit våben og tilhørte familien Alguksen. *Niels Krag Gjoes* datter Cathrine var anden gang gift med Hans Krøpelin, og deres datter Karine bragte halvdelen af *Galmindrupgaard* med alt tilliggende gods (3½ læst korn) til sin ægtefælle hr. Algot ErenGISlesson af Hammersta-slægten. De var begge døde før 1465 ligesom hr. Algots søster Birgitta, hvis mand, hr. ErenGISl Gädä overlod sin arveret til Galmindrupgaard til sine svigerforældre, hr. ErenGISl Nilsson (Natt och Dag) og fru Birgitte, datter af Oluf Axelsen Thott. Disse overlod 1466 godset til hr. *Erik Agesen Thott* til Bavelse (død tidligst 1494). Derefter må godset have været i *kronens* besiddelse, men kom hurtigt igen i Gjødernes eje.

Knud Gjoe, der nævnes 1517 som ejer, var en ætling af Jens Staverkov og havde tillige Kjelstrup, beliggende i Errindlev sogn; dens borgplads med rester af en kampestens bygning ses endnu. Galmindrup arvedes af hans søn Anders, der forekommer i recessen af 1536 og døde 1559 på Kjelstrup. Efter ham kom Galmindrup til sønnen *Mogens Gjoe*, der før 1580 opførte en ny hovedbygning på gården, som han kaldte *Bremersvold*, og hvor han i nævnte år boede. Navnet må ligesom andre stednavne med stammen Brem afledes af Breme (tjørn), og genfindes i brombær, i dialekter brembær, på Als bræmer. Mogens Gjoe fødtes 1547 og var 1577-79 lensmand på Bornholm. 1581 - 84 på Korsør, og 1584 - 87 på Gulland, og var endnu i live 1608. Da han døde barnløs, gik *Bremersvold* over til hans i 1602 afdøde broder rigsråd Absalon Gjoes datter Karen Gjoe, der efter faderen arvede Kjelstrup og efter moderen Else Andersdatter Lindenov fik Rørbæk (Vinding H.) og Løjtved (Sunds H.). Hun ægtede 1598 rigsråd hr. *Breide Rantzau* til Rantzausholm, men døde allerede året efter i barselseng, og i 1613 tilkendtes *Bremersvold* hendes ægtefælle, og arvingerne efter Mogens Gjoe fik kgl. befaling til at ryddelig-gøre *Bremersvold*. *Bremersvold* arvedes 1618 af Breides søn Cai Rantzau til Rantzausholm, der allerede døde i 1623. Hans frue var den på grund af sit forhold til tronfølgeren bekendte Anne Lykke, efter hvis død i 1641 *Bremersvold* gik over til fru Anne Lykkes broder *Frantz Lykke*. Han solgte 1646 gården til *Erik Kaas* (med Sparre-våbenet), der var ejer af Starupgaard og Gudumlund, men boede på *Bremersvold*. Han fødtes 1611, studerede i Leiden og Padua

Inspektørbolig set fra nordøst (fot. Th. Andresen).

og var en årrække hofjunker og sekretær i kancelliet. I første ægteskab var han gift med Susanne Sparre til Egede og Sparresholm, der døde 1650 på Bremersvold og ligger begravet i Errindlev kirke. Efter Kaas' død i 1669 udlagdes gården ved indførsel til Søster Worm, datter af Ole Worm og gift med mag. *Erik Torm*, der 1673 skødede Bremersvold til den fra Københavns belejring navnkundige stadshauptmand *Frederik Thuresen*. Ved dennes død i 1675 kom gården til hans brodersøn *Diderik Christensen Felthausen* (født 1642). Chr. og Fr. Felthausen tog arv efter hans enke, men mageskiftede gården til kongen mod Søllestedgaard. Bremersvolds areal udgjorde da hovedgårdstakst 84, bøndergods 200 tdr. htk., som kongen ville lægge til ryttergodset, men i 1726 skødede han den til gehejmeråd Johan Otto Rabens enke, *Emerentia von Levetzow* (født 1669), der 1734 oprettede grevskabet Christiansholm. Ved hendes død i 1746 gik Bremersvold over til sønnen gehejmekonferensråd *Christian Frederik*

MARIBO AMT

Raben (død 1773), derefter til dennes yngste søn gehejmekonferensråd Frederik Sophus Raben (død 1820), og efter hinanden til dennes sønner: kammerherre Sophus Frederik Raben (død 1828), gehejmekonferensråd Carl Vilhelm Raben-Levetzau (død 1870) og deres yngste broder gehejmekonferensråd, lensgreve Josias Raben-Levetzau (død 1889), der 1872 opførte en hovedbygning i villastil. Den sidstnævnte besidder efterfulgtes af sønnen ordensskatmester, udenrigsminister lensgreve Frederik Christopher Otto Raben-Levetzau til grevskabet Christiansholm (død 1933), hvis enke, grevinde Lillie, f. Moulton, i 1934 solgte Bremersvold til sin søn baron *Johan Otto Valdemar Raben-Levetzau* (født 1904), der nu bor på Aalholm. Godsets areal er 1.191 tdr. ld., heraf 484 tdr. ld. skov; ejendomsværdi 2.096.800 kr. Avlsbygningerne er i 1951 genopført efter brand.

LOUIS BOBÉ

EJERE

1397 Niels Krag Gjøre
1466 Erik Aagesen Thott
1494 Kronen
1517 Knud Gjøre
1559 Mogens Gjøre

1613 Breide Rantzau
1641 Frantz Lykke
1646 Erik Kaas
1669 Erik Torm
1673 Fr. Thuresen
1675 D. Christensen Felthuusen
1719 Kronen
1726 Emerentia v. Levetzow
1746 Chr. Fr. Raben

1847 J. Raben-Levetzau
1934 J. O. V. Raben-Levetzau

BYGNINGER

Kaldt Galmindrupgaard

1580 Hovedbygning opført og gården kaldt Bremersvold

1872 Hovedbygningen opført ved V. Dahlerup

1951 Avlsgården genopbygget efter brand

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Lungholm

Olstrup sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Lolland betyder sprogligt det lave, flade land, og den, som har besøgt øen, navnlig den vestlige og sydlige del, vil indrømme, at Lolland bærer sit navn med fuld ret. I dette udpræget lollandske landskab ligger Lungholm, tæt ved mindesmærket i Errindlev for det 16. århundredes store teolog, Niels Hemmingsen, og ikke langt fra nutidens »fugleflugtslinie«s endepunkt i Rødbyhavn, hvortil skinnevejen skærer sin skarpe fure gennem terrænet mellem Lungholm og Højbygaard. Kun sjældent glider et af de for Lolland så ejendommelige pilehegn imellem; selv disse aftager efterhånden stærkt på denne egn, hvor ploven underlægger sig hver strimmel af den fede jord.

Her lå forhen *Olstrupgaard*, som stedet i gamle dage kaldtes. Det hentede ligesom den tæt ved liggende kirke sit navn fra den endnu sprudlende St. Olafs kilde, som i den katolske tid var et søgt valfarts-

sted og efter reformationen et ikke mindre søgt marked, indtil dette på grund af stedfindende »Slagsmaal og anden Ugudelighed« 1632 blev forlagt til Nysted. En part af Lungholm have og mark bærer dog endnu navnet »Toldbøssen« fra markedets tid. Som Olstrupgaards første ejer nævnes omkring midten af det 15. århundrede Gertrud Hermandsdatter van Hafn, gift med *Erik Pors* til Øllingsøe. Samme hr. Erik beskyldtes for at have borttaget Olstrup kirkes bibel og ejendomsbreve samt lagt beslag på kirkeskoven, antagelig i forbindelse med en trætte, han havde om gården med Oluf Henriksen til Kjelstrup, Kjærstrup og Flaarup af de jordrige Gjørs slægt. Den endelige dom af 28. marts 1455 tilkendte vel kun Oluf Henriksen halvdelen af Olstrupgaard, men det meste af, hvad der manglede, lod han — og efter hans død hans søn Eskild Gjõe til Krenkerup — sig i årene 1484-1500 tilskøde af Erik Pors' sønner. I næsten halvandet hundrede år ejedes nu Olstrupgaard af Gjørerne og derefter af Braherne til Krenkerup. Kildestederne tyder dog på, at Olstrup henimod slutningen af det 16. århundrede bestod af tvende gårde.

Den sidste Brahes enke, Elisabeth Rosensparre, bragte 1622 Olstrupgaard (tillige med Krenkerup) ved ægteskab til »den store« *Palle Rosenkrantz*. Hermed oprandt en ny blomstringsperiode for gården. Palle Rosenkrantz sammenlagde nemlig 1639 de to Olstrupgårde og erhvervede ved skøde fra kronen forskelligt gods i de omliggende byer Pugerup, Pilet, Assenbølle, Hyldtofte, Engbølle (Engbøllegaarden), Tågerup, Bjernæs, Sjelstofto og Errindlev. På det sted, hvor Olstrupgårdene havde ligget, opførte han en større gård, der fik navnet *Lungholm* efter hans tredie hustru Lisbeth Lunge (datter af Jørgen Lunge til Odden). Skønt Palle Rosenkrantz' bygningsværk stod urørt lige til 1853, er en beliggenhedsplan fra ca. 1790 beklageligvis det eneste dokument vedrørende dette anlæg, hvis ejendommelighed er blevet fremhævet af Vilh. Lorenzen. Borggården indrammedes af to længer. De er endnu bevarede, men løb oprindelig længere mod nord og så tæt sammen, at de kun gav plads for en ganske kort, iøvrigt frit liggende, med fire vinduesfag udstyret midtbygning, der med sin høje kælder hævdede sig noget over sidebygningerne og mulig kan have været en rest af det ældre Olstrupgaard. Midtbygningen rummede ifølge overleveringen en jagtsal tillige

Lungholm set fra haven (fot. Niels Elswing).

med et køkken i kælderetagen. De to sidebygninger er i et stokværk og opført i en meget enkel stil med takkede gavle. I østre sidefløj har hr. Palle og hans jagtføller antagelig plejet at overnatte, medens vestre sidefløj tjente som bolig for gårdens bestyrer. Ved den gennem gården løbende grav adskiltes borggården fra den statelig trefløjede ladegård (nedbrændt 1922). Disse bygninger var dog ikke bygget sammen, men levnede plads imellem lade- og staldlænger for indkørsel til gårdspladsen. En sammenbygning fandt først sted, da en hvælvet port omkring 1850 blev skåret gennem midten af den store lade. På en af ladebygningernes gavle fandtes bygherrens, hans hustrus og sønnen Jørgen Rosenkrantz' initialer tillige med årstallet 1639, men disse er rimeligvis blevet fjernede ved sammenbygningen. Et udstrakt kanalnet, hvis første opgave sandsynligvis var at afvande og skærme den lavtliggende jord, omgav gård og have. Efter Palle Rosenkrantz' død 1642 bestyrede fru Lisbeth på børnenes vegne det omfangsrige jordegods, som hun endog øgede med nye erhvervelser. I det skiftebrev, som udstedtes den 2. november 1649 i anledning af de to døtres ægteskab, finder vi for første gang en samlet opgørelse af Lungholms gods. Hovedgården havde da 60 tdr. htk. samt 1 vejr mølle (Klaks mølle?);

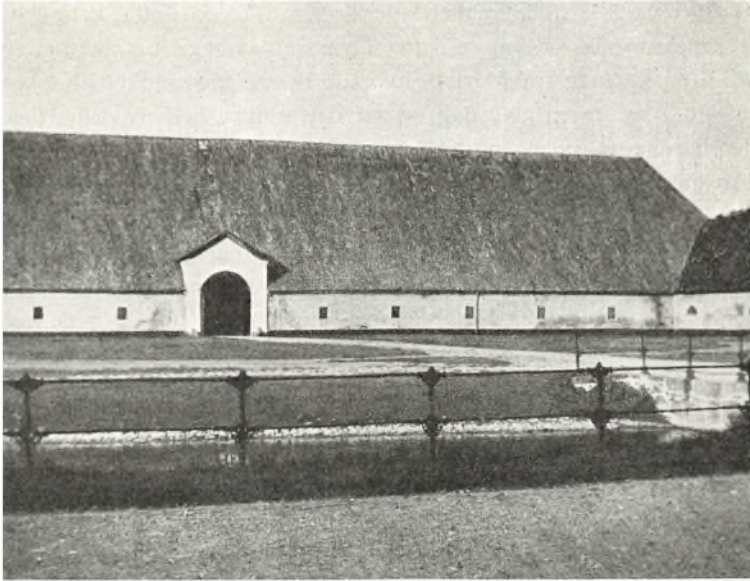
MARIBO AMT

det øvrige gods udgjorde 48 gårde, skov til 50 svins olden, 8 øde jorde, 1 bol, 16 huse, 1 vænge og 2 øer. I øvrigt har Lisbeth Lunges navn særlig været knyttet til Lungholm ved en til vor tid bevaret overlevering om, at hun »går igen« på gården som »den grå dame«.

Lungholm forblev dog endnu et halvt hundredår i Rosenkrantzernes eje, men beboedes nogle år af grev Flemming Holck, amtmand over Nyborg og Tranekær amter, som i 1695 havde ægtet Holger Rosenkrantz' enke, Margrethe Rodsteen. Holck omkom imidlertid på sørgelig måde, idet rovgriske færgfolk på overfarten til Nyborg i 1701 myrdede ham for at bemægtige sig hans pengeskrin og kastede ham overbord. Liget blev senere fundet og bisat i Errindlev kirkes tårnhvælving. Lungholm skiftede nu gentagne gange ejer, indtil det 1723 købtes af greve *Christian Ditlev Reventlow*, der indlemmede det i grevskabet Christianssæde ved dettes oprettelse 1729.

Lungholm genopstod dog snart efter som selvstændigt gods. Ved bevilling af 7. april 1784 udskiltes Lungholm af grevskabet Christianssæde og solgtes for en sum af 38.700 rdl. til konferensråd, kammerherre baron *Poul Abraham Lehn*, der allerede ejede Højbygaard, Berritsgaard og Orebygaard samt Hvidkilde, Lehnskov og Nielstrup på Fyn. I 1803, året før sin død, oprettede baron Lehn af hovedgårdene Højbygaard (som hans fader, Abraham Lehn, havde købt af kronen i 1725) og Lungholm samt Raahave avlsgård m. m. stamhuset Sønderkarle. Navnet, fortæller anekdoten, hidrører fra, at Lehn kaldte bønderne fra disse sine sydlige godser »de søndre Karle«. Godsernes hartkorn udgjorde da tilsammen omtrent 1573 tdr. Stamhusets første besidder blev (1804) erektors datter Johanne Lehn (gift med Frederik Wallmoden til Fuglsang), og da hun døde året efter tiltrædelsen, gik stamhuset over til hendes søstersøn *Poul Godske von Bertouch*.

På fædrene side nedstammede Bertouch fra den ældgamle brabantiske slægt Berthout, herrer til Grimberghen Slot og Mechelen by. Medlemmer af slægten deltog bl. a. i korstogene og spillede i det 12. og 13. århundrede en fremtrædende rolle særlig i Mechelens historie. Under en opstand i Bryssel 1421 flygtede slægten til Frankrig og udvandrede senere derfra til Bayern, Østrig og Nordtyskland. Herfra kom den endelig med Poul Godskes oldefar generaløjtnant Georg de Bertouch ved 1693 til Danmark-Norge. Poul Godske var født i

Gamle ladebygninger fra 1639, nedbrændt 1922.

forældrehjemmet på Søholt, og herfra tiltrådte han som 20-årig en rejse med Oehlenschläger til Tyskland og Frankrig, hvorom digteren fortæller flere fornøjelige træk i sin levnedbeskrivelse. Allerede den første dag måtte rejsefællerne vende om ved Kramnitze på grund af ugunstigt vejr og overnatte på Højbygaard, hvor forpagterens søster næste morgen tidlig serverede stegte ænder. »I Førstningen«, skriver Oehlenschläger, »troede jeg, det var reent umueligt og aldeles mod Naturen, at spise Andesteg Kl. sex om Morgenen; men da jeg havde prøberet med et lille Stykke, saae jeg, det gik meget godt an«. Efter at være vendt tilbage fra rejsen ægtede Poul Godske 1821 på Hvidkilde Henriette Margrethe Klauer. Ægteparret tog bolig på Lungholm, der således blev stamhusets hovedsæde. Da den godset på grund af kostbare forbedringer påhvilende ret betydelige gæld af 86.708 rdl. dog ikke ansås for uforholdsmæssig, blev stamhuset ved kgl. resolution af 13. marts 1819 ophøjet til baroni, og Bertouch optoges i friherrelig stand den 1. februar 1828 med navnet *Bertouch-Lehn*.

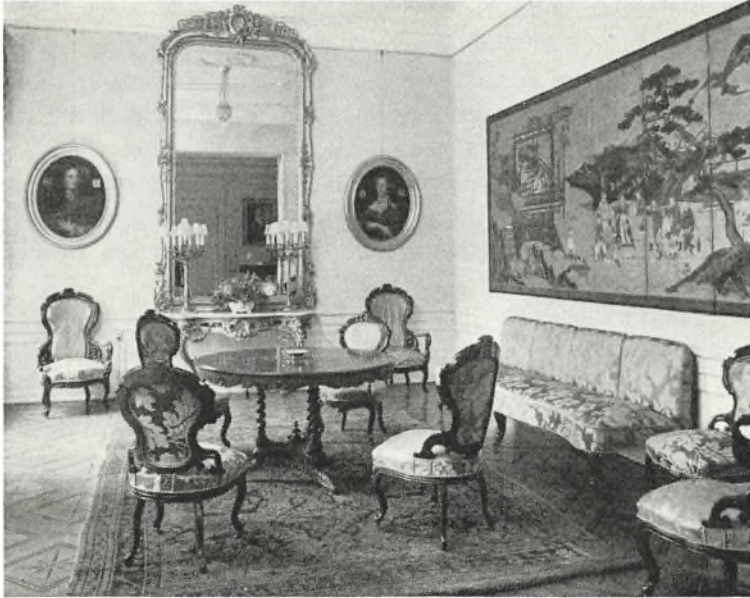
MARIBO AMT

Allerede 1831 døde imidlertid lensbaronen, og 5 år efter kom lensbaronessen med sin yngste datter ulykkeligt af dage. En sildig aften kom de kørende fra Maribo, hvor de havde gjort indkøb. Kusken havde gjort sig en glad dag og var derfor ikke helt pålidelig, men lensbaronessen stolede på lykken og de gode heste, som kendte vejen. Alt gik også godt, til vognen nåede indkørselen til Lungholm, men netop som lensbaronessen lettet udbød »Gud ske Lov, nu er vi hjemme«, skete ulykken; hestene tog for stort et sving, og vognen styrtede ned i voldgraven uden for laden. Vel blev den hængende på en pilestub, men i faldet brækkede lensbaronessen halsen og styrtede ned over datteren, som kvaltes, medens den anden datter og gouvernanten, som sad på bagsædet, ikke kom noget til. Vognen findes nu på Stiftsmuseet i Maribo.

Kun 10 år gammel blev således sønnen *Johan Julian Sophus Ernst Bertouch-Lehn* lensbaron. Han opdroges efter at have mistet sine forældre hos sin slægtning baron Henrik Rosenørn-Lehn på Oreby sammen med dennes jævnaldrende børn, indtil han i 1846 overtog sit baroni. I løbet af halvtredserne påbegyndte han en omfangsrig byggevirkksomhed. Lungholms østre sidefløj, der anvendtes som hovedbygning, befandtes for trang og uherskabelig. I årene 1853 - 56 opførtes derfor ved arkitekt Winstrup den nuværende midt- og hovedbygning, der for at få tilstrækkelig facade til gårdsiden, som tidligere berørt, afskar den nordlige ende af sidefløjene. På Højbygaard opførtes 1864 og på Raahave 1870 nye ladebygninger og i samme tidsrum en række funktionær- og arbejderboliger.

Så langt tilbage som fra 1614 og 1625 foreligger beretninger om stormfloder på Lolland, men de lavestliggende egne var tidligere lidet eller slet ikke bebyggede. Først efter stormfloderne 1825 og 1858 begyndte man at skærme det udsatte land med diger, og disse skulle nu stå deres prøve i 1872.

Flere dage forud for hin skæbnesvangre 13. november havde der hersket en stærk vestlig storm, som havde drevet betydelige vandmasser op i Den finske Bugt. Den 11. - 12. november sprang vinden pludselig om til nord-øst og drejede derefter til øst, hvorved flodbølgen nu med stor styrke blev drevet tilbage til Østersøen, hvor den stemmedes op i sunde og bælder. Kystboerne og befolkningen på de små øer

Den grønne salon (fot. Niels Elswing).

uden for diget så med ængstelse vandet stige med rivende hast. Ved dagry den 13. voksede vandstanden imidlertid meget langsommere, og man mente derfor, at den værste fare var forbi. Men op på formiddagen steg vandet igen så stærkt, at øboerne begyndte at tænke på flugt, men da var alle både allerede drevet bort.

Lysere så det ikke ud inde bag de $2\frac{1}{2}$ m høje diger. Allerede ved $7\frac{1}{2}$ tiden gik vandet over digerne ved Saxfjed og Lineslyst (Strandholm) og snart efter tillige andre steder; herfra brusede flodbølgen med uimodståelig kraft til alle sider og bortrev på sin vej både mennesker og dyr, huse, træer og kornstakke. Ialt omkom 30 mennesker; et areal af 25 km² oversvømmedes, og den materielle skade var betydelig. Hjælp strømmede imidlertid til fra alle landets kanter, ja endog fra Hamborg som tak for den hjælp, Danmark havde ydet byen efter den store brand i 1842. Man tog straks med militære og civile kræfter fat på at udbedre digerne, og private indsamlinger og offentlige tilskud hjalp befolkningen over de sværeste økonomiske

tab. I henhold til loven 1873 påbegyndtes opførelsen af et indtil 4 m højt dige med tværdiger, hvilke har særlig betydning ved at dele de beskyttede arealer i afsnit, således at et brud på diget kun rammer de pågældende afsnit. Arealernes ejere indgik i et digelag.

På lensbaron Bertouch-Lehns forslag førtes diget over Lollands sydligste klitter og holme, hvorved et anseligt stykke land — for baroniets vedkommende alene omkring 1.900 tdr.ld. — blev indvundet; til gengæld måtte baroniet naturligvis bære sin part af omkostningerne.

Hele det sydrollandske digeanlæg har en længde af lidt over 68 km, hvoraf 10 falder på baroniet. Det nyvundne land krævede imidlertid store afvandings- og kultiveringsarbejder. Det overspændtes med et net af kanaler og grøfter til at lede vandet til digets sluser og den store pumpestation ved Billitze, der blev drevet først ved en vindmølle, senere ved damp og endelig ved dieselmotor. Alt dette kostede imidlertid overordentlig store summer, og blev hovedårsagen til, at baroniet i en årrække måtte sættes under administration, i hvilken dog besidderen selv deltog.

Med megen fremsynethed havde Julian Bertouch-Lehn allerede i halvtredserne påbegyndt bortsalget af baroniets 133 bøndergårde. Også på anden måde var J. Bertouch-Lehn betænkt på sine undergivnes vel. Den af Poul Abraham Lehn i sin tid grundede stiftelse til fordel for afgåede skolelærere samt fattige på baroniet udvidede han således gentagne gange ved betydelige dotationer. Lungholm have skylder ligeledes J. Bertouch-Lehn sin tilblivelse. Tidligere fandtes der kun inden for gravene en »maadelig Kaalhøve«, men af denne samt af den nærmestliggende skov, ialt godt 24 tdr.ld., skabte han en park i engelsk stil, for hvilken de mange smukke træer og særlig de gamle ege afgav gode betingelser. Endvidere plantede han en gran og en lindeallé samt adskillige sjældne træsorter, hvilket giver haven yderligere afveksling. Lensbaronen var tillige ivrig jæger, og i Studerhave skov havde han ladet en smuk, indhegnet dyrehave indrette. Brødrene Frederiksen havde i halvfjerdserne forpagtet Højbygaard, hvor de iværksatte forsøg med dyrkning af sukkerroer til forarbejdning på den af dem oprettede sukkerfabrik. J. Bertouch-Lehn viste forsøget sin interesse på forskellig måde. Da brødrene Frederiksen

måtte standse, bl. a. på grund af manglende forståelse for sagen hos omegnens landbrugere, overtog en kort tid et interessentskab sukkerfabrikken, der derpå i 1880 købtes af De danske Sukkerfabrikker, som fortsatte dens drift under navnet »Højbygaard Sukkerfabrik«. Samtidig overtog sukkerfabrikkerne forpagtningen af Højbygaard, hvortil senere føjedes forpagtningen af Lungholm.

J. Bertouch-Lehn var første gang gift med Caroline Ewald, en søster til forfatteren H. F. Ewald. Denne yndede at tilbringe sine ferier på Lungholm. Hans sirlige små tegninger af forskellige partier fra hus og have vidner om hans kærlighed dertil, og endnu bærer hans yndlingsbænk i skoven navnet »Kandidatens Bænk«. Den unge lensbaronesse døde imidlertid få dage efter datterens fødsel. Lensbaron Julian giftede sig anden gang med komtesse Nathalie Holck. Der fandt i de følgende år en del selskabelighed sted mellem Lungholm og nabogårdene, hvor der dengang endnu var tid og råd til at føre stort hus. Men ægteparret på Lungholm hyggede sig også gerne i en mindre kreds af gode venner blandt den nærmeste omegns familier. Lensbaronesse Nathalie optog også gæstfrit unge slægtninge i sit hus, såsom Albertine Flindt, datter af generalmajor C. L. H. Flindt. Albertine Flindt har efterladt et par nydelige småtegninger fra sit ophold på Lungholm. Da landsdommer Hans Leierdahl Nansen, der var gift med baronesse Nathalies moster, var flyttet til Norge, tog baronessen hans datter Emilie i huset på Lungholm. Til erindring om sit ophold her stiftede frk. Nansen et legat, hvis danske part stadig uddeles af familien Bertouch-Lehn. Hendes brodersøn, Fridtjof Nansen, kom gentagne gange i besøg på Lungholm.

Det eneste barn i andet ægteskab var *Poul Abraham Bertouch-Lehn*, som succederede sin fader ved dennes død i 1905. Den nye besidder og hans hustru Sophie f. Løvenskiold lod året efter gårdens hovedbygning restaurere. Der opførtes ved arkitekt Glahn et tårn med spir til gårdsiden og to korte udbygninger til havesiden. Endvidere blev den gamle hestestald (mod øst) erstattet med en ny og større — en herskabsstald med smukke heste var endnu i kurs. Da de øvrige avlsbygninger nedbrændte i 1922, opførtes ved arkitekt A. Jørgensen en ny avlsgård i nogen afstand fra hovedbygningen.

Lungholm hovedgårds tilliggende udgør i dag med veje og gårds-

MARIBO AMT

plads m. v. 551 tdr. ld. (ca. 80 tdr. htk.), Lyttesholm 24 tdr. ld., Lungholm Inddæmning med Sortebæk 1.516 tdr. ld. (hvoraf ca. 363 tdr. ld. er plantager). Det egentlige skovareal udgør 218 tdr. ld.

I det foregående er Højbygaard flere gange blevet nævnt, idet Lungholm siden 1784 har haft samme ejer som Højbygaard, således at de to godser har haft fælles skæbne allerede inden baroniets oprettelse. I 1925 »afløstes« baroniet, og der afleveredes ialt 744 tdr. ld. til udstykning. Denne jord blev hovedsagelig udtaget på Højbygaard gods, hvis område derved halveredes. Men de to godser er fortsat forblevet i samme slægt og ejes nu af hofjægermester baron *Poul Chr. Bertouch-Lehn*, der har ladet tårnet fra 1906 nedrive.

Det Bertouch-Lehn'ske Fond, hvortil grunden lagdes af nuværende ejers oldefar i 1854, virker for almennyttige formål.

RUDOLPH BERTOUCH

EJERE

ca. 1450 Erik Pors
1455 Oluf Henriksen Gjæ
ca. 1560 Peder Brahe
1622 Palle Rosenkrantz

1690 - 1723 Forskellige ejere
1723 Chr. D. Reventlow
1784 Poul A. Lehn
1805 Poul G. v. Bertouch-(Lehn)
1831 J. J. S. E. Bertouch-Lehn
1905 P. A. Bertouch-Lehn

1939 P. Chr. Bertouch-Lehn

BYGNINGER

Olstrupgaard

1639 Nye beboelses- og avlsbygninger opført. Nu kaldt Lungholm

1853 - 56 Hovedbygning fornyet ved L. A. Winstrup
1906 Tårn og hestestald opført ved H. C. Glahn
1923 Ny avlsgård opført ved A. Jørgensen efter brand
1953 Tårnet nedrevet

Borggården set fra nordøst (fot. Niels Elswing).

Højbygaard

Tågerup sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Når man ad vejen østpå fra Rødby har passeret en lille skov, ligger der på venstre hånd en eng, som skrâner ned imod en mose. På dennes anden side, halvt skjult mellem træer og buske, skimter man nogle hvidkalkede bindingsværksbygninger med røde tage, der ligger og drømmer i solen. Kommer man nærmere, ser man dog hurtigt liv og travl virksomhed ved de store ladebygninger og ude omkring på markerne. Sådan er Højbygaard — ikke nogen prangende herregård, men en rigtig landbrugsbedrift, der så at sige er typisk for og afspejler det danske agerbrugs historie gennem de skiftende århundreder. Thi Højbygaard er en såre gammel gård.

Den omtales første gang i året 1397, da den ejedes af væbneren *Iven Bramsted*. Medens nogle af de tidligste ejere, Kabel'erne og

MARIBO AMT

Gjøe'erne, residerede på Krenkerup, boede *Henning Valkendorf* sandsynligvis på Højbygaard. I alle fald skrev han sig til denne gård, som hans fader havde erhvervet ved giftermål med Mette Gjøe. Henning Valkendorf døde i 1475. Også hans dattersøn, *Claus Krummedige*, synes at have haft nærmere tilknytning til gården, for så vidt han, som nedenfor nævnt, lod større byggearbejder foretage dersteds (1489). Hans datter bragte gården som medgift til sin ægtefælle *Otto Krumpen*, lensmand på Aalholm, den senere berømte feltherre. Da ægteparret var barnløst, gik gården i arv til en slægtning, *Helvig Ulfeldt*, gift med Steen Bille til Kjærsgaard. Deres søn, *Knud Bille*, og dennes hustru, Hilleborg Gyldenstjerne, opholdt sig på gården, hvis tilliggende udvidedes betydeligt i deres tid. Også sønnen, Holger Bille, boede på gården, idet han var landsdommer for Lolland-Falster 1622 - 35. Hans og hustruens, Anne Juels, tilknytning til gården og sognet understreges af den omstændighed, at de i 1616 til Tågerup kirke skænkede en klokke, der bærer deres navne og endnu benyttes. Yderligere er fremdraget to stolegavle med Bille'ernes og Gyldenstjerne'ernes våben, som åbenbart har prydet det pågældende ægtepars kirkestol der og nu er ophængt i kirken.

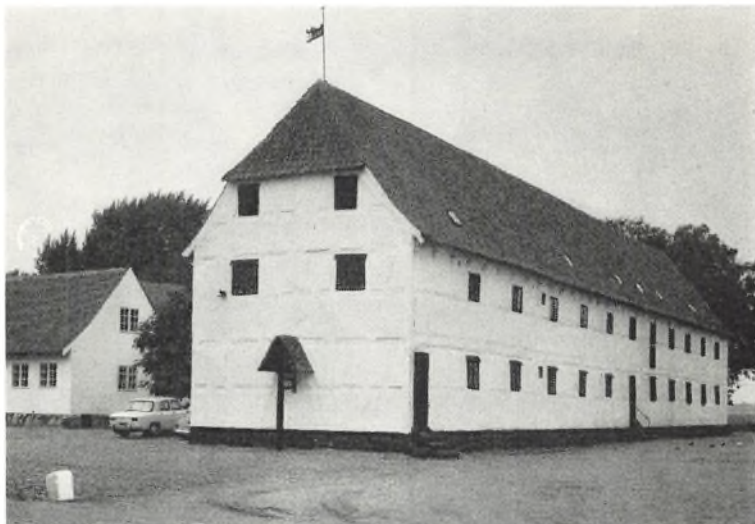
Da ægteparret ingen livsarvinger havde, solgte Holger Bille kort før sin død i 1638 Højbygaard til *Henrik Rantzau* til Schmoel. Denne Rantzau, der var amtmand i Rendsborg, vides i alle fald en enkelt gang at have opholdt sig på gården. Da svenskerne i 1643 gjorde indfald i hertugdømmerne, begav Rantzau sig nemlig til Danmark for at aflægge rapport til kongen og bragte da samtidigt sin hustru, Ide Pogwisch, i sikkerhed på Højbygaard. Han nåede dog ikke længere end til Nakskov, hvor han døde. Den næste ejer, også ved navn Henrik Rantzau, opholdt sig ligeledes på Højbygaard, og han skal der i 1670 have opført det store kornmagasin, hvorom nærmere nedenfor. Endnu en Rantzau, med fornavnet Christopher, har ejet Højbygaard, indtil *kronen* ca. 1685 gjorde udlæg i gården på grund af manglende betaling af skatter. I 1718 henlagdes den til det lollandske rytterdistrikt, men da dette i 1725 ophævedes, solgtes Højbygaard ved auktion til et medlem af det nye pengearistokrati, *Abraham Lehn* (d. Y.), for en sum af 57.327 rdl., som afkortedes i det beløb, hvormed han havde forstrakt kongen (statskassen) under Den store nordiske Krig.

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Dette var slægten Lehns første godserhvervelse. Snart efter (1727) købte Lehn Fuglsang og Priorskov samt i 1729 Berritsgaard gods. Han adledes tilligemed broderen Johan Lehn til Hvidkilde i 1731. Da hans søn baron Poul Abraham Lehn i 1784 yderligere købte Lungholm, oprettede han af denne gård og Højbygaard et stamhus for sin dattersøn Poul Godske v. Bertouch, og i 1819 blev det ophøjet til baroniet Sønderkarle og besidderen til baron Bertouch-Lehn. Siden har Højbygaard haft ejere fælles med Lungholm fraset tidsrummet 1937 - 57, da den ejedes af gesandt, baron Rudolph Bertouch-Lehn. Den nuværende ejer er hofjægermester, baron *Poul Christian Bertouch-Lehn*. I de forløbne næsten 600 år, gennem hvilke gården kan følges, har den — bortset fra kronens overtagelse ca. 1685 — altså kun to gange været genstand for salg, sidste gang i 1725.

Langt fra alle ejere af Højbygaard drev dog godset selv, og da kronen overtog gården, blev det almindelig regel, at denne bortforpagtedes. Blandt kronens forpagtere bemærkes især oberstløjtnant Georg Matthias Mohr (1708 - 14), idet hans og hustruernes ligsten findes i Maribo domkirke. Også navnene på en række af ridefogederne er os

Det gamle kornmagasin (fot. Niels Elswing).

bekendt. Det første er Simon Welters. På hans ligsten i samme kirke står, at han var forvalter hos Henrik Rantzau på Højbygaard og døde 1639. Til Højbygaard har der ikke været knyttet nogen birkeret, og om den berygtede træhest er der for denne gårds vedkommende heller intetsteds tale. Godset har åbenbart alene varetaget visse skiftefunktioner, og Abraham Lehn håndhævede med omhu disse rettigheder og forpligtelser. »Baroniet Sønderkarles Skiftejurisdiktion« ophævedes i 1849.

For såvidt Højbygaards bygningshistorie angår, har den formodning været fremsat, at gården i de ældste tider var befæstet — måske som værn mod de hyppige vendiske indfald på Lollands sydkyst. I mosen tæt syd for den nuværende bebyggelse findes en ret betydelig rest af grave, hvori der ligger en holm mage til lignende andetsteds. Om disse ved man, at de med en enlig tårnagtig stenbygning har tjent som forsvarernes sidste tilflugtssted i vore ældste gårdbefæstninger. Herfor kunne også nok den omstændighed tale, at gårdens bygninger er lagt på et mindre tilgængeligt sted i terrænet, hvortil kommer, at matrikelskortet af 1791 endnu viser en holm ved den pågældende lo-

kalitet. Da gården yderligere har været omgivet af voldgrave også på de andre sider og sandsynligvis været forsynet med palisader, synes det virkelig at have drejet sig om et effektivt forsvarssystem, vendt mod ydre og indre fjender i den urolige middelalder. Spor af gravene kan endnu skelnes — navnlig fra luften — som sænkninger i jordsmonnet, og ved gravning i grunden under den i 1943 nedrevne (nordre) folkebygning fandtes en af disse grave ganske tydeligt afsat. I øvrigt har landbygninger i 1500-tallet for det meste lerklinede bindingsværksbygninger, og sådanne forefandtes derfor antagelig også på Højbygaard på Iven Bramsteds tid (1397). Det er ikke udelukket, at disse bygninger har lidt skade under bondeurolighederne omkring 1441, og at denne omstændighed i forbindelse med udvidelsen af gårdens tiliggende har givet Claus Krummedige anledning til i 1489 at ombygge gården og — nu da adgang hertil udtrykkeligt var blevet åbnet adelen ved kong Hans' håndfæstning — at forstærke dens værn.

Da svenskekrigene 1658 - 59 gik hærgende hen over Lolland og bl. a. hårdt hjemsøgte byerne Ringsebølle med dens kirke og Højby, blev også Højbygaard så ilde medtaget, at den i matriklen af 1664 betegnes som »ruineret«. Genopbygningen faldt det derfor i Rantzau'ernes lod at foretage. Således tilskriver man Henrik Rantzau at have ladet det endnu bevarede, statelige kornmagasin opføre omkring 1670. Magasinet er i to stokværk af svært bindingsværk; det teglhængte sadeltag afsluttes ved gavlene med halvvalm. I kronens besiddelsestid blev gården, som det ses af de kgl. resolutioner gennem rentekammeret, kun underkastet mindre reparationer. Det samme gælder i Abraham Lehns tid. Vel opviser hans regnskaber — disse foreligger komplet fra 1725 — en del udgifter til reparationer, navnlig af kirkerne, men af nybygninger findes kun et »Fæehus«. Først efter hans død 1757 lagde hans søn, Poul Abraham, planer om et omfattende byggeri på Højbygaard. Der udarbejdedes således overslag over adskillige større nybygninger, hvortil egetømmeret skulle leveres fra godsets skove. Kun med hensyn til kostalden, tærskeladen og stuehuset ses der imidlertid at foreligge endelige opgørelser. Af disse er især den sidste (af 1761) interessant. Ifølge denne blev der til det »Vestre Stuehuus«, der bestod af 16 fag, føjet 5 fag ved den nordre og 2 fag ved den søndre ende, hvorefter huset blev 23 fag langt, medens bredden var 12½

alen. Samtlige murskifter i de gamle fag blev muret om og nye tegl lagt på taget; endvidere indsattes bl. a. 6 »hollandske« døre med »hollandske« låse. Af inventarbeskrivelserne fra 1758 og 1766 fremgår, at såvel A. Lehn som P. A. Lehn havde ladet sig værelser indrette i stuehusets nordre ende til deres brug, når de fra Berritsgaard aflagde besøg på Højbygaard. I det store og hele står stuehuset uforandret fra P. A. Lehns tid. Således forefindes de nævnte barokke døre stadig, dog er senere lofterne i de Lehn'ske stuer blevet løftet og større vinduer indsat. I 1912 tilbyggedes en sovekammerfløj mod vest, og endelig opførtes i 1943 ved arkitekt Ørnsholt en højmoderne folkefløj nær den gamles plads mod nord. Bemærkelsesværdig er også den gamle brolægning på gårdspladsen.

I 1864 brændte en del af ladegården som følge af lynnedslag, og nye stalde og lader, sammenbygget i T-form, opførtes i stedet. Disse bygninger betragtedes af datiden som så enestående, at Tietgen foranledigede kronprinsen (Frederik VIII) til at bese dem. Matrikelskortet af 1791 viser yderligere et par mindre bygninger samt den i 1943 nedrevne, stråttækte store ostekælder hørende til gårdens tidligere mejeri, der nedlagdes i 1902.

Højbygaards gods- og landbrugshistorie er typisk for udviklingen i Danmark lige fra de ældste tider. I de urolige år efter Valdemarerne fandt mange selvejerbønder deres fordel ved som fæstebønder at give sig ind under herremændenes — riddersnes og væbnersnes — beskyttelse. Dette lader os forstå Iven Bramsteds stilling og Højbygaards betydning i den tidlige middelalder. Når det netop blev hans gård, der fik denne særstilling som befæstet plads, skyldes det naturligvis bl. a. gårdens beliggenhed i mosen, medens gårdens eget tilliggende næppe har været synderligt større end de andre gårdes i Højby. Først i løbet af 1400-årene begynder udvidelsen af hovedgårdens areal, navnlig ved inddragning af det stigende antal øde gårde. Således ser vi, at Claus Krummedige nedlagde (før 1489) den lille landsby Egeby (ved Ringsebølle kirke) og lagde jorden under Højbygaard.

Fra ca. 1540 indtrådte almindelig velstand for herremanden. Da meget af fæstegodset var strøgods, der hindrede en effektiv udnyttelse både af jorden og jagten, tilstræbtes en samling og afrunding af besiddelserne ved køb og mageskifte. Kronen (staten) gik her i spidsen

og samlede sig gods på bestemte steder i landet, navnlig på Sjælland, medens den solgte krongods andetsteds, f. eks. på Lolland, og således gik det til, at Knud Bille i 1606 fra kronen erhvervede en del bøndergods, bl. a. 5 gårde i Højby med skov. Hvor nøje kronen selv vogtede på sit gods fremgår eksempelvis af, at enkedronning Sophie fandt anledning til i et missive, dateret Nykøbing Slot den 13. februar 1598, at pålægge lensmanden på Aalholm at undersøge, med hvad adkomst Steen Billes enke og arvinger gjorde krav på »tvende Øer, der ligger udenfor Hylletofte i Fulsø Herred og kaldes Brunddrau og Harnes«. Øerne kom senere til Højbygaard.

I 1600-årene forarmedes landet, navnlig som følge af svenskekrigene, således at landbrugets fremskridt var beskedne. Dog voksede interessen for stutterier, schæferier og mejeridrift; også Højbygaard fik tidligt sit »Hollænderi«. Størst betydning havde udførslen af øksne, der for Lolland-Falsters vedkommende foregik over Rødby. På Højbygaard benyttedes stude endnu indtil ca. 1900 som trækraft. Imidlertid var herregårdene i stadig vækst. Højbygaards tilliggende, der ved kronens overtagelse i 1686 udgjorde 58 tdr. htk., øgedes ved at kronen i 1718 nedlagde resten af landsbyen Højbys gårde, hvoraf flere allerede da var mere eller mindre øde og forladte, ialt 90 tdr. htk., som lagdes under hovedgården tillige med visse andre jorder og »Hyllekrog Vænge«. Hovedgårdens samlede hartkorn nåede herefter op på 166 tdr., d. v. s. betydeligt over gennemsnittet og vist nok det største hartkorn nogen enkelt dansk gård den gang kunne opvise. Også bøndergodset er sikkert blevet betydeligt forøget, medens kronen havde gården inde. Ved Abraham Lehns overtagelse af godset ejede dette således — foruden nævnte 166 tdr. frit hartkorn — 1019 tdr. htk. i bøndergods tilligemed kirkerne Olstrup, Thorslunde, Ringsebølle og Sædinge samt rytterskolerne i Errindlev og Assenbølle. Skovskyldhartkornet var 6 tdr.

Hvad landbrugets forbedring i 1700-årene angår, gjorde Abraham Lehn en betydelig indsats, som allerede er omtalt (under Berritsgaard). Nævnes skal derfor kun, at Lehn omkring århundredets midte indførte koppelbruget og gjorde de grundlæggende forsøg med kløvedyrkning på Højbygaard, hvorhos han deltog i forberedelserne af de store landbrugsreformer, hvis gennemførelse det tilfaldt sønnen Poul

Bibliotek (fot. Niels Elswing).

Abraham at medvirke til. Godsejerne havde dog ofte vanskelighed ved at rejse de store kapitaler, som var nødvendige til reformernes gennemførelse, og da den store krise i 1818 brød ind over det danske landbrug, ramte den også stamhuset Sønderkarle hårdt at dømme efter den gæld, der ved 1819 — da stamhuset skulle ophøjes til et friherreskab — hvilede på samme. Men det store landbrug gik snart igen i spidsen ved forbedrede driftsmetoder — Højbygaards jorder drænedes i 60'erne. Da imidlertid prisfaldet på det hidtil vigtigste produkt, kornet, begyndte i 80'erne, og landbrugseksperten måtte omlægges på industrialiserede produkter, tog gårdmændene føringen gennem andelselskaberne. Disse magtede dog ikke roesukkerfabrikationen. Det første store skridt til dennes gennemførelse her i landet skete fra Højbygaard, idet dennes forpagtere, brødrene Frederiksen (som meddelte under Lungholm) anlagde en sukkerfabrik ved Holeby. Vel måtte den

Spisestue (fot. Niels Elswing).

efter nogle års forløb standse, men da De danske Sukkerfabrikker fra 1880 overtog såvel sukkerfabrikken — under navn af Højbygaard Sukkerfabrik — som forpagtningen af Højbygaard hovedgård, gik sukkerproduktionen nu rask frem. Til behandling af roemarkerne på Højbygaard indførtes damppløjningen, der holdt sig århundredet ud. Et af de hertil på Højbygaard anvendte grubbelokomobiler findes på Frilandsmuseet i Maribo.

Fæstegodsets afløsning begyndte i 50'erne. I 90'erne satte endvidere udstykningsbevægelsen ind, og mange veldrevne mindre brug opstod. »Afløsningen« af baroniet Sønderkarle i 1925 medførte en halvering af jorden for Højbygaards vedkommende. Hovedgårdens tilliggende udgør således i dag 446 tdr. ld. med 59 tdr. htk. — altså netop det samme areal, som gården havde før kronens overtagelse af samme i 1685. Til godset hører endvidere 205 tdr. ld. skov, en part af Lung-

MARIBO AMT

holm inddæmning på 156 tdr. ld., øen Hyllekrog på 96 tdr. ld. samt en oldtidshøj. Ringsebølle kirke er overgået til selveje, og det nedlagte teglværks jord drives nu som landbrug.

Højbygaard har, som i det foregående antydet, ofte ligget i spidsen som veldrevet landbrug og hævder sig også i dag som et mønsterlandbrug, der gennem sit produktionsoverskud har bekræftet den også andetsteds gjorte erfaring, at det store landbrug i kraft af vor tids stærke mekanisering ligeså vel som storindustrien har en berettiget plads i samfundsøkonomien.

*RUDOLPH BERTOUC*H

EJERE

- 1397 Iven Bramsted
Kabel'er og Gjøe'er
1420 Henning Valkendorf
1489 Claus Krummedige
1521 Otto Krumpen
1555 Helvig Hartvigsdatter Ulfeldt
1590 Knud Bille
1638 Henrik Rantzau

1685 Kronen
1725 Abraham Lehn
1757 P. A. Lehn
1805 P. G. Bertouch-Lehn

1957 P. Chr. Bertouch-Lehn

BYGNINGER

- Lerklinede bygninger omgivet af grave

1489 Større byggearbejder

1660-70 Våningshus genopført
1670 Kornmagasin opført

1761 Ombygninger

1864 Nye avlsbygninger opført efter brand
1943 Nordfløj ved arkitekt Ørnsholt

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Sædingegaard

Sædinge sogn, Fuglse herred, Maribo amt

»Sæthyng« er navnet på noget *kongsgods*, der nævnes i kong Valdemars jordebog, og dette er det første spor, vi træffer af Sædingegaard i det historiske kildemateriale. Da kong Valdemars jordebog stammer fra 1230'erne, er det imidlertid også en ganske anelig alder for gården, der her dokumenteres.

Godset blev i kongefamiliens eje i temmelig lang tid — hvor længe kan ikke siges helt bestemt — idet det dels ejedes af de regerende konger selv, dels af andre medlemmer af kongefamilien, således havde prinsesse Jutta det en kort tid i 1284. Om denne ganske interessante dame kan oplyses, at hun var datter af kong Erik Plovpenning, og at hun som ung pige var blevet sat i dominikanerordenens nonnekloster i Roskilde, hvor hun, der synes både at have været i besiddelse af skønhed, intelligens og albuer, fik sin egen søster manøvreret ud som

priorinde, hvorefter hun selv fik stillingen. I længden trivedes hun dog ikke i klosteret, både hun og søsteren forlod det, og fra nu af blev prinsesse Juttas skæbne yderst broget. Et besøg i Sverige ved svogeren Valdemar Birgersøns hof resulterede i et højest utilladeligt forhold mellem hende og kongen, og ulykker, ikke mindst for kongen, fulgte i dets spor. Da hun kom tilbage til Danmark igen, kom hun op i voldsomme retstrætter dels med klosteret i Roskilde, der — hvad man vel næppe kan fortænke det i — ikke ville give hende de gaver tilbage, som hun i sin tid havde skænket det, men som hun nu forlangte at få igen, og dels med sin egen familie, som søgte at forholde hende hendes fædrearv. Denne sidste strid blev til en vis grad bilagt ved dnehofsdøm i 1284, og hun fik en del gods udlagt, herunder Sædingegaard. Længe fik hun dog ikke lov til at glæde sig over sejren ; thi få måneder efter døde hun.

Sædingegaards kår i hine voldsomme tider er det i øvrigt umuligt at få nøjere rede på. Det er kun glimtvis, vi hører om den. Vi får dog at vide, at Valdemar Atterdag i 1360 pantsatte den til Benedikt Ahlefeldt, og vi kan se, at Erik af Pommern må have opholdt sig her nogle gange ; thi 9. juni 1414 samt 3. juni og 12. december 1415 daterede han breve her på »Sædinge«. De to sidste gange optræder »vor Justitiarius Johannes Svendsen Brems« som vitterlighedsvidne på dokumentet, og man kunne tænke sig, at denne mand har været Sædingegaards ejer, panteherre eller lensmand, så meget mere som gården en snes år senere er i hænderne på en anden af slægten Brems. Denne anden Brems, Bertel Brems, stod ikke på samme gode fod med kong Erik som hans forgænger ; han var nemlig blandt dem, der i året 1439 op-sagde kongen huldskab og troskab. Samme mand var 7 år senere med til at affatte »Lollands Vilkaar«, et aktstykke, som er et forsøg på at give en speciel lollandsk lov. Det er i øvrigt en udpræget herremandslov, der tager sigte på at fremme landbrugsproduktionen og skaffe jorden dyrket, og der gives til dette formål regler for, hvilke forpligtelser bønderne har til at overtage ledige gårde under godserne.

På ny går en årrække, hvor livet på Sædingegaard ikke har afsat noget spor så varigt, at det er kommet til nutidens kundskab. Først fra året 1479 foreligger nye oplysninger. Da kan det nemlig ses, at arvingerne efter en vis Las Johansen lejer gården ud til en mand ved

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

navn Mads Eriksen. Af et andet dokument fra samme år fremgår dog, at lejemålet kun omfattede en trediedel af gården. Om denne bruges i øvrigt betegnelsen »Sædinghæ Hovedgaard«. Mads Eriksen har måske allerede før den tid haft tilknytning til Sædingegaard; for i 1470 omtales en »Mates Erikssen i Sædinge«. Mads Eriksen, som var af Gjører-nes slægt, sad her temmelig længe. 2. november 1494 medbeseglede han et dokument, og endnu 22. december 1499 nævnes han som boende på stedet.

På denne tid skete visse vigtige ændringer i forholdene på egnen, idet der dannedes et Sædinge birk af kronens omkringliggende gods. Dette styredes af en kongelig lensmand. Sædingegaard var derimod helt privat gods.

I begyndelsen af 16. århundrede ejedes gården af slægten Mormand, først af *Mads Eriksen Mormand*, derefter af sønnen Erik Madsen Mormand, fra 1574 af fru Anne Abildgaard, ligeledes af slægten, og endelig fra 1622 af Herlof Eriksen Mormand, den sidste ejer af denne slægt. Efter ham kom den kort efter 1631 i hænderne på *Palle Rosenkranz* til Krenkerup, ejeren af talrige lollandske gårde og en af tidens

MARIBO AMT

flotteste hofkavalerer. Uden egentlig at være i besiddelse af fremragende egenskaber kom han til at spille en vis rolle i kraft af sin rigdom og sin elegante fremtræden. Hoffet brugte ham navnlig til diplomatiske missioner, hvor opgaverne kunne strække sig fra at repræsentere kongen ved en celeberr udenlandsk begravelse til at forsøge at rejse et udenlandsk statslån. De helt store diplomatiske sejre vandt han dog næppe nogen sinde, derimod skaffede talrige gode middage ham til sidst en solid podagra. Hans datter bragte gården til sin ægtefælle, *Christen Jørgensen Skeel*, hvis søn *Jørgen Skeel* 1688 arvede den.

Jørgen Skeel var i langt mindre grad end *Rosenkrantz de glatte gulves* mand, selv om også han havde haft visse forudsætninger for at gøre sig gældende på diplomatiets og høftjenestens områder. Han foretrak at hellige sig driften af sine vidtstrakte godser. 1695 døde han, og tre år senere solgte hans enke *Sædingegaard* til sognepræst *Hans Vinding* i Radsted, der dog kun beholdt den nogle måneder, hvorefter den erhvervedes af *Henning Ulrik von Lützwow*.

Stiftamtmand, gehjerneråd *Henning Ulrik von Lützwow* var en af datidens store bygherrer, bl. a. for det *Lützowske Palæ (Holsteins)* i København, og *Sædingegaard* gav han en ny hovedbygning. Alle spor af den er nu væk; men man må regne med, at den har været opført i barokstil. Kunsthistorikerne beklager, at denne bygning er borte, da de regner med, at den har været et smukt og monumentalt udtryk for baroktidens herregårdsarkitektur. Mere end noget andet vidner det måske om *Lützows* flothed, at han ved en anden af sine gårde på *Lolland, Søholt*, anlagde en have så pragtfuld, at den skal have kostet omkring 60.000 rdl. — det samme som en større herregård kostede.

I *Lützows* tid knob det med at få *Sædingegaards* marker drevet, idet der kun var ganske få hovbønder under godset, en tid i begyndelsen af det 18. århundrede kun 4. I 1705 forsøgte *Lützwow* at afhjælpe miseren. Han indledede forhandlinger med kongen om køb af 17 bøndergårde af dennes gods; men købet kom ikke i stand.

H. U. v. Lützwow efterfulgtes som ejer af *Sædingegaard* af sin søn, generalmajor *Christian Frederik v. Lützwow*, og denne af sin svigersøn, kammerherre *Godske Hans v. Krogh*. De tre ejede tilsammen godset i et lille århundrede.

En af *v. Kroghs* bønder har efterladt sig nogle oplysninger, hvoraf

man kan skønne lidt om forholdet mellem herremand og bønder på v. Kroghs godser, idet det dog i denne forbindelse retfærdigvis bør nævnes, at tiden var fuld af social spænding. Det var i de tider, at den store revolution brød ud i Frankrig, og også herhjemme forekom nu og da sammenstød mellem godsejer og fæstebønder, der vel i reglen ikke gik videre end til prygl og økonomisk forfølgelse fra den ene side og mukken og drillerier fra den anden side, men som dog også kunne antage alvorligere former. Bonden, som der her er tale om — Jørgen Wolsing hed han — fortæller, at v. Krogh lå i proces med sin forpagter, der hed Dall. Processen blev tabt af v. Krogh, der oven i købet måtte sælge Sædingegaard til Dall, og Jørgen Wolsing fortsætter: »Vi hjalp temmelig godt til, jeg var ikke den ringeste. Jeg stræbte kun at gøre mit Herskab et godt Pus. Jeg fik stillet min Hævn med«. De noget springende optegnelser fortæller desværre ikke noget om, hvori pudset bestod; derimod ser vi, at Nemesis har ramt Jørgen Wolsing og hans fæller; thi optegnelserne fortsætter med følgende hjertesuk: »Saa blev Dall vort Herskab. Nu blev der nogen Forandring; men blev strengt.«

Chr. Fridrich Dall overtog Sædingegaard i 1788 for en sum af 21.300 rdl. Tilliggenderne var på det tidspunkt 32 tdr. htk. hovedgårds-takst og 81 tdr. htk. bøndergods. Fra omtrent samme tid (maj 1785) findes en indberetning til rentekammerets landvæsenskontor, der viser, at Sædingegaard nu var bedre forsynet med hoverigørende fæstebønder end ved århundredets begyndelse, idet der var 16 gårdmænd og 20 husmænd til godsets disposition. Det ses endvidere, at v. Krogh var fulgt med tiden og havde lagt sin gårds drift om efter det nylig indførte holstenske driftssystem, koppelbruget.

Chr. F. Dall og hans søn havde tilsammen godset til 1859, altså et ganske anseligt tidsrum. Det blev solgt til *Wilhelm Tesdorpf* til Gottesgabe og blev derefter i 1871 indlemmet i et af datidens største gods-komplekser her i landet. Ejeren af dette var *Edward Tesdorpf*, en indvandret tysker af hovedrig familie. 1840 havde han købt herregården Orupgaard på Falster samt gårdene Kringelborg og Bøtø Fang, og i løbet af de følgende år erhvervede han Gjedsergaard, Nøjsomhed, Frisenfeld, Ludvigsgave og Pandebjerg på Falster, Amagergodset Petersdal og altså Sædingegaard på Lolland. Takket være sine over-

Udsigt over haven fra hovedbygningen (fot. Th. Andresen).

ordentlig store kapitalressourcer kunne Tesdorpf ikke blot magte købet af disse godser, men kunne også sætte omfattende grundforbedringsarbejder, nybygninger, vejanlæg o. lign. i gang, ligesom han gjorde en indsats for at forbedre godsernes fæstegårde på forskellig måde. Han blev en af det intensive landbrugs foregangsmænd herhjemme, og på grund af hans ejendommens omfang virkede hans eksempel stærkt. Fra nær og fjern søgte unge driftige landmænd til hans gårde for at lære, og på denne måde blev han en lærer for hele landet. Det, han især lagde vægt på, var, at man ikke måtte udpine jorden så hårdt, som man var vant til. Den burde gødes kraftigere. Desuden viste han nye og mere effektive metoder for dræning, som han havde lært i udlandet. Han gik i spidsen for en racemæssig forbedring af malkekvæget, og på hans godser fodredes meget stærkere, end danske landmænd ellers var vant til — og man så, at det kunne betale sig.

Blandt de videlystne unge, der søgte til hans gårde, var også den unge præstesøn fra Odder, Albert Philip la Cour. Han havde fået en teoretisk landbrugsuddannelse og kom i begyndelsen af 1860'erne —

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

godt 20 år gammel — i Tesdorps tjeneste. Først blev han underforvalter på Gjedsergaard, og her blev han i et par år. Så kom krigen 1864, som han deltog i som underofficer, og da denne var forbi, fik han af Landhusholdningsselskabet overdraget en særdeles betydningsfuld opgave. — Man mærker Tesdorps hånd, og vi kan forstå, at la Cour allerede på det tidspunkt har gjort indtryk ved sin intelligens og sit organisationstalent. — Han skulle være tilsynsførende ved de transporter af levende kvæg, som umiddelbart efter krigen var kommet i gang fra Danmark til England. Dette beskæftigede ham en kortere tid; men allerede 1866 træffer vi ham igen i Tesdorps tjeneste. Nu var han blevet overforvalter på selve Orupgaard. Herfra avancerede han 4 år senere til den mere selvstændige stilling som bestyrer af Sædingegaard.

I de følgende 7 år nød Sædingegaard da godt af at blive drevet af en af tidens dygtigste landmænd, under foregangsmanden Tesdorps overledelse, et forhold, der kun kunne blive til gavn for gården; men 1877 forlod la Cour den for at tiltræde stillingen som forstander for Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard.

MARIBO AMT

Også i Tesdorpf's sidste år skete der dog vigtige ting på Sædingegaard. 1881 byggede han, med H. C. Glahn som arkitekt, en ny hovedbygning, en toetages bygning af røde mursten, som består af en hovedfløj med to korte sidefløje. Hovedindgangen, der ligger mod nord, har form af et lille tårn. Gården har senere været hjemløst af brande, nemlig i 1886 og 1907. Det gik dog begge gange kun ud over avlsbygningerne.

1890 arvede Edw. Tesdorpf's svigersøn, hofjægermester *Oscar Brun* til Krogerup, Sædingegaard. 1916 solgte han godset til *J. Nymann*, der 1928 tilkøbte 300 tdr. ld. fjordjord. Efter hans død købte brodersønnen, *Sven O. S. Nymann*, den i 1945. Gårdens areal er nu 670 tdr. ld. ager og 575 tdr. ld. eng. Ejendomsværdien er 2.532.416 kr.

SIGURD JENSEN

EJERE

1230erne Kronen
1360 - 1530erne Forskellige ejere
1530erne Mads Eriksen Mormand
1630erne Palle Rosenkrantz
1652 Christen Jørgensen Skeel
1698 Hans Vinding
1699 H. U. v. Lützow
1759 G. H. v. Krogh
1788 Chr. Fr. Dall
1859 W. Tesdorpf
1871 E. Tesdorpf

1890 O. Brun
1916 J. Nymann

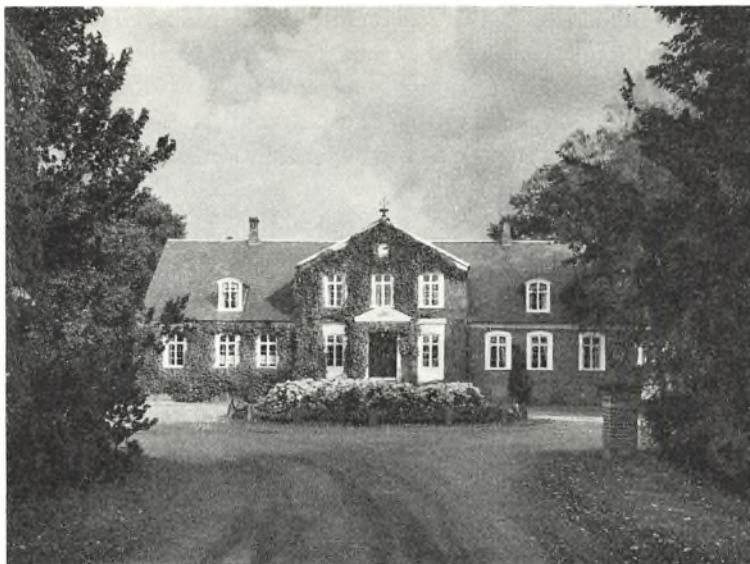
1945 S. O. S. Nymann

BYGNINGER

Hovedbygning opført

1881 Hovedbygning opført ved H. C. Glahn
1886 og 1907 Avlsgården brændt

1944 Avlsbygninger genopført efter brand

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Danstedgaard

Nebbelunde sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Dansted nævnes første gang 1447, antagelig som en landsby (Danstuid), hvor der lå en adelig sædegård, den der endnu ligger 3½ km nord for Rødby. Den ejedes 1479 af fru Elna og hendes søskende som arv efter Las Johansen af familien Rød. Fru Elna var gift med *Christopher Jensen* af den familie *Basse*, der i skjoldet førte to røde vædderhorn i sølv. Han havde hjemme i Veterslev sogn ved Ringsted, hvor hans hovedbesiddelse Sørup er beliggende. Formodentlig har han købt medejerne af Danstedgaard ud, for han mageskiftede på sin husfrues vegne gården samt tredieparten af Sædingegaard og ni gårde i Flintinge, Bukkehave og Sandager mod andet gods på Lolland og Falster. Det herom på Sørup, nu defekte pergamentsbrev er beseglet af Niels Skave, den senere biskop i Roskilde, og dennes broder Herluf

Skave til Eskildstrup, hvis søster Birgitte var Christopher Jensens anden hustru, samt bekræftet af Ingmar Grubbe af Næsby, i ægteskab med hans søster, og af Christopher Jensen (Sparre) af Bringstrup.

Derefter ved vi ikke noget om Danstedgaard før *Erik Daa* i 1533 nævnes til gården. Hans søn med Ingerd Present, admiral og lensmand på Solte, Jørgen Daa til Snedinge, arvede den, men beboede den ikke. Hans datter Karen bragte den år 1600 til sin ægtefælle, *Claus Pors* til Øllingsøe, der døde 1617. I 1624 boede der to bønder på Danstedgaard, men efter at fru Karen senest i 1631 gav gården nye bygninger, flyttede hun selv derind. Hun beholdt den efter 1633 at have skiftet med børnene og levede endnu i 1655. Sønnen Rudbek Pors skrev sig dog allerede 1631 til Danstedgaard, og han boede der omkring 1664, men han ejede den sammen med sine søskende Kirsten og Claus, hvoraf sidstnævnte 1648 skødede søsteren sin part. Hun var gift med Jokum Frederik von Preuss (Prosens) og pantsatte 1650 sin del til Erik Rosenkrantz (senere til Lungholm) for 1000 rdl., men solgte den 1675 til prokurator i Nakskov Mads Hyldtoft. Danstedgaard kan da ikke have været i bedste stand, for 1672 fragik Rudbek Pors' datter Birgitte, som var gift med Herman Kaas (af Mur-Kaaserne) arv og gæld, og nu var gården splittet mellem panthavere. Da Mads Hyldtoft indtrådte, havde fru Vibeke Rosenkrantz, salig Erik Krag's til Selsø, lige gjort indførsel i gården for at tage den i brug som enkesæde. 1666 ejede Christen Jørgensen Skeel en part, som han for 1100 rdl. solgte til Henning von Daldorf til Øllingsøe.

Imidlertid blev gården for så vidt på ny samlet i 1675, da *Niels Hansen*, ridefoged på Taastrup (det senere Christianssæde), opkøbte alle prioriteterne og beholdt gården, til han 1696 blev byfoged i Rødby og næste år solgte den, med hovedgårdstakst 25 tdr. htk., til forpagteren på Øllingsøe, *Henrik Wrede*. Denne solgte den 1720 til kammerassessor *Frederik Diderichsen Felthuisen*, der tillige ejede hovedgården Bremersvold. Hans søn Diderich Christian Frederiksen Felthuisen døde ugift 1737. Datteren Maren Frederiksdatter var gift med *Peder Gjertsen Bech*, der på offentlig auktion købte Danstedgaard for 3530 rdl., og døde i en ung alder i 1742. Derefter gik det stærkt på Danstedgaard. Maren giftede sig med forvalteren på Christianssæde Kjeld Tverskou, men hun døde allerede i 1743 og blev samme år fulgt i

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

graven af manden, som dog forinden havde nået at gifte sig med Anna Cathrine Pedersdatter Hvid, der som enke giftede sig med den tidligere forpagter på Asserstrup Diderich Christian Berntsen Suhr, der således kom i besiddelse af ejendommen. I 1742 var der på Danstedgaard en hovedbygning i to længer med 30 fag i bindingsværk, belagt med tagsten. Hovedgårdstaksten var 24 tdr. 6 skpr. Suhr solgte 1751 gården til ridefoged på Krenkerup Erik Wiinberg for 4200 rdl., som året før sin død i 1756 afhændede den til Søren Müller for 4700 rdl. Müller solgte bøndergodset fra og overdrog to år efter for 4400 rdl. sin hovedgård Danstedgaard med dertil hørende gadehuse og gamle byggepladser til lensgreve *Christian Ditlev Reventlow*. Arealet udgjorde da 23 tdr. 7 skpr. samt 6 skpr. skovskylld.

Under efterfølgeren, den senere statsminister Christian Ditlev Frederik Reventlow, fik Danstedgaard, hvor han først iværksatte sine landboreformer, en hidtil ukendt opblomstring. Han inddelte dens tiliggende, der forhen havde været anvendt til græsning for en del ungkvæg, i otte kobler. Efter at bøndergårdene var overgivet til fri ejen-

MARIBO AMT

dom, lagde han, ved at købe det såkaldte Bukkehave gods for 4000 rdl., nyt bøndergods til ejendommen og indgrøftede dens marker. Før 1776 lod han opføre en ny hovedbygning af sten, der var brændt på et af ham bygget udmærket teglværk. Hans bestræbelser havde et så gunstigt udfald, at gården, inden 10 år var omme, indbragte en forpagtningssum af 1000 rdl., hvorved dens værdi var steget til det tredobbelte. 1777 lagde han Danstedgaard ind under grevskabet Christianssæde, hvorimod han fik tilladelse til på dette at optage et lån på 20.000 rdl. Ved kgl. resolution af 1812 tillodes det grev Reventlow fra grevskabet at afhænde Danstedgaard med 109 tdr. htk. og 24 tdr. bøndergods, 23 tdr. 7 skpr. htk. ager og eng for 115.000 rdl. på vilkår af, at han anvendte 60.000 rdl. af salgssummen til afbetaling af den på grevskabet hæftende gæld og den øvrige sum til bevislige forbedringer af grevskabets hovedgårde, bøndergods eller skove.

I 1834 ejedes Danstedgaard af landvæsenkommissær Morten Kirkebjerg, derefter 1840 af Johan Adolf Cordua, som solgte den til premierløjtnant Carl August Reventberg, der døde 1857, hvorefter enken afhændede den for 95.000 rdl. til *N. E. Petersen*, der 1858 opførte en ny hovedbygning i ét stokværk af røde mursten. *N. E. Petersen* døde i 1894, hvorefter hans enke drev gården ved forpagter til 1902 og solgte den til sin svigersøn *C. M. Petersen Møllegaard* på Langeland; denne solgte i 1906 gården til *N. P. Th. Skafte*. Arealet er nu 257 tdr. ld. ager og 30 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 1.000.000 kr.

LOUIS BOBÉ

EJERE

1479 Christopher Jensen (Basse)

1533 Erik Daa

1600 Claus Pors

1650-75 Forskellige ejere

1675 Niels Hansen

1697 Henrik Wrede

1720 Fr. D. Felthuusen

1737 Peder G. Bech

1742-58 Forskellige ejere

1758 Chr. D. Reventlow

1812-57 Forskellige ejere

1857 N. E. Petersen

1906 N. P. Th. Skafte

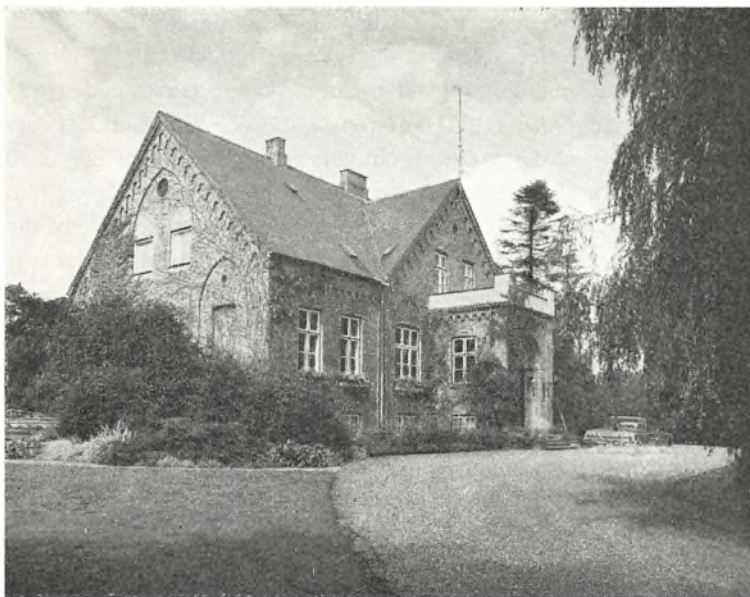
BYGNINGER

1631 Nye bygninger opført

1742 Tolænget bindingsværkshovedbygning

ca. 1775 Hovedbygning opført

1858 Hovedbygning opført

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Lidsø

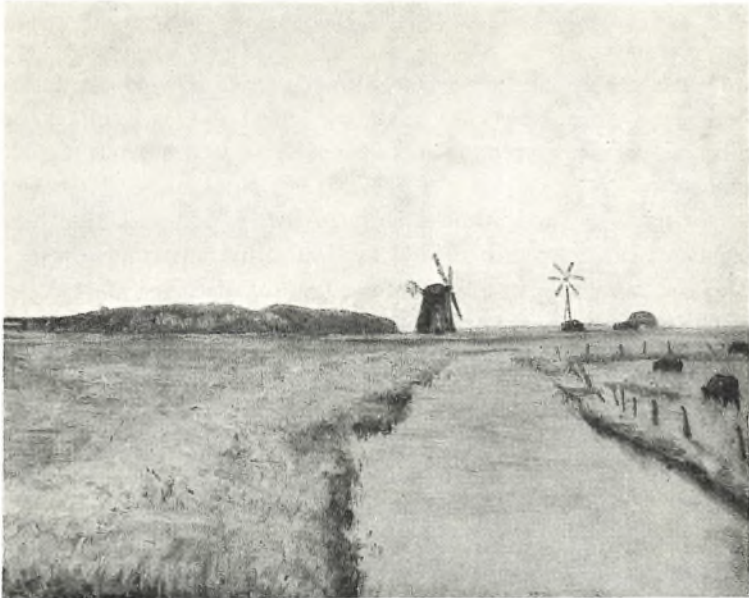
Rødby købstad, Maribo amt

Selve navnet Lidsø har herregården fra en aflang ø med et areal på ca. 130 tdr. ld., der lå ud for indsejlingen til den nu udtørrede Rødby Fjord. Denne øs jord er nu en del af herregårdens ; men hovedparten af dennes jorder er vundet fra havet, og Lidsøs historie er beretningen om kampen mellem menneskene og havet om jord. Denne kamp blev lang og hård. Menneskene sejrede til sidst ; men sejren blev dyr.

Konsul *Peter Anton Alfred Hage* fik i 1857 koncession på inddæmningen af den sydlige del af Rødby Fjord. Når den blev inddæmmet, var muligheden for sejlads på Rødby for fremtiden udelukket, og han måtte følgelig holde byen skadesløs. Det kostede ham den efter dæmningens forhold meget betydelige sum 15.000 rdl. Da opgaven var for

stor for ham at løse ene mand, gik han i kompagniskab med et engelsk konsortium. Der blev anlagt et dige tværs over udløbet af fjorden, ved Kramnitse, og i 1861 begyndte man at pumpe vandet ud. I tre år gik det fremad; men i 1864 kom en voldsom oversvømmelse, som ødelagde alt, hvad der var nået. Nu ville englænderne ikke være med mere; de havde allerede begravet en formue i foretagendet; men konsul Hage gav ikke op. Året efter købte han øen Lidsø. Den var på det tidspunkt gjort landfast med Lolland ved en dæmning, og den var beskyttet mod oversvømmelser med et 4 - 5 fod højt dige. Det var nu Hages plan at udtørre det område, der lå mellem Lidsø og øerne Bredfjed og Myggefjed, et areal på omkring 1200 tdr. ld., hvis inddæmning kunne støttes af forhåndenværende hjælpemidler, nemlig foruden Lidsøens diger en klitrække mod syd. Til at pumpe vandet bort med anlagde han — efter hollandsk forbillede — en vindmølle på en af de små holme. Diger, der forefandtes, forhøjedes til 9 - 11 fod over dagligt vande, og nye anlagdes, og der byggedes sluser i dem. Endelig byggede Hage for sig selv og de omkringboende lodsejere en snegl med dampkraft, der skulle tage vandet fra ca. 600 tdr. ld. Resultatet af disse bestræbelser blev ca. 400 tdr. nyt agerland.

Konsul Hage var af mønsk købmandsslægt. 1832 havde hans svoger, den københavnske storkøbmand Hans Puggaard, gjort ham til bestyrer af den filial af sin forretning, han lige havde oprettet i Nakskov. Denne forretning kom især til at handle med korn, og det lykkedes snart Alfred Hage at blive en af de førende inden for den lollandske kornhandel, og i 1841 hentede Puggaard ham til København og gjorde ham til sin kompagnon. Firmaet blev under Hages ledelse et af de førende i kornbranchen, ikke alene i Danmark, men i hele Norden, idet ikke blot dansk korn, men store mængder skånsk korn gik gennem dets hænder. Til sin kornforretning knyttede Hage efterhånden også store jordbesiddelser. Han ville ikke nøjes med at handle med kornet; han ville også selv avle det, og hans bestræbelser for at vinde jord her ved Rødby må sikkert betragtes i denne sammenhæng. Nogen egentlig herregård oprettede han ikke på Lidsø. Den eneste bolig, der foreløbig var på stedet, var en lille bondegård; men Hage tænkte naturligvis heller ikke på at slå sig ned her. Sydjylland var alt for afsides et sted for en mand, hvis ærgerrighed det var at spille en

Kanalen og møllen med Lidsø i baggrunden. Maleri af N. P. Mols.

rolle både inden for finansverdenen og inden for politikken. På det første område drev han det videst, selv om visse kredse på Børsen så lidt skævt til ham og hans noget håndfaste handelsmetoder ; hans forretning voksede stadig, den indskrænkede sig ikke til korneksport alene, men havde stor import af kolonialvarer, og varerne transporteredes ud og hjem om bord på husets egne skibe. Bortset fra Sydsverige var England dets vigtigste handelsforbindelse, og Alfred Hage følte nær tilknytning til dette land. Det var ingen tilfældighed, at han begyndte sine udtørningsarbejder i Rødby Fjord i samarbejde med engelske interesser. Ganske naturligt prægedes Hage også politisk af sit hus' udenlandske forbindelser. I England lærte han at sætte pris på Liberalismen, og hans tilknytning til Skåne (han ikke alene handlede med skånsk korn, men havde også erhvervet store jordejendomme derovre) gjorde ham til ivrig skandinavist. Hage døde 6. marts 1872. Han opnåede at se skandinavismens fiasko, og Liberalismen nåede aldrig helt det, han havde håbet ; men ét blev han dog forskånet for:

at se sine møjsommeligt indvundne sydloflandske marker blive slugt på ny af havet.

Dette skete nemlig 13. november samme år, da en voldsom stormflod hærgede øen. Hans enke solgte året efter Lidsø, og hvad der var tilbage af inddæmningen, og nu kunne nye folk altså begynde så godt som forfra.

Den nye ejer var etatsråd *Laurits Jørgensen*, Søllested. Han blev her kun i ca. to år, men fik i al fald sat et nyt udtørningsarbejde i gang, og han nød godt af, at staten i kraft af digeloven af 1873 begyndte at bygge diger. Arbejdets fortsættelse overlod han i 1875 til sin svigersøn, den 27-årige *Georg Krüger*, der var søn af Hans Krüger, Bevtoft, danskhedens energiske forkæmper i Nordslesvig.

Samtidig hermed fik Lidsø en hovedbygning, der var bygget nogenlunde i stil med stuehuset til en større bondegård, ret beskedent at se til, men godt og solidt udstyret. Bygningen brændte allerede i 1879, men blev genopbygget i samme skikkelse. Her fik familien Krüger indrettet et hyggeligt hjem, der blev et gæstfrit samlingssted for en række af egnens familier. Krüger karakteriseres som en stærk og munter mand, fuld af optimisme og virkelyst. Han sled med inddæmning og udtørring, byggede gården gode avlsbygninger og anlagde have og plantage. Pumpningen skete som før med kraft fra vindmøller; men digerne blev nu bygget noget højere end før. Store dele af de flere hundrede tønder land indvundet jord lå dog stadig under vand i vintermånederne og blev først tørre i april-maj. Følgelig kunne bevoksningen kun blive fodringsmæssigt set ringe planter som salturter og halvgræsser. Andre dele var såpas tørlagt, at besåning var mulig; men også her stod grundvandet så højt, at det ofte skadede afgrøderne. Hertil kom, at de inddæmmede jorder var af højst forskellig godhed. En del af den tidligere fjordbund bestod af frugtbar ler og dynd på kalkholdigt lerunderlag (dele af det var sunket stenaldereskov); men store strækninger var magert sand. Udbyttet af de under store bekostninger indvundne arealer blev derfor kun så som så.

Krügers jordhunger lod sig ikke tilfredsstille af de fra havet vundne arealer. Omtrent samtidig med, at han erhvervede Lidsø, opkøbte han flere bøndergårde samt en del præstegårds- og skolejord og oprettede heraf gården Bindernæs, som han forsynede med gode bygninger.

Musikværelse (fot. Niels Elswing).

Da landbrugskrisen kom i 1880'erne, viste det sig, at Georg Krüger havde været for optimistisk. Hans gårde kunne ikke forrente den vældige investerede kapital; thi dels faldt kornpriserne stærkt, og dels gav jorden — af de ovennævnte grunde — ikke det udbytte, han havde regnet med. Under denne krise var det priserne på de animalske produkter, der holdt sig bedst, og Krüger havde for så vidt også i sine første år på Lidsø fået sat en stor og god besætning på benene; men i kriseårene, da han til stadighed var i bekneb for likvide midler, skete der en gradvis forringelse af hans kreaturbestand, og han kunne derfor ikke fuldt ud udnytte dette aktiv. Under disse vanskelige forhold havde han en uvurderlig støtte i sin svigerfader, etatsråd Jørgensen, og så længe denne levede, klarede han skærene; men etatsråden døde i 1889, og kort efter nytår 1893 måtte Krüger give op. *Østifternes Kreditforening* overtog gårdene som ufyldestgjort panthaver og satte snart efter den kun 21-årige landbrugskandidat *Christen Moesgaard-Kjeldsen* til at bestyre dem. Krüger selv slog sig ned i København, hvor han fandt beskæftigelse i finansministeriet.

MARIBO AMT

Moesgaard-Kjeldsen var gårdmandssøn fra Vejlbj ved Århus, og var i 1890 blevet landbrugskandidat. Umiddelbart herefter drog han til Brasilien, hvor han i knapt et par år indtog en ledende stilling i et af den brasilianske stats store landbrugsforetagender. Hans personlighed var i udpræget grad enerens. Hans viden var meget betydelig, og hans evne til at omsætte videnskabelige forsøgsresultater i praksis var uomtvistelig. Han kom til at vise dette både med sine dræningsarbejder og sin opdrætt af kvæg. En særlig nøje tilknytning til videnskaben fik han, da han kort efter århundredskiftet gik ind i et samarbejde med professor Harald Goldschmidt på Landbohøjskolen for at drive fodringsforsøg med malkekøer, forsøg som regnes for at have haft stor betydning for eftertidens forskning på dette område.

1896 købte Moesgaard-Kjeldsen Lidsø og Bindernæs af Kreditforeningen. (Senere lagdes gården Myggefjed til.) Han havde nu haft god lejlighed til at se gårdene an. Først og fremmest havde han set, hvad høsten kunne give. Dertil kom, at der i mellemtiden var sket visse forbedringer, som til en vis grad bødede på forfaldet i Krügers sidste år, dels med hensyn til besætningen og dels med hensyn til jorderne. Nu slog han derfor til og købte gårdene for den ikke ubetydelige sum 341.500 kr.

Det, som det først og fremmest gjaldt om nu, var at få markerne bedre afvandet, og her fejrede Moesgaard-Kjeldsens tekniske kunnen sin første triumf. Ved hjælp af en modernisering af hele det anvendte system lykkedes det i løbet af den første halve snes år af hans ejertid at få store dele af de inddæmmede arealer således drænet, at de med held kunne anvendes selv til så forholdsvis vanskelige kulturafrøder som hvede, kløver, sukkerroer og lucerne. Den samlede mængde indvundet jord gik op til 11 - 1200 tdr. ld., og i 1920 havde Moesgaard-Kjeldsen ialt 1.331 tdr. ld., hvoraf knap 1.100 tdr. var agerjord, resten eng og plantning. Markerne, der nu var befriet for det skadelige vand, gav rigt udbytte; men omkostningerne havde også været store — formidabelt store, og de var blevet dækket ved optagelse af kæmpelån. Det skulle nu vise sig, om jorderne kunne forrente dem.

1913 blev han valgt ind i folketinget som radikal repræsentant for Fredensborg-kredsen. Han havde forudsætninger for en sådan virksomhed; thi foruden sin voldsomme energi og sin omfattende viden

Havestue (fot. Niels Elswing).

besad han stor oratorisk færdighed. Til gengæld gjorde hans uligevægtighed og hans trang til at være en ener ham mindre egnet til at gøre en partipolitikers gerning. Det radikale Venstreministerium Zahle gav ham under 1. Verdenskrig en opgave af den allerstørste betydning for det danske samfund, idet det gjorde ham til formand for ernæringsrådet. Også i kommunalpolitikken tog han livlig del. 1906 - 13 var han således medlem af Rødby byråd, og han var en af dem, der med størst energi gik ind for at skaffe Rødby en ny havn. Sin interesse for dansk-tysk forbindelse viste han ved at arbejde for Rødby-Femern-ruten, som naturligvis også ville være et vældigt aktiv for hans egen by.

Moesgaard-Kjeldsen gik i 1920 med »Flensborg-Folkene«, der ved genforeningen også ville have Flensborg med tilbage til Danmark. Herved kom han i skarp opposition til regeringen og sit eget parti. Det medførte ikke alene, at han blev ekskluderet af Det radikale Venstre; men hans holdning var medvirkende til hele den storpoltiske situation, som almindeligvis betegnes som »påskekrisen«.

MARIBO AMT

Ved 1920 stod han økonomisk set ganske stærkt. Trods dette havde 1920'ernes vanskelige prisforhold ikke varet længe, før de alvorligt rakkede hele hans økonomi. Ulykken var, at Lidsø og Bindernæs var prioriteret for hårdt. Desuden indtraf der uheldige vejrforhold. Årene 1926 - 27 bragte meget stærk nedbør, og her viste Lidsøs nykultiverede jorder sig meget følsomme selv overfor en mindre uregelmæssighed i vejrliget, og høstudbyttet gik stærkt ned.

1931 kom så endelig den voldsomme landbrugskrise. Den blev katastrofal for Lidsøs ejer, og bitter over nederlaget trådte han igen frem i det politiske rampelys med et voldsomt angreb på regering og samfundsordning, og Moesgaard-Kjeldsen fandt hurtigt sin plads i den nystartede »Randers-Bevægelse«, der senere blev til »Landbrugernes Sammenslutning« (L. S.), og snart var han en af dens førere.

Til hans i disse år stadig forværrede økonomiske forhold kom nu nye ubehageligheder fra vejrliget, idet der i 1932 skete store oversvømmelser på Lidsøs jorder. Samtidigt lykkedes det ham ganske vist at få en ordning med hypotekforeningen, der afskrev en del af hans gæld, hvad der dog ikke reddede ham. Kort tid efter måtte han forlade Lidsø, og 9. april 1935 døde han i Herning, mens han var på en agitationsrejse for L. S.

Lidsø ejedes fra 1942 af slagtermester *Carlo B. Riis* og fra 1960 af direktør *E. Henriksen* og godsejer *H. Henriksen*. Dens tilliggende er 776 tdr. ld. ager, 74 tdr. ld. eng, 12 tdr. ld. have m. m. og 20 tdr. ld. skov.

SIGURD JENSEN

EJERE

1865 P. A. A. Hage
1873 L. Jørgensen
1875 G. Krüger
1889 Østifternes Kreditforening
1896 Chr. Moesgaard-Kjeldsen
1942 C. B. Riis
1960 E. og H. Henriksen

BYGNINGER

Bondegård
Hovedbygning opført

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Christianssæde

Skørringe sogn, Fuglse herred, Maribo amt

Ifølge en gammel overlevering skal *Tostorpe*, det oprindelige navn på hovedgården i grevskabet Christianssæde, være opført år 1353, og uden tvivl er det opstået ved nedlæggelsen af en gammel landsby. Som talrige andre gamle hovedgårde på Lolland-Falster og Fyn forekommer *Tostorpe* i den stedlige historie tidligst knyttet til en af de mange holstenske og nordtyske adelsmænd, der i Valdemar Atterdags trængselstid sad som panteherre og befalingsmænd på de fleste af danevældens faste borge. Ved indløsningen af de holstenske grevers pantelen i Danmark trådte flere af deres fogeder og høvedsmænd rundt om på øerne i kongens tjeneste. Enkelte familier som Rastorp (Rostrup), Sandberg (af Kvelstrup), Godov og Kabel af *Tostorpe* fæstede rod i landet og opnåede under dronning Margrethe indflydel-

sesrige stillinger i riget. — Familien Kabel eller Kabolt tilhører en ældgammel meklenborgsk adelsæt ; hr. *Henning Kabel* ejede Nielstrup (Musse herred) og skrives 1397, da han var nærværende på Lollands landsting, til Tostorpe (»i Tøstorpe«). 1401 beseglede han i Helsingborg kong Eriks stadfæstelse af dronning Margrethes testamente, var 1411 nærværende ved skiftet efter Axel Mogensen Gjøre og levede endnu 1430. Hans navn: Hennyngus Kabel, ses på den nordlige væg af kirken i hovedsognet Tirsted. Af hans børn i ægteskab med Helvig Neb arvede den ældste datter Abel Tostorpe. Hun angives at have været gift først med hr. Niels Lauridsen, efter våbenet at dømme, de Huitfeld-Hogenskilders stamme ; han siges 1390 at bo i Tostorpe.

Hr. Niels Lauridsen, til hvis descendens slægtebøger knytter de omkring 1500 herhjemme uddøde meklenborgske Kabel'ers navn, skænkede 1421 gods til Maribo kloster og var 1439, da han beseglede opsigelsen til kong Erik, endnu kun væbner, men betegnes 1442 som ridder. Han skrives 1439 - 43 til Tostorpe, men synes at være død kort efter. Gården gik derefter over til hans søn Peder Nielsen, som 1455 nævnes til Tostorpe, og efter dennes død til hans søster Anne, gift med hr. Tyge Lunge til Basnæs, der 1446 var ridder og døde ved 1460. Arving til Tostorpe blev hendes datter Maren, gift med hr. Axel Brahe til Krogholm og Tosterup (Ingelsted herred), Danmarks riges råd, død 1487. Fru Maren, der endnu levede 1520, efterlod det lollandske Tostorpe til sin yngste søn, hr. *Aage Axelsen Brahe*, der allerede 1513 nævnes som ejer. Han var lensmand på Varberg og Sølvborg, forseglede 1523 som ridder kong Frederik I's håndfæstning og døde 1525. I sit ægteskab med Beate Jensdatter Ulfstand havde han kun en datter Beate Brahe, der arvede Tostorpe og ægtede rigsråden hr. Jørgen Lykke til Overgaard og Hverringe (død 1583), »den sidste Ridder i Danmark«. Efter fru Beates død 1602 kom Tostorpe til hendes datter fru *Kirsten Lykke* (død 1630), der 1577 ægtede rigskansler Eiler Grubbe til Lystrup (død 1585), hvis livsskæbne der tidligere er gjort rede for ved omtalen af dette hans hovedsæde.

Tostorpe gik derefter over til hans søn *Jørgen Grubbe*. Sålænge de til Skåne knyttede Braher og efter dem de godsrige Lykker ejede Tostorpe, har næppe nogen af disse skænket deres forholdsvis beskedne lollandske ejendom synderlig interesse, og gården har ført en

Christianssæde set fra syd (for. Niels Elswing).

Hovedbygningen set fra nordvest (fot. Niels Elswing).

så lidet bemærket tilværelse, at der udover ejernes navne og biografiske data intet vides om den. Jørgen Grubbe var efter lange tiders forløb den første besidder, der atter havde bolig på Lolland og kunne tilse sin besiddelse her, uden dog at have boet her. Han fødtes 1584, studerede udenlands og tog 1603 tjeneste i krigen i Holland, hvorfra han måtte flygte på grund af et drab på sin egen ritmester; han tjente derefter som ritmester i Kalmarkrigen og var 1614-24 lensmand på Ravnsborg og Halsted Kloster, hvilket sted han beboede, indtil han derefter blev lensmand på Vestervig. 1623 ses han at have ført trætte med fru Anne Wittrup, Jesper Grubbes enke, om ejendomsretten til Eskemoseskov under Tostorpe. Med sin anden hustru Lene Rud, den sidste af sin slægt, fik han Vedby, hvor han fra 1627, da han fratrådte Vestervig, tog bolig. Ved skifte, holdt tre år efter hans død (1640), arvedes Tostorpe af hans søn Christian Grubbe (død 1653). Fra ham kom gården, efter i nøjagtig tre århundreder at være nedarvet i samme slægt på spindesiden, sammen med Aalstrup, til rigshofmester *Joachim Gersdorff* (død 1661), hvis svigersønner,

MARIBO AMT

Christianssæde set fra syd (fot. Kbh.s Foto-Service).

general Jørgen Bielke og viceadmiral Jens Rodsteen, 1669 afhændede begge gårde til admiralitetsråd *Povl von Klingenberg*, generalpostmester for Danmark og hertugdømmerne, fortjent af det danske postvæsens udvikling, men tillige privatkøbmand i stor stil uden at være særlig nøjeregnende med midler og veje. Fra hans konkursbo gik Tostorpe 1686 over til en af hans kreditorer, fru Regitze Sophie Vind (død 1692), i første ægteskab gift med Vilhelm Marselis friherre Guldencrone til Vilhelmsborg, i andet ægteskab (1686) med generaladmiral, baron *Jens Juel* til baroniet Juellinge. Som aktiv militær havde han under krigen med Sverige 1675 - 79 sin del i de fleste af broderens sejrvinginger, bl. a. slaget i Køgebugt og Rügens erobring, men anvendtes tillige som en anset og meget benyttet diplomat, var gentagne gange sendebud i Stockholm i krigsårene og deltog i fredsunderhandlingerne i Lund i juni 1679.

Jens Juel er det nuværende Christianssædes bygherre. En endnu bevaret indskrift på en stenflise beretter, at »Hr. Jens Juel, Friherre til Juellinge, Herre til Urup, Taastrup og Aalstrup, Kongelig Majestæts

Etats- og Kancelliraad, Præsident i Kommerce Kollegio, Ridder og Geheimeraad, blev 1679 Ridder af Elefanten, med sin elskelige kære Friherreinde Frue Regitze Sophie Vind, Friherreinde til Vilhelmsborg, Urup, Taastrup og Aalstrup, bygde dette Hus 1690«. Jens Juel var en af tidens få store adelige bygherrer; han har foruden denne gård tillige opført Valbygaard, nu Juellinge på Stevns, og det nedrevne Juellund ved Køge. Det enlængede, treetages hus med altan tilhører barokken i dennes nederlandske form, der var almindelig benyttet i slutningen af det 17. århundrede. Også boligkulturelt slutter det sig nøje til den barokke arkitekturretning med behagelige, statelige adgangsforhold og rummelig vestibule midt for hovedfacaden og en bekvem og klar fordeling af værelserne oppe og nede. Omend istandsættelsen 1883 ændrede en del i bygningens tidligere udseende og fjernede de to karnapagtige udbygninger mod haven, er dens almindelige karakter fra Jens Juels dage i alt væsentligt bibeholdt. I dens nærmeste omgivelser er sket den forandring, at ladebygningerne og forpagterboligen efter en ildsvåde i året 1851 blev flyttet øst for hovedbygningen. På ladegårdens tidligere plads er anlagt en have, og hovedbygningen er omgivet af urtegård og lysthaver på alle sider.

I Jens Juels eller rettere hans frues besiddertid oprettede han et birketing for Tostorpe. Ved hans død i året 1700 tilfaldt Aalstrup og Tostorpe hans frues børn af første ægteskab, hvilke 1702 tilskødede gårdene til deres broder, baron *Vilhelm Güldenchrone* (død 1708), der var gift med Anne Vind Banner, som efter hans død ægtede gehejmeråd, amtmand i Segeberg *Hans Rantzau* til Putlos og Segealendorf. Denne tilskødede 1728 Tostorpe og Aalstrup gårde med tilliggende gods — nemlig Tostorpe hovedgårdstakst 72 tdr., skov- og mølleskyld 9 tdr., konge- og kirketiender 111 tdr. samt bøndergods 1.096 tdr. — til greve *Christian Ditlev Reventlow*, friherre til Brahetrolleborg, som 1725 havde erhvervet sædegården Pederstrup med ladegården Skjelstofte samt 1723 Lungholm; de fire gårde blev 1729 ophøjet til et grevskab under navnet *Christiansborg (Christianssæde)*.

Grev Christian Ditlev Reventlow var eneste efterlevende søn af storkansler Conrad Greve Reventlow i dennes første ægteskab med Anna Margrethe Gabel. Født 1671 i Haderslev amtmandsbolig studerede han i kort tid ved Københavns universitet, rejste kun femten-

årig udenlands og var 1691 - 92 i kronprins Frederiks følge i Italien. Derefter blev den smukke og i sin optræden yderst vindende hofmand benyttet i forskellige repræsentative hverv, bl. a. som sendebud hos fremmede monarker ved notifikation af mærkelige begivenheder ved hoffet. Sin militære løbebane begyndte han ved et rytterregiment under de danske hjælpetropper i Irland og deltog som generaladjutant hos kong Vilhelm III af England i slaget ved Steenkercken. I årene 1694 - 97 var han chef for et holstensk dragonregiment under hertugen af Gottorps befaling. Samtidig med at han avancerede hjemme ved livregimentet, hervede han et infanteriregiment, der kæmpede under markgreven af Baden. Som diplomat blev han 1699 benyttet ved afslutningen af en hemmelig alliance med August II. Grev Reventlow tjente derefter ved den kejserlige armé i Sydtyskland, udnævntes 1703 til fører for et korps ved Passau, tog som feltmarskalløjtnant del i slaget ved Höchstädt og blev hårdt såret ved Cassano 1705. Prins Eugen, hans militære forbillede, betroede ham gentagne gange overbefalinger over sine tropper. Udnævnt til feltøjmester 1706 forlod han kort efter kejserlig tjeneste og udnævntes til dansk general af infanteriet. I 1708 - 09 ledsagede han igen Frederik IV til Italien og fik hjemvendt betroet overbefalingen over den til generobringen af Skåne bestemte hær. Ved landgangen i november 1709 åbnede han fra Hälsingborg angrebet på de skånske kystfæstninger, havde en tid fremgang, men måtte vige for Steenbock og overlod, angrebet af en heftig sygdom, overkommandoen til Jørgen Rantzau, der led nederlaget ved Hälsingborg. 1712 var Reventlow i kong August II's og zarens hovedkvarter og formåede denne til at følge svenskerne ind i Holsten. 1713 udnævntes han til overpræsident over det af Steenbock opbrændte Altona og indlagde sig ved sin energi og omsigt betydelige fortjenester af stadens relativt hurtige genopførelse og opblomstring. Den samme fremragende administrative dygtighed viste han ved sin ledelse af genopførelsen af de ved Københavns store ildsvåde 1728 afbrændte bykvarterer.

I modsætning til søsteren, storkanslerinde Holstein, misbilligede han kongens forhold til deres søster Anna Sophie og stillede sig først på dronning Louises, senere på de kongelige søskendes side, hvilket foranledigede, at han faldt i unåde hos monarken. Ved kongens vielse

Christianssæde ca. 1754. Frederik V's atlas.

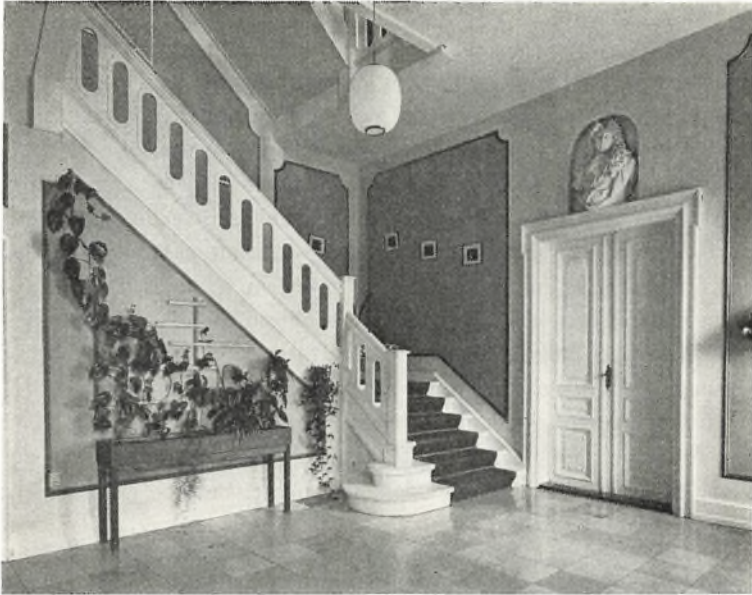
1721 indtrådte der dog et omslag i hans holdning. Under hele kong Frederiks IV's regering stod han som overjægermester i spidsen for statens skov- og jagtvæsen. 1719 udnævntes han til overkammerherre.

C. D. Reventlow havde efter sin fader 1708 arvet det af denne oprettede grevskab Reventlow og blev 1719 efter den sidste Trolles død forlenet med det stærkt vanrøgtede baroni Brahetrolleborg. Endvidere købte han 1728 Tølløse og 1734 Sehested i Sønderjylland. Hans godsrigdom øgedes yderligere ved hans i året 1700 indgåede giftermål med *Benedicte Margrethe Brockdorff* til Bothkamp, den da kun 22-årige enke efter Danmarks rigeste herremand på sin tid, kammerjunker Jørgen Skeel til Gammel Estrup, Sostrup, Skærvad, Ulstrup og Ørbækgaard, Skjern og Karmark samt andel i Krenkerup, Rosenlund og Nørregaard, af hvilke Skeel havde udkøbt sine medarvinger. Grevinde Reventlow havde i sin enkestand 1697 oprettet Gammel Estrup til stamhus for sin søn af første ægteskab, men skilte ved sit andet giftermål slægten Skeel ved de lollandske godser. Af sin svigerfader, storkansleren, fik hun 1703 tilskødet Frisenvold med Løjstrup

og Kalø, som hun i forening med sin ægtefælle 1731 oprettede til et stamhus. Grev C. D. Reventlow tilbragte den meste tid af sine sidste leveår i Altona, hvor han oprettede et gymnasium og en fattigstiftelse. Hans død indtraf 1738 på Tølløse, hvorfra hans lig førtes til Radsted kirke. Medens han under alle forhold i sit omskiftende, alsidigt virksomme liv viste sig som en fremragende, helstøbt personlighed og en ulastelig karakter, nød hans hustru hos samtid og eftertid selv blandt sine nærmeste et alt andet end smigrende omdømme.

Benedicte Margrethe Brockdorff, vel nok den rigeste dame i Danmark i det 18. århundrede, er at opfatte som den sidste repræsentant for de mange stolte og virksomme, i deres styrelse af gods- og pengesager påfaldende hårdhændede adelsfruer af det holstenske ridderskab i dets storhedstid; som helhed mere imponerende end menneskelig tiltalende skikkelser. Selv styrede hun de mange godser med megen dygtighed, men også med hård hensynsløshed mod undergivne og blandede sig i alle forvaltningens enkeltheder. Hun førte selv daglig opsyn med avlsbygningerne og bar stedse nøglen til kældere og køkken hos sig. Bragte hun end ofte sin mand i pinlige situationer ved sin egenrådighed, så at han uforskyldt kom i mindre heldigt omdømme blandt folk, var hun ham tillige en trofast og på sin vis øm hustru. Trodsende kongens forbud indfandt hun sig således 1708 uformodet, af bekymring for sin ægtefælle, i Frederik IV's lystige selskab i Venedig. Sit beundringsværdige mod viste hun under vinterfelttoget i Skåne 1710, da hun ledsagede sin mand og under hans svære sygdom plejede ham med stor opofrelse.

General, greve C. D. Reventlow, der efter et års forløb fulgtes i graven af sin hustru, efterlod to sønner: Conrad Ditlev (død 1750 som stiftamtmand over Sjællands stift), der arvede grevskabet Reventlow, baroniet Brahetrolleborg samt stamhusene Frisen vold og Krenkerup, og Christian Ditlev Reventlow, født 1710 under faderens tilbage tog fra Hålsingborg. Fra tidlig ungdom tilsidesat af moderen, der ved alle lejligheder begunstigede den ældre søn, blev hans opdragelse og uddannelse forsømt, dog bødede herpå hans naturlige gode forstand og retsindige tænke måde. Da han 1737 ægtede Johanne Frederikke Sophie baronesse Bothmer, afstod forældrene til ham gårdene Christianssæde og Aalstrup med al besætning og inventar.

Hall (fot. Niels Elswing).

Ved forældrenes død kort efter arvede han hele grevskabet Christianssæde samt 1759 efter sin sønneløse brodersøn de øvrige Reventlowske besiddelser. Han var, som datteren karakteriserer ham, en mand med få klare ideer, men gennemtrængt af en aldrig svigtende, universel velvilje, æret og elsket af sine børn og undergivne. Dagen tilbragte han med at spadsere, beklippe sine træer, læse lidt i bibelen, lidt latin og dyrke musik, men alt meget apatisk. Han lod sig bestjæle og bedrage af alle og enhver uden at kunne eller ville hindre det. Sorgen over hans hustrus tidlige død, der indtraf 1754, gjorde ham i lang tid tungsindig og indesluttet. Først 1762 indgik han et nyt ægteskab med komtesse Charlotte Amalie Holstein, en forstandig og virksom dame, der genoprettede den forsømte husstand og forstod at gøre sig elsket af sine stedbørn.

Den ældste og den yngste af sønnerne, Christian Ditlev Frederik (kaldet Christian), født 1748, og Johan Ludvig (kaldet Ludvig), født 1751, var vokset op sammen og forblev uadskillelige i de vanskelige

år umiddelbart efter moderens død, først som disciple ved gymnasiet i Altona, derefter som alumner i Sorø fra 1764 i huset hos professor Schytte under vejledning af deres ypperlige hovmester og senere faderlige ven gennem hele livet, dr. med. Carl Wendt fra Sachsen. Efter tre års ophold i Sorø ledsagede denne ideale mentor brødrene til Leipzig, hvor C. F. Gellert, Tysklands humanitetsideal som ungdomslærer, gav deres ånd sin retning. En påfølgende rejse gennem England og Frankrig, hvor de gjorde sig grundig bekendt med begge landes agerbrug, fabriks- og industrianlæg, gav dem forståelsen af de reformer, deres eget land tiltrængte. I slutningen af 1770 vendte begge med deres lærer tilbage til det fædrene hjem, fuldt udrustede til den gerning, ved hvilken de indskrev deres navne i Danmarks historie.

Christianssædes stille stuer blev i de fem år, grev C. D. Reventlow — »der gute«, som han længe efter kaldtes i familien — endnu levede, vidne til en familielykke, så udelt, som slægten næppe tidligere har kunnet glæde sig ved.

Uden tvivl har Christianssæde i hine år i det indre fået sit nuværende præg. 1773 omtales de dørstykker, grev Reventlow havde ladet male i Pekingstuen af en kunstfærdig maler fra Fyn, og decorationen af de øvrige stuer som havende fundet sted få år forinden. I hvert fald fik slottet først da sin indvielse i overført forstand gennem det patriarkalske samliv mellem forældre og søskende i forening med deres uadskillelige husven og rådgiver dr. Wendt. I efteråret 1772 havde grev Christian Reventlow fejret sin forlovelse med Sophie v. Beulwitz, hvis fader havde beklædt embedet som amtmand i Sorø, hvor Reventlow allerede som discipel havde vundet sin tilkommende hustru kær. Sankt Hans 1774 fejredes deres bryllup på Christianssæde fra Tirsted kirke med festligt optog af grevskabets unge bønderkarle til hest og piger, der strøede blomster for brudeparret. Da de nyformælede kom ud af kirken, hilstes grev Reventlow med råbet: »Bliv god som Din Fader«.

Alle gode ønsker fra fjern og nær om lykke i ægteskabet gik i rigeste opfyldelse. Grevindens blide, stille væsen gjorde hende almindelig afholdt; den sjælelige ligevægt, der stedse udmærkede hende, dannede et lykkeligt komplement til hendes ægtefælles rastløse og iltre natur. Sin store børneflokk, ialt tolv, af hvilke ni overlevede foræld-

rene, opdrog hun forstandigt med årvågen ømhed og i borgerlig jævnhed. Hendes talrige efterladte breve vidner om en udstrakt belæsthed, og hendes sunde og kloge domme om mennesker og forhold gør hende ære.

Efter faderens død arvede grev *Christian Reventlow* 1775 grevskabet Christianssæde, hvor han først iværksatte sine gennemgribende forbedringer på alle landbrugets områder, såsom indførelse af en ny og bedre drift med moderne, engelske landbrugsredskaber, udskiftning og flytning af bøndergårde. For at lære bønderne at kende, gik han med sin familie på besøg i deres huse og bød dem ind i sine stuer, ligesom hele familien tog del i deres landlege fester og gilder, dans om »Sommer-i-By-Træet« og »Møggilder«. Selv trådte de med liv og lyst dansen med deres bønder, og greven lærte dem »allehaande morsomme Lege«.

I året 1774 blev han deputeret i kommercekollegiet, 1781 i søkommissariatet og medlem af overskattedirektionen, det følgende år tillige deputeret i generaltoldkammeret, og blev efterhånden, ved at få sæde i mange kommissioner og direktioner, sammen med grev Schimmelmann den mest arbejdsbetyngede af de højere statsembedsmænd i Christian VII's og Frederik VI's tid. Ved A. P. Bernstorffs afskedigelse 1780 trådte Reventlow i opposition til Guldberg og dennes parti, og da han 1783 på grund af sit afvigende syn på finansstyrelsen fjernedes fra overbankdirektionen, blev han en af hovedmændene i de hemmelige forhandlinger, der indlededes af Bernstorffs tilhængere i samråd med kronprinsen, og som resulterede i regeringsskiftet 14. april 1784. Kort efter genindsattes han i sit førnævnte embede og blev tillige deputeret både i finanskollegiet og for rentekammeret, hvorved han fik landbosagerne under sig.

Under den Bernstorffske æra 1784 - 97 lykkedes det Reventlow at få gennemført sine mange banebrydende reformer til gavn for bondestanden, bl. a. skyldes ham nedsættelsen af den berømte landbo-kommission af 1786, som havde stavnsbåndets løsning til følge.

Christianssæde blev det første gods på Lolland, hvor hoveriet ophævedes. Med sit store administrationstalent, sin utrættelige virkekraft og praktiske dygtighed, der ikke veg tilbage for at bruge hænderne ved grovt arbejde i skov og mark, knyttede grev Reventlow udover

gerningen for bondestandens rejsning varigt sit navn til indførelsen af talrige nyttige foranstaltninger, såsom udstedelsen af den frisindede toldlov af 1797, ordningen af fattigforsørgelsen, organisationen af vej- og digevæsenet, sandflugtens bekæmpelse o. s. v. Hans forstmæssige behandling af Christianssædes store skove ledede ham ad erfaringens vej til en forbedret skovdrift, der blev banebrydende for hele landet. Ikke mindst har han også sat sig et blivende minde i den danske almueskoles historie.

Reventlow blev 1789 præsident i rentekammeret og 1797 statsminister. Hans heldige indflydelse på kronprinsens beslutninger svækkedes særlig efter dennes tronbestigelse, da kongen besluttede sig til at regere uden statsråd. Efter højtidelig at have frasagt sig ansvaret for rigsbankforordningen af 1813, søgte og fik han i slutningen af året omsider sin afsked som rentekammerpræsident og finansdeputeret. Resten af hans liv var optaget af godsstyrelsen, men bondesagen, skolevæsenet og skovdriften havde hans interesse til det sidste. Om hans gerning, efter at han påny var vendt tilbage til landlivet, der i unge dage stod for ham som den attråværdigste tilværelse, er det vigtigste nævnt i omtalen af Pederstrup. Her var hans egentlige boscæde, men Christianssæde kaldte atter og atter på ham som alle lyse minders hjem. »Her omsvæver mig Fortidens Syner,« skriver han 1819 til sin søster Louise Stolberg, »Fader og Moder bor endnu i deres Værelser, Wendt og Ludvig med mig i vore Stuer, og Du, kære Søster, i den lange Stue«. I de for Danmark så tunge år, i nedgangens og søndringens tid, bevarede hans kærnesunde natur sin klippefaste tillid til fremtiden. Da han nær de 80 år mærkede dødens komme, lod han sig føre til Christianssæde for at slumre ind »i Fred af Fortidens elskede Skygger«. Her døde han 1827 og jordedes blandt sine bønder på Horslunde kirkegård.

Grevskabet gik ved statsministerens død over til hans ældste søn, greve Christian Ditlev Reventlow. Født 1775 blev han privat dimitteret til universitetet i København, bestod juridisk eksamen 1796, studerede derefter i Kiel og overtog 1800 forpagtningen af gården Frihedsminde under grevskabet. Samme år ægtede han den yndefulde Benedicte v. Qualen, datter af gehejmeråd Frederik Christian v. Qualen til Vindeby og Hilleborg Margrethe komtesse Holck (søster til Christian

*Baggesens eg
ved
Christianssæde.
Efter ældre
tegning.*

VII's yndling greve F. W. C. Holck). Hendes kloge og fine tænke-
måde kendes af hendes svar på Baggesens ret smagløse frieri umiddel-
bart efter hans hustrus, hendes veninde Sophie von Hallers død. Til
stor sorg ikke alene for sin ægtefælle og børn, men for hele slægten
døde hun allerede 1813. Grev C. D. Reventlow trådte som human og
reformvenlig godsejer i faderens fodspor; særlig virkede han til for-
del for husmændene og tog som medlem af østifternes stænderfor-
samling ordet for den fuldstændige ophævelse af hoveriet og tiendens
ydelse i kærven. 1848 havde han nået at få alt husmandshoveriet og
naturalpligtarbejde afskaffet på grevskabet. Samme år rejste han på
hundredårsdagen for faderens fødsel en mindstøtte i Christianssædes
park. I lighed med sin fætter, grev Ditlev Reventlow til Brahetrolle-
borg, betegner han det naturlige tilbageslag efter de stærkt virksomme

MARIBO AMT

og initiativrige fædre. Pieteten for faderens gerning, mindet om hans hustru og de mange mærkelige personligheder, han i yngre år havde stået nær, prægede hans liv og satte litterært spor i hans lille, i manuskript oftere omskrevne bog: »Benedicte. Blicke und Bilder« (1831). Grev C. D. Reventlow døde 1851 og efterfulgtes i besiddelsen af sønnen grev Ferdinand Reventlow (død 1875), der i fremrykket alder ægtede sin kusine komtesse Benedicte Christiane Reventlow (f. 1834), datter af statsminister Reventlows yngre søn greve Einar Reventlow til Pugerup. Lensgrevinde Benedicte Reventlow forblev indtil sin død 1893 i besiddelse af grevskabet Christianssæde. Mange mindedes hende længe, æret som hun var ved ægte fornemhed i væsen og tænke-måde, forenet med fordringsløshed og opfyldt af velvilje og forståelse for alle, der søgte hendes hjælp og råd. Pietetsfuldt værnede hun om sin slægts rige traditioner og om de sidste genlevende, højtbedagede vidner fra statsministerens dage, ligesom hun også med sit stille lune, glad i andres glæde, samlede ungdommen fra nær og fjern om sig.

Efter grevindens død overtoges besiddelsen af hendes eneste søn og arving, lensgreve Christian Einar Reventlow, der til stadighed boede på Brahetrolleborg. I 1924 overgik grevskabet til fri ejendom i henhold til loven om lensafløsningen; der blev til staten afgivet over 2½ million kr. og til successorfondet hensat over 3 millioner kr., hvilket foranledigede, at Frihedsminde og hovedparcellen Aalstrup måtte sælges. Christianssæde havde ved 1900 570 tdr. htk., men i 1931 var tilliggendet kun på ca. 260 tdr. htk. Ved lensgreve C. E. Reventlows død i 1929 blev den resterende del af grevskabet tilbudt staten til udstykning, men finansudvalget modsatte sig købet på de tilbudte betingelser, lidt under ejendomsskyldværdien. I 1934 købte godsejer *P. Chr. Olsen* Christianssæde af grevens arvinger og solgte året efter 125 tdr. ld. til udstykning, hvorved 10 nye brug blev oprettet; markerne blev nydrænet og kalket, og i 1935-36 fik avlsbygningerne nye tage af tegl. Hovedbygning og park samt Korød skov, ialt 48 tdr. ld. blev 1938 købt af *Frederic F. Wessel*. Hans enke, født baronesse Lüttwitz, solgte ejendommen til grosserer *H. Simonsgaard*, der 1952 overdrog den til *Lolland-Falsters Plejehjemsforening*, der indrettede den til plejehjem for 30 børn mellem 2 og 14 år, hovedsagelig for søskendeflokke. I 1939 købte civilingeniør Knud Højgaard resten af

Greve Christian Reventlow († 1775) og hans anden hustru grevinde Charlotte Amalie Reventlow, f. komtesse Holstein Ledreborg († 1792). Efter maleri af Jens Juel.

MARIBO AMT

skovene, som han 1954 solgte til sin søn, godsejer Erik Højgaard. Endelig solgte godsejer Olsen 1953 avlsgården, med et samlet tilliggende på 290 tdr. ld. ager, 15 tdr. ld. eng og 29 tdr. ld. skov og park, til sin søn *Johannes Ege Olsen*.

LOUIS BOBÉ

EJERE

- 1397 Henning Kabel
- 1513 Aage Axelsen Brahe
- 1602 Kirsten Lykke
- 1630 Jørgen Grubbe
- 1653 Joachim Gersdorff
- 1669 Povl v. Klingenberg
- 1686 Jens Juel

- 1702 Vilhelm Güldenchrone
- 1708 Hans Rantzau
- 1728 Chr. D. Reventlow

- 1934 P. Chr. Olsen
- 1938 Fr. F. Wessel (hovedbygningen)
- 1948 H. Simonsgaard
- 1952 Lolland-Falsters Plejehjemsforening
- 1953 Johs. E. Olsen (avlsgården)

BYGNINGER

- Kaldt Tostorpe

- 1690 Hovedbygning opført

- 1740 Mansardetagen tilbygget og gården kaldt Christianssæde
- 1773 Indvendig udsmykning
- 1851 Avlsgården flyttet efter brand
- 1883 Istandsættelse

- 1952 Plejehjem indrettet

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

Aalstrup

Landet sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Aalstrup — de lollandske Grubbers fædrenegård — er beliggende i en af Sydlollands frodigste egne. Som så mange andre danske herregårde er den opstået på tomten af en nedbrudt landsby. Olafstorp eller Olstorp hed den gamle bondeby, og efter den fik gården navnet Olstrup, der i tidens løb forvanskedes til Aalstrup. Gårdens grundlægger synes at være *Iven Foss*, der 1438 skrev sig til Aalstrup, og som en tid var rigskansler, kongens justitiar. Endnu er bevaret flere af hans på Aalstrup på kongens vegne udstedte skrivelser undertegnet »Yuano Foss, justitiaro nostro«.

Iven Foss' datter Karen ægtede *Lavrids Jensen Vasspyd*, og med hende kom Aalstrup 1459 til slægten Vasspyd, i hvis eje den var indtil omkring 1560. Alting tyder på, at Vasspyderne var hårde herrer mod

deres bønder. Lavrids Jensen Vasspyd var således i 1446 med til at undertegne det bekendte dokument »Lollands Vilkaar«, der var en ikke uvæsentlig årsag til den lollandske almues usle stilling igennem århundreder. Den sidste af Vasspyderne var Christiern II's betroede mand Lavrids Madsen Vasspyd, hvis datter Anne giftede sig med *Erik Grubbe* af de sjællandske Grubber fra Gunderup. På denne måde kom Aalstrup i Grubbeslægtens eje, hvor den var i ca. 100 år. Denne slægts glanstid er netop disse 100 år på Aalstrup. Ved dygtighed, men tillige ved en sjælden hensynsløshed, der over for bønderne til tider var det rene tyranni, skrabede slægten store rigdomme til sig og udvidede stadig sit magtområde. Det er derfor intet under, at mindet om dens hårdhed og griskhed endnu lever på egnen.

Erik Grubbe, de lollandske Grubbers stamfader, ejede oprindeligt det nærliggende Gammelgaard i Ryde sogn, men efter at hans hustru havde arvet det da langt større og anseligere Aalstrup, flyttede ægteparret hertil. 1563 var han »Proviandmester i Smaalandene«. Som sådan havde han den opgave at skaffe proviant til hær og flåde fra Fyn og de sydlige øer. 1564 var han »Hovedsmand for Udbuds-knægtene i Aalholm Len«, og 1571-78 var han som tak for vel udførte hverv forlenet med Hoby birk i Gloslunde sogn. Han døde 1585 og efterlod sig to sønner, *Peder Grubbe*, der arvede Aalstrup, og Lavrids Grubbe, der fik Gammelgaard, som han ifølge sit epitafium i Ryde kirke »funderede til en Herregaard«. Peder Grubbe er slægtens stouteste mand. Et maleri af ham — nu i Landet kirke — viser os ham som en statelig mand med regelmæssige, næsten smukke ansigtstræk. Efter nogle år at have gjort tjeneste som hofjunker arvede han 1585 ved faderens død Aalstrup, og året efter ægtede han Karen Rud, datter af den ansete Jørgen Rud til Vedby og Utterslevgaard. Brylluppet fejredes med pomp og pragt på Aalstrup, og ved den lejlighed var blomsten af Lolland-Falsters adel — ikke mindre end 29 adelsmænd med deres hustruer og døtre — til stede. Deres navne er optegnet i Karen Ruds bønnebog, der nu findes i Karen Brahes bibliotek i Odense. Peder Grubbe synes ikke at have tragtet efter offentlige hverv, i hvert fald har han ingen opnået, ud over at han en tid var indehaver af Torkildstrup len på Falster. Måske hænger dette også sammen med, at Christian IV havde et godt øje til den

Hovedbygningen set fra den nuværende indkørsel (fot. Th. Andresen).

selvbevidste lollandske herremand. I året 1600 havde han således uden videre ladet nogle fribyttere — vel sagtens et par sølle bønder, der var grebet som skovtyve eller krybskytter — henrette. Kongen blev meget opbragt over denne tagen sig selv til rette, og Peder Grubbe måtte skrive til sin indflydelsesrige svoger Knud Rud og bede ham lægge et godt ord ind for sig hos den vrede konge. Men hvis man tror, at denne historie havde tæmmet lidt på den iltre og hensynsløse herremand, tager man fejl. Få år efter var han indviklet i langvarige og bitre slægtsstridigheder om brugsretten til de omliggende skove, af hvilke een forøvrigt den dag i dag som mindelse herom hedder Trætteskoven. Peder Grubbe tabte ved alle instanser, sidst ved kongens retterting, men fortsatte desuagtet med at drille modparten.

Iven Foss' Aalstrup blev snart Peder Grubbe for gammelt og ringe. Så rev han de gamle bygninger ned og opførte i stedet en flerfløjet gård omgivet af et sæt dobbelte grave. Dette skete sandsynligvis 1605. En præsteindberetning fra 1755 fortæller nemlig, at en

MARIBO AMT

bjælke over porten ind til gården bar årstallet 1605 og Peder Grubbes navn. Om selve bygningerne fortælles der iøvrigt kun, at de er opført af bindingsværk og omgivet af grave, der delte gårdspladsen i to afsnit — et større, hvor avlsbygningerne lå, og et mindre med beboelseshuset. — Peder Grubbe døde 24. febr. 1614 og ligger begravet i slægtens gravhvelving i Landet kirke. Han efterlod sig 5 børn, af hvilke den ældste Jesper Grubbe arvede Aalstrup. Underligt er det at følge dette slægtleds skæbne, man kommer uvilkårligt til at tænke på de gammeltestamentlige ord om fædrenes misgerning, der skal hjem-søges på børnene. Skønt der altså var 5 børn i Peder Grubbes ægteskab, uddøde dog denne gren af slægten fuldstændigt med disse. Datteren Anne forblev ugift, medens hendes yngre søster Karen var to gange gift, men begge ægteskaber var barnløse. Af sønnerne er Jesper Grubbe egentlig den, der er mindst at berette om. Han var født 1588 og døde allerede 1622, kun 34 år gammel, uden at efterlade sig børn. Hans portræt i Landet kirke synes at vise, at dødsårsagen var umådehold med hensyn til mad og drikke. Store forhåbninger knyttedes til broderen Jørgen. 1618 indgik han ægteskab med Kirsten Lunge, enke efter Knud Venstermand til Pederstrup, men allerede året efter fik hun en ynkelig død under dramatiske omstændigheder. En novemberdag 1619 kom hun agende i sin karm ind i Nakskov, hvor hun blev modtaget af nogle af sine frænder, der på ridderlig vis hilste hende med dragne kårder. Idet hun sprang af vognen, var hun imidlertid så uheldig at snuble og falde lige i en af de halvt sænkede kårder, der sårede hende så alvorligt i underlivet, at hun døde kort efter. Jørgen Grubbe selv faldt i slaget ved Lutter am Barenberg 1626 og begravedes i kirken der. Ægteskabet var barnløst. Den yngste broder Eriks liv er ikke mindre bevæget. 1618 drog han som chef for nogle hundrede mand landtropper med Ove Gjeddes eskadre til Ostindien for efter Christian IV's ønske at skaffe Danmark kolonier i det rige Østen. Efter kongens befaling måtte der ingen kvinder være om bord på »den ostindiske Flaade«. Alligevel forsøgte Erik Grubbe at medtage på togtet en borgerlig pige Ingeborg Hansdatter, som han just havde indledet forbindelse med. Det lykkedes hende også forklædt som matros at komme om bord på samme skib som Erik Grubbe, men allerede medens skibet lå for anker ud for Helsingør,

Peder Grubbe, († 1614). Maleri i Landet kirke.

fik Ove Gjedde nys om sagen, og Erik Grubbe fik valget imellem at lade sig vie til pigen eller se hende landsat i Helsingør. Det tjener ham til ære, at han valgte det første. Men det unge pars lykke blev kun af kort varighed. I bønnebogen beretter Anne Grubbe: »1618 den 18. Nov. drog min Broder Erik Grubbe til Ostindien og blev bedraget af en Jomfru Ingeborg Hansdatter, som drog med ham og blev viet til hende paa Skibet i Helsingør. 1619 den 28. Juni fik hun en Søn med ham og døde deraf, og hun er begravet den 22. juli paa et Land, der hedder Kape dei bone Sperandze«. Barnet blev kaldt Cap di Bone Grubbe, men dette Aalstrupslægts sidste skud døde

MARIBO AMT

kort efter fødselen. Selv døde Erik Grubbe som sin slægts sidste mand 1631 i Ostindien. Efter Jørgen og Erik Grubbes død sad Jesper Grubbes enke Anne Wittrup som eneejer af Aalstrup til sin død omkring 1635. Sagnet på egnen fortæller, at af alle Grubberne var hun den værste. Hendes portræt i Landet kirke kunne tyde derpå, at hun har styret gård og gods i Peder og Jesper Grubbes ånd. Men med Anne Wittrups død er Aalstrups storhedstid forbi. I det følgende hundredår fra 1635 til 1728 førte den gamle gård en meget omskiftelig tilværelse. Ikke mindre end 10 gange skiftede den således i dette tidsrum ejer, og mere og mere gled den i baggrunden for det nærliggende Tostorpe (nu Christianssæde), med hvilken den var blevet forenet 1661 af Joachim Gersdorff, Corfitz Ulfeldts efterfølger som rigshovmester. Han døde kort efter, og hans sønner solgte 1669 begge gårdene til admiralitetsråd Poul v. Klingenberg, det danske postvæsens første egentlige organisator og grundlægger. I skødet, der er dateret 14. april 1669, anføres, at Aalstrup da har 60 tdr. htk. og følgende bøndergods: 2 gårde i Korterup, 1 i Tygestrup, 3 i Ågeby, 9 gårde og 2 huse i Opager, 10 gårde i Skodsebølle, 12 i Nybølle, 5 i Toreby, 4 gårde og 4 gadehuse i Vejleby, 1 gård og 1 hus i Norre, 1 gård i Norre Højreby, 1 i Bursø og 1 øde gård i Tirsted. 9 husmænd i Opager og 3 i Toreby svarer afgift til gården. Desuden svarer Klapperis mølle i Ågeby sogn årlig 4 pund mel, Landet mølle 4 pund og Skodsebølle mølle 2 pund. De 10 gårde i Skodsebølle har lod og part i de tvende skove Tranemose og Gandeskov, og de 12 gårde i Nybølle har part i Bjerreskov hver med et svins olden. Aalstrup var altså takket være Grubbernes bjergsomhed blevet et virkelig aneligt gods, og købesummen var da også 14.519 rdl. Foruden Aalstrup og Tostorpe ejede Poul v. Klingenberg endnu et par anelige godser. Alligevel døde han som en fattig og forglemt mand. Griffenfeldts fald havde nær draget ham med, og selv om han ikke fik dennes skæbne, fik han dog snart at mærke, at hans stjerne var begyndt at dale. Han udvikledes i den ene proces efter den anden, og lidt efter lidt smuldrede hans store formue bort. Alle sine godser måtte han afhænde, Aalstrup og Tostorpe solgte han således 1686 til baron Jens Juul på grund af fordringer fra dennes hustru Regitze Sophie Vind, enke efter baron Vilhelm Güldenchrone. Jens Juul døde 1700, og Vilhelm Frederik Gül-

den crone (død 1708) af Regitze Sophie Vinds første ægteskab arvede da begge gårdene, som hans enke ved nyt giftermål bragte til konferensråd Hans Rantzau til Seegalendorf, der 1728 solgte den til greve *Christian Ditlev Reventlow*, Brahetrolleborg. Denne ejede i forvejen af lollandske godser Pederstrup med Skjelstofte samt Lungholm. Disse 4 gårde blev derefter 1729 ophøjet til et grevskab under navnet Christiansborg, der i 1741 ændredes til Christianssæde. Aalstrup havde på dette tidspunkt 57 tdr. htk. I nøjagtigt 200 år — fra 1728 til 1928 — varede Aalstrups samhörighed med de førnævnte andre lollandske godser, og dets ejerhistorie og til dels også selve godshistorien falder herefter sammen med Christianssædes og Pederstrups, hvortil der derfor henvises.

Omtrent på det tidspunkt, da Aalstrup blev degraderet til en forpagtergård under grevskabet, stod Peder Grubbes middelalderlige bygninger for fald. De blev da nedrevet og erstattet med de nuværende bygninger, af hvilke hovedbygningen er en smuk og hyggelig bindingsværksbygning i eet stokværk. Den synes delvis opført på den gamle grund, ligesom det er sandsynligt, at den vestlige del af den nuværende kælder, der har hvælvinger, stammer fra Peder Grubbes Aalstrup. Af gravene, der omgav denne, er det inderste sæt endnu velbevaret, de øvrige grave er tid efter anden blevet fyldt.

Blandt de skiftende forpagtere har været flere af de senere besiddere af grevskabet, først og fremmest statsministeren *Christian Ditlev Frederik Reventlow*, der boede her fra 1774 til 1775, da han ved faderens død arvede grevskabet. Sankt Hans dag 1774 holdt han i Tirsted kirke bryllup med Sophie v. Beulwitz, og det nygifte par flyttede derefter ind på Aalstrup, der under hans personlige opsyn var blevet restaureret ude som inde. Kun haven fik lov at ligge urørt hen. Efter et besøg på gården skrev han 18. maj 1773 til sin forlovede: »Ved Haven vil jeg ikke røre, før De, min Elskede, kommer hertil, for at den helt kan blive indrettet efter Deres Smag, endnu fører den en Haves Navn uden at fortjene det. Jeg har dog i Dag haft Fornøjelsen at høre en Nattergal i vor Have og flere i de nærliggende Smaaskove, dem vil vi ret lytte til, naar vi først bor paa Aalstrup, thi intet Steds synger de saa smukt som der«. — Den nuværende have, der er omgivet af smukke gamle kastanietræer, er velholdt og smuk

MARIBO AMT

med flere gamle træer, blandt hvilke bemærkes en overordentlig smuk og velformet eg, der synes at være 3 - 400 år gammel.

I 1928 slog Aalstrups time. I henhold til loven om lensafløsning udstykkedes størstedelen af gården, og ialt 22 nye husmandshjem opførtes i den følgende sommer på de tidligere herregårdsmarker, medens 4 allerede bestående brug fik tillægsparceller. Kredsløbet var endt, byen Olafstorp stod med alle de nye rødhvide statshusmandshjem op af sin grav. Resten af gården, 185 tdr. ld. med 22 tdr. htk., tillige med bygningerne solgtes samme år til den nuværende ejer *Svend Olsen* for 180.000 kr. Gårdens areal er siden forøget ved tilkøb af 30 tdr. ld. af den udtørrede Rødby Fjord, således at det samlede areal nu er 235 tdr. ld. Ejendomsværdien er 617.600 kr.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

1438 Iven Foss
1459 Lavrids Jensen Vasspyd
ca. 1560 Erik Grubbe
1585 Peder Grubbe
1635-1728 Forskellige ejere
1728 Chr. D. Reventlow

1928 S. Olsen

BYGNINGER

ca. 1605 Flerfløjet bindingsværks-
bygning omgivet af grave
1730erne Ænetages bindingsværks-
hovedbygning opført

Hovedbygningen set fra indkørselen (fot. Niels Elswing).

Gammelgaard

Ryde sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

I Ryde kirke hænger et stort og smukt epitafium, der beretter, at »herunder hviler salig og velbyrdig Mand Lavrids Grubbe til Gammelgaard«, om hvem der senere fortælles: »og fundered' han først Gammelgaard til en Herregaard«. En kisteplade samme sted fortæller iøvrigt om samme Lavrids Grubbe, at han var »ærlig og højvelbyrdig Mand Erik Grubbe til Gammelgaard og ærlig og velbyrdig Frue, Fru Anne Vasspyd til Olstrup deres Søn«. Det vil altså sige, at der har eksisteret et Gammelgaard forud for Lavrids Grubbes tid, men at han gjorde den til en herregård. Det skete sandsynligvis ved, at han lagde den nu forsvundne Holmegaard og resten af gårdene i den ligeledes forsvundne bondeby Gammelby ind under sin fædrengård. Det skal være sket 1596.

MARIBO AMT

Lavrids Grubbe var født mortensaften 1560 på Aalstrup, som hans broder Peder Grubbe arvede. Begge var de hårde halse, der ikke var bange for at tage sig selv til rette, hvad stundom var ved at bringe dem i forlegenhed. Noget af det første, Lavrids Grubbe foretog sig, efter at han havde fået samlet sig et standsmæssigt gods, var at bygge en ny gård i stedet for den hidtilværende, der vel nærmest har været en bondegård. Den var færdig 1598 og bestod af tre fløje med borgpladsen i midten. Skel mellem borggård og ladegård dannede den gang som nu Ryde Å, og dennes vand fyldte ligeledes de to rækker dybe grave, der omgav hovedbygningen. Over gravene var der to vindebroer, en nordre og en søndre. Den 5. marts samme år fejrede Lavrids Grubbe her med megen pragt sit bryllup med Dorthé Urne, der døde to år senere, hvorefter han 1604 giftede sig med den 19 år yngre Anne Sparre.

Lavrids Grubbe blev hurtigt en fremtrædende skikkelse inden for den lolland-falsterske adel. 1604 blev han således landsdommer, hvilket hverv han forøvrigt ikke var fri for at misbruge i trætten mellem broderen på Aalstrup og Sparrerne på Opagergaard til fordel for den første. 1616-27 var han lensmand på Aalholm og Nykøbing Slot under enkedronning Sophie, og 1627 blev han lensmand på Halsted Kloster og beklædte denne stilling til 1632, da han på grund af alder trak sig tilbage. Han døde 79 år gammel, den 22. april 1639, under et besøg på Aarhusgaard, hvor sønnen var blevet lensmand, og blev bisat i en endnu bevaret gravhvelving foran alteret i Ryde kirke. Her hviler også Anne Sparre, der blev siddende på gården til sin død, der først indtraf den 12. februar 1653. I den nuværende hovedbygning hænger malerier af ægteparret, der altså må anses for godsets egentlige oprettere. Malerierne er daterede 1638 og bærer deres navne og våben. Man kan ikke se på portrættet, at hr. Lavrids er 78 år.

Ved Anne Sparres død arvede ægteparrets eneste søn Erik Grubbe Gammelgaard, hvor han var født (1605) og opvokset. Som mange af sine standsfæller fik han en udmærket uddannelse. Således opholdt han sig ikke mindre end 8 år i udlandet og studerede bl. a. ved universiteterne i Leipzig og Leiden. Efter sin hjemkomst gjorde han i 2 år tjeneste som hofjunker. 1635 ægtede han den rige Maren Juul, og for hendes medgift købte han samme år Tjele og Vinge, hvortil senere

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

føjedes Trinderup, Nørbæksgaard og Bigumgaard. Tilsammen omfattede disse store jyske og lollandske godser ikke mindre end 800 tdr. htk. Erik Grubbe blev 1636 udnævnt til lensmand på Aarhusgaard, hvor han nu tog ophold. Det var derfor kun lejlighedsvis, at han opholdt sig på Gammelgaard, men dog længe nok til, at hans hensynsløshed og griskhed har sat sig spor i herredets tingbøger. Han døde 1692 og ligger begravet i Tjele kirke.

Ti år tidligere havde han imidlertid overdraget Gammelgaard til sin datter *Marie Grubbe*, hvis livsskæbne er så velkendt, at den ikke behøver at genfortælles her. Da hun efter sit første ægteskab ægtede Palle Dyre, overlod Erik Grubbe den 22. februar 1682 parret Gammelgaard med alle dens herligheder, af hvilke han dog allerede 1674 havde bortsolgt en del bøndergods. Det synes, som om Palle Dyre og Marie Grubbe en tid har taget ophold på Gammelgaard, i hvert fald skænkede de 1682 Ryde kirke en alterkalk med følgende indskrift: »1682 den 1. Maj haver ærlig og velbyrdig Mand Palle Dyre til Gammelgaard med sin Kæreste Fru Marie Grubbe foræret denne Kalk og Disk til Ryde Kirke.« Et par alterlysestager i Nørbæk kirke

Testue (fot. Niels Elswing).

og denne kalk er, så vidt vides, de eneste synlige minder, Marie Grubbe har efterladt sig; Palle Dyre blev dræbt i et slagsmål på torvet i Holstebro 1707, men allerede 1693, ved skiftet efter Erik Grubbe, var han blevet af med Gammelgaard, som svogeren *Jørgen Arenfeldt* havde fået tilegnet sig tillige med Tjele, Vinge og Bigum.

Jørgen Arenfeldt, der havde været gift med Erik Grubbes ældste datter Anne Marie, er blevet sørgelig berømt som en af hin tids ivrigste heksejægere. Iøvrigt var han en forfængelig nar og en slet økonom, der i løbet af kort tid satte store rigdomme over styr. Dette var utvivlsomt anledningen til, at han allerede 1696 solgte Gammelgaard til oberst *Frederik v. Lützow*.

I den sidste del af Grubbeslægtens ejertid var det gået sørgeligt tilbage med Gammelgaard, men med v. Lützow oprandt en ny og bedre tid for den. Han istandsatte hovedbygningens to sidefløje og erstattede midterfløjen — den nordre — med en helt ny bygning på 21 fag opført

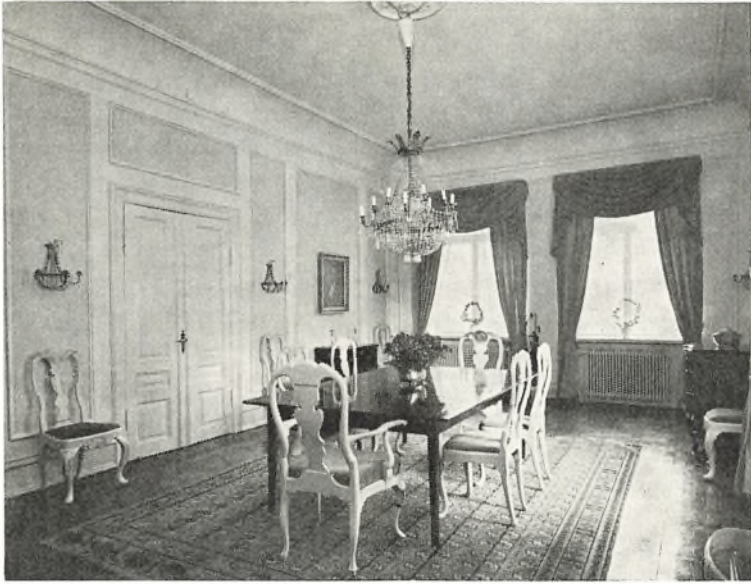
Havestue (fot. Niels Elswing).

på et svært fundament af tilhuggede kampesten. Samtidig blev hele ladegården nyopført. Blandt dens bygninger var især den vældige lade mod syd langs landevejen bemærkelsesværdig. Den var af bindingsværk — med udsøgt pommersk fyrretømmer indvendig og egetømmer udvendig — og på ikke mindre end 50 fag. Oberst v. Lützwow berømmes også, fordi han restaurerede godsets fem kirker. Han døde 1710, hvorefter hans enke Dorothea Magdalene v. Harstall fra Berritsgaard blev siddende med gården indtil 1733, da hun på grund af fattigdom nødtes til at sælge den til schoutbynacht (dvs. underadmiral) *Henrik Brandt*, der en tid også ejede Pederstrup og Søllestedgaard. Købesummen var 36.000 rdl., og godset var da på 47 tdr. htk., hvortil kom bøndergods på 303, kongetiender 89, kirketiender 72 og kirkernes bøndergods på 4 tdr. htk. *Henrik Brandt* døde allerede året efter, og godset solgtes da 1737 ved auktion for 24.000 rdl. til geheimeråd *Christian v. Stöcken*, en sønnesøn af rentemester *Henrik v.*

MARIBO AMT

Stöcken, der en tid ejede Pederstrup. Han og hans hustru Charlotte Frederikke v. Voskamp, der var barnløse, indgik 1747 en overenskomst med lensgreve *Adam Gottlob Moltke* til Bregentved, hvorefter denne skulle yde dem en årlig livrente mod til gengæld at arve Gammelgaard. Grev Moltke kom på den måde billigt til gården, thi Charlotte v. Stöcken døde allerede 1760 og manden to år efter.

Gammelgaard blev i A. G. Moltkes ejertid drevet eksemplarisk, ligesom han også restaurerede bygningerne, der under de foregående ejere var blevet noget brøstfældige. 1774 nedrev han de to af Lavrids Grubbe opførte sidefløje og satte midterfløjen i udmærket stand. Samtidig forsvandt de tidligere omtalte vindebroer og nogle af de yderste grave. 1779 overdrog han Gammelgaard til sin søn, den senere finansminister Joachim Godske Moltke, som to år senere solgte den til kommandørkaptajn *Chr. Schmidt* for 75.000 rdl. Schmidt beholdt kun gården i 4 år, idet han 1786 solgte den til *Caspar Wilhelm v. Munthe af Morgenstjerne*. Prisen var denne gang 63.000 rdl. Den nye ejer afsluttede en karriere som officer og embedsmand med i 1804 at udnævnes til stiftamtmand for Lolland-Falster, hvorefter han tog bolig på Gammelgaard. Nogen synderlig indsigt i landbrugsforhold havde han selvsagt ikke, og trods de gode år gik det derfor stadig ned ad bakke for ham i økonomisk henseende. Det fortjener dog at nævnes, at han den 28. januar 1809 — på Frederik VI.s fødselsdag — ved en fest på Gammelgaard efter opfordring af biskop Boisen stiftede »Maribo Amts økonomiske Selskab«, der består endnu. Han døde 1811 og blev stedet til hvile i et af ham selv i 1807 opført kapel i udkanten af skoven ved Ryde kirke. Hans søn Henrik var 1807 bisat her, og hans hustru Anna Flindt fulgte dem 1814. Kapellet blev forøvrigt — vel sagtens på grund af brøstfældighed — nedrevet omkring 1850, hvorefter de tre kister nedsattes på kirkegården. Året før sin død solgte Anna Flindt Gammelgaard til generalkrigskommissær *Haagen Christian v. Astrup* for den uhyre sum af 837.000 rdl. — et tydeligt vidnesbyrd om de vanvittige pengeforhold på hin tid. Astrups ejertid faldt i en for de store gårde katastrofal periode, og heller ikke Astrup kunne klare sig, skønt han bortsolgte en stor del bøndergods. 1819 gik han fallit, hvorefter konkursboet samme år solgte gården til kammerjunker C. F. Benzon for en sum af 125.000

Spisestue (fot. Niels Elswing).

rdl. Men bunden var endnu ikke nået med hensyn til landbrugets trængsler, og staten måtte i disse år overtage en lang række af landets herregårde for resterende skatter og renter. Blandt disse var Gammelgaard, og Benzon måtte som en forarmet mand gå fra gården, som staten derefter overtog for en latterlig lille sum af 74.042 rdl. Da staten 12 år senere afhændede gården til holsteneren Ferdinand Trummer, var der indtrådt en væsentlig bedring i landbrugets forhold, og prisen var da også steget til 120.000 rdl.

Med Trummer kom der igen ordnede forhold for den gamle gård, men i Trummers tid nedbrændte den smukke, gamle lade, som v. Lützow havde opført, men den blev genopbygget i samme skikkelse og stod til 1914, da den påny nedbrændte.

Trummer ejede Gammelgaard til 1854, da han for 215.000 rdl. solgte den til justitsråd H. Meincke, der med megen dygtighed drev gården i 30 år, indtil han 1884 solgte den til *Wilhelm August Konow* for en pris af 650.000 kr. Otte dage efter at denne havde købt gården,

MARIBO AMT

brændte hovedbygningen, hvorefter den nuværende blev opført til dels på det gamle fundament. Konow, der døde i 1919 som hofjægermester, indtog i mange år en ledende stilling inden for Lolland-Falsters landbrug, ligesom han i mange år var sognerådsformand. Ved hans død overtog sønnen Helge Henri Konow gården. Han havde på grund af de nedadgående tider ondt ved at klare sig og nødtes derfor til at bortsælge ca. 100 tdr. land af jorderne. Han døde i 1930 i en ung alder, og gården solgtes, efter i ét år at have været ejet af Ove baron Schaffalitzky de Muckadell, for 600.000 kr. til Ejnar Clausen, som også ejede Lidsø ved Rødby og Hvedholm på Fyn. 1939 solgtes godset påny, denne gang til Leif Kaare Pay, som betalte den med 1.100.000 kr. Da den nye ejer som plantagebestyrer opholdt sig i østen og på grund af krigen ikke kunne komme hjem til Danmark, bortforpagtedes godset til godsejer Søffren Ingemann, Egebjerggaard på Fyn, der 1941 på ejerens vegne solgte gården til den nuværende ejer *David Peter Friderichsen* for 1.400.000 kr. Denne overtog godset 1. januar 1942 og bosatte sig på gården, hvis hovedbygning havde stået tom siden hofjægermester Konows død 1919. Efter to brande i kostalden er på avlsgården bygget moderne siloer samt et korntørringsanlæg, der rummer 9.000 tdr.

Gammelgaard har nu 920 tdr. ld., deraf 320 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 2.441.700 kr.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

1596 Lavrids Grubbe

1693 Jørgen Arenfeldt
1696 Fr. v. Lützow
1733 Henrik Brandt
1737 Chr. v. Stöcken
1762 A. G. Moltke
1782 Chr. Schmidt
1786 C. W. v. Munthe af Morgenstjerne
1813 Haagen Chr. v. Astrup
1819 - 84 Forskellige ejere
1884 W. A. Konow
1930 - 41 Forskellige ejere

1942 D. P. Friderichsen

BYGNINGER

1598 Trefløjet hovedbygning omgivet af grave

Sidefløjene restaureret, midtfløjen ombygget og ladegården opført

1774 Hovedbygningen ombygget

1884 Hovedbygningen brændt og nuværende opført
1940erne Avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Søllestedgaard

Søllested sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Midt på den flade, frodige vestlollandske slette ligger i nærheden af stationsbyen Søllested den historiske Søllestedgaard. En smuk, næsten to hundrede år gammel lindeallé fører fra sognevejen op mod hovedbygningen og giver stedet ynde og karakter.

Søllestedgaards historie går 500 år tilbage i tiden. Omkring midten af det 15. århundrede ejedes den af væbneren *Anders Graa*. Den sidste af denne slægt, landsdommer *Jørgen Graa*, overdrog imidlertid 1530 godset til *kronen*, der ejede den indtil 1550, da *Christian III* solgte den til *Jørgen Brahe*, en farbroder til den berømte *Tyge Brahe*. I ham fik Søllestedgaard en både myndig og hensynsløs herre. I henved en halv snes år lå han i stadig strid med bønderne i Søllested og Troelseby om ejendomsretten til de omliggende skove. På en herredag den 24. august 1557 i Nykøbing, hvor tronfølgeren hertug *Frede-*

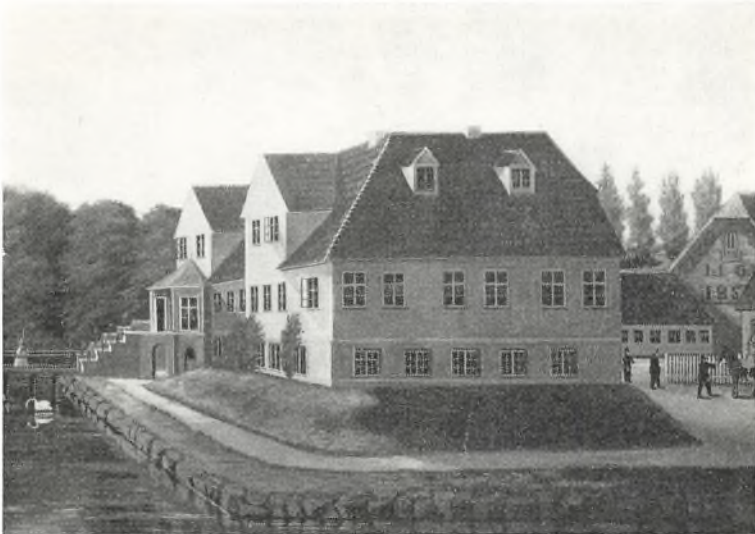
MARIBO AMT

rik — den senere Frederik II — var til stede, gik afgørelsen bønderne imod. Jørgen Brahe deltog til søs i Syvårskrigen, og efter søslaget ved Rygen 1565 ledsagede han den dødeligt sårede admiral Herluf Trolle til København. Her fandt han selv døden få dage efter denne under dramatiske omstændigheder. Da han en dag red på Amagerbro med Frederik II, styrtede kongen i vandet, og Jørgen Brahe sprang da ud og reddede ham. Han pådrog sig imidlertid en voldsom forkølelse, der i løbet af få dage medførte døden. Hans enke *Inger Oxe*, søster til den berømte Peder Oxe, var i en årrække hofmesterinde hos dronning Sophie, men 1584 trak hun sig tilbage til Søllestedgaard, som hun havde ladet ombygge, så at den nu fremtrådte som en stadselig herreborg med to stokværk, med tårn og med dybe grave. Hun døde på Søllestedgaard i januar 1592.

Godset gik nu i arv til Inger Oxes søsterdatter Mette Rud — en datter af søhelten Otto Rud — og hendes ægtefælle *Henrik Gyldenstjerne*, der ved sin død kort tid efter efterlod hende i yderst vanskelige økonomiske kår. Det lykkedes hende imidlertid hos formynderregeringen at opnå et lån på 10.000 rdl., hvormed hun klarede for sig, så hun kunne blive siddende med gården. Ved hendes død 1596 gik den forgældede gård derefter i arv til hendes to døtre Pernille og Jytte Gyldenstjerne. Begge disse to fattige adelsfrøkener gjorde senere fornemme partier, og Søllestedgaard blev da 1629 solgt, og dermed oprandt en ny æra for den gamle gård.

Den nye ejer var *Erik Steensen* til Steensgaard på Langeland. Han og hans hustru Barbara Mormand bosatte sig nu på Søllestedgaard. Tiden fra 1629 til 1653 betegner utvivlsomt glansperioden i Søllestedgaards femhundredårige tilværelse. I disse år holdtes der stort hus på den gamle gård med pragtfulde fester og muntre jagter. Erik Steensen lod ved Søllested kirke opføre det ligkapel, som den dag i dag er det sidste hvilested for ikke mindre end 10 af slægtens medlemmer. Den sidste kiste indsattes i kapellet 1755, og det har siden da stået tilmuret.

Efter Erik Steensens død i året 1653 arvede hans søn af samme navn Søllestedgaard, som han imidlertid 1665 solgte for 9000 rdl. til kommandanten i Nakskov, oberst Jacob Gewecke, som dog allerede 1667 solgte den til sin fætter, assessor i kommercekollegiet Jean Andreas Timpf. Denne boede her til 1690, da han solgte godset til stift-

Hovedbygningen 1857. Maleri på Søllestedgaard.

amtmand Henning Ulrich von Lützwow. Denne var en af de mange indvandrede tyske adelsmænd, der efter den gamle danske adels fald var kommet i kongegunst. Sin stiftamtmandstid brugte han til et stortilet opkøb af lollandske godser. Samme år han erhvervede Søllestedgaard købte han Søholt og nogle år efter, 1699, Sædingegaard. I året 1691 mageskiftede han imidlertid med *Christian V*, således at denne fik Søllestedgaard, medens Lützwow til gengæld fik det gamle Bispensø, som han gav navnet Ulriksdal.

Søllestedgaard, der således for anden gang blev kongelig ejendom, var på dette tidspunkt et endog meget anseligt gods. Hovedgården havde 66 tdr. htk., men hertil kom 2 tdr. skovhartkorn og 90 tdr. htk. bøndergods. I ca. 30 år var godset derefter krongods, indtil Frederik IV 1719 — for øvrigt også ved mageskifte — afhændede den til kammerassessor Christian Felthausen. Denne, der prises for sin godgørelse, døde en halv snes år senere som en fattig mand. Hans enke Margrethe Sidenborg — en præstedatter fra Tågerup — fik vel 1729 bevilget 6 års henstand med sin gæld, men allerede 1731 måtte hun finde sig i, at kreditorerne solgte Søllestedgaard for hende, da hun,

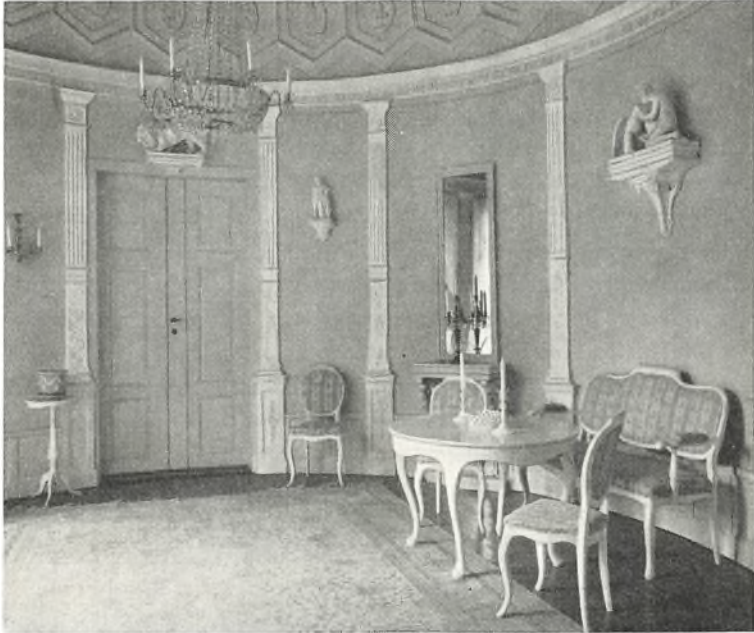

Salen på Søllestedgaard (fot. Th. Andresen 1944).

der var bekendt for sin letsindighed, ikke holdt sig de givne forskrifter efterrettelig. Kort efter at hun havde mistet gården, giftede hun sig igen. Hendes mand begav sig imidlertid kort efter på en udenlandsrejse, hvorefter ingen mere så noget til ham. Enken levede siden i stor fattigdom.

Ved tvangsauktionen 1731 blev Søllestedgaard for 24.000 rdl. solgt til schoutbynacht Henrik Brandt, som tidligere havde ejet Pederstrup, men solgte det igen, fordi det ikke var standsmæssigt nok til hans ødsle hustru Eleonore Margrethe Knuth. 1733 købte han også det nærliggende Gammelgaard. Ikke desto mindre var hans pengesager, da han samme år døde, i den mest fortvivlede forfatning, og enken måtte da sælge begge gårdene. Sine sidste år tilbragte hun i det Harboeske enkekloster, hvad hun vel næppe havde tænkt sig muligheden af, da hun vragede Pederstrup som bolig.

Da Søllestedgaard for anden gang i løbet af få år bortsolgtes ved

Havestue (fot. Niels Elswing).

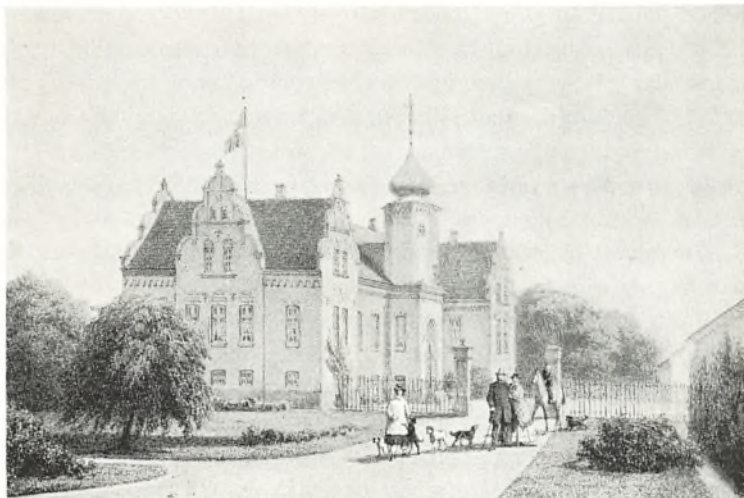
auktion, var det et udpint og forarmet gods. Gårdens jorder — som for øvrigt mange andre lollandske herregårdes jorder — på denne tid var meget vandlidende. I en indberetning dateret 2. januar 1744 skriver forvalter Byssing herom: »Der kan tvivles, om det (Godset) ligger mere paa Land end i Vand, da det Vinteren igennem er fast opfyldt med Vand og Moradser, hvorudover det er Landmandens fast idelige og største Arbejde at holde Vandet fra Jorden ved at grave Vanddiger og Grøfter«. Intet under, at man under sådanne forhold ofte måtte nøjes med et høstudbytte på 3 - 4 fold. — Hvad godset under disse omstændigheder først og fremmest trængte til, var en kapitalstærk ejer, og det fik det, da det ved auktionen i 1734 købtes af den rige madam *Karen Riegels* i Nakskov, enke efter købmand *Anders Riegels*. Købesummen var 19.655 rdl., altså betydelig mindre end ved salget 5 år tidligere, et talende vidnesbyrd om, hvorledes landejendomme i disse år dalede i pris. Madam Riegels overlod 1741 gården

til sin søn, landsdommer og justitsråd Hans Riegelsen, der til 1759 boede på Søllestedgaard, hvor hans søn, historikeren Niels Ditlev Riegels blev født i 1755.

1759 måtte Søllestedgaard igen i handelen. Hans Riegelsens kone syntes ikke om gården, og den blev da for 30.000 rdl. solgt til baron *Christian Frederik Knuth*, en søn af Ide Margrethe Reventlow på Rudbjerggaard, der er bekendt som den største kvindelige godssamler inden for den danske adel — og det vil sige en del. Hun efterlod sine tre sønner henholdsvis grevskabet Knuthenborg og baronierne Christiansdal og Conradsborg. Hovedstammen i baroniet Christiansdal, der tilfaldt Christian Frederik Knuth, var det nuværende Frederiksdal, hvortil altså føjedes Søllestedgaard. Baron Knuth, der boede på det af hans moder opførte Frederiksdal, havde ikke arvet hendes praktiske sans. I løbet af kort tid bortødslede han det meste af såvel baroni som formue, så at han til sidst måtte overlade resterne til sønnen Adam Christopher Knuth, der 1784 bosatte sig på Søllestedgaard, bortsolgte resten af baroniet og satte faderen på en årlig pension på 1200 rdl. på gården Nøjsomhed i Købelev sogn.

Med *Adam Christopher Knuth* kom der nyt og højest fornødent initiativ til den gamle gård. Han udbedrede den forfaldne hovedbygning, der i den skikkelse, han gav den, stod indtil 1859, anlagde veje på godset, udskiftede bøndergodset og indførte moderne dyrkningsmetoder. Han anlagde også en ny have omkring hovedbygningen og plantede den prægtige lindeallé, der den dag i dag pryder haven. Baron Knuths reformiver begunstiges af de for landbruget opadgående tider. Fra 1750 til 1800 steg kornpriserne således næsten til det dobbelte og jordejendomspriserne til det femdobbelte. Men dette var for intet at regne mod de fantasipriser, der opnåedes under Napoleonskrigene. Søllestedgaard er i så henseende et talende eksempel. 1805 solgte baron Knuth godset til *Jacob Kølle*, der imidlertid kun beholdt det i 5 år til 1810, da han ved mageskifte afhændede det til *Jørgen Jørgensen* på Vintersborg. Søllestedgaard vurderedes ved denne lejlighed til 340.000 rdl., og dens nye ejer måtte give 212.000 rdl. i bytte. Til hovedgården hørte da 67 tdr. htk., medens bøndergodset udgjorde 337 tdr. htk.

Med *Jørgen Jørgensen* holdt en ny tid sit indtog på Søllestedgaard.

Søllestedgaard set fra nordvest 1866. Efter Richardt & Secher.

Han var runden af gammel lollandsk bondeslægt, og han var en af de første lollandske godsejere, der afløste hoveriet. Han måtte på grund af kaution overtage den nærliggende Baadesgaard og drive denne sammen med Søllestedgaard i de dårlige tider, da begge gårde gav underskud. Jørgen Jørgensen døde 8. maj 1827, og de følgende år var ikke lyse, tiderne vedblev at være dårlige for landbruget, den store gæld tyngede hårdt, og misvækst plagede landsdelen. 1830 måtte regeringen, for at jorden overhovedet kunne blive tilsæet, sende betydelige mængder korn til Lolland. Det blev solgt på flere års kredit til en pris af 6 rdl. pr. td. byg og $3\frac{1}{2}$ rdl. pr. td. havre. Allerede efteråret 1829 var så fugtigt, at markarbejdet kun blev yderst ringe udført, og den følgende sommer stod vandet på Søllestedgaards bygmark en halv alen højt. Karlene måtte trække strømperne af for at meje kornet, som derefter blev fisket op og båret til højere liggende steder for at tørres. På Søllestedgaard fik man indhøstet lidt ind i november, men på mange andre gårde var man først færdig hen imod jul.

Lidt efter lidt bedredes dog forholdene, og 1836 kunne Jørgen Jørgensens enke, Karen Margrethe Kølle, overdrage gården friet for de værste tyngsler til sønnen *Lauritz Jørgensen*, bedst kendt under beteg-

MARIBO AMT

nelsen etatsråd Jørgensen. Overtagelseessummen var 86.704 rdl. sølv og 10.000 rdl. sedler. Etatsråd Jørgensen var en overordentlig dygtig mand, der på mange områder forbedrede godset. I løbet af årene 1851 - 63 ombyggede han således hele gården. 1859 - 60 opførte han en ny hovedbygning i renæssancestil i ét stokværk og med et ejendommeligt tårn, der ses viden om i det flade landskab. 1852 havde etatsråd Jørgensen købt Søholt ved Maribo Sø, og 1873 overlod han derfor Søllestedgaard til en søn, der også hed Lauritz Jørgensen. Selv flyttede han og hans hustru Grethe Clausen til Søholt.

Lauritz Jørgensen (den Yngre) overtog Søllestedgaard for en pris af 713.500 kr. og ejede den til sin død 1912. Han var stærkt interesseret i skovbruget og begyndte en række forsøg med fremmede nåletræer for at se, hvilke arter der bedst egnede sig for den lollandske jord. Han ligger begravet i et af ham selv i Søllestedgaards dyrehave indrettet familiegravsted, hvor senere også hans hustru Helga Boisen og flere af deres børn er stedet til hvile. Ved Lauritz Jørgensens død 1912 gik godset over til hans ældste søn Theophil Jørgensen, der omkom ved et ulykkestilfælde under en jagt 1936. Hans enke, Ebba Jørgensen, overdrog 1. juli 1937 godset til sønnen, den nuværende ejer, *Lauritz Theophil Jørgensen*, for en sum af 844.941 kr. Kort tid efter overtagelsen brændte en del af avlsbygningerne, og ejeren lod da opføre ny lade og nye stalde. Søllestedgaard har nu 563 tdr. ld. ager og eng og 600 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 2.652.440 kr.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

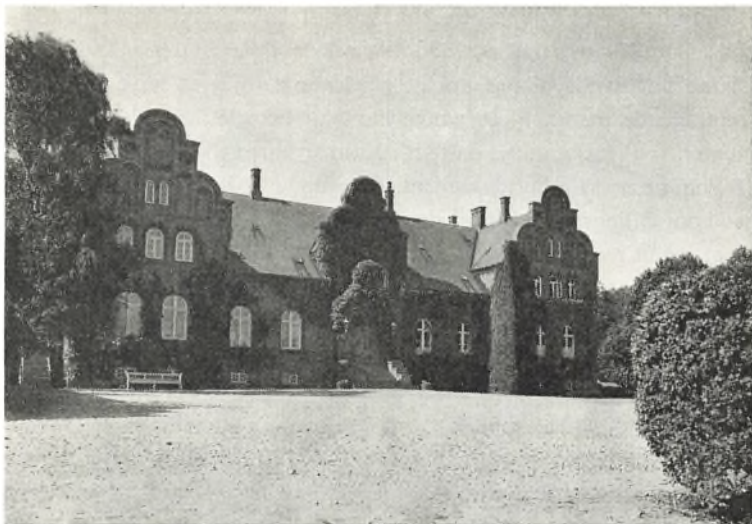
1462 Anders Graa
1530 Kronen
1550 Jørgen Brahe
1565 Inger Oxe
1592 Henrik Gyldenstjerne
1629 Erik Steensen
1665 - 91 Forskellige ejere
1691 Christian V
1719 - 34 Forskellige ejere
1734 Karen Riegels
1759 Chr. Fr. Knuth
1782 A. Ch. Knuth
1805 J. Kølle
1810 J. Jørgensen
1886 L. Jørgensen
1937 L. Th. Jørgensen

BYGNINGER

Hovedbygning i to stokværk

Hovedbygningen ombygget, linde-
alleen plantet

1859 - 60 Hovedbygningen ombygget
i eet stokværk med tårn

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Øllingsøe

Græshave sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Øllingsøegaard — eller Øllingsøe, som den i daglig tale benævnes — ligger i en af Vestlollands fladeste og laveste egne. Endnu for 100 år siden var den helt omgivet af side eng- og mosestrækninger, og berøgtet var det såkaldte Øllingsøe Vaad (oversvømmelse), der stundom i dagevis hindrede al færdsel på sognevejen, der fra Græshave fører tæt forbi gården for ved Ullerslev at støde til Nakskov-Rødby landevej. Midt i det lave terræn hæver sig ejendommeligt nok en rund holm eller ø, Øllings-Ø, der vel har givet stedet navn. Her har gårdens bygninger nu ligget igennem ca. 600 år. Det ældste Øllingsøe må have ligget på den såkaldte Kaninholm ret syd for den nuværende gård. På et matrikelkort fra 1803 vises holmen endnu omgivet af vandfyldte grave.

Oprindelsen til Øllingsøegaard synes at have været noget bøndergods, som *Laurens Mus* 1390 tilskødede *Otte Jensen Markmand*. Denne har sandsynligvis anlagt gården og synes at have været en fremragende mand. Flere gange har han beseglet vigtige statsdokumenter, som f. eks. 1397, da han i Kalmar var med til at besegle Erik af Pommerns kroningsdokument. Han døde 1401. Formodentlig ved arv kom Øllingsøe derefter i slægten Pors' eje, og denne gamle danske slægt besad nu gården i mere end 200 år.

Den første af Porserne på Øllingsøe, *Erik Stigsen Pors*, nævnes første gang 1447 og kaldes da »beskeden Svend Erik Stiisz af Yllingsø«. Han døde 1474, og gården gik da i arv til hans sønner Stig og Erik, af hvilke den første døde snart efter, hvorpå Erik Pors blev eneejer. Han efterlod sig tre sønner, der alle skrev sig til Øllingsøe, som de altså en tid må have ejet i fællesskab. En af dem var for øvrigt sognepræst i nabosognet, Landet. Omsider synes Christian Pors dog at være blevet eneejer. Han fik 1544 livsbrev på Jonstrup len og døde 1559, hvorefter sønnen *Rudbek Pors* arvede Øllingsøe. Det er formodentlig ham, der har opført det andet Øllingsøe noget nord for det ældste. Efter tidens skik var det omgivet af vandfyldte grave, af hvilke den vestlige endnu er bevaret. Hovedbygningen har ligget nær ved denne, og indkørselen med vindebroen har været omtrent over midten af graven, hvor man har fundet rester af gamle, svære egestolper. *Rudbek Pors* var i en årrække landsdommer på Lolland. Han skænkede Gloslunde og Græshave kirker hver en altertavle; hans navn og våben står på tavlen i Græshave. *Rudbek Pors* døde 1590, og da han var ugift, overgik gården til hans broder *Stig Pors*, der ligesom *Rudbek* havde været befalingsmand i flåden, men nu blev jorddrot i stor stil, idet han ved sit giftermål også erhvervede sig *Skovsgaard* på Langeland. Han døde dog allerede 1603, og af hans sønner arvede *Claus Pors Øllingsøe*. Ved ægteskab 1600 med *Karen Daa* fik han også gården *Dansted* ved *Rødby*, hvorved Øllingsøe blev midtpunktet i et anseeligt gods på over 300 tdr. htk. Han døde 1617, og fra nu af synes det at begynde at gå tilbage for de rige Porser. *Claus Pors'* enke blev en tid boende på gården, men 1633 skiftede hun med sine 7 børn og bosatte sig derpå på *Dansted*, medens Øllingsøe tilfaldt hendes ældste søn *Erik Pors*, der var landsdommer og døde 1636. Han blev stedet

Øllingsøe set fra haven (fot. Niels Elswing).

til hvile i den lille Græshave kirke, hvor slægten havde en muret begravelse foran alteret. Året efter byggede broderen Rudbek Pors et smukt lille gravkapel på kirkens nordside, og kisterne flyttedes da dertil. Bygningen tjener nu kirken som sakristi. Erik Pors' to brødre, Rudbek og Claus, overtog nu i fællesskab gården, men Claus overdrog sin part til en søster på Dansted og blev boende på Ullerupgaard, hvor han døde 1660, medens Rudbek boede på Øllingsøe. Hans styre af det fælles gods var ikke heldigt, og den stolte herregård begyndte at forfalde, ligesom bøndergodset solgtes fra eller pantsattes. Til sidst var der af dette kun 9 gårde og en mølle ved Græshave kirke tilbage. Få år efter måtte også disse på én nær, der var øde, pantsættes, og da pantsummen ikke blev betalt, gjorde panthaverne omsider udlæg i gårdene, hvorved Øllingsøe mistede sit sidste bøndergods. De sidste år af sin levetid tog Rudbek Pors ophold på Dansted, og ved hans død 1670 overgik gården til hans datter Birgitte, der var gift med Herman Kaas, men allerede samme år skødede hun den til sin slægtning Henning v. Dahldorff, der skrev sig til Flügge på Femern, og dermed var Porsernes saga på Øllingsøe ude.

Fra v. Dahldorffs svigersøn, oberst Jacob Gewecke, gik i 1686 gården med bøndergodset for 3000 rdl. over til *Christian V.* På en jagtrejse sidst på året 1685 havde kongen besigtiget kronens gods på Sydvestlolland. Man ønskede at oprette en ny hovedgård, men valgte at erhverve Øllingsøe, »som baade ligger belejligt og er vel vedligeholdt«, hvorved man sparede opførelsen af nye bygninger. Oberst Gewecke var villig til at sælge, og landkommissarius Hofman, der for 200 rdl. årlig havde gården i forpagtning, havde ikke noget imod at fratræde, hvis man samtidig ville købe gårdens køer, som nu er vant til »det Syltgræs, som der falder«, og ikke kan tåle andet! Han blev budt 9 rdl. pr. ko, og man mente, at han var villig til at tage mod tilbudet, og Øllingsøe blev på den måde krongods. Nu kom der gang i tingene. Bøndergodset blev udvidet ved, at kronens gårde i de omliggende landsbyer blev lagt ind under godset, og hovedgårdens marker blev indhegnede og indgrøftede. Desuagtet solgte kronen 3 år senere godset, som nu i alle henseender var et virkeligt herresæde. Ikke mindre end 61 bøndergårde foruden 16 sognes kongetiender og 3 kirketiender hørte nu til Øllingsøe, hvorfor det da også udtrykkeligt hedder i skødet, at gården tilkom alle de herligheder, der er sikret hovedgårde, »der har deres fulde 200 Tdr. Htk. Bøndergods paa to Mil nær Gaarden beliggende«. Køberen var kansleren Holger Vinds enke *Margrethe Gjedde*, og købesummen var 38.862 rdl., just størrelsen på et beløb, som Holger Vind under krigen havde forstrakt kongen med. Margrethe Gjedde anbragte sin vældige formue i jordegods i det håb at kunne give hvert af sine 13 børn en herregård. Øllingsøe tilfaldt 1698 hendes søn *Erik Vind* kvit og frit, dog fik han af de førnævnte herligheder »kun« Danmark kongetiende samt 50 bøndergårde og 22 huse.

Med Erik Vind oprandt en ny storhedstid for Øllingsøe. De gamle bygninger fra Porsernes tid blev nedrevet og nye opført længere mod øst. Nogle af de gamle voldgrave blev fyldt op, og omkring den nye hovedbygning anlagdes en smuk park i fransk stil med lige linier og klippede hække. Endelig kom jorderne på ny i god drift, og bøndergodset udvidedes betydeligt. Men 1710 døde Erik Vind i en forholdsvis ung alder efterladende sig en ung enke Edel Mund og 3 små børn. Hun giftede sig endnu to gange, men bestemte inden sin død (1730),

at Øllingsøe skulle tilfalde hendes søn af første ægteskab Niels Vind for en sum af 22.000 rdl., og Niels Vind, der var søofficer, rejste hjem for at overtage godset, men på vejen druknede han, og det blev derfor hans enke *Christiane Ulrikke v. Lützwow*, der 1734 blev ejer af den gamle gård.

Det var et anseligt gods, den kun 25-årige enke overtog. Foruden hovedgården, som Erik Vind havde udvidet, så den nu var på 65 tdr. htk., hørte til Øllingsøe ikke mindre end 402 tdr. htk. bøndergods. Frierne meldte sig da også snart i hobetal, og blandt disse valgte den unge enke kommandørkaptajn Diderik Mühlenphort. Parret solgte dog få år efter (1743) godset, og det blev nu solgt eller arvet flere gange, indtil det i 1827 ved ægteskab kom i hænderne på en ung sjællandsk godsforvalter *Mathias Hamborg Wilhjelm*. Hovedgården havde da ifølge skødet 63½ tdr. htk., og til godset hørte desuden 342 tdr. htk. bøndergods og ikke mindre end 347 tdr. ld. skov fordelt på 11 forskellige småskove.

Med dette ejerskifte holdt slægten Wilhjelm sit indtog på den gamle adelsgård. Blandt de mange borgerlige godsejere, der i denne tid kom til Lolland, indtager Mathias Hamborg Wilhjelm en fremskudt stilling. Han var en fremragende dygtighed og i besiddelse af et enestående administrationstalent. Han indførte nye dyrkningsmetoder og nye kulturplanter, og Øllingsøe blev i hans ejertid et overmåde vel-drevet gods. Han døde 1868 som justitsråd. Hans ældste søn jægermester *Mathias Seehusen Wilhjelm* overtog derefter godset, efter at ⅔ af bøndergodset var bortsolgt. Han opførte i året 1869 den nuværende hovedbygning på samme sted, hvor Erik Vinds bygning lå. Avlsbygningerne var nyopførte efter en brand i efteråret 1864.

Jægermester Wilhjelm døde allerede 1878, og hans enke Sophie Fasting sad da i uskiftet bo til 1893, da sønnen Lauritz Fasting Wilhjelm overtog gården. Også han var foregangsmand på landbrugets område og ligesom faderen og bedstefaderen mangeårig sognerådsformand og medlem af amtsrådet. Han døde 1943, og hans enke, hofjægermesterinde Margaret Zachariae, overtog i efteråret 1944 godset for en pris af 863.695 kr. Deres datter, *Lykke grevinde Danneskiold-Samsøe* ejer siden 1953 gården.

Øllingsøe har nu 61½ td. htk. Arealet udgør 600 tdr. ld. ager og

MARIBO AMT

eng og 325 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 2.468.000 kr. Efter en brand i 1912 er der opført nye, stærkt udvidede og mønsterværdige avlsbygninger, og i 1950'erne og senere er der opført siloer.

Det smukke hjem præges især af en udsøgt samling af maleren Johannes Wilhjelm's arbejder. — Bemærkelsesværdigt er endvidere et gammelt godsarkiv, hvori bl. a. findes dagbøger omfattende godsforhold, meteorologiske forhold, hændelser på egnen m. m. ført til stadihed igennem mere end et hundrede år af godsets fem sidste ejere.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

Laurens Mus
1390 Otte Jensen Markmand
1447 Erik Stigsen Pors
1559 Rudbek Pors

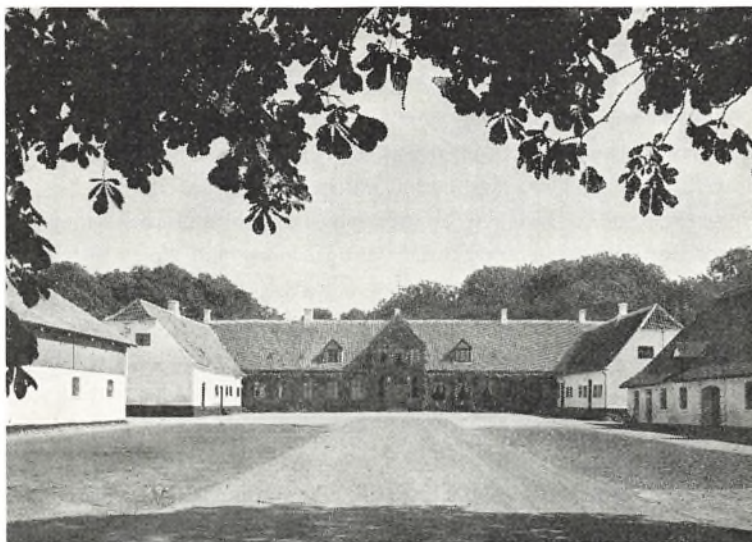
1670-86 Forskellige ejere
1686 Christian V
1689 Margrethe Gjedde
1698 Erik Vind
1734 Christiane Ulrikke v. Lützw
1743-1827 Forskellige ejere
1827 M. H. Wilhjelm
1868 M. S. Wilhjelm
1953 Lykke Danneskiold-Samsøe

BYGNINGER

Gravomgivet hovedbygning med vindebro

Hovedbygningen opført

1869 Trefløjet hovedbygning
1950erne Avlsgården moderniseret

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

Baadesgaard

Græshave sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

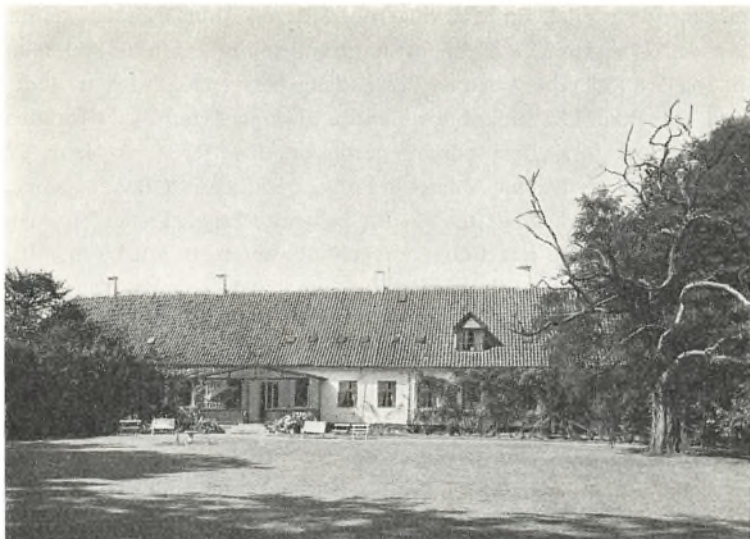
Baadesgaard er oprettet 1685 - 86 af to landsbyer, Baadesby i Gloslunde sogn og Langholm i Græshave sogn. I Langholm by havde der været 6 gårde. Ved opmålingen til Christian V's matrikel i 1682 optegnes det, at Langholm by ligger ganske øde i mark og by. Det samme gjaldt Baadesbys marker; her havde ligget 5 gårde til herregården Gammelgaard, men de var under svenskekrigene blevet helt ødelagte og — såvidt det kan ses — aldrig blevet genopbygget og besat med fæstebønder; meget naturligt er da den tanke opstået, at bymarkerne så i stedet måtte kunne bruges som ladegårdsjorder. Når man undertiden også ser opgivet, at Strågeby allerede på dette tidspunkt skulle have ligget øde og dens marker være lagt under den ladegård, der blev oprettet, så beror det på en fejltagelse.

I 1685 var Baadesby og Langholm i *kronens* besiddelse, og nu

flyder kilderne til de to lokaliteters historie rigeligere. Christian V besøgte 1685 Lolland, og det blev nu besluttet, at der på de to landsbyers jorder for skovenes skyld skulle opføres en ny gård.

Rentekammeret, under hvilket de kongelige ladegårde hørte, gik til opgaven med energi, åbenbart fast besluttet på, at en del ubehagelige forhold, der fandtes ved andre ladegårde, her skulle fjernes fra begyndelsen. Ved de to landsbyer Baadesby og Langholm fandtes der spredt rundt om i landsbymarkerne en del agre tilhørende kron- eller proprietærbønder i omliggende landsbyer; disse blev nu udskiftet. Til Langholm by hørte et overdrev, hvori også andre landsbyer havde andel; Langholmerne havde haft græsning til 24 høveder. Rentekammeret foreslog derfor nu, at Langholms andel deri skulle udskiftes og anvendes til en kohave; dette billigedes af kongen. Alle til den ny ladegård hørende marker skulle indgrøftes; da dette arbejde var uoverkommeligt for gårdens egne bønder, selv i forening med de øvrige kronbønder i Halsted og Aalholm amter, fik garnisonen i Nakskov ordre til at hjælpe til med grøftgravningen. Og da markerne var så tilgroede efter den lange brak, kunne de bønder, der fremtidigt skulle drive jorderne, ikke overkomme den første opløjning; kronens bønder i Halsted og Aalholm amter fik derfor besked om også at hjælpe til hermed.

Ladegårdens bygninger skulle opføres på kongens bekostning, således at stuehuset kunne stå færdigt til 1. maj, udhusene til 1. oktober 1686. Disse terminer er dog næppe blevet overholdt. 1692 siges det, at bygningerne er opført 1687 af nyt tømmer. Kvæg fandtes heller ikke; det bestemtes derfor, at forpagteren måtte anskaffe sig det på egen bekostning, men til gengæld skulle beholde det ved fratrædelsen af forpagtningen. Efter at disse bestemmelser var truffet approberede kongen så endeligt — 6. marts 1686 — at Baadesby og Langholm Ladegaard, som den stadig kaldes i disse første år, bortforpagtedes til Frederik Pindsfeld; han fik tiendefrihed for ladegårdens jorder, men til erstatning skulle præsten nyde et årligt deputat. Pindsfeld beholdt forpagtningen, så længe gården var i kronens eje trods forskellige angreb. I 1686 resolverede kongen således, at landkommissær Hofman måtte få ladegården i forpagtning og samtidig beholde Øllingsøe; resolutionen synes dog aldrig at være blevet ført ud i praksis.

Baadesgaard set fra haven (fot. Niels Elswing).

1692 ansøgte baron Frederik Krag om at få nogle gamle fordringer betalt med gods på Lolland og pegede i den anledning på Baadesby og Langholm Ladegaard; men heller ikke dette effektueredes. Samme år afholdtes et syn på ladegårdens bygninger. Det søndre hus, stuehuset, hvori forpagteren boede, var på 30 fag; heri var laden, og om vinteren var der stald til 74 høveder. I det vestre hus, der var på 5 spænderum, havde forpagteren hestestald. 1696 udførtes gårdens hoveriarbejde af 77 gårdmænd og 20 husmænd.

I 1698 bortskødede kronen imidlertid Baadesby og Langholm Ladegaard med tilliggende bøndergods. Kældermesteren på Gottorp *Hans Daniel Freintz* havde et tilgodehavende hos kongen, stort 23.249 rdl. Til hans arvinger udlagdes 1696 Hindsgavl ladegård; men da dette ikke var tilstrækkeligt, føjedes hertil 2 år senere Baadesby og Langholm ladegård, der bortskødedes med hovedgårdsfrihed. Foruden bøndergodset medfulgte kirketiender og kaldsret til flere af omegnens kirker. Freintz' arvinger, hvoriblandt sønnen *Hans Daniel Freintz d. Yngre*, beholdt nu ikke deres ny ladegård ret længe; det har utvivlsomt også kun været hensigten at frigøre den hos kronen

MARIBO AMT

indestående kapital. En af arvingerne, datteren Anna Valeria Freintz, havde 1674 ægtet *Kai Ahlefeldt*, en uægte søn af Frederik Ahlefeldt til Søgaard; det blev denne, der endelig blev ejer af den ny lade-gård, idet han 1700 udkøbte de andre arvinger. Han ejede foruden Baadesgaard forskellige mindre gårde og døde 1704. Af hans 12 børn kom Hans Daniel Ahlefeldt 1709 i besiddelse af Baadesgaard; han var gift med en datter af den bekendte krigssekretær Herman Meier. Hun havde i et tidligere ægteskab været gift med generalfi-skalen Jørgen Landorph, med hvem hun havde sønnen *Hans Lan-dorph*. I en jordebog fra 1727 angives det, at Baadesgaards hoved-gårdstakst da var 64 tdr. htk., hertil kom en mængde bøndergods, fem kirketiender samt en kongetiende. Alt dette blev Hans Landorphs efter stedfaderens død 1728, men han var ikke nogen påpasselig em-bedsmand og iøvrigt en slet økonom. I de for landbruget vanskelige år vedblev han at opkøbe bøndergårde samtidig med, at han optog lån. Hans største kreditor blev efterhånden prinsesse *Charlotte Ama-lie*, der til slut tabte tålmodigheden og 1736 lod gøre indførsel i Baa-desgaard med tilliggende gods (ialt 1135 tdr. htk.); det stilledes året efter til auktion, og her fik prinsessen selv højeste bud for 48.000 rdl. Det viste sig nu også, at Landorph havde begået flere bedragerier, og 1738 fradømtes han embede og ære. I Landorphs tid udvidedes hovedgårdsmarkerne, idet den tidligere omtalte landsby Strågeby med sine 5 gårde 1731 nedbrødes. En gård i Gloslunde nedlagdes også. Udvidelsen af hovedgårdsarealet beløb sig ialt til 41 tdr. htk.; men det nytillagte blev aldrig fri hovedgårdstakst.

Baadesgaards nye ejer prinsesse Charlotte Amalie, en datter af Frederik IV, var født 1706. For Baadesgaard har hun næppe per-sonligt haft nogen større interesse; men hun skal dog have ladet op-føre en smuk »Gaardbygning«. I sit testamente (1773) overdrog hun sine ejendomme til Christian VII, dog med undtagelse af Baades-gaard, der skulle tilfalde hendes hofmester Eggert Christoffer v. Linstow, siden hans søn Levin Carl Adolph v. Linstow; de døde hen-holdsvis 1774 og 1781, prinsessen først 1782. Baadesgaard faldt så i stedet tilbage til *kronen* og blev domæne. Under hovedgården lå da 894 tdr. ld. 1785 blev den bekendte landøkonom Torkel Baden antaget som inspektør på Baadesgaard.

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

For Baadesgaard fik hans virke stor betydning. 1791 ophævedes hoveriet her, og samme år mageskiftedes et overdrev på 96 tdr. ld., som tilhørte Græshave by, men var beliggende midt i Baadesgaard mark, med 64 tdr. ld. af denne. 1787 - 89 udskiftedes godsets bøndergårde, og snart efter indførtes arvefæste. Ialt fandtes da 86 bøndergårde og 96 husmænd, hvoraf de fleste havde jord til deres huse. 4 gårdslodder udlagdes til husmænd, og herpå opførtes 15 huse; hver husmand fik 3 à 4 tdr. ld.

1791 opløstes endelig hovedgården, idet den udstykkedes i 5 parceller og nogle mindre lodder. Hovedparcellen nr. 1, der vedblev at bære navnet Baadesgaard, bestod af godt 39 tdr. htk. fri hovedgårdstakst, parcel nr. 2 af 20 tdr. 3 skpr. fri hovedgårdstakst og 7 tdr. 7 skpr. ufruit htk.; den gård, der byggedes derpå, fik navnet Kristinefelt. Parcel nr. 3 var på 16 tdr. ufruit htk., nr. 4 på 8 tdr. 3 skpr. ufruit htk.; den sidste blev grundlaget for en gård, der vist efter en holstener ved navn Gabriel Heldt, som en kort tid ejede den, fik navnet Gabrielsminde. Parcel nr. 5 (7 tdr. ufruit htk.) blev overdraget nogle

MARIBO AMT

bønder i Skovby og Arninge, der lod den opdele i mindre lodder. Godsets skove opdeltes ikke, men forbeholdtes kongen.

Det var rentekammerets hensigt at lade parcellerne bortsælge til selveje; de udbødes også til offentlig auktion; men der blev ikke gjort noget antageligt bud; kongen resolverede derefter, at de måtte overlades dem, der havde gjort bud derpå mod en årlig afgift i arvefæste. *Torkel Baden* fik ved denne lejlighed parcel nr. 1 og 3 med ret til at sammenlægge dem. Han drev i nogle år gården for egen regning, men uden held, bortforpagtede den så til en svigersøn, der heller ikke formåede at gøre ejendommen rentabel; 1797 solgte han den så. I de følgende år skiftede besidderne hyppigt; også op igennem 1800-tallet fortsattes dette. 1814 - 27 ejedes gården af Carl Ludvig Qvade, men solgtes derefter på tvangsauktion til J. Wied, som 1836 videresolgte til Rudolph Henning, i hvis tid alle bygninger undtagen stuehus og lade brændte. 1846 kom Baadesgaard til David Peter Friderichsen (af den bekendte lollandske familie). Hans broder Johan Ditlev Friderichsen overtog ejendommen 1871, for allerede 1873 at sælge den til Axel Severin Ræder (død 1886). Dennes enke afstod den til Chr. Kromphardt (død 1912), for hvis enke svigersønnen *Harald Chr. Andersen* drev gården indtil 1931, da han overtog den til ejendom. Arealet er nu 291 tdr. ld. ager og 43 tdr. ld. eng.

C. RISE HANSEN

EJERE

1685 Kronen

1698 H. D. Freintz

1700 Kai Ahlefeldt

1728 Hans Landorph

1737 Prinsesse Charlotte Amalie

1782 Kronen

1791 T. Baden

1797 - 1931 Forskellige ejere

1931 H. Chr. Andersen

BYGNINGER

1687 Ladegårdsbygninger

Trefløjet bindingsværkshovedbygning
opført

Hovedbygningen set fra sydvest (fot. Niels Elswing).

Rudbjerggaard

Tillitse sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Sydvestlollands flade jorder ejer kun i ringe grad den iøjnefaldende naturskønhed, som vækker den fremmedes begejstring og lokker turisterne til sig. De karakteristiske poppelhegn er nu forsvundet, og overalt møder øjet kun ensformige jævne marker; alligevel er der en særegen skønhed over dette land, hvis frugtbare muldjord dækkes af tunge bølgende hvedeagre og saftige græsmarker, medens side enge breder sig over store strækninger, som for et par menneskealdre siden erobrede fra den dybt indskårne fjord, og når man ud til landets sydlige kyst og stiger op på det høje skærmende dige, får man pludselig og uventet et herligt udsyn over havet, der breder sig, så vidt øjet rækker, havet, som til tider, når det rejste sig i al sin styrke, var en så farlig og ødelæggende fjende for dette land, men som er rammen om denne

natur, dens indfatning, uadskillelig forbunden dermed, og som altid over en dragende magt over alle, hvis vugge har stået hernede.

Åbent og ubeskyttet lå Sydvestlolland fra arilds tid, ikke blot for havets egen magt, men også for de fjender, som kom ad havets vej, de vendiske røvere, som i den tidlige middelalder var en svøbe for de sydlige øer. Usandsynligt er det ikke, at landsbyhovedgården i byen Rughbiærgh, som nævnes i kong Valdemars jordebog, har hørt til kronens gods. Sikker efterretning om denne gårds tidligste historie er imidlertid ikke nået til os, og om de ældste navne, der er knyttet dertil, lader sig intet nærmere oplyse, hverken om den mand, Arnold, der kaldes med stedets navn »Rober«, og hans hustru fru Wibeke, eller om den holstenske adelsmand Tjaluf Valstrop, der ligeledes nævnes i dronning Margrethes dage.

I det følgende århundrede tilhørte gården *Mogens Ebbesøn Galt*, en af de adelsmænd, som opsagde kong Erik af Pommern huldskab og troskab, senere både ridder og medlem af rigsrådet; han ejede også Tyrrestrup i Jylland og døde 1481. Med sin hustru Dorthe Eriksdatter Rosenkrantz (død 1496), havde han sønnerne Erik og Ebbe Galt, der begge faldt på det ulykkelige Ditmarskertog i året 1500, og da de var omkomne på samme dag, opstod der en vidtløftig proces om arven efter dem, da man ikke kunne vide, hvem der havde været den længstlevende; Erik var død barnløs, medens Ebbe efterlod sig flere børn, der synes at have ejet godserne i fællesskab.

Anders Ebbesøn Galt, der skriver sig både til Tyrrestrup og Rudbjerggaard, var hofsinde hos Frederik I og blev siden lensmand på Jungshoved, men døde allerede 1529. Efter ham står hans broder Peder Ebbesøn Galt i forgrunden som Rudbjerggaards ejer. Han havde været dronning Christines og siden Christiern II's lensmand på Næsbyhoved, der ligesom Hindsgavl blev ham frataget, da han sluttede sig til den jyske adels oprør mod kongen, hvad han i øvrigt kun skal have gjort under trusler fra sine standsfællers side; under Frederik I fik han disse len tilbage og siden Lundenæs i Jylland. I Grevefejden sluttede han sig til hertug Christian, og for sine gode tjenester blev han af Christian III optaget i rigsrådet og forlenet med Aarhusgaard. Både som lensmand og godsejer skal han være faret frem med stor hårdhed og vilkårlighed; hensynsløst samlede han gods og rigdom i

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

stor stil, og traditionen vidste senere at berette, at han egenmægtigt nedbrød kirkerne for at tilvende sig materialerne; almuen tvivlede ikke på, at fanden selv havde hentet den onde Per Ibs, da han lukkede sine øjne på Palsgaard i året 1548. Hans hustru Ingeborg Drefeld overlevede ham i få år. Peder Ebbesøn er væsentlig knyttet til sine jyske len og godser og har kun ringe forbindelse med Rudbjerggaard. Medlemmer af den gamle lollandske slægt Vasspyd ejede en part i gården, og i tiden nærmest efter Peder Galt ses det, at Laurits Madsen Vasspyds datter, Anna, bringer en part til sin mand *Erik Grubbe*, der var forlenet med Hoby birk i Lolland, og som muligvis har udkøbt Peder Galt og andre slægtninge af ejendomsfællesskabet.

Erik Grubbe solgte Rudbjerggaard til *Erik Rud* til Fuglsang og Møgelkær, ved hvem denne gamle sjællandske slægt breder sig over hele Danmarks land. Ved sine len, Ravensborg, Halsted Kloster og Nykøbing knyttedes han til Lolland, men erhvervede iøvrigt foruden de nævnte godser også Sandholt på Fyn, som han fik med sin hustru Anne Hardenberg. Allerede 1577 døde han på Fuglsang, og det

varede længe, før de anselige godsrigdomme skiftedes mellem arvingerne; de to ældste sønner døde tidlig, og i et mageskifte fra 1586 skrives den tredie søn, Peder Rud, til Rudbjerggaard, men efter hans død 1592 er gården endelig tilfaldet den mest kendte af disse brødre, den såkaldte store *Knud Rud*, der fik dette sit tilnavn af sin rigdom på gods, som han samlede med hensynsløs energi, trofast støttet af sin hustru, Ellen Marsvin. Ham skyldes uden al tvivl den bygning, som endnu står, men som dengang må have været mere anselig end nu; det vides dog ikke, om der foruden den fløj, som endnu står, og den, der først forsvandt i midten af forrige århundrede, muligvis har været en eller to til, således at der har været et fuldstændigt firfløjet anlæg; i så fald har vel alle bygningerne været i bindingsværk af samme karakter som den bevarede og har samlet sig om det ottekantede grundmurede trappetårn som naturligt midtpunkt. Han skænkede Rudbjerggaard til sin steddatter, *Kirsten Munk*, men da hun ved hans død i året 1611 endnu var et barn, styrede hendes foretagssomme moder godserne, og hun fik kongens tilladelse til på datterens vegne at afhænde ejendommen, der formodentlig har ligget noget for afsides og fjernt fra fru Ellens virkefelt. Køberen var fru *Pernille Gyldenstjerne*, enke efter Jacob Rosenkrantz til Arreskov, som i forvejen var meget rig på gods og guld; hun gavnede Rudbjerggaard ved et større, fordelagtigt mageskifte med kronen, men allerede 1622 døde hun, og gården gik derefter over til hendes søster *Jytte Gyldenstjerne*, der samme år havde ægtet *Eiler Urne*. Da han også erhvervede Gunderslevholm, foretrak han denne gård for Rudbjerggaard, som han allerede det følgende år atter afhændede.

Joachim von Barnewitz tilhørte en oprindelig brandenborgsk slægt, der over Meklenborg kom ind i Danmark; som dreng blev han page hos hertug Hans den Ældre og kom efter denne fyrstes død i tjeneste hos Frederik II, for siden at følge enkedronning Sophie som hendes hovmester og lensmand på Nykøbing Slot. I en fremrykket alder ægtede han *Øllegaard Pentz*, som overlevede ham i mange år og kom til at spille en langt større rolle i gårdens historie end han, der døde allerede i året 1626. Fru *Øllegaard* indgik ganske vist snart efter nyt ægteskab med Hartvig v. Passow, men blev snart påny enke og styrede siden godset for sin umyndige søn med Joachim v. Barnewitz;

hun foretog flere større mageskifter med kronen, hvorved hun samlede en betydelig mængde gods i Sønder herred under Rudbjerggaard, hvis tilliggende også forøgedes ved nedlæggelse af otte gårde i Rudbjerg, Gammelby og Majbølle byer.

Frederik v. Barnewitz, der først gik i skole i Sorø og siden i flere år opholdt sig ved fremmede universiteter, var ikke blot en velbegavet mand, men brugte også sin tid og sine evner vel; desuden var han en kyndig og virkelysten landmand, der skal have indført flere vigtige forbedringer i driften af sine godser. Efter sin hjemkomst ægtede han Ide Grubbe; han var lensmand på Nykøbing og Aalholm og fik i pant af kronen meget betydeligt gods i sognene omkring Rudbjerggaard og besad desuden meget andet gods, således at han regnedes for en af tidens rigeste mænd; men hans lykke varede kun kort, thi allerede i året 1653 døde han og efterlod sine rigdomme til sin hustru og sine umyndige børn. Fru Ide Grubbe overlevede sin mand i et halvt århundrede og styrede i mange år godserne, medens hun så slægtens yngre medlemmer døde bort omkring sig. I hendes tid faldt svenskekrigen, og det gik særligt hårdt ud over Rudbjerggaards gods, hvor fjenden omhuggede ikke mindre end 3000 egetræer. — Godset var iøvrigt i løbet af det 17. århundrede blevet stærkt forøget; af Tillitse sogns 51 jordbrug besad Rudbjerggaard i 1662 ikke mindre end de 47, og ved flere heldige mageskifter blev også i den følgende tid bøndergodset fordelagtigt forøget. Til hovedgården hørte efter den ny matrikel af 1688 100 tdr. htk. ager og eng og omtrent 2 tdr. skovskuld; det tilsåede areal var 315 tdr. ld., som var inddelt i otte marker, og som dyrkedes på en for flere egne af Lolland typisk måde, som det har sin interesse at lægge mærke til. Hver mark hvilede hvert femte år og tilsåedes derefter det første år med vinterkorn, rug eller hvede, det andet år med byg og havre, det tredje år med ærter og det fjerde atter med byg og havre. Der høstedes desuden årlig 46 læs hø og var græsning til 20 høveder. Af bøndergods hørte foruden næsten hele Tillitse sogn også 3 gårde og 3 huse i Dannemarre og 16 gårde og 7 huse i Vestenskov sogn til Rudbjerggaard.

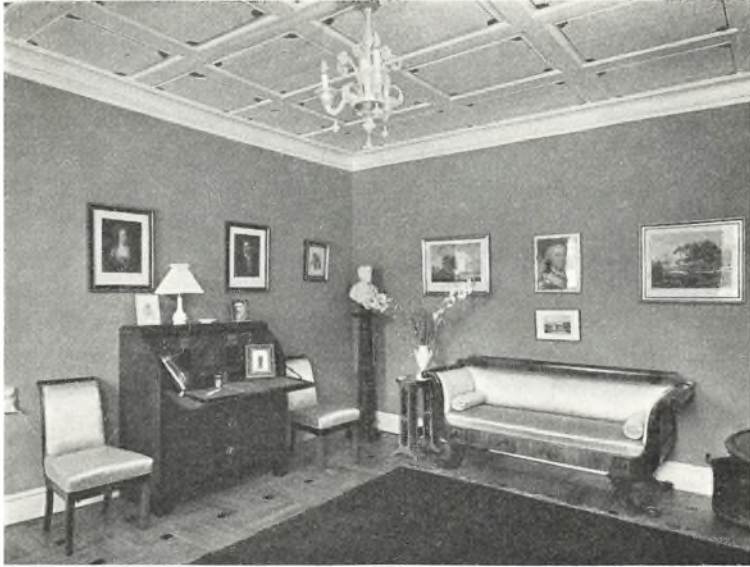
En ret talrig slægt synes også at have haft sit hjem på Rudbjerggaard i de år, fru Ide Grubbe herskede her som enke; hendes gamle moder, fru Lene Rud, levede i en årrække hos hende og døde her

MARIBO AMT

1671. I sit ægteskab havde hun tre børn, sønnen Joachim von Barnewitz, der arvede Rudbjerggaard, hvor han døde ugift 1677, og to døtre; Magdalene Sibylle von Barnewitz blev, inden hun ret var voksen, gift med landsdommer i Nørrejylland Jens Rodsteen, som imidlertid døde i en tidlig alder og få år efter fulgtes i graven af sin unge enke. I dette ægteskab var to børn, som havde arvelod i Rudbjerggaard, sønnen Frederik Rodsteen, der blev officer, men som sin fader tidlig gik bort og ikke efterlod sig nogen livsarvinger, og en datter Magdalene Sibylle, som ægtede den meklenborgske gehejmeråd Georg Henrik von Lehsten, der afhændede sin hustrus arvepart i Rudbjerggaard til hendes fætter. Ide Grubbes anden datter Øllegaard var gift med generaladjutant og kammerherre Christian Bülow, der ledsagede prins Jørgen på en længere rejse i Europa, men iøvrigt var stærkest knyttet til sin meklenborgske hjemstavn, hvor han også døde i året 1692. Sønnen *Frederik Barnewitz Bülow* blev ved at erhverve sin kusine gehejmerådinde v. Lehstens part i 1723 eneejer af Rudbjerggaard, som han ved sin død fem år senere efterlod en umyndig søn i ægteskab med Sophie Hedeveg von Holstein, Caspar Frederik Bülow. — I den lange tid, Ide Grubbe styrede gården, til slut i fællesskab med sin datter Øllegaard, var godset på forskellig måde bleven forbedret og forøget, således med tre gårde i Vestenskov sogn, som erhvervedes ved mageskifte med kronen for noget fynsk gods og var ansat til 22 tdr. htk.

Caspar Frederik Bülow, der blev officer og avancerede til oberst, solgte i året 1755 Rudbjerggaard til Ide Margrethe Reventlow, lensgrevinde Knuth til Knuthenborg, som overdrog gården til sin tredje søn, baron *Conrad Ditlev Knuth*. Han var tillige besidder af baroniet Conradsborg, men levede meget i hovedstaden, da han var assessor i højesteret. På det lollandske gods havde han dog stadig bopæl i sine senere dage, efter at baroniet var bleven ophævet i året 1796, og der endte han sine dage i 1805 og fulgtes få år efter i graven af sin hustru Conradine Augusta, komtesse Reventlow.

Gården arvedes af sønnen Carl Conrad Gustav Knuth. Han var i sin ungdom indtrådt i rentekammeret og overgik senere til generalpostamtet, hvor han blev medlem af direktionen, men kun 48 år gammel tog han på grund af svagelighed sin afsked og trak sig tilbage

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

til sine godser. Efter at have mistet sin hustru Suzanne le Sage de Fontenay indgik han nyt ægteskab med Christiane Louise baronesse Roll, født Humble, men få måneder efter døde han en af de sidste dage i året 1815.

Rudbjerggaard var i tidernes løb bleven en ganske anselig gård. Hovedgårdens hartkorn var stadig lidt over 100 tdr. foruden et par tdr. skovskyld, og det dyrkede areal var nu 408 tdr. ld., som var separeret fra de tilgrænsende bønder og inddelt i fire marker, som var indhegnet ved grøfter og pilegårder. Af bøndergods havde gården ikke mindre end 570 tdr. htk. og 13 tdr. skovskyld, og det havde en god og samlet beliggenhed; i Tillitse, Egebølle, Klynge, Støby, Rudbjerg, Rougeskov, Majbølle, Munkeby, Næsby og Knubbelykke var baron Knuth eneste lodsejer, og hver af disse byer havde fået deres marker separeret fra de tilgrænsende, men overalt lå bøndernes jorder inden for hver by i fællesskab, og ingen gårde var udflyttet, lige så lidt som skove og engstrækninger udskiftedes i disse første tider af landbrugets reformperiode.

Af baron Knuths dødsbo solgtes godserne i året 1819, og Rudbjerggaard erhvervedes af etatsråd S. A. Dons, som dog ikke formåede at beholde gården mere end nogle få år, hvorefter den købtes tilbage af den afdøde ejers søn, baron Carl Conrad Gustav Knuth. Baron Knuth, hvis hustru var Sophie Emilie Brüel, har ikke efterladt sig noget smukt eftermæle blandt bønderne på Rudbjerggaards gods eller i egnen; han var ilde lidt for sit anmassende hovmod, og han tog sig kun lidet af godset og dets beboere. Den gamle gårds bygninger lod han mere og mere forfalde, så de efter samtidige vidnesbyrd efterhånden mere lignede en røverrede end en civiliseret menneskebolig. Sine senere år boede baronen mest i København, men hertil har sikkert også i nogen grad været medvirkende de uhyggelige tilstande, der herskede på Lolland i fyrreerne, da befolkningen ligefrem terroriseredes af den røver- og morderbande, hvis anfører var den vidt over landet berygtede »Handskemager«, der havde sit hjem i Tillitse sogn, hvor en gård endnu benævnes efter ham, og hvor mindet om hans gerninger endnu lever, skønt tre menneskealdre er forløbne, siden den grupvækkende morddåd i Støby endelig førte til, at banden blev uskadeliggjort. Under processen oplystes det, at det kun beroede på en ren tilfældighed, at Rudbjerggaard ikke var bleven afbrændt ved et af røvernes natlige togter, og det fortaltes, at der flere gange var bleven skudt ind ad vinduerne på gården, dog uden at baronen eller nogen af hans familie var bleven ramt.

Efter baron Knuths død 1855 blev gården, der efter den ny matrikel var ansat til 89 tdr. htk. fri jord og 396 tdr. bøndergods, solgt, og den nye køber var ingen ringere end grevinde *Danner*. Ganske vist var den officielle ejer ikke grevinden selv, men bureauchef, senere direktør for civillistens økonomi- og regnskabsvæsen, etatsråd Julius Gustav Berger Klemp, der også efter sin afsked ved Frederik VII's død nominelt var Rudbjerggaards ejer og i året 1865 besørgede den solgt. Køberen, som Klemp formodentlig har kendt fra den tid, de begge var juridiske studenter, hed *Michael Frederik Gustav Smith*; han havde i sin ungdom ejet Skovsgaard ved Slagelse, senere Eskemosegaard ved Birkerød og Skönabäck i Skåne, og levede nu i en lang årrække med sin hustru, Emma Eleonore Henriette, født Tichy, på Rudbjerggaard, som han drev med ihærdighed, og hvor han

Spisestue (fot. Niels Elswing).

ryddede en del skov, som blev indtaget til agerjord. I sin høje alderdom afhændede han gården, da tiderne for landbruget var meget vanskelige, og desuden ville hans søn, den blandt andet som nationaløkonom kendte kaptajn Leigh-Smith, ikke overtage den.

Et par år ejedes gården af *Adolph Tesdorpf*, en søn af den kendte fremragende landøkonom, som, da han snart efter ved faderens død overtog Gjedsergaard, i året 1891, atter solgte Rudbjerggaard til grev *Ludvig Eduard Alexander Reventlow*, hvis navn i nutidens bevidsthed er uløselig knyttet til den ejendommelige gamle gård, så vel som til det lollandske landbrug i det hele. Grev Reventlow, der var søn af grev Eduard Reventlow til Ugerup og gift med *Benedicte Ulfspærre Bech* fra Valbygaard ved Slagelse, havde i mange år været forpagter af Skjelstofte. I Vestlolland kom han snart til at indtage en ledende stilling; han var foregangsmand ved gennemførelsen af sukkerroedyrkingen, blev formand for Maribo amts økonomiske selskab og beklædte mangfoldige andre tillidshverv. Sin egen gård drev han med stor indsigt og dygtighed, indførte alle moderne forbedringer i dyrk-

MARIBO AMT

ningen og fornyede og forbedrede avlsgårdens bygninger, hvorved han også lod opføre en række udmærkede arbejderboliger. Grev Ludvig Reventlow døde 1916, og gården overtoges af hans enke.

En del af godset var dog forinden bleven afhændet, idet grev Ludvigs yngre broder, grev Ferdinand Reventlow, i året 1911 erhvervede 37 tdr. ld. af Rudbjerggaards gods. Han havde fra sin ungdom været ansat i diplomatiet, var gesandt i Washington, siden i Rom og i en lang årrække i Paris. Træt af det travle og urolige liv, søgte han nu fred og ensomhed; det var den sydlige del af Rudbjerggaards gods, han købte af sin broder med en del af de prægtige skove tæt ved stranden, og her har han ved Vindeholme bygget et stilfuldt lille palæ midt i sin lille ejendom. Vindeholme ejes nu af kammerherre, stiftamtmand, greve Frederik D. C. Reventlow, søn af ovennævnte grev Ludvig Reventlow. Efter grevinde Benedicte Ulfspærre Reventlows død overtoges Rudbjerggaard 1940 af hendes sønnesøn greve *Einar Ludvig August Reventlow*. I tyverne var laden og kostalden brændt og genopført, og i 1963 lod greven hovedbygningen istandsætte. Herved fremkom malede loftsdekorationer, med apostle- og planteornamentik fra Knud Ruds tid. Rudbjerggaard har nu et tilliggende på 612 tdr. ld. ager og eng samt 384 tdr. ld. skov.

WILLIAM NORVIN

EJERE

- 1466 Mogens Ebbesøn Galt
- Erik Grubbe
- Erik Rud
- 1592 Knud Rud

- 1611 Kirsten Munk
- 1616 Pernille Gyldenstjerne
- 1622 Eiler Urne
- 1623 Joachim v. Barnewitz
- 1692 Fr. B. Bülow
- 1755 C. D. Knuth
- 1855 Grevinde Danner
- 1865 M. Fr. G. Smith
- 1889 A. Tesdorpf
- 1891 L. E. A. Reventlow
- 1940 E. L. A. Reventlow

BYGNINGER

Hovedbygningen af bindingsværk opført i fire fløje (?), hvoraf kun østfløjen er bevaret

1963 Hovedbygningen restaureret og moderniseret

Hovedbygningen set fra gården (fot. Th. Andresen).

Gottesgabe

Kappel sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Kappel sogn er det vestligste i Lolland. Ud i Langelandsbæltet stikker det den 4 km lange og nogle steder kun 50 m brede sandtange Albuen. Her var i middelalderen en stærkt besøgt fiske- og handelsplads, der var så betydningsfuld, at Erik af Pommern flere gange har holdt møder og retterting her. Kongen har antagelig haft et hus på stedet, og lybske købmænd har formodentlig bygget det kapel, der nævnes 1450. På den meget lavtliggende, jævne moræneflade inden for Albuens rod fik beboerne Christiern I's tilladelse til at bygge et kapel, men sagnet fortæller, at byggematerialerne hver nat blev flyttet hen til en hellig kilde lidt længere østpå, og der blev da kapellet bygget. Siden 1685 har det været sognekirke. Det flade land er i vid udstrækning dækket af diger mod Østersøen. Her ligger den lille herregård Gottesgabe.

Opkaldelsen af Gottesgabe er et minde om den tid, da sproget ved hoffet og i hæren for to hundrede år siden fortrinsvis var tysk. Som hovedgård er Gottesgabe af ret ny og enestående ejendommelig oprindelse.

Ved en af kong Frederik IV i 1723 udstedt forordning iværksattes et lotteri med 2.600 lodder om gevinst af en ladegård med tilliggende bøndergods i Lolland. Gården blev oprettet af den forrige landsby Knubbelykkes ni bøndergårde i Kappel sogn, som kom under hovedgårdstakst, 42 tdr. htk., hvortil lagdes 252½ td. bøndergods. Den heldige vinder i 1725, der pligtmæssigt havde måttet tage 15 lodder, blev major *Carl Friderich von Plötz* af gammel pommersk adel. Han fødtes 1680, indtrådte 1703 i den danske hær ved den i engelsk sold stående bataillon, og deltog som løjtnant i indtagelsen af Lilles kastel 1708 og i slaget ved Ramellies. Begge gange blev han hårdt såret, udnævntes 1714 til kaptajn i fynske hvervede infanteriregiment, forfremmedes 1727 til premiermajor og tog 1732 afsked fra hæren. Hans gevinst var anslået til en værdi af 10.984 rdl. kurant og kaldtes i skødet Gottes Gabe. Her indrettede Plötz sig blivende på gården, drev ivrigt landbrug og opførte ved år 1728 på en nedrevet bondegårds grund i Knubbelykke en bygning med stald og ladegårde, og her fødtes ham 1744 - 48 to døtre og en søn. Han var gift to gange med frøkener af gamle pommerske adelsfamilier. Hans første hustru af slægten von Heyden fra Kartlow ved Demmin døde 1743 på Gottesgabe, hvorefter han ægtede Frederikke Henriette von Küssow af Klücken i kredsen Pyritz. Af første ægteskab havde han en »gebrækkelig« søn, løjtnant Bernt Friderich v. Plötz, der kom til sin farbroder Hans Sigismund v. Plötz, besidder af stamgodset Krakow. Plötz efterlod sig et ilde rygte som bondeplager, hvis onde ånd ifølge sagnet spøgede på gården, efter at han var død i 1749 og begravet i Kappel kirke. Hans enke solgte 1754 Gottesgabe for 14.000 rdl. til grevinde *Ide Margrethe Knuth*, enke efter greve Adam Christopher Knuth til Knuthenborg.

Den nye ejerinde var datter af gehejmeråd Ditlev Reventlow til Stubbe og er stammoder til de nulevende af slægten Knuth. Hun samlede betydelige godsrigdomme på Lolland, foruden Gottesgabe, Grimsted, Rudbjerggaard, Fredsholm og Søllestedgaard. For sin an-

Herreværelset (fot. Th. Andresen 1944).

den søn, baron Christian Frederik Knuth, oprettede hun 1743 baroniet Christiansdal, og for den tredje søn, baron Conrad Ditlev Knuth, baroniet Conradsborg (Rudbjerggaard, Gottesgabe og Fredsholm). Selv døde hun i en alder af 56 år 1757 på Rudbjerggaard. Baron Conrad Ditlev Knuth døde 1805 sammesteds, og hans søn, baron Adam Christopher Knuth, fik i 1796 baroniet Conradsborg afløst med et pengefideikommiss. Fra ham gik godserne Rudbjerggaard, Gottesgabe og Fredsholm over til hans yngre broder, baron Carl Conrad Gustav Knuth, departementschef for de danske sager i postvæsenet. Han døde 1815, og fra hans bo købtes de tre vestlollandske godser i 1819 af etatsråd Simon Andersen Dons og Johan Ferdinand de Neergaard, der fraskilte alle bøndergårde fra Gottesgabe — 14 gårde i Knubbelykke, 17 i Vesternæs og 7 i Sjunkeby, tilsammen 245 tdr. htk. Gottesgabe solgtes kort efter til forpagter, krigsråd Thomas Sørensen for 52.000 rdl., hvis enke afhændede gården i 1826

MARIBO AMT

til boet efter Frederik Wallmoden, der 1841 solgte den til borger­væbningsmajor i Nakskov, Rasmus Martin Clausen. Arealet udgjorde da 52 tdr. htk. Clausen tilskødede 1855 Gottesgabe for 105.000 rdl. til Wilhelm Tesdorpf, som frasolgte de sidste bøndergårde og i 1865 afhændede gården for 100.700 rdl. til greve Frederik Julius Krag-Juel-Vind-Frijs til baroniet Juellinge. Gottesgabes tilliggende udgjorde da 306 tdr. ld. ager og eng, 92 tdr. fredskov og 50 tdr. ld. sø, der tør­lagdes ved digeanlægget i 1872. Grev Frijs solgte 1871 Gottesgabe til kammerråd Hans Frederik Fenger, efter hvem ejendommen 1881 gik over til landbrugskandidat Vilhelm Dahlerup, fra hvem den ved tvangsauktion kort efter for en sum af 168.200 rdl. kom til Oscar Müller, der i 1912 afhændede gården til *C. Olsen* til Vintersborg for 320.000 kr. Han opførte 1918 - 19 en ny hovedbygning af røde mur­sten og store avlsbygninger og afstod Gottesgabe i 1936 for 456.000 kr. til sin søn, landbrugskandidat *Richard Olsen*, den nuværende ejer. Gårdens areal udgør nu 365 tdr. ld. ager og eng samt 25 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 1.150.000 kr.

LOUIS BOBÉ

EJERE

1725 C. Fr. v. Plötz
1754 Ide Margrethe Knuth
1819 - 1912 Forskellige ejere
1912 C. Olsen

1936 R. Olsen

BYGNINGER

Hovedbygning i bindingsværk

1918 - 19 Hovedbygningen opført

Hovedbygningen set fra øst (fot. Th. Andresen).

Fredsholm

Vestenskov sogn, Lollands Sønder herred, Maribo amt

Egnen syd for Nakskov så i ældre tider ganske anderledes ud end nu om dage. Dybt skar Nakskov Fjord sig ind i det frodige landskab, som derved tundedes i øer og næs, og evig og altid levede beboerne her i frygt for stormfloderne og deres vælde.

Men for ca. 150 år siden tog denne egns beboere med utrættelig energi og sej udholdenhed kampen op mod fjorden, og øerne Stensø, Saunsø, Store og Lille Vejlø, Bogø, Langø og Ydø lagdes én efter én til det faste land, vigene forvandlede til enge og frodige marker, og veje anlagdes, hvor man før måtte drage udenom eller besværligt søge vej frem ad svigefulde vadesteder.

Midt i dette frodige landskab ligger herregården Fredsholm, hvis skiftende ejere stedse er gået i spidsen for landvindingsarbejdet. Dens

MARIBO AMT

anselige bygninger, der ses viden om, er alle af forholdsvis ny dato, og man kunne derfor fristes til at tro, at man her står overfor en nyanlagt gård uden historie og uden interesse. Dette er imidlertid ikke rigtigt. Ganske vist er Fredsholm i sin tid udskilt fra den nærliggende og langt ældre Rudbjerggaard, men den har dog bestået som en selvstændig herregård i mere end 300 år.

Som så mange andre danske herregårde er den blevet til på tomten af en nedlagt landsby. Denne hed Hundshoved, og den erhvervedes omkring 1630 ved mageskifter og køb af Rudbjerggaards daværende ejer fru *Øllegaard Pentz*, der var jordsamler i stor stil. Hun var enke efter Joachim v. Barnewitz, der døde allerede 1626. I året 1632 giftede hun sig påny — denne gang med Hartvig v. Passow — men forinden havde hun af Hundshoveds jorder og af andet af Rudbjerggaards bøndergods oprettet en ny hovedgård, som hun efter sin eneste søn Frederik gav navnet Friderichsholm eller *Fritzholm*. Det sidste navn blev snart det almindelig brugte, og først i den allersene- ste tid er det blevet forvansket til det nu anvendte Fredsholm.

Ved en tilfældighed ved vi, at Fredsholm anlagdes 1630. På Rudbjerggaard blev der nemlig for en del år siden ved en ombygning fundet en meget svær egebjælke med følgende indskrift: »1630 den 26. Maj lod velbyrdig Fru Ølgart Pentzen, salig Joachim Barnewitz's, denne Lade oprejse og dette Sted fundere til en særdeles ny Sædegaard«. Først to år senere fuldførtes den nye gårds hovedbygning. Det var en teglstensbygning med trappegavle. På den ene af disse stod H. P. - Ø. P. - 1632 (d. v. s. Hartvig Passow og Øllegaard Pentz). Denne smukke bygning stod uændret til 1909, da den ødelagdes ved en ildebrand.

Fru Øllegaards søn af første ægteskab, Frederik v. Barnewitz, blev sat i Sorø skole og studerede i flere år ved fremmede universiteter. Efter sin hjemkomst ægtede han Ide Grubbe, og fru Øllegaard overlod nu det unge par Rudbjerggaard og flyttede selv ind på Fredsholm, der på denne måde blev enkesæde. Frederik v. Barnewitz blev snart lensmand på Nykøbing Slot og Aalholm og regnedes nu trods sin ungdom for en af Lollands rigeste og mest ansete herremænd. 1653 døde han kun 31 år gammel, og fru Øllegaard året efter. Hun stedtes til hvile i Tillitze kirke, hvor hendes og Joachim v. Barnewitz's

Hofmester Joachim v. Barnewitz († 1626) og Øllegaard Pentz († 1654). Malerier på Ledreborg.

store, smukke gravsten endnu er bevaret. — På Rudbjerggaard sad Ide Grubbe nu sørgende tilbage med sine tre små børn, af hvilke datteren, Øllegaard v. Barnewitz, arvede Fredsholm og ægtede meklenborgeren, kammerherre Christian Bülow, der dog snart afhændede Fredsholm til svogeren *Joachim v. Barnewitz*, Rudbjerggaard. Af skødet, der er dateret 15. maj 1674, fremgår det, at »Hovedgaarden Friderichsholm med Skov og andet Tilliggende« på dette tidspunkt har 24 tdr. htk. Dertil kommer 37 bøndergårde, skoven på Vejlø samt nogle vejr møller.

Ved denne ejendomshandel forenedes de to herregårde påny, og de havde derefter fælles ejer indtil 1819, hvorfor der med hensyn til denne periode henvises til omtalen af Rudbjerggaard.

Den sidste ejer af begge gårde var baron Carl Conrad Gustav Knuth, der døde 1815, hvorefter dødsboet 1819 solgte godset til etatsråd Simon Andersen Dons og auskultant i rentekammeret Johan Ferdinand de Neergaard, af hvilke den sidste overtog Fredsholm.

Ved denne lejlighed oplyses det, at gården nu har ialt 819 tdr. ld. med 92 tdr. htk. og 1 td. skovskuld. Til selve hovedgården hørte 256

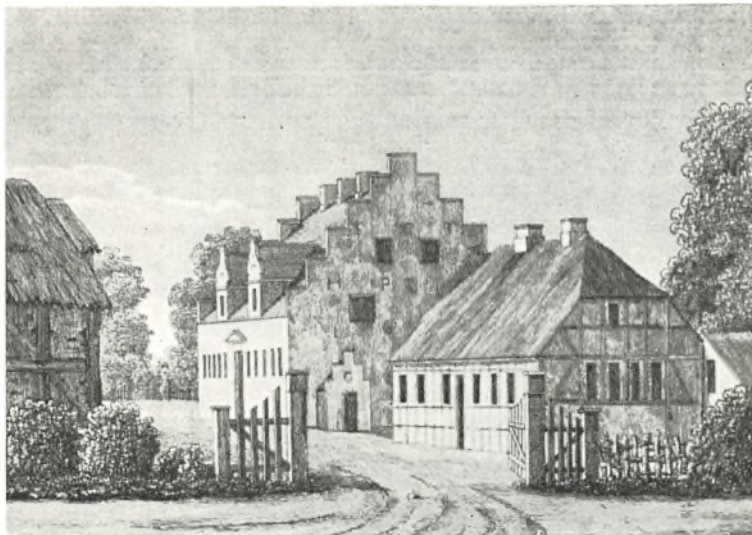
MARIBO AMT

tdr. ld., der var delt i 10 lige store marker, samt øerne Lille Vejlø og Barnholm, ialt 320 tdr. ld. tiendefri jord. Endvidere omtrent 500 tdr. ld. tiendepligtige jorder og 60 fæstehuse, hvis beboere var pligtige at yde indtil 110 arbejdsdage om året på hovedgården eller i stedet erlægge en årlig afgift på 3 tdr. byg og 5 rdl.

De nye ejere solgte imidlertid straks Stensø og nogle af husene, og resten af godset, ialt 706 tdr. ld. og 55 fæstehuse, solgtes få måneder senere for 44.500 rigsdaler sølv til godsets hidtidige forvalter, kaptajn *Søren Henrik Lund*.

Med ham holdt en ny tid sit indtog på det gamle gods. Søren Lund begyndte straks et omfattende og kostbart arbejde med at inddæmme og udtørre vigen mellem Vejlø og Fredsholm, men det blev dog først Søren Lunds søn og efterfølger Henrik August Lund — almindeligvis kaldet kammerråd Lund — som overtog godset 1822, der kom til at gennemføre de dristige planer. De lykkedes over forventning, og opmuntret af sit held ved Vejlø-vigen fattede han så endnu dristigere planer om også at udtørre den betydeligt større Saunsøbugt. Derover kom han i en heftig strid med borgerskabet i Nakskov og med fiskerne, der til sidst besluttede at tage sig selv til rette. Den 24. og 25. februar 1835 lavede de en 10 alen bred gennemsejling i Lunds nye dæmning hvorefter de med fuld musik sejlede ind i Saunsøbugten. Denne selvtægt efterfulgtes af en retssag, der førtes igennem alle instanser, og ved højesteret tabte Lund, der ellers havde fået medhold ved bytinget og overretten. Træt og modløs opgav Lund omsider det hele og solgte 1840 Fredsholm med Stensø og Bartoftegaard til hofjægermester *August Willads Bech* for 85.000 rdl. — Den nye ejer gik med frisk mod løs på opgaven, men stort videre nåede han ikke, og til sidst gav han op og solgte 1847 godset til cand. jur. *Carl Henrik Jacob Jensen*, der betalte det med 160.000 rdl. — en meget høj pris, der bl. a. skyldtes den nye matrikulering af 1844, og endelig at den nye ejer særskilt måtte betale den af Bech erhvervede ret til udtørring af Saunsøvigen.

Imidlertid solgte han Stensø, Skansen og Dæmningen og opgav sluttelig 1865 sin dyrt erhvervede udtørringsret, der overgik til det initiativrige broderpar, ingeniør Fr. Casse og fuldmægtig P. Casse, som i løbet af forbløffende kort tid gennemførte udtørringsprojektet

Fredsholm 1844. Samtidig radering.

og derved lagde ca. 600 tdr. ld. til Lollands jord, men af dette nyindvundne land fik Fredsholm kun 18 tdr. ld. som erstatning for fylde til den 1200 m lange dæmning fra Stensø til Fredsholm.

Carl Jensens ejertid var en fortsat nedgangstid for det gamle gods. Gælden steg og steg, og 1890 overtog Lollands Spare- og Laanebank gården som brugeligt pant, men overlod den samme år til konsul *Frederik Georg Bøttern* i Nakskov for 639.335 kr. Ved Bøtterns død 1895 gik godset over til hans enke *Marie Bøttern*, der sad i uskiftet bo til 1908. Da brændte alle avlsbygningerne, og godset blev solgt til brødrene *Lars* og *Peter Rasmussen*, der i nogle år havde haft den i forpagtning. Købesummen var 495.000 kr., og i denne medfulgte brandforsikringssummen for de nedbrændte bygninger, 83.000 kr. Brødrene Rasmussen var praktiske og dygtige folk. Der blev opført nye avlsbygninger med et stort moderne mejeri og en tilsvarende økonomibygning. Der blev lagt vægt på fremstilling af forædlede landbrugsprodukter, og takket være *Lars Rasmussen*, der tillige var ejer af *Ly mejeri* i Nørre herred, blev Fredsholm mejeri snart en landskendt virksomhed.

MARIBO AMT

1925 blev Lars Rasmussen eneejer af Fredsholm, men han døde allerede året efter, og gården ejes nu af hans søn *Knud Rasmussen*, der overtog den i fællesskab med sine søskende. Til godset hører nu 750 tdr. ld. ager, 50 tdr. ld. eng samt 110 tdr. ld. skov. Ejendomsværdien er 2.115.000 kr.

Ved juletid 1909 udbrød der ild i den smukke, gamle hovedbygning, og den blev så stærkt beskadiget, at den måtte nedrives. Først 1917 - 18 opførtes den nuværende hovedbygning ved arkitekt Daniel Rasmussen. Den er med sine røde mure og den tårnagtige udbygning mod vest et stateligt hus, og med sine to etager er den større og bekvemmere end det gamle; men det præg af gammeldags værdighed og stilfærdig hygge, som den gamle gård i så rigt mål besad, ejer nutidens Fredsholm ikke.

Som et minde om den tid, der svandt, står foran den nye hovedbygning en gammel jernkanon, der siges at stamme fra svenskekrigens dage, og som sandsynligvis er bragt hertil fra de nu helt forsvundne gamle skanseanlæg på Stensø.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

1630 Øllegaard Hartvigsdatter Pentz

1674 Joachim v. Barnewitz

1692 Fr. B. Bülow

1755 C. D. Knuth

1819 S. H. Lund

1840 A. W. Bech

1847 C. H. J. Jensen

1890 Fr. G. Bøttern

1908 L. og P. Rasmussen

1926 K. Rasmussen

BYGNINGER

Kaldt Fritzholm

1632 Hovedbygning med trappegavle

1908 Avlsgården genopført og udvidet efter brand

1909 Hovedbygningen nedbrændt

1917 - 18 Hovedbygningen genopført ved Daniel Rasmussen

Hovedbygningen set fra haven (fot. Th. Andresen).

Asserstrup

Sandby sogn, Lollands Nørre herred, Maribo amt

Asserstrup er en meget gammel gård. Hvor gammel, ved man desværre ikke. Man tør imidlertid regne med, at der oprindeligt har været en landsby her — »Asgers-Torp« — som så er blevet opløst af den store gård, formodentlig engang i senmiddelalderen. De første daterede oplysninger om Asserstrup stammer fra 1350'erne, da det af bevarede dokumenter fremgår, at ejeren var en mand ved navn *Johannes Svinekul*. Fra den følgende tid haves navnene på de fleste af ejerne. Det var i den sidste halvdel af 14. århundrede *Jacob Pedersen Gjõe*, dennes enke *Abele* og hendes anden mand *Gotfred Bang*, derefter *Jacob Gjøes* søn *Jens Jacobsen Gjõe*. 1406 eller 1407 kom gården fra *Gjøerne* til *Lunge-slægten*, idet den blev købt af *Folmer Jakobsen Lunge*, hvis brodersøn *Tyge Lunge* senere fik den i arv. 1458 nævnes væbnerne *Benedix* og *Jens Jepsen* i Asserstrup, og 1460

Hovedbygningen set fra gården (fot. Th. Andresen).

omtales på ny »Benedix af Azerstorp, Nørre Herreds Foged i Lolland«. Disse folk er muligvis ikke beboere af herregården, men måske snarere af landsbyen, som i så fald ikke har været helt nedlagt på dette tidspunkt. Det samme kan siges om den Poul Nielsen, foged, i »Ascerstorp«, som findes omtalt i 1505.

1479 var *Vincent's Iversen* ejer af Asserstrup, og denne mand, der tilhørte slægten *Dyre*, havde formentlig fået gården ved sit ægteskab med Tyge Lunges datter Kirsten. Han var i øvrigt lensmand på Ravnborg. Hans søn Niels Vincentsen overtog derefter Asserstrup, ligesom han erhvervede naboherregården Frederiksdal, der den gang hed Grimsted. Han kaldte sig, som sine brødre, Lunge, men førte Dyrenes våben.

Niels Lunge spillede en vis rolle i reformationstiden. Han var ved sit ægteskab med Karen Rosengaard besvogret med den indflydelsesrige Urne-slægt, og den mægtige Roskildebisp Lage Urne fik ham puttet ind i rigsrådet, og Niels Lunge fulgte troligt det katolske parti i tykt og tyndt, han var med ved flere afgørende lejligheder, bl. a. da Hans Tavsens skulle dømmes. Ved reformationen blev han fængslet og ført til Mecklenburg som kongens fange. Nu må han imidlertid

have vist en vis smidighed ; thi ikke alene blev han fri mod at sværge Christian III huldskab og troskab — det var der flere, der gjorde — men kong Christian synes at have været ham ret velvilligt stemt, og til sin død 1552 levede han i fred og ro på sine ejendomme og fik endog mindre statsopgaver betroet.

I Asserstrups kælder havde der hobet sig mange tønder godtøl op. Hans søn og arving, Iver Lunge, blev glad overrasket, da han konstaterede dette, og besluttede, at nu skulle der være gilde, og egnens herremænd med deres tjenere og hans egne folk samt godsets fæstebønder gjorde sig til gode i flere dage. At herremanden festede med sine naboer, var der på de tider intet usædvanligt i ; men at hans usselige fæstebønder blev budt med til festen, det var noget, der kun sjældent skete, og derfor blev denne fest mindet til sene tider.

1570 døde Iver Lunge, og hans datter Kirsten arvede godset. Hun var først gift med *Knud Venstermand* til Pederstrup, og efter hans død i 1606 giftede hun sig med *Jørgen Grubbe*. Hun kom af dage ved et ulykkestilfælde. En gang hun ville springe af sin vogn, sprang hun forkert og rendte et sværd op i sig.

I de følgende år er ejerforholdet på Asserstrup noget uklart for os ; men i 1640'erne nævnes i al fald en *Morten Mormand* som ejer, og om ham vides, at han udvidede godsets hovmarker ved at nedbryde landsbyen Tjæreby i Købelev sogn og lægge dens marker til Asserstrups. Efter ham fulgte hans svigersøn oberst *Christoffer Steensen*, der i forvejen ejede Frederiksdal, som i 1552 var blevet skilt fra Asserstrup. Om Steensens hustru, fru Birgitte, fortæller traditionen, at hun var en meget storagtig dame, der havde fire ryttere om sin vogn, når hun kørte ud, for at den gemene pøbel kunne blive holdt af vejen. Engang skal en bonde dog alligevel have spillet hende et puds, idet det lykkedes for ham at få hendes vogn til at vælte over et læssetræ.

Efter oberst Steensens død i 1657 kom Asserstrup og Frederiksdal igen under to forskellige ejere, Asserstrup under landsdommer Jochum Frederik Steensen, en søn af obersten, Frederiksdal under broderen Hans Steensen. Asserstrup havde på den tid en toetages hovedbygning i tre fløje, og gården var omgivet med grave, hvorover der var passage ad en vindebro. Denne hovedbygning var muligvis bygget af Niels Lunge. I 1659 nåede de svenske krigsfolk til Asserstrup og af-

MARIBO AMT

brændte den statelige hovedbygning. Efter krigen blev den bygget op igen af landsdommeren ; men tiderne var fattige, og der blev kun råd til en beskeden énetages bindingsværksbygning. Den fik lov til at blive stående til 1847. 1695 døde landsdommer Steensen, og hans gods blev stillet til auktion. Højstbydende blev justitsråd *Johan Hieronimus Hofman*. Denne meget rige mand købte også Frederiksdal, og de to gårde kom igen til at gå i spænd sammen. Han døde imidlertid allerede efter et års tids forløb, og hans enke, Luttemelle Peters (gift første gang med Frederik Winterberg), sad her i nogle år. Hun ville gerne have haft lov til at lægge Asserstrup ind under Frederiksdals hovedgårdstakst ; men det nægtede rentekammeret hende tilladelse til.

I 1706 var fru Luttemelle interesseret i at sælge, og kongen kunne tænke sig at købe ; men prisen viste sig for høj for statskassen, idet der forlangtes ca. 70 rdl. pr. td. htk. Året efter erhvervedes begge godser så af kammerjunker *Joachim Brockdorff*. Han var sine bønder en god og forstående husbond ; men hans ejertid blev kun kort. 1714 døde han, efter sigende af et chok, han havde fået ved at se nogle koppepatienter, der var ilde tilredt af sygdommen. Joachim Brockdorffs økonomiske forhold havde ikke været gode, og godserne var ved hans død stærkt forgældede. De blev overtaget af hans fader, Ditlev Brockdorff. Han var åbenbart en bedre økonom end sønnen ; thi han fik en del af gælden afbetalt og godserne sat i bedre stand. Hans sønnesøn og arving, kammerherre Schack Brockdorff, kom således til at begynde under ganske gode vilkår, så meget mere som han foruden de to omtalte godser tillige ejede Nakskov Ladegaard. Han satte det hele over styr. Nedadgående konjunkturer for landbruget hjalp til, og hans personlige udygtighed gjorde resten. 1744 måtte han give op, og hans tre godser blev stillet til tvangsauktion. Her blev Asserstrup købt af by- og birkefoged *Niels Siersted*, der var en overmåde vidtløftig herre, som ikke var mand for at klare vanskelighederne. Efter få års forløb lagde kreditorerne hånd på alle hans ejendomme, og i 1747 blev Asserstrup solgt til regimentsskriver *Peder Hemmingsen Buchalff*.

Buchalff beholdt kun Asserstrup i få år. 1747 blev godset igen stillet til auktion og her købt af baron *Carl Wilhelm Gjedde*. Hermed er vi ved et vendepunkt i dets historie ; thi året efter fik Gjedde det

anerkendt som en fri kompletteret hovedgård, og det og dets ejer opnåede herved alle de dermed følgende rettigheder. For at opnå anerkendelsen havde Gjedde måttet forøge dets tilliggender ganske betydeligt i det forløbne år, nemlig hovedgårdstaksten fra 47 til 49 tdr. htk. og bøndergodset fra 172 tdr. til 324 tdr. 4 år efter, at godset var blevet fri hovedgård, blev det igen solgt.

Den nye ejer, krigsråd *Laurits Pedersen Smith*, var en meget dygtig landmand, som var begyndt fra bunden og oprindelig havde været smed. I hans tid forbedredes Asserstrup noget, og ejerens velstand voksede. Det blev alligevel ikke flottere med godset, end at Pontoppidan i Danske Atlas (1767) kunne kalde det »maadelig« og »slet paa Bygning«. 1763 blev Asserstrup købt af grevinde Ide Margrethe Knuth, der lod sin søn, baron *Christian Frederik Knuth*, få skøde på det, hvorefter han indlemmede det i baroniet Christiansdal. Da Frederiksdal også lå herunder, kom de to godser således igen under én herre. I løbet af den følgende snes år lykkedes det for C. F. Knuth at forøde hele sin formue. 1784 blev truffet et arrangement, hvorved hans søn, baron Adam Christopher Knuth, fik skøde på godset; men allerede samme år gled både det og Frederiksdal ud af Knuth'ernes eje.

Den nye ejer af begge godser, baron Heinrich von Bolten, havde dem kun et par år. Fra hans tid foreligger en redegørelse for en del forhold på Asserstrup i form af en indberetning til rentekammerets landvæsenskontor, dateret 28. marts 1785. Af denne indberetning får vi at vide, at Asserstrups hovedgårdstakst stadig var 49 tdr. htk.; men hertil kom yderligere 29 tdr., hvis agerjord ligeledes blev drevet under herregårdens egne marker, men hvis »tillæg« (altså overdrevsgræsning, skov, mose o. s. v.) var overladt til en del husmænd eller til landsby-mændene. Vi får sammesteds at vide, at herregårdsmarken var inddelt i kobler, hvoraf vi ser, at det nye, fra Holsten indførte, driftssystem var taget i anvendelse også her. Vi får endelig at vide, at Asserstrup i sørgelig grad savnede skov og tørvemose.

1786 solgte v. Bolten — med tab — Asserstrup og Frederiksdal til et konsortium, der bestod af to tidligere godsforvaltere, nemlig S. A. Dons fra Christianssæde og J. B. Paasche fra Knuthenborg. Efter handelen delte de godserne således imellem sig, at det blev Dons, der fik Asserstrup. Det var i de tider, at bønderne i stort tal over hele

MARIBO AMT

landet erhvervede sig selvejendomsret over deres gårde, og Dons solgte alle sine fæstegårde til bønderne.

1797 købte hans svoger, apoteker Claus Seidelin Jensen i Nakskov, Asserstrup. 6 år senere blev gården købt af Christen Thorsen, der ejede den til sin død 1843. Hans svigersøn, *Gustav Ferdinand Jessen*, overtog 1847 gården og ombyggede hovedbygningen, der ligger et stykke vest for avlsbygningerne, så den fik sin nuværende skikkelse.

Derefter var gården i hænderne på en række ejere, indtil den i 1931 blev købt på tvangsauktion af godsejer *Johannes Bachevold*, Sanna-gaard, hvis søn, *Erik Bachevold* nu ejer gården. Gårdens areal er nu 365 tdr. ld. ager og 27 tdr. ld. eng. Ejendomsværdien er 1.180.000 kr.

SIGURD JENSEN

EJERE

1350erne Johannes Svinekul
1360erne Jacob Pedersen Gjøe
1407 Folmer J. Lunge
1479 Vincents Iversen (Dyre)
1570 Knud Venstermand
1606 Jørgen Grubbe
1640erne Morten Mormand
Ch. Steensen

1695 J. H. Hofman
1707 Joachim Brockdorff
1744 Niels Siersted
1747 P. H. Buchalff
1747 C. W. Gjedde
1752 L. P. Smith
1763 Chr. Fr. Knuth
1784 - 1847 Forskellige ejere
1847 G. F. Jessen
1888 - 1931 Forskellige ejere
1931 Johs. Bachevold
E. Bachevold

BYGNINGER

Voldsted

Trefløjet hovedbygning i to
stokværk

1659 Brændt af svenskerne og genop-
bygget i bindingsværk

1847 Enlænget hovedbygning opført

Hovedbygningen set fra haven (fot. Niels Elswing).

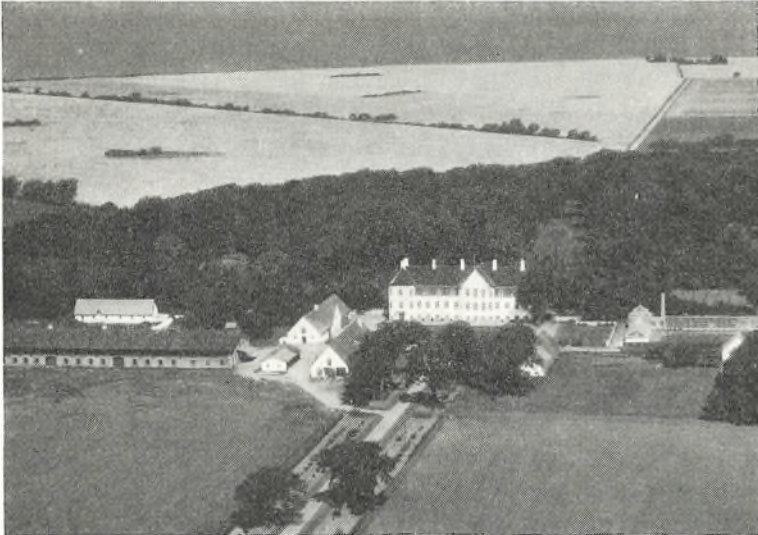
Frederiksdal

Sandby sogn, Lollands Nørre herred, Maribo amt

Medens navnet Frederiksdal er af forholdsvis ny oprindelse, er gården meget gammel. Oprindelig hed den *Grimsted* og har utvivlsomt navn efter en nedlagt landsby, Grimstved (1305: Griimsthuett). Det ældste Grimsted lå imidlertid ikke på den nuværende gårds plads, men længere mod vest — altså nærmere ved kysten. Adelsborgen, der opstod på landsbyens tomt, og som til en begyndelse vel næppe var andet og mere end en stor bondegård, har været omgivet af grave, der ved en kanal stod i forbindelse med Langelandsbæltet. Rester af voldsted og grave er endnu synlige. Gårdens første kendte ejer er ingen ringere end rigsråd *Niels Vincentsen Lunge*, der på Christian III's tid residerede på det nærliggende Asserstrup. Niels Lunge er typen på den ikke særlig fremragende herremand, der i kraft af sine gode forbindelser når frem til rigets fornemste stillinger. Gennem sin

hustru Karen Tetzdatter Rosengaard var han beslægtet med den mægtige Roskildebisp og rigskansler Lage Urne og havde på forskellig vis gavn af dette slægtskab. Han fik således plads i rigsrådet og adskilligt bispegods i forlening. Det er derfor forståeligt, at han i den bevægede reformationstid stadig er at finde på det katolske partis side, hvorfor han også efter 1536 måtte afstå en del af sine godser og opgive sin plads i rigsrådet. Det var sandsynligvis i denne periode af sit liv, da hans virke af gode grunde var indskrænket til hans lollandske gods, at han erhvervede sig Grimsted. Han døde 1552 og ligger sammen med sin hustru begravet i Sandby kirke, hvor hans ligsten er bevaret. Medens en søn arvede Asserstrup, overgik Grimsted til datteren Anne Lunge, der få år senere (1558) ægtede den bekendte *Knud Steensen* til Steensgaard på Langeland. Han deltog som skibshovedsmand i Den nordiske Syvårskrig og var med, da størstedelen af den danske flåde forliste ved Gulland under en voldsom storm natten mellem 28. og 29. juli 1566. Han reddede ganske vist livet ved denne lejlighed, men døde 1575. Anne Lunge overlevede ham i mange år og døde først 1602. Det ser ud til, at hun af og til har opholdt sig på Grimsted. I hvert fald opsatte hun 1601 i Sandby kirke et stort — nu forsvundet — epitafium over Lungeslægten, hvis rolle på egnen nu var udspillet, idet hovedsædet Asserstrup var gledet slægten af hænde. Selv havde hun ønsket at blive stedet til hvile sammen med den øvrige slægt i Sandby kirke, men dette ønske blev ikke respekteret — hun ligger begravet i Snøde kirke på Langeland.

Hendes eneste søn Hans Steensen døde i Nakskov 1594, adskillige år før moderen, og det blev derfor hans søn *Christoffer Steensen*, der da kun var 9 år gammel, som ved farmoderens død arvede Grimsted. Som ganske ung gik han ind i hæren og avancerede til oberst, hvorefter han trak sig tilbage til sit lollandske gods, samtidig med at han blev landkommissær på Lolland. Han nedrev de daværende bygninger på Grimsted og flyttede gården til dens nuværende plads, hvor han opførte en velindrettet egebindingsværksbygning med grundmur. 1635 ægtede han Birgitte Mormand — af slægten Mormand på Bramsløkke — og fik med hende Asserstrup, hvorved de to gårde påny forenedes under samme ejer. Men da Asserstrup på den tid var temmelig forsømt og forfalden, bosatte

Gården set fra syd.

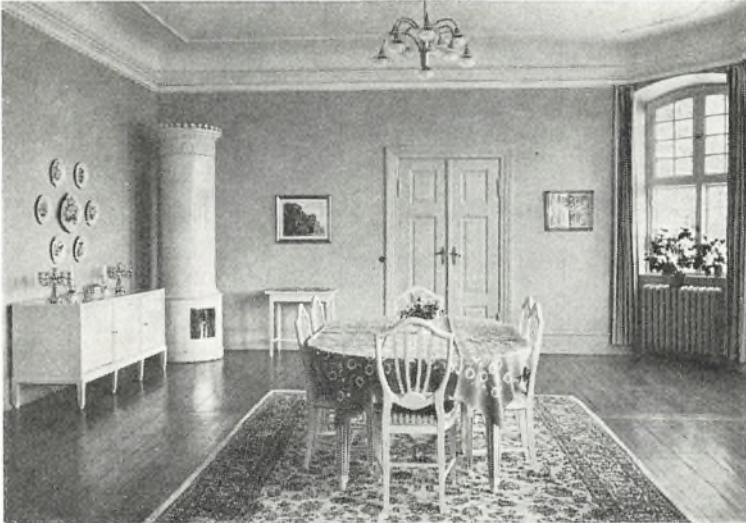
ægteparret sig på Grimsted, der fra nu må regnes som den fornemste af de to gårde. Birgitte Mormand skal iøvrigt have været en overmåde adelsstolt dame. Det fortælles således om hende, at når hun kørte ud, havde hun stedse foran vognen 4 forridere, der havde til opgave at jage andre vejfarende til side. Først da en håndfast bonde fra Købelev med sit læssetræ havde givet karrossen og den nådige frue en grøftetur, hjalp det lidt på hendes overmod. Christoffer Steensen døde 1657, og Grimsted gik da i arv til hans søn, oberstløjtnant Hans Steensen d. Yngre, medens en yngre søn arvede Asserstrup. Året efter indtraf den mest dramatiske begivenhed i Grimsteds historie, svenskekongen Carl X Gustavs og hans sejrige hærs besøg efter den vovelige færd over bæltets is.

Den 5. februar 1658 gik den første svenske trup ryttere under anførsel af Erik Dahlberg i land ved Tårs færgested tæt ved Grimsted. Den danske styrke her trak sig tilbage til Nakskov, hvorefter svenskerne i ro og mag plyndrede Grimsted og tog Hans Steensens halv-voksne søn med til Langeland. Den følgende dag ankom Carl Gustav selv med hele rytteriet og slog sig ned på Grimsted. Tidlig den næste

MARIBO AMT

morgen opsøgte han her af en deputation af skrækslagne borgere fra Nakskov, der mod kommandantens ønske havde til hensigt at overgive byen og fæstningen, som kongen iøvrigt slet ikke havde haft i sinde at angribe. Få timer senere modtog kongen derefter kommandanten og bystyret, der var anmodet om at komme til stede for at bekræfte overgivelsen. På Grimsted vandt svenskekongen altså sin første sejr efter den vovelige isfærd, og den kom han bogstavelig talt sovende til, takket være Nakskovborgernes fejhed og kommandantens vankelmodighed. Året efter kom svenskerne som bekendt igen til Grimsted, og da blev Grimsted for alvor udplyndret; men medens Asserstrup afbrændtes, ser det ud til, at bygningerne her blev skånet. Hans Steensen opholdt sig under alt dette ikke på Grimsted; han har vel gjort tjeneste andetsteds i hæren. Senere deltog han i Den skånske Krig og blev 1677 taget til fange i slaget ved Lund. Fangenskabet blev dog kun af kort varighed, thi året efter var han med til at erobre Rügen. Han døde 1686.

Hans enke, Ellen Urne fra Aarsmarke, solgte nu Grimsted til den rige justitsråd *Johan Hieronimus Hofman*, der 1695 også købte Asserstrup. Året efter døde han, og enken Luttemelle Peters solgte 1707 begge sine gårde til kammerjunker *Joachim Brockdorff*. På dette tidspunkt havde gården 47 tdr. htk. Kammerjunkeren skildres som en overmåde venlig og godhjertet mand, der gav bort af sin rigdom så længe, at han til sidst var en forgældet mand. Han døde pludseligt i Nakskov 1714 — efter sigende af skræk over synet af nogle koppepatienter. Hans fader Ditlev Brockdorff overtog begge gårdene. I hans ejertid brændte en del af Grimsted, og han opførte 1723 i stedet nye bygninger, af hvilke en lade står endnu. Ved Ditlev Brockdorffs død 1732 gik godset, der nu tillige omfattede Nakskov ladegård, i arv til hans sønnesøn, kammerjunker Schack Brockdorff. en uduelig person, der på 7 år nåede at sætte det hele over styr. Hans slette administration i forbindelse med de dårlige tider for landbruget i disse år gjorde, at han i 1740 måtte lide den tort at blive sat under administration, og 1744 blev alle 3 gårde ved auktion overladt hans kreditorer, der repræsenteredes af den noget moralsk anløbne byfoged Niels Siersted i Maribo, for en spotpris af 19.000 rdl. Da rovet skulle deles, opstod der imidlertid uenighed med deraf føl-

Spisestue (fot. Niels Elswing).

gende processer, ny tvangsauktion og kommissionssag mod den foretagsomme byfoged. Først 1750 solgtes Grimsted, der nu med bøndergods og kirketiender omfattede ialt 317 tdr. htk., til krigsråd Laurits Pedersen Smith, der betalte den med 20.250 rdl. Han solgte den et par år senere for 23.000 rdl. til grevinde *Ide Margrethe Reventlow* på Rudbjerggaard, og dermed oprandt omsider en ny æra for den gamle gård.

Grimsteds nye ejerinde var enke efter den første greve Knuth på Knuthenborg, Adam Christopher Knuth, der var død 1736. Hun er af eftertiden kendt som en af Danmarks ivrigste og mest griske godsamlere — og det vil sige en del. Ved en hensynsløshed uden lige og begunstiget af de opadgående tider nåede hun, inden hun i 1757 lukkede sine øjne, at blive ejer af en lang række lollandske og sjællandske godser. Hendes livsmål var åbenbart at kunne efterlade hver af sine 3 sønner enten et grevskab eller et baroni, og dette mål nåede hun helt og fuldt. Den ældste fik Knuthenborg, og til de to andre oprettede hun baronierne Christiansdal på Lolland og Conradsborg på Sjælland. Begyndelsen til det lollandske baroni gjordes i året 1743

Havestue (fot. Niels Elswing).

ved købet af Lundegaarde (det nuværende Christiansdal) ved Nakskov, 1752 erhvervedes så Grimsted med Nakskov Ladegaard og senere føjedes hertil yderligere Asserstrup og Søllestedgaard. Grimsted blev udset til at være hovedsædet i baroniet, og i den anledning påbegyndte grevinden 1756 opførelsen af en ny og anselig hovedbygning. Samtidig gav hun gården navneforandring og kaldte den nu *Frederiksdal*. Hun nåede dog aldrig at se bygningen færdig, idet hun døde forinden (1757). Hendes smukke, hvide rokokopalæ var antagelig opført af G. D. Tschierscke. Det har fremspringende midterparti på hver facade og står i alt væsentligt uændret den dag i dag kun med en i vor tid foretaget tilbygning i den vestlige ende.

Baroniet tilfaldt ved hendes død sønnen *Christian Frederik Knuth*, der af samtiden fik tilnavnet »den gale Baron«. Det gamle ord, at efter en samler kommer en spæder, gentog sig her. Der levedes i disse år i sus og dus på *Frederiksdal*. Som regel var der altid gæster, og til disses og egen underholdning holdt baronen til stadighed sin egen »Musikbande«. Når han kørte til Nakskov, havde han altid fire

løbere foran sin vogn, og når han ud på aftenen vendte hjem, bar løberne tændte fakler. Dette vilde liv i forbindelse med en slet og unødigt hård — til tider endog brutal — administration fik snart den store arv fra moderen til at skrumpes ind. Snart måtte han sælge væk af godserne, og 1784 måtte »den gale Baron« afhænde også Frederiksdal og slå sig ned på gården med det symbolske navn »Nøjsomhed« i Købelev sogn.

Frederiksdal — og Asserstrup — solgtes til baron Henrik von Bolten, men da heller ikke han kunne klare sig, måtte han to år senere afhænde begge gårdene med betydeligt tab. Køberne var de to midtlojlandske godsforvaltere og pengemænd Joachim Barner Paasche på Knuthenborg og *Simon Andersen Dons* på Christianssæde. De købte i fællesskab begge gårde for 63.000 rdl. og delte dem derefter således, at Paasche overtog Frederiksdal og Dons Asserstrup. Elleve år senere solgte Paasche imidlertid Frederiksdal til Dons, der samtidig afhændede Asserstrup. Etatsråd Dons var gift med en søster til de rige Hincheldey'er på Falster. Hun døde i en forholdsvis ung alder på Frederiksdal, hvad han tog sig meget nær. Endnu findes i hovedbygningen en rude, hvori han med en diamantring har ridset følgende vemodige linier:

Borte er borte,
ingen Taarer, ingen Klage
kan bringe det tabte tilbage,
Mod til at lide, Kraft til at bære.

Dons ejede Frederiksdal indtil sin død 1828, og godset solgtes da til major, stadshauptmand Rasmus Clausen, som 1837 atter solgte det til to tyske købmænd brødrene Burchard for 64.090 rdl. Senere overtog den ene af brødrene, Carl Burchard, Rostock, gården alene. Han afhændede den 1847 til A. M. J. Nyholm og tjente en del penge på den, idet denne måtte betale godset med 100.000 rdl. Nyholm ejede Frederiksdal i over 40 år og stod selv for styret lige til sin død 1890. Hans arvinger solgte samme år godset til *Daniel Frederic le Maire* på det nærliggende Stensgaard, men nu var købesummen 500.000 kr. Le Maire har på forskellig vis forbedret og forskønnet Frederiksdal. Ide Margrethe Knuths hovedbygning fra 1756 blev således 1914 ombygget og udvidet, og samtidig blev der ofret meget på den store,

MARIBO AMT

smukke have. Denne er anlagt af baron Knuth og var oprindelig i fransk stil. Nu blev den omlagt i engelsk stil og samtidig betydelig udvidet, så at den samlede park med tilstødende dyrehave nu udgør ca. 60 tdr. ld.

Efter le Maires død 1924 overtog hans enke Beate Johanne le Maire godset. Fra hendes dødsbo overtog godsejer *Niels Krabbe* i 1957 gården for en købesum af ca. 2.4 millioner kr., efter at jordlovsudvalget havde udtaget 48 tdr. ld. Avlsgården blev derefter underkastet en gennemført modernisering. Arealet er nu 455 tdr. ld. ager, 70 tdr. ld. skov og park og 47 tdr. ld. strand, øen Vensholm m. m. Ejendomsværdien er 1.750.000 kr.

SVEND JØRGENSEN

EJERE

Niels Vincentsen Lunge (Dyre)
1558 Knud Steensen
1594 Ch. Steensen

1688 Johan Hieronimus Hofman
1707 Joachim Brockdorff
1744 - 52 Forskellige ejere
1752 Ide Margrethe Reventlow

1757 Chr. Fr. Knuth
1784 - 97 Forskellige ejere
1797 S. A. Dons
1828 - 90 Forskellige ejere
1890 D. Fr. le Maire

1957 Niels Krabbe

BYGNINGER

Kaldt Grimsted

Grundmuret egebindingsværks-
bygning

1723 Ladegårdsbygninger opført
efter brand
1756 Hovedbygningen opført ved
G. D. Tschierscke (?)
Nu kaldt Frederiksdal

1914 Hovedbygningen udvidet
Avlsgården ombygget

Hovedbygningen set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Vintersborg

Utterslev sogn, Lollands Nørre herred, Maribo amt

Der er grund til at antage, at det er *Utterslevgaard*, det senere *Vintersborg*, som hr. *Johan Skarpenberg* 1401 overdrog hr. *Predbjørn Podebusk*, men først fra 1473 fremtræder den sikkert som en hovedgård, som da var i væbneren *Claus Grubendals* eje, vist nok i fællesskab med *Mogens Hak*. Herefter fulgte som ejer *Knud Gjøe*, som solgte godset til *Hans Krafsø*, som var en meget rig mand, så rig, at han, skønt han anstrengte sig af alle kræfter, og skønt han blev hjulpet bravt dermed af sin hustru, ikke formåede at solde hele sin formue op. Han døde 1530, og hans datter *Karen* arvede godset, og hun bragte det med sig i sit ægteskab med marskal *Jørgen Rud*.

Rud'erne ejede *Utterslevgaard* til 1672, altså i næsten halvandet hundrede år, og i denne rige og mægtige slægts tid synes gården at

have haft en blomstringsperiode, navnlig under Jørgen Ruds søn og efterfølger, *Eiler Rud*. Han overtog i 1571, efter sin faders død, Utterslevgaard, som han gav en ny hovedbygning og gode avlsbygninger. Hovedbygningen er forlængst totalt forsvundet — rester af borggraven kan påvises — men en af Eiler Ruds kostalde stod lige til begyndelsen af dette århundrede. Efter hans død i 1618 arvede sønnen, Borkvard Rud, Utterslevgaard. Han fortsatte faderens arbejde på godsernes forbedring, et arbejde, som også udtraktes til godsets fæstegårde, hvor han bl. a. gennemførte omfattende dræningsarbejder. På Utterslevgaard anlagde han haver. Hans bestræbelser for modernisering på forskellige områder virkede desorienterende på den sløve almue, og der hviskedes om, at han nok kunne mere end sit fadervor. Hans hustru, Helvig Rosenkrantz, var lige så dygtig og energisk som han, og efter hendes mand var død i 1647, benyttede hun svenskekrigens hærgen til sin gårds udvidelse, idet hun lagde en del bøndergårde, som under krigen var blevet øde, ind under herregårdsmarken, nemlig størstedelen af landsbyen Bispeballe, de tre Slentegårde og lidt overdrevsjord.

Efter fru Helvig Rosenkrantz' død i 1672 blev Utterslevgaard købt af *Helmuth Otto v. Winterfeldt*, der — efter i 1671 at være blevet ophøjet i friherrestanden — den 18. september 1673 af dette gods og Sæbygaard (Sæbyholm) oprettede et baroni, ifølge Pontoppidans Danske Atlas det første baroni i Danmark. Det var ved denne lejlighed navnet *Vintersborg* (Wintersborg) opstod.

Baroniet tilfaldt efter hans død i 1694 sønnen, kaptajn Gustav v. Winterfeldt, som mageskiftede noget af dets jorder bort. Da loven imidlertid krævede, at et baroni skulle besidde et vist minimum af jordtilliggender, fik han påbud om at komplettere godset igen. Kongen hjalp ham dog for så vidt hermed, som han overlod ham 4 kongelige bøndergårde på egnen, delvis som godtgørelse for et krav på kronen, som Winterfeldt lå inde med. Efter hans død 1699 overgik Vintersborg til hans datter Juliane Margrethe, gift med generalmajor *Christopher v. Eichstedt*. Ligesom den ældre v. Winterfeldt interesserede Gustav v. Winterfeldt og v. Eichstedt sig meget lidt for baroniet, og følgen var, at godset blev mere og mere forsømt. v. Eichstedt døde 1728, hans enke sad derefter som ejer af baroniet

Hovedbygningen set fra vest (fot. Niels Elswing).

til sin død 1741. Slægten mente imidlertid, at hendes adkomstret kunne bestrides, og da hun var død, kom det til ligefrem proces om, hvem der skulle arve ejendommene, og det viste sig nu, at domstolene kom til den samme opfattelse, at hun ikke havde haft ret til baroniet. Der blev afgivet kendelse om, at det skulle gå tilbage til mandslinien, d. v. s. efterkommerne efter en broder til den ældre v. Winterfeldt. Den nærmeste arving inden for denne linie var en dame, en datter af den ældre v. Winterfeldts nævnte broder, Sophie v. Winterfeldt, der var gift med major Carl Wilhelm Gjedde. Gjedde, der på denne måde blev ophøjet i friherrestanden, døde 1757. Hans enke, der var indehaver af baroniet efter ham, døde 1769. Hun skal have været meget godgørende og hjælpsom såvel overfor sine fattigere slægtninge som overfor fæstebønderne. Ægteparret efterlod sig ingen børn, og Vintersborg arvedes derfor af en fjern slægtning, kammerherre, greve Flemming Holck-Winterfeldt. Efter hans død 1772 arvedes det af hans broder greve Gustav Holck-Winterfeldt, hvis søn, Frederik Christian Holck-Winterfeldt, 1801 byttede baro-

MARIBO AMT

niet Vintersborg bort til greve *Christian Heinrich August Hardenberg-Reventlow*, af hvem han til gengæld fik Fjellebro, Skovgaard og 97.000 rdl. Hardenberg-Reventlow indlemmede Sæbyholm i sit grevskab Hardenberg og solgte kort efter Vintersborg til dens daværende forpagter, *Jørgen Jørgensen*, for en sum af 150.000 rdl. Jørgen Jørgensen har gjort sig bemærket i Vintersborgs historie ved at bygge en ny hovedbygning på gården — for resten en ganske beskeden bindingsværksbygning. 1810 mageskiftede han godset med *Jacob Kølle* og fik til gengæld Søllestedgaard. Ved denne lejlighed blev Vintersborg vurderet til 128.000 rdl.

I Jakob Kølles tid blev den sidste rest af de tilliggende fæstejorder afhændet. Han sad her som ejer til han 1844 blev umyndiggjort, hvorefter Vintersborg solgtes til *Fr. Anton Hastrup* for 80.000 rdl. Hastrup ombyggede i 1854 den kønne og hyggelige hovedbygning. Hans søn, Julianus Hastrup, overtog i 1883 Vintersborg for 375.000 kr. I de følgende år fik han store økonomiske vanskeligheder at kæmpe med, og Lollands Spare- og Laanebank måtte i 1900 overtage godset, som det videresolgte til cand. phil. *M. Alstrup*. Denne solgte det 1912 til *Carl Olsen*, hvis søn, *Asger Olsen*, nu er ejer. Arealet er 400 tdr. ld. ager, 30 tdr. ld. eng og 60 tdr. ld. skov, ejendomsværdien 1.050.000 kr.

SIGURD JENSEN

EJERE

Johan Skarpenberg
1401 Predbjørn Podebusk
1473 Claus Grubendal og Mogens
Hak
Knud Gjøre
Hans Krafse
1551 Jørgen Rud
1571 Eiler Rud

1673 Helmuth Otto v. Winterfeldt
1699 Ch. v. Eichstedt
1801 Chr. H. A. Hardenberg-
Reventlow
1804 J. Jørgensen
1810 J. Kølle
1844 Fr. A. Hastrup
1900 M. Alstrup
1912 C. Olsen
A. Olsen

BYGNINGER

Kaldt Utterslevgaard

Hovedbygning i to stokværk
med tårn
1673 Nu kaldt Vintersborg

1804 Hovedbygning i ét stokværk

1854 Hovedbygningen ombygget

Pederstrup set fra sydøst (fot. Kbh. Foto-Service).

Pederstrup

Vesterborg sogn, Lollands Nørre herred, Maribo amt

Traditionen fortæller, at fra en stor sølvpoppe i parken ved Pederstrup er stiklingerne taget til de popler, som blev brugt til bøndernes pilehegn, de lavstammede træer med deres næsten trolldagtige knudrede udvækster i de stynede toppe, der i endeløse rader holder vagt langs landevejene på Lolland, det mest iøjnefaldende på øens flade og lave, vide og fede jord. Også dette karakteristiske billede er ved at forsvinde, idet man, for at vinde jord, arbejder på at jævne voldene og rydde hegnene. De landskabelige skønheder, Lolland kan opvise, må søges i den nærmeste omegn af de store, gamle gårde, hvis ejere gennem århundreder har fremelsket og værnet om skove, park og haveanlæg.

Det nuværende Pederstrup ligger på den plads, hvor allerede det

ældste Pederstrup må antages at have ligget, og indeholder endnu dele af den af overrentemester Peder v. Brandt i slutningen af det 17. århundrede opførte hovedbygning. Pederstrup Sø, der ligger lige foran slottet mod vest, har fordum strakt sig betydelig længere mod syd, men den søndre del, »Søenden« er blevet til ellekrat og eng. Vest for søen ligger Bøgeskoven, en meget smuk, parklignende skov med en gammel bestand af bøg, eg og ask i den mod søen grænsende halvdel. Adskilt ved landevejen fra Bøgeskoven nord for denne ligger skoven Nørrerod, der strækker sig op mod avlsgården og udmærker sig ved en højstammet, af statsminister Chr. D. Fr. Reventlow gennemhugget bøgeskov med smukke, idylliske spadsereveje. Ludvigshave, sydøst for Pederstrup, lige for spidsen af Søenden, rummer en ualmindelig smuk højskov af bøge, hvoraf den ældste del viser de udmærkede resultater af statsministerens skovdyrkningsteorier. Pederstrups stilfærdige skønhed og hygge består i, at alle de nævnte skove ligger op til slottet. En smuk bestand af næsten tamt råvildt med fortrinlig opsatsdannelse opliver skovene. I den dybe sommeraftenfred, der er særlig karakteristisk for Pederstrup, høres vildtets råben, frøernes kvækken og nattergalenes sange. Karakteristisk for omgivelserne er den store mængde af til dels fritstående, ældgamle ege, som har været liberalt fredede af ejerne i århundreder. Den nærmeste omegn er efter lollandske forhold ret kuperet og er en udløber af det bakkedrag, der strækker sig fra Ravnsby Bakke ind over landet.

Pederstrup med gårde i Vesterborg sogn, i Nørlund og Birket, hørte til det gods på Lolland, der tilhørte hr. *Laurids Jonsen* af den slægt, der i sit våben fører en panter. Både under kong Christoffer og Valdemar Atterdag beklædte han værdigheden som rigens drost og var panteherre over Langeland og Ærø. Før sin død 1340 skænkede han det nævnte gods som sjælegave til *Halsted Kloster*, der atter 1354 afhændede det til kong *Valdemar*. Pederstrup og Pederstrup birk var derefter i to århundreder et kronlen; i kong Olufs tid var det pantsat til hr. Rikmand von der Lancken, fra hvem det blev indløst af den ved Falkøping i 1389 faldne hr. Henrik Parow. I året 1410 indløste dronning Margrethe lenet fra Peder Valkendorfs hustru og gav hr. Jens Grim til Tostorpe, Danmarks riges råd, livsbrev på Pederstrup og Krønge. 1502 var hr. Markvard Rønnow lensmand

Pederstrup set fra sydøst. Akvarel af Fr. Richardt 1845.

her. Den første panteherre, der vides at have haft bolig på Pederstrup, var Mikkil Brockenhuus, der 1525 fik Pederstrup birk, hvilket han beholdt som pantelen og 1546 måtte forhøje med 500 rdl. Gården blev hans hjem, efter at Saltø var blevet ham frataget, men efter Grevens Fejde flyttede han til Bramstrup og døde 1555. Hans søn Jakob Brockenhuus indløste det fra sine medarbejdere og afstod det atter til kongen, hvorefter først Otto Galskyt og senere hofmarskallen Ludvig Munk 1568 fik det i pant for 2253 rdl.

Omsider kom Pederstrup på faste hænder, da det gik over til den adelige slægt Venstermand, hjemmehørende i Wilstermarsk, hvor den lød navnet Wilstermann, og som allerede i det 15. århundrede havde erhvervet Stadagergaard, nu Vennerslund på Falster. I mageskifte mod denne gård tilskød kongen 1576 *Lauge Venstermand* Pederstrup med tilliggende: i Egholm 1 gård, i Svinsbjerg 2, i Bøgeholt 1, i Birket sogn i Hjelmholt 1, i Tornevig 10, i Mangelting 2, i Birket 3, i Store- og Lille Lennet 5, i Vesterborg sogn i Vedby 3, i Lågsø 5 og 2 øde jorder, kaldet Ravnsurne og Bjernrødurne, i Vester

MARIBO AMT

Langsø 2 gårde, i Tved 3, i Bennet 4 og 2 gadehuse, i Halsted sogn i Skovby 2 gårde, i Øster Nørlund 1, i Høstofte sogn i Haverlykke 8, i Hulebæk 1 og i Sørup 3 gårde — ialt 57 gårde spredte over fire herreder. Lauge Venstermand døde 1587, vistnok på Pederstrup, og blev begravet i sin sognekirke Vesterborg. Gården gik derefter over til hans broder Knud Venstermand, der også ejede Finstrup (Holstenschus), hvor han 1591 ihjelskød en bonde; han skrev sig da til Pederstrup. I 1584 havde han holdt bryllup med sin anden hustru Karen Juel Johansdatter (død 1595 på Pederstrup). Ved hans død i 1606 kom den tredje broder, Morten Venstermand, befalingsmand på Frederiksborg Slot, i besiddelse af Pederstrup, hvor han døde 1610 og blev begravet i Vesterborg kirke. Hans enke, Anne Galt, giftede sig derefter med Falk Brahe, efter hvis død i 1625 Holger Rosenkrantz »den lærde« som panthaver solgte Pederstrup til *Hans Grabow*, en adelsmand fra Mark Brandenburg, der havde været hovedsmand på Sønderborg Slot. Den nye ejer afgik allerede året efter erhvervelsen ved døden og overlod gården til sin søn Joachim Grabow (født 1599 på Engestofte), der havde haft et eventyrligt liv, først på en Spitzbergen-ekspedition og derefter som søofficer i kampe mod tyrkerne i Middelhavet.

Efter mange eventyr og farer kom Grabow omsider hjem med et skib, der tilhørte et dansk handelskompagni på Spanien og lagde til ved Nakskov. Ikke længe efter døde faderen, og sønnen slog sig nu ned på Pederstrup »hvor han altid havde ønsket at kunne lægge sine Ben«. Joachim Grabow holdt da bryllup med Maren Steensen, datter af Hans Steensen til Steensgaard. Selv døde han 1634 på den gård, han yndede så meget, og i 1645 fulgte hans hustru ham i graven. Den ældste søn, Johan, der arvede gården, solgte i året 1657 Pederstrup til *Hans Wilhelm v. Harstall*, en sachsisk adelsmand, der 1632 indkom til Danmark som kammerpage og blev staldmester ved det danske hof (død 1666); hans søn, der beklædte samme embede først hos den udvalgte prins, siden hos dennes enke prinsesse Magdalene Sibylle af Sachsen-Altenburg, solgte gården 1673 til hofmester *Detlev Rumohr* af den holstenske adelsslægt.

Rumohr afhændede 1680 Pederstrup til overrentemester *Henrik v. Støcken*, en rådmandssøn fra Rendsborg, der fra håndskriver svang

Pederstrup før sidste ombygning (Jot. Kbh.s Foto-Service).

sig op til gehejmeråd og optoges i adelsstanden. Støcken afgik dog allerede året efter godskøbet ved døden, efterladende sig blandt flere børn løjtnant i marinen Christoph Ernst v. Støcken, tilsidst virkelig admiral, og datteren Abigael Marie, gift med *Peter Brandt*, der fulgte Støcken i embedet som overrentemester og 1684 købte Pederstrup af svogeren. Brandt var en borgersøn fra Sønderborg og havde ligesom svigerfaderen fra den beskedne skriverstilling tjent sig op til de højeste stillinger og udmærkelser, til gehejmeråd og hvid ridder. 1692 måtte han dog vige pladsen for den mere overlegne finansmand Christian Sigfred v. Plessen, men han bevarede lige til kongens død dennes gunst. Peter Brandt, der af Christian V fik adeligt våben, døde 1701 efter at have lagt megen jord til Pederstrup gods. Den østligt for Vesterborg kirke beliggende gamle hovedgård Søgaard, fik han »for Spotpris, nærmest ved at forsyne den sidste Ejers Søn med Vesterborg Kald, hvortil han fik det store Birket Sogn annekteret, hvorimod det lille Nordlunde Sogn blev givet til Horslunde Præst«. Ved denne lejlighed lagde Brandt præstegården i Birket under sit gods, uden at give kaldet mindste vederlag derfor. Af parceljorden

fra Pederstrup oprettede han hovedgården Skjelstofte. Den af Brandt fornyede hovedbygning på Pederstrup var af bindingsværk, og i forkvisten var sejerværk og klokke, i bagkvisten ud til søen en stor sal. Om tidspunktet for husets tilblivelse minder en endnu bevaret døroverligger af granit med Brandts og hustrus våbner og initialer samt indskriften »Perstrop 1686«.

Peter Brandts enke, Abigael Marie v. Støcken, der beklædte stillingen som overhofmesterinde hos kronprins Christian og, indtil hendes ældste søn opnåede myndighedsalderen, styrede godset, efterlod sig et godt minde på egnen ved oprettelsen af et hospital i Vesterborg sogn. Overrentemester Brandt efterlod blandt flere børn sønnerne Henrik, der arvede Pederstrup, og Carl Brandt, dronning Sophie Magdalenes kabinetssekretær, som blev fader til den 1772 henrettede greve Enevold Brandt og statsminister Christian Brandt (død 1805), med hvem slægten uddøde. Henrik Brandt (født 1687) tjente sig i den danske marine fra lærling op til kaptajn, var chef for orlogsskibet Dannebrog og deltog i Slaget ved Køgebugt, blev 1714 kommandørkaptajn og afgik 1716 som schoutbynacht. I 1718 fejrede han på Knuthenborg bryllup med Eleonore Margrethe v. Knuth, en datter af gehejmeråd Eggert Christopher Knuth. Efter sigende fik denne forvante og vægelsindede dame sin mand til at sælge Pederstrup, for at flytte til Nykøbing og føre stort hus der, hvad hun snart blev ked af, hvorfor hun fik ham til at købe først Søllestedgaard, senere Gammelgaard, som han opbyggede af ny. Brandt døde her 1733 stærkt forgældet, og enken og børnene var senere prisgivne til afsavn og trang.

Pederstrup og Skjelstofte blev 1725 solgt til grev *Christian Ditlev Reventlow*, overgeneral i krigen mod Sverige og broder til dronning Anna Sophie. Pederstrup gods var da opført i hovedgårdstakst til 122 tdr. htk., bøndergodset til 707 og tiender til 347 tdr. htk. 1728 erhvervede han også af konferensråd Hans Rantzau Taastrup og Aalstrup gårde i Maribo amt og oprettede året efter af disse godser, indbefattet det senere afhændede Lungholm, med et samlet hartkorn af 2741 tdr. grevskabet Christiansborg, hvis navn, da dette var gået over på kongeslottet 1741, forandredes til Christianssæde. Ved generalens død tilfaldt grevskabet hans yngre søn grev Christian Ditlev

Christianssædeværelset (fot. Niels Elswing).

Reventlow, der ved sin død 1775 efterlod det til sin ældste søn, den senere statsminister grev *Christian Ditlev Frederik Reventlow* (død 1827), kendt fra de store landboreformers tid som den betydeligste og virksomste blandt bondevennerne. Han var foregangsmand i almueskoleundervisningen og banebryder for den rationelle skovdrift. På Pederstrup levede statsminister Reventlow sit private liv, særlig efter at han var trådt tilbage fra regeringen. Gennem sin virksomhed og sit patriarkalske familieliv gav han dette sted et særpræg, som næppe noget andet herresæde før og efter ham har kunne opvise mage til.

Statsminister Reventlows forkærlighed for landbruget, som har sat så rige og uforglemmelige spor i dansk agrarhistorie, var fortrinsvis blevet vakt gennem de jagttagelser, han som tyveårig gjorde ved sine besøg på de store engelske mønstergårde. Født i den store by og siden bunden til den gennem fyrretyve års vidtomspændende, rastløs

embedsgerning, var landlivet hans højeste længsel. Kun pligten mod staten, der udnyttede hans eksempelløse arbejdskraft, bandt ham jernhardt til byens trange, forhadte mure. »Kains Søn byggede den første Stad,« har han sagt, »hvo som lever paa Landet, lever for at blive bedre.« Fra tidlig ungdom af følte han sig knyttet til Lolland, den fede »Kokasse,« som søsteren i spøg kalde øen. Hjemkommen fra sine rejser havde han i faderens sidste leveår boet på Christianssæde for at sætte sig ind i godsstyrelsen, og her stod hans bryllup 1774 med Frederikke Charlotte Sophie v. Beulwitz, datter af den fra Württemberg indkomne hofmester hos kronprins Frederik (V), amtmand i Sorø, gehejmeråd v. Beulwitz. Med hende levede han i henvend et halvt århundrede et fuldkommen lykkeligt, børnerigt ægteskab. Aalstrup, som Reventlow genopbyggede, var de nygiftes første hjem.

Fra den tid, grev Chr. D. Fr. Reventlow tiltrådte besiddelsen (1775), er der bevaret en omtale af gården og godset. Pederstrups hovedtakst var da 117 tdr. htk., og dets marker havde så stort omfang, at de, »tilbørlig forsynede«, kunne give henvend 1.900 tdr. korn i årlig avl; det var tillige i skovskyld ansat for 1½ tønne. »Dette overmaade lystige Sted ligger ved en Sø, som er omtrent 5000 Alen i Omkreds og indeholder Aborrer, Suder, Gedder, Aal og Brasen. Hertil fattes alene en smuk Have. Al denne Herlighed forpagtes nu bort imod en aarlig Afgift af 3500 Rdl. Den anselige Hovedbygning fattes alene en Ejers Beboelse (hvad, om hver Herremand kun ejede een Gaard). Foruden denne Hovedbygning er her andre stolte Huse til Forvaltere og øvrige Tjenerskab, til Lader og Stalde m. m.«

Så ofte hans embedsforretninger tillod det, var han på Lolland, hvor han ikke mindre rastløst end i hovedstaden opbød al kraft for at fremhjelpe sine forgældede og forsømte besiddelser og skaffe bønderne bedre materielle og åndelige kår. Toogtredivende landsbyer foruden dem, der lå i fællesskab på grevskabet, herskede han mere uafhængigt over end nogen konge. Medens Pederstrup, Skjelstoft og Lungholm var bortforpagtede, drev han selv Christianssæde, Dansted og Aalstrup. I stedet for de forældede og forfaldne avlsbygninger, opførte han nye og tidssvarende, delte i modsætning til det gamle firevangsskifte jorderne i otte til ti marker, så at jorden kunne få den fornødne hvile. Fra England lod han komme nye

Pederstrup set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

agerdyrkningsredskaber og tilsæede markerne med kløver og andre foderurter. Godset opmålt og kortlagdes, hvorefter først landsbyerne og derefter de enkelte jordlodder udskiftedes. Allerede 1781 kunne grev Reventlow til sin søster berette om de store fremskridt, der var sket på Pederstrup gods, siden han overtog det. »Kom at se vort kære Pederstrup,« skriver han, »klædt i et enfoldigt Klædebon fuld af Uskyld og Mangfoldighed, som kun den Grundige — ikke den, der blot ser Overfladen — lægger Mærke til. Alt er en Have omkring mig, en Guds Have, som jeg maa vogte mig for at vanhellige.« Samme år kunne han bortforpagte Pederstrup på seks år mod en årlig afgift af 5200 rdl., men da dette tidsrum var udløbet, var hele hans udbytte af forpagtningen af denne gård, Christianssæde og Dansted kun 600 rdl., og han var med sin store familie henvist til at leve af sin gage og nogle mindre uvisse indtægter. I 1785 var 73 af grevskabets 270 bøndergårde udløste af fællesskabet. Medens godserne således år for år steg i værdi, og bønderne snart nåede at blive de mest velstående i landet, tyngedes han af gæld, der 1786 beløb sig til henved 70.000 rdl. Mere end én gang skriver han, hvor gerne han ville bytte med en velhavende bonde og se alt sit gods solgt, undtagen Pederstrup, som han særlig følte sig draget af.

Deltheden i hans virksomhed i byen og på landet tyngede ham mest — »Slavekitlen med Stjerner og Baand« i modsætning til den norske bondekofte, han bar på landet. »Aldrig vil jeg kunne opfylde Maalet for min Bestemmelse,« skriver han, »saalænge mine landlige Pligter kommer i anden Række. I det Øjeblik, jeg tror at have handlet rigtigt, er maaske min Forvalter i Færd med at fratage den retskafne, men fattige Mand hans sidste Hvid, forstøder den Trængende, som en medlidende Bonde har taget til sig, og gør mig til en grusom Mand, hvor jeg tror at være god og mild. Om man vidste, hvorlidet Herremanden gælder, hvormeget Forvalteren, vilde man ikke fortænke Herremanden, naar han ønsker selv at være Forvalter. Men det skal ikke gøre mig bedrøvet, men ivrig efter at opfylde mit Kald.« År for år blev han dog mere stålsat i kampen og voksede sig stærkere og stærkere i troen på sin gerning; alle angreb, al modstand prellede af mod hans mægtige skikkelse, hvortil kæle-navnet »kæmpen« hentyder, som han lød i familien.

Først efter sin tilbagetræden som finansminister 1813 fik han om-sider lov til helt at hellige sig landlivet. Fra nu af tilbragte han årlig otte måneder på det »yndige« Pederstrup, som grevinden kaldte det, resten af året på grevskabets anden hovedgård, det »gode« Christianssæde. Han vendte tilbage til mark og eng, til sin kære skov, hvor han som ung mand havde plantet så mangt et skud, der nu var bleven til løvrige træer, i hvis skygge han som olding ville vandre. Nu fik han udelt tid til at leve for sine bønder og skoler, blev en flittig skribent, fuldendte sin påbegyndte forstafhandling »Forslag til en forbedret Skovdrift«, hvori han nedlagde resultatet af sine praktiske erfaringer, hentet fra »Naturens Bog, der var hans Yndlingslæsning«. Til hans kæreste beskæftigelser hørte hans skoleeksaminationer, hvor han personlig overbeviste sig om lærernes dygtighed og børnenes fremskridt. Han dikterede selv retskrivningsøvelser, uddelte skriftlæsningsprøver og indøvede folkesange med børnene. Det var festdage, som aldrig glemtes, når han aflagde besøg i grevskabets skoler. »Man gjorde Kristen Smed« — hans andet kælenavn i familien — »til Præsident og Statsminister«, skriver han, »nu er han igen Smed, men ogsaa Fader til en stor Familie og til 4000 børn, hvis religiøse Tænkemaade, Oplysning og Velfærd han kan virke meget paa.« Han havde ofte lejlighed til at beundre bøndernes velvillige tænkemåde overfor hverandre indbyrdes og kunne ikke noksom takke Gud for den forandring, de havde gennemgået siden hans tiltrædelse af grevskabet 1775, da han kun kunne klage over deres dumhed og dorskhed. Særlig glæde følte han ved, at hans ældste søn Christian, der havde forpagtet Pederstrup, gik i hans fodspor, tog hver byrde på sig, fordrede mere af sig selv, end han kunne yde, og i sin iver hverken kendte tid eller rum. Hvis den med sønnen aftalte plan blev fulgt trolig, hvilket rigtignok krævede betydelige summer, ville Pederstrup, som han håbede, snart blive det første gods i Danmark, måske i Norden, både hvad agerbrug og industri og hvad nyttig oplysning og kristelig moralitet angik.

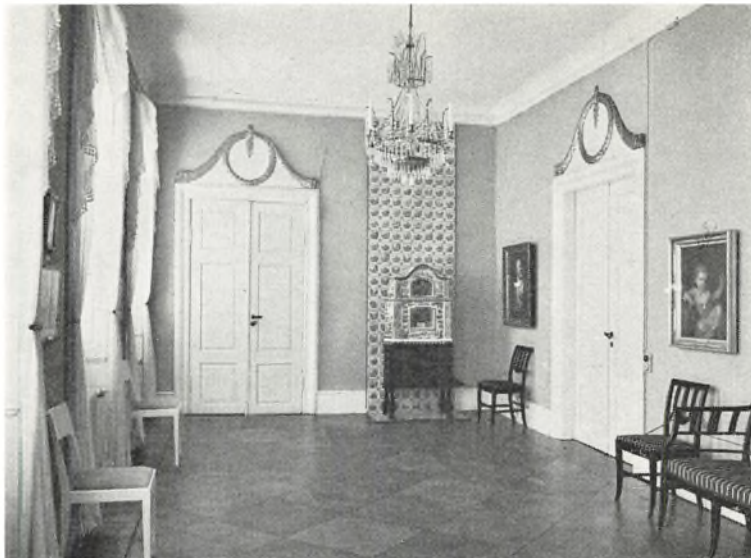
Ligesom Christianssædes skove er blevet et varigt minde om »det danske Skovbrugs Fader«, som statsminister Reventlow med rette er blevet kaldt, vidner i mindre målestok småskovene ved Pederstrup om hans forstlige indsigt. Herom udtaler han sig 1814: »På Peder-

Thorvaldsensalen (fot. Niels Elswing).

strup forestaar der mig endnu meget Arbejde. Jeg hugger alle gamle Krøblinger af og giver den Plads, de uværdigen indtager, til en haabefuld Eftervækst. Nu og da afbrydes den talrige Række af forkrøblede Bøge ved et underskønt Egetræ, og de aller smukkeste og ærværdigste blandt dem, der vel er 500 Aar gamle, bliver staaende som Mindesmærker til beundring for kommende Tider. Jeg agter at døbe dem efter Methusalem og andre Patriarker.« Selv tænkte han sig i sit yndlingstræ egens billede, der frisk og grønt trodser tidens storme og giver ly for kommende slægter.

Fra ungdommen af vant til anstrengende arbejde og til en streng inddeling af tiden, fulgte han også i det landlige otium sin gamle livsplan. Han stod meget tidligt op, spadserede en time og arbejdede ved sin pult den lange formiddag, i hvilken to timer var bestemt til bibelstudium, andre til korrespondance og læsning. Sine forvaltere og andre undergivne gav han en slags audiens fra 6 til 7. Mandag aften mødte birkedommeren og sognefogeder, for at forefaldende

Eichendorffsalen (fot. Niels Elswing).

tvistigheder mellem bønderne og andre anliggender kunne drøftes og afgøres. At være gæst ved hans store familiebord, hvor der daglig spiste 24 - 30 medlemmer, børn og børnebørn og tilsidst børnebørnsbørn samt pårørende, var en oplevelse, om hvilken flere samtidige har berettet. Af hans store børneflokk overlevede ham seks sønner og tre døtre. Tre af sønnerne, Christian, Conrad og Einar var landmænd og havde gårde på grevskabet i forpagtning; den yngste søn, grev Fritz, blev siden en bekendt diplomat. Med stor gæstfrihed optog han i sit hus de nærmeste slægtninge af sin ældste søns 1813 afdøde unge hustru Benedicte von Qualen; ikke alene hendes moder, gehejmerådinde Margrethe Qualen, en søster til Christian VII's yndling grev Holck (død 1817 på Christianssæde), men også hendes søn major Otto Qualen (død 1826 på Pederstrup) og hans børn, af hvilke den håbefulde søn Valdemar faldt 1822 i Thessalien i Grækenlands frihedskrig, medens døtrene Caroline og Emma som bærere af traditionen overlevede statsministeren i et halvt århundrede og døde i det såkaldte Gule Hus på Pederstrup. — Som den udprægede børne-

ven han var, endog i sin høje alderdom, deltog han stedse med lyst i ungdommens lege og adspredelser. Mange af den nu bortdøde slægt, der var børn med hans børnebørnsbørn, vidste at fortælle om de herlige baller på Pederstrup og de fornøjelige kostumefester og dilettantforestillinger, hvor man bl. a. opførte Den Stundesløse, »naturligvis beskaaret for det upassende«, og Kærlighed uden Strømper.

Statsministeren kunne ved familiens stadige tilvækst i længden ikke nøjes med den tilmed beskedne bindingsværksbygning, der stod fra Brandts tid og nu — halvandet hundrede år gammel — sikkert har kunnet trænge til en afløser. Han ville skabe en mere værdig og også mere moderne ramme om sit hjemliv og henvendte sig til den mest betydelige arkitekt, Danmark dengang ejede, C. F. Hansen. Pederstrup blev opført som en énlænget bygning, kun med ét stokværk over den høje kælder; den fik et stærkt fremspringende, kvistagtigt parti foran søndre facade, hvori hovedindgangen var. Opadtil afsluttedes kvistbygningen af en lav fronton. Huset, »Det blaa Hus«, som det kaldtes efter sit blå teglstenstag, var holdt meget enkelt og nøgternt, i datidens strenge, noget stramme klassicistiske stil, med regulære inddelinger og sparsomme, men noble detaljer. Som C. F. Hansens bygning kendes, dels fra gamle billeder, dels fra den nu restaurerede hovedbygning, var den påfaldende forskellig fra de herregårdsbygninger og fornemme landsteder, den berømte arkitekt havde bygget i hertugdømmerne og i Nordsjælland. Af den pompøse engelsk-palladianske stil, han her i så rigt mål har anvendt, findes der på Pederstrup end ikke en antydning. Han har øjensynlig fra bygherren fået pålæg om at bygge et beskedent hus, og han har åbenbart også fået tilhold om sparsommeligt at benytte af den ældre bygning, hvad der kunne anvendes, særlig de rummelige hvælvede kældre. Da huset stod færdigt, var det som et borgerligt præget hjem for en af denne tids ypperste repræsentanter. Byggearbejderne på Pederstrup strakte sig over årene 1813 - 22 og har antagelig også indbefattet ombygningen af det anselige, i 1890 nedrevne såkaldte Gule Hus nær ved hovedbygningen. Når denne stod færdig, erfares af den indskrift, statsministeren lod sætte over indgangsdøren:

GUDS FRED HVILE HER OVER STORE OG SMAAE
 HUSET FORNYEDES 1822.

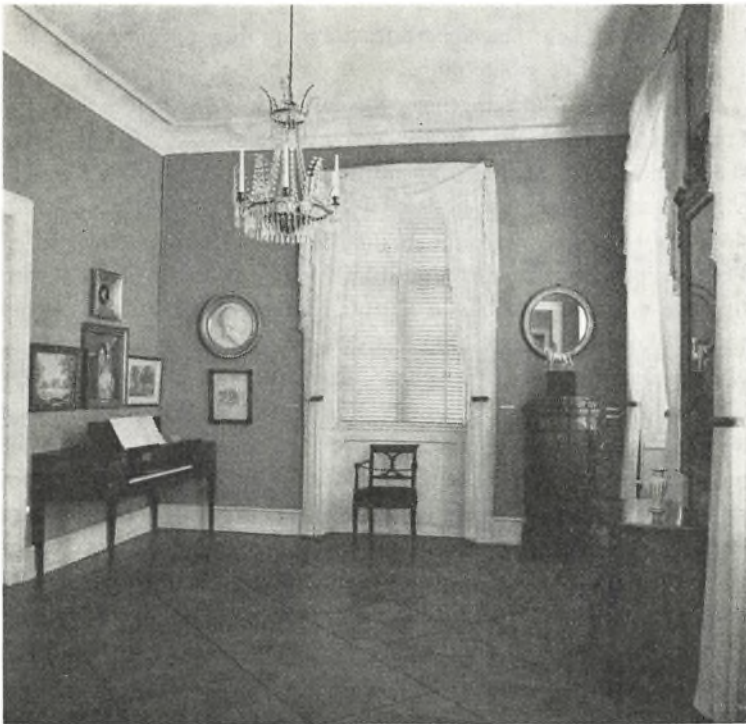
Grev Chr. D. Fr. Reventlows tegnebord (fot. Niels Elswing).

Efter grev Reventlows åndslivlige og varmhjertede hustrus død, der indtraf på Pederstrup 1822, blev det mere stille i huset. Som enke tilbragte statsministerens åndfulde søster grevinde Louise Stolberg de sidste år hos ham og døde 1824. Husets gæstfrihed og patriarkalske hygge var kendt over hele landet. Af de mange berømte mænd, der har gæstet Pederstrup i hine år, kan nævnes Thorvaldsen; han boede 1820 nogle dage i den nye, netop færdige sal. Statsminister Reventlow havde været blandt hans ungdoms første velyndere, og Thorvaldsen genså på Pederstrup et af sine første billedhuggerarbejder, marmorbusten af A. P. Bernstorff. Busten var en gave fra Bernstorff til grevinde Reventlow. I forstuen over døren fandtes allerede da Thorvaldsens basrelief: »Priamos bønfalder Achilles om at udlevere Hektors Lig«. Med en halvtredsårig mands kraft fejrede Reventlow 1827 sin 79. fødselsdag, men i juli samme år måtte han lægge sig til sengs, og her modtog han besøg af prins Christian (VIII) og prinsesse Caroline, der sad hver på sin side af den sofa, hvor greven lå, iført en gul nan-

kingsfrakke, »som en skøn Ruin af en pragtfuld Bygning«. Reventlow greb prinsens hånd og bad ham at våge og værne over bondestanden og sørge for dens velstand, når han besteg tronen. I september følte han døden nærme sig og lod sig føre fra Pederstrup til Christianssæde, hvorhen barndomsminderne kaldte ham, for at dø der. Han hensov 11. oktober 1827 og blev begravet på Horslunde kirkegård i en kort før indviet jord, hvor der hidtil kun havde være begravet selvmordere. Grevskabets 500 bønder skiftedes at bære ham til kirken. Ved graven påmindede hans ældste, ham fuldt værdige søn sine tilstedeværende fire voksne sønner om aldrig at glemme deres bedstefader, men altid tage ham til mønster.

Livet på Pederstrup blev af de følgende besiddere ført videre i tra-

Hjørnekabinet (fot. Niels Elswing).

ditionerne fra statsministerens tid i henseende til det gode forhold til godsets bønder, undergivne og naboer, og i bramfri færd og hygge. Medens statsministerens søn, grev Christian Ditlev Reventlow (død 1851) under sine ophold på Pederstrup beboede »Det gule Hus«, foretrak hans søn, grev *Ferdinand Reventlow* »Det blaa Hus«. Ved hans tiltrædelse af grevskabet Christianssæde hørte der til Pederstrup og Skjelstofte ca. 1.064 tdr. agers og engs hartkorn, godset bestod af 17 fæstegårde med ca. 85 tdr., 114 arvefæstegårde med ca. 754 tdr., 74 fæstehuse, 44 lejehuse og 3 arvefæstehuse. Nærmest i det øjemed at skaffe sine talrige slægtninge gæstely, for hvilke Pederstrup i mange år var et samlingssted, overdrog lensgreve Ferdinand Reventlow i 1858 F. Meldahl at bygge til, dog med den udtrykkelige betingelse, at C. F. Hansens bygning forblev urørt, både i murværket og det indre. Meldahl løste opgaven ved tilbygning af to fløje mod syd og nord og to runde tårne mod vest op til søen i smag med slotte i Thunerdalen og Loiredalen, som han kendte fra selvsyn. Tårnene blev rejst uden forbandt op ad de gamle mure.

Da lensgreve Christian Einar Reventlow i 1929 afgik ved døden, året efter at hans eneste søn havde fristet samme skæbne, måtte hans slægt, under pres af den gennemførte lensafsløsningslov, se sig nødsaget til at afhænde sine godser på Lolland for at bevare sin besiddelse på Fyn, det minderige Brahetrolleborg. Henvend halvdelen af Pederstrups tilliggende afstodes til udstykning, så at det til avlsgården hørende areal nu kun udgør 340 tdr. ld. ager, 5 tdr. ld. eng og 140 tdr. ld. skov. Den solgtes 1935 til den nuværende ejer, *Johannes E. Nielsen*. Pederstrup hovedbygning var nu tilfals, og blandt de lysthavende kom endog en cirkusejer på tale. Heldigvis opstod der da i historisk interesserede kredse tanken om at erhverve Pederstrup Slot med parken for her at indrette et museum med personlige minder om statsminister Reventlow som ophavsmanden til stavnsbåndets løsning. En komité dannedes i 1938, og ved en landsindsamling fra institutioner og private samt et betydeligt tilskud af Ny Carlsbergfondet lykkedes det at skaffe den til købet af slottet og parken fornødne sum til veje, så arbejdet kunne begynde.

At anbringe en mindesamling, der kun kunne ventes at blive af ringe omfang, i den vidtløftige bygning, som tilmed viste tegn på for-

Statsminister Chr. D. Fr. Reventlow med hustru, otte børn og deres amme. Skitse til maleri af Nic. Wolff 1790.

fald, og hvis vedligeholdelse ville blive meget kostbar, kunne ikke tilrådes. Ydermere gav det moderne slot, der virkede fremmed på Lollands flade jord, et ganske forkert billede af den jævnhed og hygge, der havde præget statsministerens hjem. Efter nogen indsigelse dels i pressen, dels af beboere på Lolland, vedtog komiteen at nedbryde tilbygningerne og lade kærnen, C. F. Hansens harmoniske og stilrene arkitektur, komme til sin fulde ret igen. Dette nænsomt gennemførte arbejde fik et særdeles tilfredsstillende udfald under ledelse af arkitekt Viggo Sten Møller. I 1939 åbnedes parken som et kærkomment samlingssted for egnens befolkning, og året efter indviedes museet med en egen bestyrelse med stiftamtmand greve Frederik Reventlow som formand. Når *Reventlow-Museet* tør siges at være bleven en seværdighed af rang, skyldes det især enken efter den sidst afdøde besidder af grevskabet Christianssæde, lensgrevinde L. M.

MARIBO AMT

Reventlow, der med største forståelse har afgivet til museet ikke få erindringsgenstande, der har tilhørt statsministeren, såsom bohaver, malerier, kunstgenstande, bøger og arkivalier, der tilsammen minder om ham og hans kreds. Af museets tilblivelse og indretning har redaktør Haugner, Nakskov, og den daværende direktør for Ny Carlsberg Fondet dr. V. Thorlacius-Ussing indlagt sig særlige fortjenester.

LOUIS BOBÉ

EJERE

- Laurids Jonsen (Panter)
- 1340 Halsted Kloster
- 1354 Valdemar Atterdag
- 1576 Lauge Venstermand
- 1625 Hans Grabow
- 1657 H. W. v. Harstall
- 1673 D. Rumohr
- 1680 H. v. Støcken
- 1684 Peter Brandt
- 1725 Chr. D. Reventlow
- 1775 Chr. D. Fr. Reventlow

- 1851 F. Reventlow

- 1935 Johs. E. Nielsen (avlsgården)
- 1938 Reventlow-Museet (hovedbygningen)

BYGNINGER

- 1686 Bindingsværkshovedbygning
i to stokværk

- 1813 - 22 Enlænget hovedbygning ved
C. F. Hansen
- 1858 Nord- og sydføj samt to vest-
tårne tilføjet ved F. Meldahl

- 1938 - 40 Restaurering og ombygning
ved V. Sten Møller

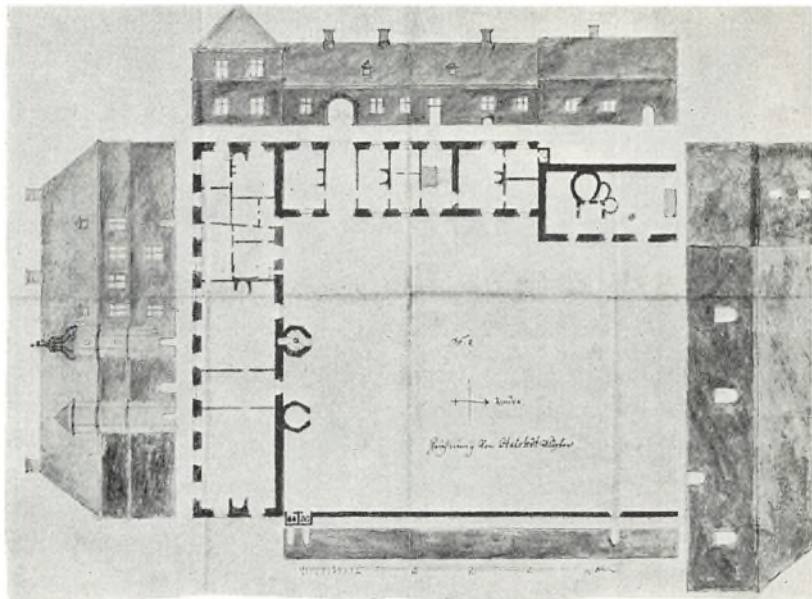

Hovedbygningen set fra syd (fot. Niels Elswing).

Halsted Kloster

Halsted sogn, Lollands Nørre herred, Maribo amt

Halsted Kloster har for en del år siden atter fået sit gamle navn tilbage. Men selv i den tid, de over 200 år, da gården kaldtes Juellinge, røbede den alligevel straks på øjesyn sin oprindelse. Når man så kirken som den ene fløj i borggården, kunne der ikke være tvivl om, at den herregård engang havde været et middelalderligt kloster. Halsted er ikke et af de danske klostre, hvis allerførste dage taber sig helt i fortidens mørke, selv om man kender lidt nok til dets ældste historie. Før klostertiden var Halsted et krongods, et *kongelev* kaldtes det i Valdemar Sejrs jordebog fra 1231. Allerede i 1284 mageskiftede kong Erik Glipping imidlertid med sin frænke, Erik Plovpenning's datter Jutta, hun overdrog kongen og kronen sine fynske arvegodser Nyborg og Hjulby og modtog til gengæld gods i både Halsted, Store og Lille

Hovedbygningen i plan og gårdfacader 1710 (Rigsarkivet).

Avnede, Torpe og Sædinge. Selv havde hun ikke megen timelig fornøjelse af denne bytthandel; hun døde inden året var omme, vist nok efter at have skænket det gamle krongods til opførelse af et kloster. Man regner nu, efter et par bevarede pavebreve, og fordi det stod under Ringsted klostrets overhøjhed, Halsted for et benediktinerkloster, i modsætning til den gamle Lollands-historiker Rhode, der hævdede, det var et augustinersamfund. Og helt uret havde han næppe, for, så mærkeligt det lyder, eksisterer der fra hans hånd et af den nyere forskning ukendt manuskript med klostrets ældre historie, udarbejdet efter endnu ældre optegnelser og med flere ukendte middelalderlige breve i afskrift eller udtog. Og disse dokumenter, udstedt af forskellige lollandske herremænd, taler hele tiden om augustinerne i Halsted, ligesom en prior Johan i det 14. århundrede skal have opnået pavelig tilladelse til, at der også måtte optages nonner i klostret. Forklaringen må vist være, at benediktinersamfundet i Halsted har levet efter Augustins regel. På anden måde kan man næppe bringe

overensstemmelse mellem de gamle latinske aktstykker. Ellers har man bogstavelig ingen brevskeer bevaret fra klostret, ikke engang så meget som en arkivregistratur. Måske er arkivet gået til grunde ved branden i 1510, som Rhode også mener. Han ved dog yderligere at meddele, hvorledes den første lensskriver på klostret solgte hele sække fulde af breve til en kræmmer uden at bekymre sig om, hvad der stod i dem! — »Eggen, hvor Klostret blev anlagt, var til den Tid den fornøjeligste, man kan tænke sig,« hedder det videre hos den gamle hjemmelsmand, »Aaen var sejlbar for store Skibe lige op til Klostret og ved dette saa man daglig Sømænd og Fiskere.« Dette stemmer udmærket med, at Halsted by siden nød en vis anseelse og halvvejs regnedes for en købstad, den havde også sit store årlige marked. Men kan man ikke i et og alt forlade sig på Rhode, så dog nok, når han gengiver de nu forsvundne dokumenter og deres indhold. Ved det ældste af dem fra 1355 skænkede hr. Ludvig Albertsen af slægten Eberstein Sæbygaard til klostret, men senere var det især medlemmer af slægten Gjõe, der optrådte som velgørere og donatorer. Absalon Gjõe og hans hustru Kirsten Ibsõe skal 1380 have opløst deres ægteskab og indgivet sig i klostret, naturligvis med rige gaver, og året efter overdrog hr. Jens Gjõe, kaldet Staverskov, tilligemed sin broder flere gårde til de »hellige Mænd og Søstre« i Halsted. En anden Jens Gjõe, kaldet Krag, af Melfotegaard siges efter den tid at have indgivet sig med alt sit gods, og der kendes også enkelte senere gavebreve. Klostergodset blev åbenbart stadig forøget, selv om det ikke nåede op på højde med de store herreklostres som Sorø og Esrom. Når de skulle stille 4 glavind til rostjeneste, nøjedes Halsted med et enkelt.

I begyndelsen af det 16. århundrede, som jo i det hele taget blev skæbnsvangert for dette som for andre klostre her i landet, indtraf den mest dramatiske begivenhed i dets historie. Det blev plyndret og brændt under lybækkernes hærgningstog på Lolland i året 1510. I tilid til stedets hellighed havde omegnens adelsfolk ellers bragt deres kostbarheder ind bag klostermurenes værn — det fik den stik modsatte virkning af den tilsigtede. Halsted var nu en rigtig lækkerbiscen for de rovlystne landsknægte. Det blev stormet og givet til pris, de rå søfolk forlystede sig med de værgeløse nonner, og munkene måtte prise sig lykkelige ved at slippe med livet, da luerne begyndte at brage.

MARIBO AMT

Hovedbygningen set fra syd (fot. Th. Andresen).

Oplysninger om ødelæggelsens omfang mangler ellers, og selv om munkene fik klostret bragt på fode igen, lønnedes deres møje kun dårligt. Reformationen var en farligere fjende end lybækkerne. Brødrene beholdt ganske vist liv og lemmer, men måtte resten af deres levedage spise nådsensbrød i klostret. Hvad hjalp det, at dette var steget i værdighed, at ikke længere en prior, men en abbed stod for styret, når krumstavens magt var brudt, abbedernes såvel som bispernes. Den første abbed, Jens Fugl, blev også den sidste. Måske er Halsted samtidig med hans ansættelse omdannet til et munkekloster, for der nævnes kun brødre, da uvejret for alvor brød løs, i Halsted endda før end de fleste andre steder. I 1517 havde endnu den kendte afladskræmmer Archibold — siden et forargelses tegn — gæstet klostret i al tryghed, og »han indslæbte mange Penge af denne Egn. Dog fik han dem ikke alle med sig, thi han laa nogen Tid syg paa Klostrets Sygestue og hans Kasse maatte rundelig betale hans Oppassere og det han nød«. Men få år efter »begyndte Evangelii Lys at oplyse de vankundiges Forstand og Almuen at afkaste de papistiske Gudstjenesters

Aag«. Og det »siges til Ære for denne Egns Beboere, at de ikke alene var de første i Lolland, men næst Malmø, Viborg og Randers de allerførste i Danmark, som satte sig imod de katolske Biskopper og i Aaret 1528 antog Luthers Lære, som Peder Hansen, der hjemkom fra Wittenberg fra Lutheri og Melanchtons Omgang offentlig prædikede paa St. Olai Kirkegaard her i Halsted«. Peder Hansen kom som sognets første lutherske sognepræst til at residere på klostret, nu *kronens* gård, hvor den første kongelige lensmand rykkede ind i 1538, en holstensk adelsmand Otte Rathlou, som havde forstrakt Christian III med penge til krigsførelsen i kampen for den danske trone og nu skulle gøre sig betalt ved indkomsterne fra klostergodset. Dog forpligtedes han til at sørge for de tilbageblevne munkes underhold. I 1549 afløstes han af en anden kronens kreditor, den berømte Peder Oxe, som også var lensmand på Halsted ved sin død i 1575. Men i mellemtiden havde han rigtignok været sat fra bestillingen, i den år-række, han var i dybeste unåde og drev sine »lothringske Praktikker«, fra 1558 til 1571. Da havde forskellige lensmænd fulgt hinanden, og efter Peder Oxes død vekslede de igen med få års mellemrum. Sten Brahe, som tiltrådte stillingen i 1581, var, som Peder Oxe også havde været, tillige herre over andre store og små krongodser i Vestlolland. Halsted Kloster havde overtaget det i kong Hans' tid ødelagte Ravnsholms rolle og var blevet centrum i et større administrationsområde. 1588 ændredes dets stilling imidlertid atter ved Frederik II's død. Alt krongods på Lolland-Falster var ved ægteskabskontrakt tilsagt hans dronning Sophie som enkegods, og hun overtog straks besiddelsen. Den endnu unge enke, hidtil blot kongens kone, som han selv ofte kaldte hende, viste sig nu som en meget energisk og handlekraftig dame og, lykkedes det hende ikke at komme til at spille en større politisk rolle, så vidste hun ialfald at optræde med stor klogskab og dygtighed som godsbesidderske. Hendes skiftende lensmænd var ikke forpagtere som de tidligere kongelige; de blev kun forvaltere, som i de mindste enkeltheder måtte følge deres herskerindes råd og bestemmelser. Den periode kom på mange måder til at sætte varige spor på Lolland, ikke mindst på Halsted Kloster, og den varede længe. Dronning Sophie døde først 1631, 74 år gammel. Allerede fra næste år igen kom Lolland-Falster så på ny til at indtage en særstilling, idet

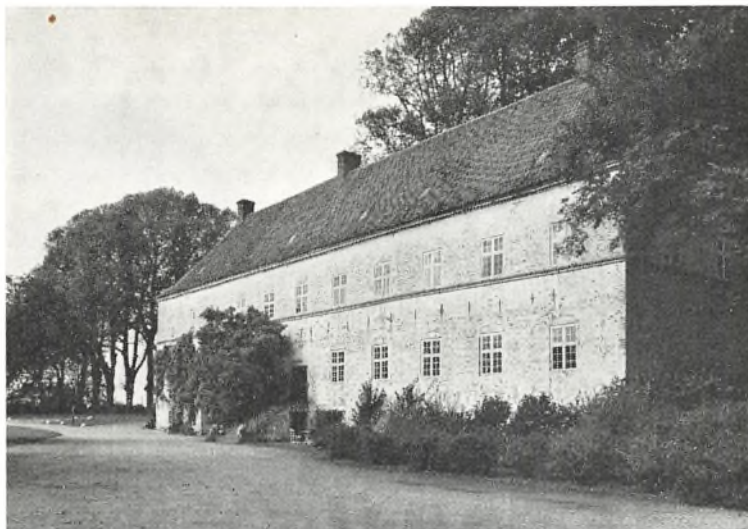
MARIBO AMT

hendes barnebarn, Christian IV's søn, den ikke for det gode bekendte tronfølger prins Christian, blev generalguvernør over øerne til sin tidlige død i 1647. I årene derefter til 1652 blev de atter enkegods, tillagt prinsens enke Magdalene Sibylla, og endnu en gang i 1661 — efter svenskekrigenes ødelæggelser, enevældens indførelse og lenenes omdannelse til amter — for Frederik III's efterladte enke, den noksom bekendte hårdhjertede Sophie Amalie. Hendes forvalters regime indtil hendes død i 1685 bragte det frugtbare land næsten til hungergrænsen. Og efter siden endnu en menneskealder at have været krongods under amtsmænds og amtskriveres administration — amtstuen var på klosteret — blev Halsted med omtrent 1.100 tdr. htk. til baroniet *Juelinge*, i året 1721. En ny æra i dets historie begyndte, som strakte sig over nøjagtigt to århundreder.

Først efter langvarige forhandlinger var i 1718 det mageskifte kommet i orden, ved hvilket baron *Jens Juel-Vind* (1694 - 1726) overdrog kongen sit friherreskab Juellinge på Sjælland mod det til oprettelse af et nyt baroni med samme navn bestemte Halsted Kloster og tilliggende gods. Baronen havde arvet det sjællandske lensgods efter sin moder, datter af Jens Juel — søheltens broder — for hvem det var oprettet i 1672, og fra hvem han altså også havde sit fornavn. En efterkommer i hans lige mandslinje residerer den dag i dag på gården, selv om det ikke umiddelbart kan skønnes af navnet, nu et af Danmarks mærkeligste, sammensat af fire ældgamle adelsnavne Krag-Juel-Vind-Frijs. Slægten fra Halsted Kloster har dog ikke blot forstået at samle navne og våbenskjolde, men også jordegods. De har først og fremmest været godsejere, skønt de ældre besiddere i kraft af netop denne stilling tillige besad høje statsemeder. Den allerførste nåede rigtignok kun at blive kammerjunker; han døde ung »under haarde Hænders Operation«, 32 år gammel. Han var gift med Ide Helle Margrethe Krag (1697 - 1738), datter af baron Frederik Krag og Griffenfeldts datter, og efter hendes søster arvede sønnen Jens (Krag) Juel-Vind (1724 - 76) både stamhuset Stensballegaard i Jylland og de Kragers navn og våben. Han var amtmand i Københavns amt og blev justitiarius i højesteret, gehejmekonferensråd og hvid ridder. Hans ægtefælle var Sophie Magdalene von Gram (1734 - 1810), der 1799 arvede grevskabet Frijsenborg, som efter hendes død tilfaldt deres ældste

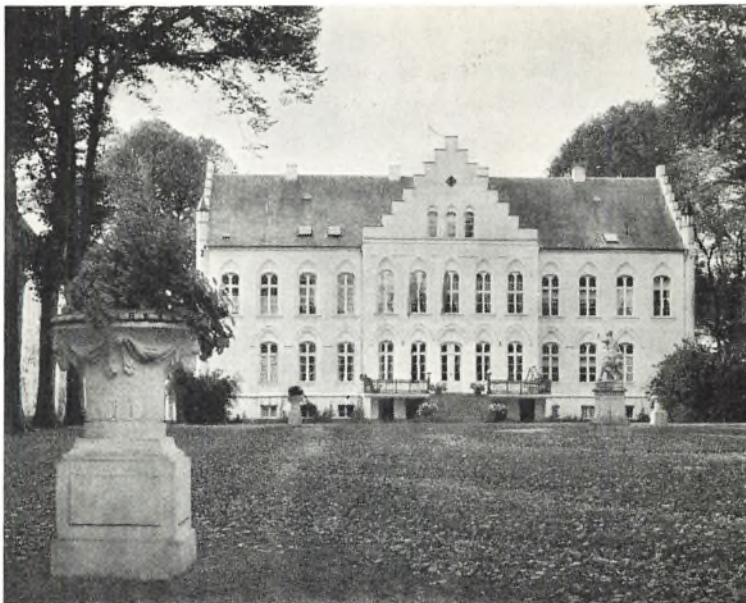

Halsted Kloster set fra sydøst (fot. Niels Elswing).

Den gamle hovedbygning (fot. Niels Elswing).

søn *Frederik Carl Krag-Juel-Vind* (1753 -1815), besidder af Juellinge, mens broderen Jens havde arvet Stensballegaard. Allerede i 1802 havde dog baron Frederik udvirket en ændring i baroniets arvefølge til fordel for sine yngre sønner, idet det ved kgl. resolution var blevet fastsat, at lenene ikke skulle samles på én hånd, men når Frijsborg tilfaldt ham selv eller hans ældste søn, skulle Juellinge gå i arv til den næstældste søn Carl Ludvig og i tilfælde af hans død uden livsarvinger til den tredje søn Erhard. Efter moderens død skrev baron Frederik sig som besidder af Frijsborg altid Frijs, men han ligger begravet på Halsted kirkegård. Han var i en længere årrække stiftamtmand på Lolland-Falster, skønt embedsvirksomhed ikke på nogen måde interesserede ham, desto mere jagt og selskabelighed, og der gik mange historier om hans ture til Nakskov, hvor han sommetider spillede billard med en slagter, den eneste, som i datidens Vestlolland beherskede dette ædle spil. Efter hans død fik både arvingen til Juellinge *Carl Ludvig Krag-Juel-Vind-Frijs* (1780 - 1838) og den yngre broder Erhard grevelig titel og grevelige rettigheder, samt ret til at føre de Frijsers navn og våben, og den sidstes søn *Frederik Julius Krag-Juel-Vind-Frijs*

Hovedbygningen set fra nord (fot. Niels Elswing).

(1821 - 85) — Grundtvigs svoger — arvede efter den barnløse farbrors død baroniet, som efter ham hans søn Jens Christian Krag-Juel-Vind-Frijs (1854 - 1907) og sønnesøn Frederik Krag-Juel-Vind-Frijs (1882 - 1926) har besiddet, indtil afløsningen fandt sted i 1921. Grev Frederik Frijs lod ved en højesteretsdom afgøre, hvorvidt han eller hans svigerinde grevinde Wedell — han var selv gift med hendes søster Helle Krag-Juel-Vind-Frijs — skulle besidde grevskabet Frijsenborg efter hans svigerfader Mogens Frijs' død; han blev virkelig erklæret arveberettiget, men da grevskabet overgik til fri ejendom, kom dommen ikke til at spille nogen rolle for besiddelsen af godset. Derimod fik han udbetalt den til successor fastsatte sum, som ligeledes tilfaldt sønnen Niels Krag-Juel-Vind-Frijs (1910 - 59), der 1926 arvede Halsted Kloster gods efter faderen. For baroniet Juellinges æra var uigenkaldeligt forbi. Ikke engang navnet er tilbage. I 1922 lod grev Frederik Frijs tinglæse deklaration på, at gården for fremtiden atter skulle kaldes *Halsted Kloster*.

Indkørselen (fot. Niels Elswing).

Halsted Klosters gods omfatter nu ialt 2.950 tdr. ld.: Halsted Kloster med 570 tdr., Højfjædedegaard med 47, Vesterborggaard med 172 og Skelstofte med 440. Det samlede areal af skovene i Halsted, Avnede, Birket, Horslunde og Stokkemarkes sogne er 1.670 tdr. ld. Kun de to førstnævnte gårde — Skelstofte er tilkøbt så sent som 1939 — har i virkeligheden tilhørt det middelalderlige klostergods. Om dets omfang i den ældste tid ved man jo, med de få kilder, som er i behold, så godt som intet, kan ikke engang afgøre, i hvor stor udstrækning de i mageskiftebrevet af 1284 nævnte landsbyer har tilhørt klostret, Halsted alene undtaget, som sikkert fra første færd har ligget udelt til det. Og de få bevarede middelalderlige breve tillader jo slet ikke at følge godsets vækst i enkeltheder, så meget mindre som Ludvig Albertsens gave Sæbygaard omtrent straks bortmageskiftedes til kronen, der allerede før, i 1354, var kommet i besiddelse af de rettigheder i Pederstrup med tilliggende, som drosten hr. Laurids Jonsen havde overdraget klostret. Derimod genfinder man sikkert brødrene

Parti fra dagligstuen (fot. Th. Andresen).

Gjøes gave: curia villicalis in Mehltofte cum quatuor inquilinis ibidem et in Skolenge: en brydegård i Meltofte og fire gårdsæder sammesteds og i Skovlænge, i den gård i Meltofte og tre gårde i Skovlænge, som registreres i det 16. århundredes jordebøger. For selv om disse stammer fra århundredets anden halvdel, da de forskellige lollandske len længst var samlet under større hovedlen, altså er langt yngre end sekulariseringen, er det så heldigt, at jordebøgerne stadigt specificerer godset efter dets gamle proveniens, så man ialfald i hovedsagen får overblik over det oprindelige forhold.

Til Halsted Kloster hørte ved reformationen næsten 130 gårde i Nørre og Sønder hurred. Godset havde samme karakter som andre middelalderlige storgodser; gårdene lå spredt i mange forskellige landsbyer og sogne; kun selve kærnen dannede en sluttet besiddelse, først og fremmest Halsted by og birk med klostret, desuden den senere nedlagte Rudbjerg by, samt hele Øster Karleby, Hellinge, Vester Avnede og Højfælde. I flæng med strøgårdene lå dels adelsgods, dels andet krongods, hørende under Ravensborg len og de forskellige for Lolland karakteristiske smålen, birkerne, hvilket de kgl. lensmænd Peder Oxe og Sten Brahe altsammen havde besiddet, og som efter Frederik II's død kom i dronning Sophies besiddelse. Hun tog omgående hånd i hanke med forholdene på sit udstrakte enkegods, og talrige breve i hendes kopibøger, især fra hendes første besiddertid, viser, hvorledes hun personlig tog sig af de forskellige godsers drift. Den ny lensmand på Halsted Kloster Christoffer Rosengaard havde næppe nok fået sin officielle udnævnelse, før han fik ordre til at bortsælge hele kreaturbesætningen, »Køer, Kalve og andet ungt Fæ«, fordi der snarest skulle anskaffes en ny bestand. Og da dronningen selv senere på året havde inspiceret klostret og set æblehavens dårlige tilstand, hvordan ask og andre unyttige træer truede med at tage magten fra frugttræerne, pålagde hun skriftligt lensmanden at lade dem fælde. Samme dag indforskrev hun 24 af de smukkeste og bedste malkekøer fra Skanderborg Slots ladegård, og derfra kom også via Frederiksborg et par år senere 8 unge hopper til supplerung af hendes stod, som der var indhegnet en mark til, ved Ladegaard i nærheden af Nakskov. Men især lagde hun sig efter fedning af staldøkse. Alene til Halsted Kloster lod hun i et enkelt år indkøbe et hundrede stykker, der måtte da også bygges en ny stald eller øksenlade. Heller ikke tilfreds med ladegårdsmarkens størrelse — det var jo i den tid, da så mange herregårde først blev storgårde — greb hun til den gammelkendte udvej at inddrage bondejord under hovedgården. Nogle jorder i Ugleholt skov lagdes under Halsted mod erstatning til fæstere, men samtidig befalede dronningen lensmanden at lægge hele den lille landsby Rudbjerg med dens fire gårdes marker til ladegårdsmarken. Det hjalp ikke, at lensmanden tøvede med at udføre ordren eller at bønderne bad om udsættelse, hvis det ikke kunne blive nogle år, så

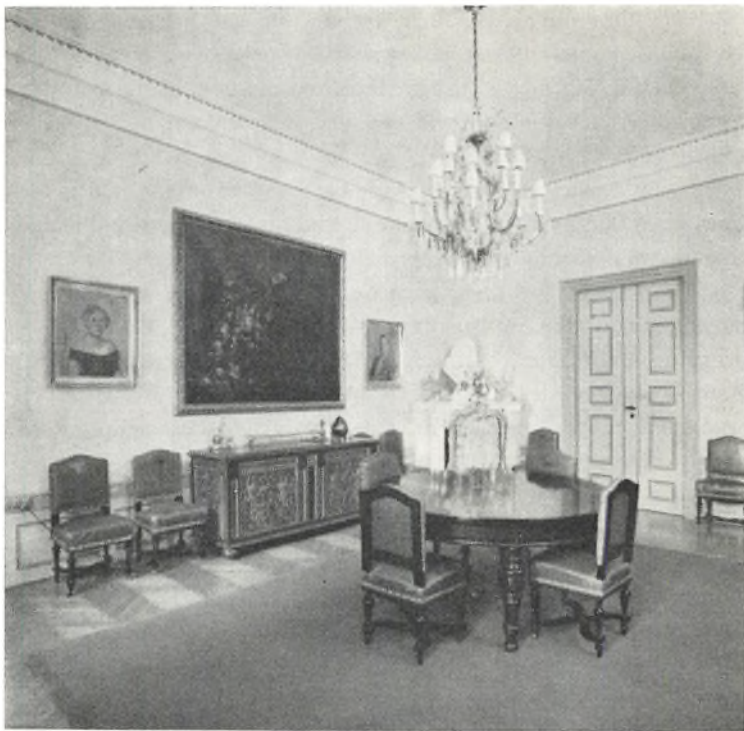
blot til efter høsten, gårdene kunne ikke hurtigt nok blive jævnet med jorden. Den øgede avl nødvendiggjorde også et større folkehold. Der var ellers i forvejen en ganske anseelig stab på klostret, foruden lensmanden selv to svende og en dreng, slotsfoged, slotsskriver, underskriver og ridefoged, brygger og bryggersvend, kældersvend, redesvend, kok og to kokkedrenge, fadeburskvinden og to piger, alle tre tillige malkepiger og mejersker, portner og en arbejdskarl. Og på ladegården tjente ladegårdsfoged, fire tærskere om vinteren, to røgetere, svinepasser, fåredreng, vognsvend, ialt et personale på næsten 30 mennesker. Af den store mængde fetalje, som var bevilget til deres bespisning skal blot nævnes 216 sider flæsk, 20 oksekroppe og 175 fårekroppe, samt 176 gæs, foruden torsk, sild, smør, korn, mel og malt i tønnevis, samt meget andet, alle mål blev endda gjort større, efter som folkeholdet øgedes. Der antoges både flere tærskere, øksenrøgetere, svinedrenge og en urtegårdsmand. Den udvidede bedrift kom imidlertid til at svide til andre, nemlig bønderne, først og fremmest ugedagstjenerne i selve Halsted sogn, og da de i længden slet ikke kunne overkomme hovarbejdet, befalede dronningen, at også lenets andre bønder ligesom på andre krongodser skulle forrette arbejde ved ladegården, forsåvidt et meget rimeligt forlangende, da de fleste af dem jo tidligere havde været hovpligtige til de forskellige mindre hovedgårde og kun var blevet fri ved deres nedlæggelse. Hvor dronningen ikke kunne byde, bad hun, rigtignok i fortrøstning til at bønderne »godvilligt og i undersaatlig Lydighed« ville hjælpe hende, f. eks. med at fylde hoffets slatne dynevår ved at aflevere et skålpund fjer pr. helgård. I visse tilfælde måtte hun dog lade deres gamle rettigheder stå ved magt, skønt det var lige stift nok, at Stokkemarke mænd for at opnå hendes stadfæstelse på ældre kgl. privilegier måtte love hende fremtidig at harve to dage årligt på ladegårdsmarken. Bønderne blev i det hele holdt strengt til deres pligter, og mange tilsyneladende rimelige ansøgninger bærer nu den korte påskrift: Abgeschlagen. Det hændte dog også, at landgilde eller restancer blev eftergivet, og dronningen viste sig forresten mærkelig mild, når det gjaldt datidens grovere forbrydelser. Folk, som var blevet dømt i hendes nåde og unåde på grund af tyveri, voldtægt, ægteskabsbrud, blodskam — et dengang vidt begreb — eller endog krybskytteri, lod hun slippe med livet, ja

benådede dem sommetider helt. Og selv om hun mest opholdt sig i Nykøbing og kun vides at have gæstet Halsted Kloster enkelte gange, havde hun et vågent øje med alt. Forekom det, at lensmændene handlede uefterretteligt mod bønderne, veg hun heller ikke tilbage for ordentligt at læse dem teksten.

Der blev bygget i hendes tid, både på borggården og på ladegården, hvad siden skal omtales. Og der kom, hvad mærkeligt nok hidtil havde været savnet, en brønd på »Slotspladsen«. Bønderne selv, som havde pligt til at køre vand til bryggen og bagen, tilbød at lade den grave på egen bekostning, og det tilstodes dem allernådigst. I Nakskov lod dronningen opføre et kornmagasin. Her boede aftagerne af kornet fra Halsted Kloster, der lejlighedsvis blev behandlet yderst kulant. En ansøgning fra en af dem om at få den ny avl til nedsat pris, fordi han havde sat penge til på den gamle, blev bevilget. Også jagten og fiskeriet tog hun sig af, der blev anlagt en krebsedam ved klostret, og det forbødes bønderne at fiske i lenets søer. De måtte heller ikke jage ællinger eller andet fuglevildt med deres hunde, som de i øvrigt skulle holde bundne, hvis de ikke hellere ville hugge deres ene forben af. En vildtskytte hørte også til de ansatte folk.

Der eksisterer ingen lensregnskaber fra de 43 år, dronning Sophie rådede for de lolland-falsterske godser, derimod nok opgørelser over de enkelte års indkomster. De var for hele livgedinget anslået til rundt regnet 18.500 daler, men indbragte allerede det første år under hendes regimente 23.500. Deraf faldt de 7500 på Halsted Kloster len, minimumsindtægten af dette nåede i enkelte år op på næsten 14.000 daler. Man må dog erindre, at dette er totalindtægten af både det gamle klostergods, Ravnsborg len og adskillige birker.

Var godset i denne periode sat i mønsterværdig drift, så skulle den heldige udvikling snart blive afbrudt. Da Carl Gustavs soldater havde gæstet Vestlolland, så der sørgeligt ud. I mange landsbyer var flere gårde afbrændt og ruineret, og andre havde lidt stor skade. Og den følgende tid, da Halsted Kloster påny hørte til en dronnings enkegods, skulle ikke tjene til at genoprette de lidte tab. Mens dronning Sophie almindeligt havde holdt hof på Nykøbing Slot og så alle sine undergivne embedsmænd, fra høj til lav, nøje på fingrene, så residerede Sophie Amalie oftest fjernt i København på sit ny Ama-

Spisestue (fot. Niels Elswing).

lienborg eller på Hørsholm og lod sine fogder skalte og valte med det lollandske gods, som de fandt for godt. Resultatet blev det værst mulige. En kommission, som efter en snes år nedsattes for at undersøge årsagerne til enkedodssets slette tilstand, afslørede en lang række misbrug. Embedsmændene synes på enhver måde at have benyttet sig af deres magt til at udsuge og plage bønderne, og en ny kommission, der tre år senere, i 1685 efter enkedronningens død, skulle indgive betænkning for at afhjælpe den stadig slette tilstand, fik ordre til at skynde sig, da der var fare for hungersnød! De tagne forholdsregler synes ikke at have hjulpet stort, endnu i 1707 var restancerne i stadig vækst, så en tredje kommission måtte træde i virksomhed.

Man plejede at regne det for halvvejs en ulykke, når bønder kom

fra kronen under herremænd — her var snarest det modsatte tilfældet. Måske er det også på baggrund af de overståede prøvelser, at de første besiddere på Juellinge prises så højt. Sagnet vil vide, at ingen bønder i landet havde det så godt som den unge baron Jens Juel-Vinds, og både hans søn og sønnesøn fik et lignende eftermæle. Den sidste baron Frederik skal rigtignok have været meget hidsig. Men bønderne var allergladest, når han rigtigt havde overfuset dem for deres krav, så vidste de, han siden fortrød det og lod dem få deres vilje for at gøre det godt igen! Han levede i de store landboreformers tid og fortsatte faderens bestræbelser på at forbedre godsets drift. Selvom baroniets hovedsæde var det gamle kloster, var bøndergodset dog ikke identisk med det middelalderlige klostergods. Og de arealer, som lå under den fri hovedgårdstakst, var først og fremmest betydeligt udvidede. Hertil hørte foruden klostrets ladegård med godt 80 tdr. htk. og 4 bøndergårde i Halsted by, som dog dreves på almindelig vis af fæstere, tillige Haugaard med 42 tdr. htk. i Utterslev sogn og Ørbygaard med 16, samt Kyllingegaarden med $4\frac{1}{2}$ tdr. htk. i Stokkemarke sogn. De sidste gårde havde hørt under det gamle Stokkemarke birk, og Haugaard var 1633 samlet af tre bøndergårde. Baroniets bøndergods lå naturligvis også i flere sogne, især mod nord, fordi beliggenheden af Sæbygaard i selve Halsted sogns sydlige del havde forhindret udvidelser i den retning, ja endog, at baronen blev eneherre i sit sogn. Derfor havde man fortrinsvis udlagt gods i Nørre herred, hvor baroniets besiddelser strakte sig lige til den nordlige strand, alt i alt ca. 800 tdr. htk. Allerede 1724 blev hovedgårdstaksten forøget med Stensgaard på $11\frac{1}{2}$ tdr. htk. og 1766 bøndergodset med 85 tdr. htk. af besidderens private ejendom. I slutningen af århundredet var baroniet ene lodsejer i Halsted, Hellinge, Meltofte og Højfjælde i klostersognet, i Avnede sogn, i Kragenæs, Hejringe, Ravensby og Tvede i Birket sogn, samt i Nøbbølle, L. Kastager og Bulbro i Horslunde sogn. Desuden hørte betydelige dele af byerne Torrig, Birket og Kastager og endnu mere under det. Også i 1718 udlagt bøndergods havde kun for mindstepartens vedkommende tilhørt det gamle kloster, en del stammede fra Ravensborg lens gods, andet fra andre kgl. godser, således havde Tvede, Nøbbølle, L. Kastager og Bulbro ligget under det såkaldte Nøbbølle eller Tvede birk

og størstedelen af Meltofte under birket af samme navn, oprindelig en adelig herregård. Gårdtallet var derimod omtrent det samme som på klostergodset. På Juellinge gods var der i 1785 ialt 136 gårdmænd og 126 husmænd.

Udskiftningen begyndte i 1773, i første omgang begrænset til opløsning af fællesskabet mellem de forskellige byer. Netop i denne del af Lolland fandtes adskillige overdrev og heder, hvor flere landsbysamfund havde fælles græsningsret. Halsted, Nøbbølle og Hellinge heder var således blevet delt og indhegnet til de respektive lodsejere. Juellinge hørte imidlertid til den ældgamle type hovedgårde, hvis jorder lå i fællig med bøndernes. Ganske vist havde den også marker uden for dette fællesskab, enemærker, navnlig de tidligere Rudbjerg byjorder, men store dele lå i selve Halsted landsbymark, ager om ager med fæsternes, dog mens disse kun havde enkelte agre på samme sted, havde herregården mange, tilsammen større stykker på flere tdr. ld. hvert — som det fremgår af markbogen fra 1682. Trods flere betænkeligheder lykkedes det i begyndelsen af 1780'erne ved magelæg med bønderne at få hovedgårdens jorder udskiftet, så hovmarkerne kunne indhegnes med pilegårder og på holstensk indeles i 8 kobler. Det fortælles, at markerne kom til at ligge så uheldigt for gården, fordi den lidenskabelige jæger baron Frederik ville have, at der i særlig grad skulle tænkes på jagtmulighederne. Inden 1785 var såvel avlsgårdene, af hvilke Haugaard var delt i 8 indtægter, som andre af baroniets landsbyer og heder udskiftet fra det indbyrdes fællesskab. Den almindelige opløsning af fællesskabet i selve landsbyerne fandt først sted noget senere. Af skovene var Munkelunden allerede 1739 indrettet til dyrehave med dåvildt, og Bødkerskoven var nu også indhegnet, de fjernereliggende skove, Torrig skov, Nøbbølle lund, Løjets mose og Stensgaards skove var alle udskiftede.

Denne udstrækning havde baroniet, til bøndergodsets bortsalg begyndte i 1851 i den af beboerne afholdte grev Frederik Julius' tid. Salgsummerne skulle anlægges som fideikommiskapital, en sådan havde der ikke før været. Også i adskillensens time bevarede herskabet en velvillig indstilling overfor bønderne. Gårde på halvhundrede tdr. htk. kunne købes for 3 - 5000 rdl. I 1870'erne lå der dog endnu næsten 600 tdr. bøndergods til baroniet. Det mindskedes efterhånden,

Havestue (fot. Niels Elswing).

og i 1921 overgik de sidste 39 tdr. til selveje. Allerede året før var Haugaard ved bevilling frasolgt, og salgssummen indgået i fideikomiskapitalen, og året efter, i 1921, netop 200 år efter baroniets oprettelse, ophævedes det og overgik til fri ejendom; fideikomiskapitalen udgjorde da omtrent 2 millioner kr., og successorfonden blev på godt halvanden million kr. Til udstykning afgaves 345 tdr. ld., deraf 110 af selve Juellingses jorder, og på dette areal er det gamle Rudbjerg genopstået, forsåvidt som de 7 nye statshuse har taget den nedlagte landsbys navn. 1960 blev Hellingegaard frasolgt til komtesseerne Kristina, Elisabeth og Benedicte Krag-Juel-Vind-Frijs.

Hovedgården har altså også fået sit gamle navn — det og kirkens beliggenhed minder endnu om middelalderens munkebolig. Ellers er der ikke mange synlige levn af denne. Kirken selv er stærkt ombygget. Man kan dog stadig skelne, hvorledes munkene har forlænget koret, forhøjet murene på den første romanske kvaderstenskirke og indbygget hvælvinger, samtidig med at den gotiske tavle opstilledes på højalteret. I den katolske tid fandtes der desuden ialtfald et Skt. Karens alter med egen messepræst. Kirken selv skal efter de gamle

breve være viet til Skt. Clement, troligt nok efter Halstedes beliggenhed ved den sejlbare å. Klosteret havde derimod sin specielle værnehelgen, den wallisiske Skt. Samson. Så herlig en relikvie som hans hoved gemtes endnu 1506, da dronning Christine ofrede seks skilling til det! Kirkens skæbne under branden i 1510 kendes ikke, først i 1564 omtales dens store brøstfældighed, og sognefolkene får tilladelse til at afhjælpe denne med tømmer og sten fra Skt. Olufs kapel i sognet. Hvor dette stod, vides ikke med sikkerhed, muligvis i Øster Karleby, hvor smeden i 1682 dyrkede Skt. Ollesjord, og hvor man i nutiden har fundet munkestensbrokker. Ældre tradition taler virkelig om et kapel på dette sted. Her skulle altså lutherdommen først være prædikeret på Lolland. Allerede i dronning Sophies tid måtte kirken igen repareres, hun bidrog selv til udgifterne med 20 daler, andre 20 skulle de omliggende kirker udrede. Dronningen værnede også på anden måde kirken. Ved Halsted Kloster holdtes årligt et stort marked, under hvilket man åbenbart ligesom andre steder har taget kirkegården i brug, for der blev gjort ild både på den og uden for bygaden, »hvoraf kunde opstaa allehaande Ulykke med Vaade og Ildebrand paa Klostret«. Dronningen påbød derfor markedspladsen flyttet til et sted i heden, om med held er tvivlsomt, for da Christian IV siden helt forbød markedet, hed det stadig, at det holdtes i Halsted by. — Kirkens indre er mest præget af de senere århundreder. De smukke snitværker er bekostet af prins Christian, af en amtsskriver på Halsted Kloster og af herskabet på Sæbygaard, som også i 1636 lod det store gravkapel på nordsiden opføre, hvor siden Rud'er, Pappenheim'ere, Winterfeldt'er og andre er begravet. En indskrift lyser stadig forbandelse over enhver, som krænker gravfreden, hvilket imidlertid ikke hindrede den kendte historiker Riegels i at bryde kisterne op »for at tilfredsstille sin Curiositet«, og siden skal de højsalige lig have lidt allehånde rå medfart.

I det 18. århundrede nedbrødes det middelalderlige tårns kamtakker, og tårntaget fik et noget uheldigt udseende, som først ændredes ved den sidste hårdhændede istandsættelse ved professor Ove Petersen i 1868 - 77. Han lod tårnet opføre fra nyt over kvaderstensmurene med takker og blændinger, våbenhuset blev nedbrudt og kirkens indre restaureret »i den oprindelige Stil«.

Bibliotek (fot. Niels Elswing).

Af benediktinernes eller augustineres gamle klosteranlæg er der bortset fra kirken intet tilbage. Det bestod vistnok oprindeligt af fire længer, der med kirken indesluttede en firkantet gårdsplads. Øst- og vestfløj stod endnu i 1589, da regeringsråderne afsluttede kontrakt om sydfløjens opførelse med bygmesteren Hans van Andorf, formentlig Cornelis Floris' yngre broder »Hans Flores af Andorpen«, hvem allerede Frederik II havde overdraget dette arbejde. Det nye hus' længde bestemtes af de to gamle, og i dybden skulle det være 14 alen inden for murene, med to stokværk, henholdsvis 6 og 7 alen høje, over hvælvede kældere. Indgangen anbragtes efter tidens skik i et trappetårn med skifertækt spir. Bygmesteren skulle opføre huset på »sin egen Bekostning« for 1000 daler, dog således at kongen lagde

Dagligstue (fot. Niels Elswing).

materialer til og lod grunden rydde. Arbejdet gik temmelig hurtigt fra hånden, lader det, så man på grund af tømmermangel snart måtte låne bjælker fra byggeriet på Nykøbing. Der indforskrives ellers bjælker, sparrtræer og hanebjælker i bestemte mål fra Gulland, lægtesøm og loftssøm skulle købes i Laholm marked, og tolderne i Helsingør fik ordre til at skaffe 25.000 astrag til gulvene, når der kom skibe med den slags i Sundet. Huset stod næppe færdigt før 1591, det årstal står endnu i de gamle murankre. Ialtfald senere var rummene i stueetagen ved bræddevægge afskilrede i flere kamre, første stovværk var delt i tre sale, den i midten hed Den store Sal, den mod øst Dronningens Sal. Øverst var kornloftet. De to gamle fløje bestod hver for sig af flere bygninger. Mod øst lå næst op til kirken »Det gamle

Munkehus«, vistnok med borgestuen, og mellem dette og det ny hus var fruerstuen i 1640'erne. I stueetagen i begge huse var fadebur, saltkælder, dejstue og køkken. På fruerstuen var der da bygget to udskud, karnapper, og her flottede man sig med en jernkakkelovn med pottes. Her stod også en jernslagen brevkiste, sikkert den, som dronning Sophie befalede lensmanden at lade lave i 1599, og som siden blev opbrudt og sønderhugget af svenskerne. I samme bygning lå også det rum, »som Ammestuen holdtes udi«, mens det er uvist, hvor »Lensmandens Studerekammer« var. Den gamle fruerstue lå i vestfløjen, »over Porten, som nu Gaardsfogdens Kammer var«, nærmest det store hus. Denne portbygning stødte mod nord op til »det lille ny Hus«, bygget i 1630'erne med svendekælderer nedenunder; det kaldtes i 1710 Skriverstuehuset. Mellem det og kirketårnet lå bryggerhuset, en gammel bygning. Samtlige huse var oprindelig i to etager, velholdte endnu i 1621 trods deres alder; men 1652 var tagværket ved at rådne op, og 1685 lå halvdelen af østfløjen helt i ruiner; man brækkede den helt ned og lod kun den østlige mur i fem alens højde blive stående og lukke for borggården. Portfløj og Skriverstuehus var endelig i 1710 begge så forfaldne, at man nedbrød deres øverste etage. Fra den tid har man en tegning med grundplan og opstalt af borggårdens bygninger. Det store hus havde to tårne mod gården, foruden trappetårnet et andet, ligeledes manglekantet, fangetårnet. Skønt det ikke nævnes i Hans v. Andorfs kontrakt, stammer det vist alligevel fra hans tid. Alle husene har jo oprindelig haft stejle gavle, ikke den senere tids valmtage. Efter 1710 har anlægget ikke gjort noget særlig imponerende indtryk, og man undrer sig over, at de fornemme besiddere så længe kunne nøjes med så tarvelige bygninger. At tårnene forsvandt, skulle ikke gøre det hele mere herskabeligt, selvom det pyntedes op med et par frontispicer mod øst og vest.

Ladegårdens bygningshistorie er det ikke så let at udrede, fordi der ikke findes gamle grundplaner. Også her byggedes ved Frederik II's død, man ved bare ikke hvad, og enkedronningen lod som nævnt en ny øksnestald opføre. 1646 byggedes »den store Vesterlade«, gæstestald og fårehus, hvilke ny bygninger netop nedbrændte ved »Torden og Lynild« det følgende forår og måtte opføres igen. De andre bygninger var folestalden, østre porthus, vognhuset, hestestal-

MARIBO AMT

den, den vestre kornlade, den østre stude- og kostald — velsagtens dronning Sophies øksenlade —, svinestien — eller svineeglen, som den kaldtes, — og en ny smedie ved gårdsøen, samt endelig »den gamle Munkelade«, det eneste grundmurede hus på ladegården. Endnu i 1685 stod den gamle stubmølle, bygget 100 år tidligere, og der var da opført et hollænderhus, et mejeri. Alle de gamle avlsbygninger er længst fornyet. Ældst var Jens Krag-Juel-Vinds store, smukke bindingsværkslade fra 1744. Også borggårdens huse fra munketiden forsvandt omsider. Den østre mur blev brækket ned, da Jens Krag-Juel-Vind lod gårdspladsen lægge til haven med terrasser i fransk stil og med lindealléer. Og vestfløjens gamle huse afløstes endelig i årene 1847 - 49 af en ny to-etages hovedbygning, som grev Frederik Julius lod bygge i italiensk-gotisk stil. Forbilledet skal være et slot, han havde set på en udenlandsrejse. Siden da har Hans v. Andorfs gamle hus stået ubeboet, tildels benyttet til pulterkamre og vaskerhus, og efterhånden så stærkt i forfald, at man har spået dets snarlige undergang. Nu agter grev *Mogens Erhard Krag-Juel-Frijs*, der 1959 arvede godset, imidlertid at lade foretage en omfattende ydre istandsættelse i samråd med arkitekt Arne Nystrøm, og de tre længer på Halsted Klosters borggård vil også fremtidig bære vidne om de tre forskellige perioder, klostertid, kongetid, lenstid, der især har præget den gamle herregårds historie.

MOGENS LEBECH

EJERE

1231 Kronen
1305 Kloster

1536 Kronen

1718 Jens Juel-Vind
1776 Fr. Carl Krag-Juel-Vind
1838 Fr. Julius Krag-Juel-Vind-Frijs

1959 M. E. Krag-Juel-Vind-Frijs

BYGNINGER

Firfløjet anlæg med kirke
1510 Klosteret plyndret og brændt

1589 - 91 Søndre hus opført ved
Hans v. Andorf
1685 Østfløj nedrevet
1721 Kaldt Juellinge

1847 - 49 Vestre fløj opført
1922 Kaldt Halsted Kloster
1964 Ydre istandsættelse af sydfløjen ved Arne Nystrøm

PRESSEN SKREV OM

Danske Slotte og Herregårde

»Storværk i ny og tiltalende udgave«

JYLLANDSPOSTEN

»... i erkendelse af, at tiden nu ikke er til store, tunge bøger, udsender forlaget den nye udgave i en skikkelse, så den kan blive allemandseje; de seksten bind, det denne gang drejer sig om, skal kunne læses i sengen og tages med i bilen. De er handy, de er samtidig smukke med de talrige illustrationer, hvoraf en række i farver, der viser gårdene i deres forbindelse med landskabet.«

BØRSEN

»Både i teksten og den tekniske udførelse er dette nye værk kvalitetsarbejde, inclusive indbindingen ... den er smuk og virker meget solid.«

FYENS STIFTSTIDENDE

»Det er ikke blot en lettere bog i brug, men det er også en meget smuk bog med en rigdom af illustrationer ... Bogen meddeler ikke blot et stort kunsthistorisk, især arkitekturhistorisk stof, men giver et særligt bidrag til dansk kulturhistorie i det hele taget. Uden at det er dens formål rummer den også adskilligt af personalhistorisk og socialhistorisk interesse, og overalt forekommer personer, der er kendt fra den almindelige historie. »Danske Slotte og Herregårde« er også et stort stykke Danmarkshistorie.«

BERLINGSKE AFTENAVIS

»Danske Slotte og Herregårde« er ikke alene et fornemt bogværk, der tjener forlaget til ære, det er tillige en sand guldgrube for alle, der søger viden om vort lands skønne kongeslotte, borge, herresæder og større landejendomme, og om det liv, der gennem århundreder har udfoldet sig inden for disse enemærker. Et liv, der — på godt og ondt — har sat sig spor i Danmarks historie og kulturverden.«

FREDERIKSBORG AMTS AVIS

HASSING